

FINANČNÍ GRAMOTNOST je soubor znalostí, dovedností a hodnotových postojů občana nezbytných k tomu, aby finančně zabezpečil sebe a svou rodinu v současné společnosti a aktivně vystupoval na trhu finančních produktů a služeb. Finančně gramotný občan se orientuje v problematice peněz a cen a je schopen odpovědně spravovat domácí rozpočet, včetně správy finančních aktiv a finančních závazků s ohledem na měnící se životní situace.

FINANČNÍ GRAMOTNOST PRO VŠECHNY

Chcete kvalitně předávat či vyučovat finanční gramotnost s kvalitními pomůckami a literaturou?

Používejte vyzkoušené vzdělávací pomůcky ověřené v desítkách institucí, poraden, učilišť a středních škol a vysokých škol.

PRO PRACOVNÍKY V SOCIÁLNÍCH SLUŽBÁCH, PORADNÁCH, INSTITUCÍCH I PRO ŽÁKY, STUDENTY A LEKTORY:

1. Kniha autorky Lucie Vrbkové „UŽ NIKDY DLUŽNÍKEM“

Autobiografický příběh zadlužení, předlužení a oddlužení autorky pomocí insolvenčního zákona. Případová studie finanční gramotnosti včetně návodu jak postupovat a hlavně čemu se vyhnout.

Třetí vydání COFET, a. s., Praha, 2009 - 35 000 výtisků

ISBN: 978-80-904396-0-3

Doporučená cena 79,- Kč včetně DPH

2. Prof. Ing. Zuzana Dvořáková, CSc. a kolektiv: „SLABIKÁŘ FINANČNÍ GRAMOTNOSTI“

Základní studijní materiál pro všechny lektory finanční gramotnosti, pro poradce, učitele i studenty. Kniha obsahuje celkem 7 základních modulů. Základní moduly finanční gramotnosti, dle MŠMT schválených standardů finanční gramotnosti, jsou v knize doplněny o další moduly nezbytné pro výuku finanční gramotnosti, které byly vytvořeny jako výstupy z výuky několika tisíc dospělých i dětí.

První vydání COFET, a. s., Praha 2009 - 5 000 výtisků

ISBN: 80-254-4207-4

Doporučená cena 699,-Kč včetně DPH

COFET, a.s.
Vyšehradská 320/49
128 00 Praha 2
IČ: 609 16 621

tel: (+420) 221 979 214
www.cofet.cz
e-mail: info@cofet.cz

sp

sociální práce sociálna práca

vydává Asociace vzdělavatelů v sociální práci
Spoluvydavatelem je Zdravotně sociální fakulta JU v Českých Budějovicích

SOCIÁLNÍ PRÁCE A ROZVOJOVÁ POMOC

4/2009
ročník 9

V NAIROBI ZAŽÍVAJÍ
CHLAPCI Z ULICE
SILU KOMUNITY
>>> str. 10

V BESLANU ZŮSTAL
KUS MÉHO SRDCE
>>> str. 12

MÍSTO SOC. PRÁCE
V MEZINÁRODNÍ
SPOLUPRÁCI
>>> str. 63

Masarykova univerzita Fakulta sociálních studií

Nabízí od roku 2010 zájemcům studium dvou nově koncipovaných oborů:

„Sociální práce“ a „Veřejná politika a lidské zdroje“

Bakalářské studium obou oborů nabízíme v **prezenční formě** v kombinaci s obory:

Psychologie, Sociologie, Politologie, Mediální studia a žurnalistika, Sociální antropologie, Genderová studia, Humanitní environmentalistika, Mezinárodní vztahy a evropská studia, Pedagogika, Hospodářská politika.

V **kombinované formě** pokračuje bakalářské studium Sociální politiky a sociální práce.

Magisterské navazující studium obou oborů nabízíme jak v prezenční, tak kombinované formě.

V rámci oboru **„Sociální práce“** je možné v kombinované formě studovat jednu ze dvou specializací:

- Sociální práce „mikro“ případové poradenství
- Sociální práce „makro“ programy služeb v komunitách a organizacích

V rámci oboru **„Veřejná politika a lidské zdroje“** je možné v prezenční i kombinované formě studovat jednu ze tří specializací:

- Trh práce, politika zaměstnanosti a rozvoj lidských zdrojů
- Personální management a organizační rozvoj
- Sociální politika

Bližší informace o obsahu obou oborů: **www.spsp.fss.muni.cz**, sekce **Novinky**

Časopis vychází čtyřikrát v roce a publikuje co nejširší spektrum článků relevantních pro sociální práci. Články mohou být zaměřeny na jakýkoliv aspekt praxe, výzkumu, teorie či vzdělávání. Časopis má následující strukturu:

- 1) Editorial
- 2) O čem se mluví
- 3) Inspirace pro praxi
- 4) Anketa
- 5) Fakta, vyhlášky, zákony, dokumenty...
- 6) Pohledy na věc
- 7) Kvalita v sociálních službách
- 8) Akademické statě
- 9) Studentské práce
- 10) Školy se představují
- 11) Recenze knih
- 12) Zprávy, akce, oznámení
- 13) Kontakty

Časopis je zaměřen na publicisticko – praktickou a akademickou část. V částech 7 a 8 jsou publikovány zejména texty, které referují o výzkumu a studentských pracích. V některých rubrikách (viz bod 2 Pokyny pro příspěvky do publicistických rubrik) nabízíme prostor pro publikování textů autorů z praxe (informace o zajímavých projektech, problematických skutečnostech výkonu profese atp.). Nároky na úroveň autorských textů určených pro publikaci v jednotlivých rubrikách jsou odlišné.

1) Pokyny autorům akademických textů
Redakce přijímá příspěvky, které odpovídají profilu časopisu. Zasláný příspěvek musí být určen výhradně pro publikaci v časopise Sociální práce / Sociální práce. Může se však jednat i o přepracovaný a doplněný text, který byl již dříve publikován v jiném časopise. Počet příspěvku od jednoho autora je omezen na dva za jeden rok.

Nabídka rukopisů a recenzní řízení

Akademickým textem se pro účely našeho časopisu rozumí výzkumná, popř. přehledová stať (teoretická, historizující aj.). Předpokladem zařazení příspěvku do recenzního řízení je skutečnost, že v textu autor systematicky pracuje s relevantními prameny, objasňuje výzkumnou metodologii a s ohledem na svůj výzkumný cíl prezentuje také zjištění. Vzhledem k profesnímu charakteru časopisu preferujeme texty, které obsahují vedle zmíněných aspektů také aplikační dimenzi, v níž autor objasňuje relevanci svých zjištění v kontextu sociální práce. Recenzní řízení je oboustranně anonymní a je prováděno dvěma na sobě nezávislými recenzenty. Studentské práce procházejí jedním recenzním řízením. Práce jsou posuzovány po stránce obsahové i formální. V případě potřeby může být práce vrácena autorům k doplnění, či k přepracování. Na základě posudků bude rozhodnuto o jejich přijetí či odmítnutí. Ve sporných případech rozhoduje předseda redakční rady. Redakci se prostřednictvím emailové komunikace zasílají dvě provedení rukopisu. Jedno z nich nesmí obsahovat žádné údaje, které by mohly vést k identifikaci autora. Druhé provedení příspěvku odešle v kompletní verzi.

Uveřejněná stať se stává majetkem časopisu a přetisknout její část nebo použít ji v jiné publikaci lze jen s citací původu.

Redakce si vyhrazuje právo provádět drobné stylistické úpravy. Nevyžádané rukopisy a přílohy se nevracejí

Rozhodnutí o vydání

O výsledku recenzního řízení je autor vyrozuměn do tří měsíců od data obdržení statí.

Náležitosti rukopisu

Text musí být napsán v souladu s platnými jazykovými normami. Texty žádáme napsané písmem Times New Roman, velikost písma 12, styl písma Normální. Stránky nejsou očíslovány. Poznámky pod čarou lokalizujte výhradně na konec statí.

1. **Titulní strana** obsahuje výstižný a stručný název práce v češtině – nebo slovenský ekvivalent – a v angličtině, jména všech autorů, biografickou charakteristiku (do 50 slov) a v poznámce pod čarou také kontaktní informaci pro korespondenci.
2. Český nebo slovenský **abstrakt** v rozsahu maximálně 200 slov.
3. **Klíčová slova** v češtině (slovenštině). Používejte prosím max. dvouřázková slovní spojení.

4. **Abstrakt** v angličtině v rozsahu maximálně 200 slov.
5. **Klíčová slova** v angličtině. Používejte prosím max. dvouřázková slovní spojení
6. **Vlastní text** (rozsah maximálně 5 000 slov)
7. **Seznam citované literatury:** Autory žádáme, aby zvýšenou pozornost věnovali přesnému a korektnímu odkazování (viz níže). V textu se odkazuje uvedením autorova příjmení, roku publikace (Korda, 2002) a v případě, že se jedná o doslovnou citaci, také strany uvedené za rokem po dvojtečce. Seznam literatury je uveden na konci statě a je v něm uvedena pouze literatura, na kterou se v textu odkazuje. Seznam je uspořádán abecedně podle autorů a v případě, že se odkazuje na více prací téhož autora, jsou jeho práce uvedeny chronologicky. Jestliže se odkazuje na práce autora, které publikoval v tomtéž roce, jsou práce odlišeny uvedením písmena a, b atd. u roku vydání.
8. Tabulky a grafy: Tabulka nesmí být širší než 14 cm a vyšší než 21 cm. Výška písma alespoň 8 – 10.

Při grafech používejte laskavě **výrazně** kontrastní barvy (upozorňujeme, že časopis je černobílý).

Citace a odkazy se uvádějí v souladu s ČSN ISO 690 (010197). Vybrané příklady zde uvádíme:

Monografická publikace:

PELIKÁN, J. **Základy výzkumu**. Praha: Karolinum, 1998.

Citace z monografické publikace:

FOUČKOVÁ, M. **Reinkarnace a hlubinná terapie**. In WHITTON, J. L. a FISHER, J. **Život mezi životy**. Brno: Bollingenská věž, 1992, s. 9–14.

Citace z časopisu:

WINTER, J. **Z trosek likvidace signál celé Evropy**. *Českomoravský profít*, 1995, roč. 6, č. 28, s. 10–11.

Internetové zdroje:

www.romove.cz/cz/ [on-line] [17. 11. 2003]

Studentské práce akademického charakteru: Autoři by měli usilovat o stejnou úroveň jako u akademických článků. Předpokládá se pouze částečná znalost a orientace v dané problematice. Použití literatury a citace jako u akademických statí jsou předpokladem pro publikování. Upozorňujeme autory, kteří chtějí zveřejnit zkrácenou verzi své bakalářské nebo diplomové práce, že text nesmí zahrnovat obsah práce.

2) Pokyny pro příspěvky do publicistických rubrik

Příspěvky do rubrik Inspirace pro praxi, O čem se mluví, případně Pohledy na věc v publicistické části časopisu mají stanovený formát v rozmezí 50–150 řádků. Jejich konkrétní podoba bude upřesňována individuálně na základě dohody s redakcí. Redakce si vyhrazuje právo nevyžádané příspěvky odmítnout, či upravit podle svých potřeb.

Příspěvky zasílejte bez přednastaveného formátování, bez odrazek a mezer mezi řádky ve formátu doc, či rtř, jednoduchém řádkování, ve formátu písma Times New Roman, velikost písma 12. Stránky nečísľujte. Používejte co nejméně poznámek pod čarou. Fakta, které považujete za důležité, pište rovnou do textu.

3) Pokyny pro formát knižních recenzí:

Rubrika Recenze nabízí prostor všem zájemcům, kteří chtějí seznámit ostatní čtenáře se zajímavými knihami z oblasti sociální práce a příbuzných oborů. Na zveřejnění recenze je nutno se předem domluvit s redakcí. Rozsah recenze je stanoven na 60–150 řádků, další náležitosti jsou stejné jako v případě posláni příspěvku do dalších publicistických rubrik. Recenze musí obsahovat bibliografický údaj o hodnocené knize (Daniela Vodáčková a kol.: Krizová intervence, Portál, Praha, 2002) a jméno autora recenze spolu s kontaktem.

4) Kontaktní údaje:

ASVSP – Sociální práce / Sociální práce

Joštova 10
602 00 Brno
tel.: +420 549 491 969 (články do publicistické části)
pavel.bajer@socialniprace.cz
tel.: +420 549 493 586 (články do akademické části)
zdenka.dohnalova@socialniprace.cz
www: http://www.socialniprace.cz

Editorial.....	2
O čem se mluví – Sociální práce v místních komunitách na čtyřech světadílech	
Rozvojové projekty VŠ sv. Alžbety	
Sv. Alžbeta sprostředkovává vzdělávání v sociální práci vo východoeurópskom priestore	4
Sociální práce v Sudáne sa zameriava na ľudí s leprou a slepcov	6
V Centre sv. Kizita chcú dať chlapcom z nairobských ulíc pocítiť silu komunitného života	10
Rozvojové a humanitárny projekty neziskových organizací	
V Beslanu zůstal kus mého srdce.....	12
Dobrovolnice v sociálním zařízení pro děti v Indii.....	14
Místní lidé vědí, co je pro ně nejlepší – organizace boNGO v Malawí	18
HIV nepotřebuje vízum ani pas – projekt v Namibii	22
Podpora dítěte, pomoc komunitě – Adopce na dálku	26
Český rozvojový projekt pro Vietnam	29
Praxe studentů v rozvojových zemích	
Studenti sociální a humanitární práce jsou dobrodruhové.....	32
Studentka a očarované děti v Lubumbashi – praxe v Kongu	36
Jak poznat jiný rozměr sociální práce – školní projekty v rozvojových zemích	39
Evropský rok 2010	
Evropský rok boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení.....	41
Národní program Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení.....	45
Inspirace pro praxi	
Vzdělávání sociálních pracovníků v Mongolsku	53
Anketa	
Otazníky sociální práce v rozvojových zemích	56
Fakta, vyhlášky...	
Výňatky z vládního návrhu na vydání zákona o zahraniční rozvojové spolupráci a humanitární pomoci poskytované do zahraničí.....	57
Pohledy na věc	
Stanoviska odborníků k návrhu o zahraniční rozvojové spolupráci a humanitární pomoci poskytované do zahraničí	
Poskytovatel – Z. Sládková: FoRS vytýká zákonu chybějící ustanovení	59
Vzdělavatel – O. Horký: Zákon může zůstat prázdným symbolickým gestem	60
Kvalita v sociálních službách	
Rozvoj kvality v sociálních službách je náročný a dlouhodobý proces	61
Akademické statě	
K. Princová: Místo sociální práce v mezinárodní pomoci a spolupráci.....	63
A. Mojišiová, L. Rosková: Dobrovolnictví jako nástroj profesionálního vedení zdravotně sociálních projektů v Africe	71
V. Šimečková: Využití pedagogiky Maria Montessori pro děti ulice v Zambii	78
S. Ševčíková: Hnutí osvobození v Latinské Americe, jeho aktuálnost a možnost aplikace do sociální práce	87
S. Ševčíková: Latin America's liberation movement, its opicality, and of its possible application in social work.....	96
J. Jinek: Zánik (moderní) sociální práce samozrušením	105
E. Procházková: Rozvoj potenciálu klientů se schizofrenií prostřednictvím sociální práce.....	111
J. Neudörflová: Péče o osoby s těžkým sluchovým postižením na přelomu 19. a 20. století.....	117
J. Raudenská, M. Raudenský, A. Javůrková: Teoretické pojetí hry v psychologii a kultuře	126
M. Kastnerová: Ideologie jednotlivců, singles a skutečnost žití o samotě.....	135
Školy se představují	
Olomoucká katedra seznamuje studenty se specifiky sociální práce v církevním prostředí.....	144
Recenze	146
Akce, zprávy a oznámení	151

Časopis je zařazen na Seznam recenzovaných a neimpaktovaných periodik vydávaných v České republice, který schválila Rada pro výzkum, vývoj a inovace.

Milé čtenářky, milí čtenáři,

ráda bych nejprve vysvětlila, proč považuji za vhodné zabývat se tématem sociální práce a rozvojové pomoci. Je tomu zejména proto, že pomoc do zahraničí je v českém prostředí vnímána především jako humanitární pomoc po katastrofách nebo jako rozvojová pomoc či spolupráce, a role pracovníků v této pomoci jako spíše manažerská či koordinační. Stále však narůstá potřeba porozumět problémům ve světě očima těch, kterým je pomoc určena, což umožňuje právě perspektiva sociální práce, i když poznané problémy jsou potom řešeny třeba na jiných úrovních a v jiných oblastech života. Pro realizaci pomoci je velmi důležitý kontext, ve kterém se tato pomoc odehrává, proto se každá jednotlivá realizace pomoci liší. Přesto je možné učinit určité rozdělení této pomoci, především podle toho, co je cílem pomoci. V této souvislosti se nejčastěji hovoří o humanitární pomoci a rozvojové spolupráci.

V českém prostředí je velmi zažitý pojem rozvojová pomoc, proto jsme jej použili i v názvu tohoto čísla časopisu. Je však třeba zdůraznit, že v mezinárodním kontextu je již od začátku druhé poloviny minulého století snaha užívat pojem rozvojová spolupráce, který má zdůraznit změnu postoje od paternalistického k partnerskému.

Sociální práce vychází z principu solidarity, přesněji všeobecné spravedlivosti, kdy bohatší mají povinnost pomáhat chudobnějším. Je to základ naší kultury. Veď nikto z nás si ničím nezasloužil, že sa narodil práve tam, kde sa narodil, a dostal od života to, čo dostal.

Prečo práve téma sociálna práca a rozvojová pomoc? Je to dnes najväčšia výzva pre sociálnu prácu v období, kedy celé národy stále trpia nesmiernou biedou. Prečo práve rozvojové krajiny? Sú to krajiny, kde chudoba a smrť najvypuklejšie ponížujú človeka. Pozitívnym vzorom v tejto práci je svätá Alžbeta, ktorá je známa svojou dobrotou k hladným, chorým a biednym. Negatívnu výstrahu je príbeh biblického Lazára, ktorému

lízali psy vredy pred dverami boháča. On skončil po smrti v lone Abraháma, kým boháč vo večnom ohni. To je realita tretích krajín.

Kým rozvinuté krajiny žili ako kedysi šľachta na zámkoch a poddaní umierali bez pomoci, tak často nevzdelaní biedni ľudia v rozvojových krajinách trpia na ľahko a lacno liečiteľné choroby, kým bohatí Európania, medzi ktorých patríme aj my, pokojne hodujú. Schopnosť podeliť sa je obohacujúcim povoláním dnešných dní pre uzavreté a sebecké rozvinuté krajiny, kiezby sa stala trendom. Osobné stretnutia mnohých ľudí našej školy s trpiacimi im nedajú zabudnúť na skúsenosť s biedou. Podobne ako cez poslednú európsku vojnu niektorí ľudia nemohli prehliadnúť nespravodlivosť, tak dnes nie je možné nevidieť našu zodpovednosť voči biede zomierajúcich na aids, tuberkulózu či maláriu. Obraz starej slepej ženy z Marial Lou v Južnom Sudáne, ktorej z prázdnych očných jamôk vychádzali červíky po tom, ako jej boli umyté dezinfekčným roztokom, stačil na to, aby sme v jej tvári videli tvár Ježiša. Na tento obraz sa nedá zabudnúť v luxusných termálnych kúpaliskách s liečivou vodou a ani pri najlepších jedlách a vínach.

Pomoc týmto biednym ľuďom je bohatstvom, ktoré nezničí hospodárska kríza, a je investíciou, ktorá sa vracia stonásobne každému jednotlivcovi, inštitúcii i celej spoločnosti. Pomoc biednym pomáha chrániť spoločnosť od uctievania zlatého teľáťa, ktorým je konzum.

Dúfame, že pri čítaní tohto čísla, ktoré je venované sociálnej práci v rozvojových krajinách, sa zamyslíme nad samotným zmyslom sociálnej práce. Veríme tiež, že v období úpadku hodnôt európskej (kresťanskej) civilizácie, krízy rodiny, zmeny chápania samotného sociálna..., sa nám podarí poukázať na základné východisko sociálneho pracovníka, ktorým je vždy dobro toho najslabšieho jedinca v spoločnosti.

Květa Princová, Michal Oláh,
garanti čísla

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

jak jsem avizoval v editorialeu minulého čísla, seznámím vás s tématy na příští rok.

Ač jsme původně toto zaměření neplánovali, rozhodli jsme se využít faktu, že Evropská unie vyhlásila rok 2010 za Evropský rok boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Číslo 1 má označení Sociální práce a boj s chudobou. Tematicky tedy navážeme na současné číslo zabývající se vztahem sociální práce a rozvojové pomoci. Už dlouho jsme si v redakci přáli realizovat číslo zabývající se umíráním a smrtí. Tématem čísla 2 bude Sociální práce s umírajícími. Jako číslo 3 zařazujeme příští rok námět, který od vás získal značný počet v internetové anketě – Praktické užití teorie v sociální práci. Závěrečným číslem roku 2010 se obrácíme na velkou cílovou skupinu. Po diskusi na redakční radě jsme se rozhodli pro název Sociální práce a lidé se speciálními potřebami.

Rok 2009 se chýlí ke svému konci. Jaký byl pro redakci?

Otevřeně přiznávám, že velmi náročný. Měnili se lidé v redakci, u těch stávajících náplň práce,

v průběhu roku na nás dolehla finanční nejistota, kterou se však podařilo zažehnat. Zároveň se však jednalo o rok, kdy se nám podařilo rozvinout nové aktivity v časopise. S novými lidmi či se změněnou náplní práce se zrodily i nápadité inovace. Proměnila se, věřím, že k lepšímu, obálka, nově uvádíme pro větší přehlednost u každé rubriky i název tématu a stručné seznámení se s příspěvky, zvýšil se počet inzerátů, poskytujeme různé informace v tzv. promo boxech. Už na začátku roku jsme spustili aktualizované webové stránky, kde máte možnost vyjádřit se k obsahu čísla a sdělit nám svůj návrh na téma čísla.

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

jsme vám velmi vděční za přízeň, kterou nám projevujete, a věříme v ni i do budoucna. Chceme nadále vylepšovat obsah i „obal“ časopisu.

Přeji vám pokojné a klidné prožití vánočních svátků a úspěšný rok 2010.

Pavel Bajer, šéfredaktor

Témata časopisu Sociální práce/Sociálna práca na rok 2010

1/2010 Sociální práce a boj s chudobou, termín vydání: konec března

2/2010 Sociální práce s umírajícími, termín vydání: konec června

3/2010 Praktické užití teorie v sociální práci, termín vydání: polovina října

4/2010 Sociální práce a lidé se speciálními potřebami, termín vydání: konec prosince

O ČEM SE MLUVÍ

Sociální práce v místních komunitách na čtyřech světadílech

Co mají společného všechny příspěvky v této rubrice? Popisují sociální práci v souvislosti s pomocí především v tzv. rozvojových zemích. První tři příspěvky jsou rozhovory se zástupci Vysoké školy zdravotnictví a sociální práce sv. Alžběty. Tato škola uskutečňuje řadu rozvojových projektů.

V dalších šesti příspěvcích jsme se pokusili zmapovat činnost několika neziskových humanitárních organizací očima jejich pracovníků i dobrovolníků.

Studenti VOŠ sociální Caritas v Olomouci a Zdravotně sociální fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích jezdí na praxi do rozvojových zemí. Jejich zkušenosti dokumentují tři články.

Poslední dva příspěvky v této rubrice jsou předzvěsti tématu příštího čísla a zároveň i příštího roku – Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení.

Rozvojové projekty VŠ sv. Alžběty

Sv. Alžbeta sprostredkováva vzdelávanie v sociálnej práci vo východoeurópskom priestore

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave realizuje viac ako dvadsať projektov skoro v rovnakom počte krajín sveta. Ku projektom vo východnej Európe v oblasti sociálnej práce sa vyjadrujú doc. PhDr. **Michal Oláh**, PhD., vedúci Katedry sociálnej práce, denné štúdium, a Mgr. **Ján Holonič**, PhD., vedúci Detašovaného pracoviska sv. Serafima Sarovského v ukrajinskom Užhorode.

Co motivovalo zástupce školy sv. Alžběty angažovat se kromě pomoci v tzv. rozvojových zemí i ve východní Evropě?

Východná Európa je tiež priestorom pre charitatívnu a misijnú prácu. Škola má niekoľko programov rozpracovaných a prebiehajúcich práve v tomto teritóriu. Nechceme tým povedať, že naša škola je misijná, výlučne prezentujúca katolícke vierovyznanie, *aj keď má vo svojom symbole sv. Alžbetu*. Hlásime sa ku kresťanským atribútom, ale zároveň tým, že pôsobíme vo východnej Európe, nesnažíme sa o určitú formu prozelytizmu medzi kresťanmi. Usilujeme sa šíriť odkaz Stvoriteľa sveta: „*Chodte teda, ... a učte ich zachovávať všetko, čoľkoľvek som vám prikázal.*“ (Matúš 28, 19–20.) Týmto krédom sa riadi každá naša aktivita. Zároveň krédom, ktoré nás posúva ďalej pri poskytovaní sociálnej práce medzi národmi v rozvojových krajinách a ďalších oblastiach sveta, je: „*Všetko, čo ste urobili najmenšiemu z mojich bratov, aj mne ste urobili.*“ Práve tieto aspekty existencie človeka vo svete nám ukazujú, kde je

potrebná naša práca – misia – charita. Motivácia je silná, tak ako hovorí rektor vysokej školy prof. Vladimír Krčméry: „*Bola to nevyhnutnosť, lebo sme veľmi zle spávali, keď sme videli v televíznych spotoch tú strašnú biedu. Vtedy sme sa budovali desaťkrát za noc, teraz je to trochu lepšie – už len štyri razy...*“, iniciátora myšlienky projektov mimo územia Slovenska.

Nemenej dôležitým motívom bolo sprostredkovať vzdelávanie v sociálnej práci vo východoeurópskom priestore a napomôcť etablovaníu tohto študijného odboru v krajinách so slovenskou menšinou (Srbsko, Rumunsko, Ukrajina) žijúcou prevažne v sociálne slabších regiónoch. Blízkosť či už geografická alebo kultúrna stavia krajiny východnej Európy do centra záujmu našej školy. Príslušnosť k slovanskej jazykovej skupine napomáha prijateľnosti našich aktivít. Veď práve podpora v rámci „*vlastnej rodiny národov*“ je zodpovednosťou, ktorá je výzvou dnešných dní pre Slovensko – most medzi východným a západným európskym kultúrnym priestorom.

Proč vyvíjíte aktivity zrovna na Ukrajině, v Srbsku a Rumunsku?

Ukrajina je jednou z najväčších krajín východnej Európy a tiež jednou z najchudobnejších. Životné podmienky sa dramaticky zhoršovali počas posledného desaťročia a veľa rodín, zvlášť deti s osamelými rodičmi, žijú pod hranicou chudoby. Demografická situácia na Ukrajine je tragická. Počet obyvateľov žijúcich na Ukrajine sa drasticky znížil, z 52,2 milióna v roku 1990 na súčasných 45,2 milióna. Viac ako sedem miliónov ľudí je nezamestnaných. Ukrajina znamená pre nás silnú výzvu, je to sused našej republiky, resp. sused Európskej únie. Ukrajina balansuje medzi dvoma svetmi – medzi Európskou úniou a medzi východnou Európou. Tým nemyslím, že EÚ je najdokonalejšia forma poskytujúca komfortný život pre človeka a východ je zaostalý. Tu stoja voči sebe dva kultúrne svety, svet, v ktorom žijeme my, ovplyvnený gréckymi a rímskymi filozofmi a ich kultúrou, a východ, ovplyvnený byzantskou kultúrou a tradíciami, ktoré sa po stáročia formovali a dostávali sa do neustáleho konfliktu či už s tatárskymi tradíciami alebo tureckou kultúrou a ich plienením.

Preto sa možno zdá, že východná Európa je relatívne konzervatívna, ale vychádza to z empirie, akú má. Na Ukrajine, ktorá je vzhľadom na rozsiahle sociálne problémy najväčšou výzvou pre našu VŠ vo východnej Európe, sa snažíme spustiť v poradí už tretí projekt. Dva sú zamerané na konkrétnu sociálnu prácu – detský domov sv. Alžbety v Serednom, Zakarpatská Ukrajina, užhorodský okres, a detský domov blahoslaveného Teodora Romžu v Koroleve, Zakarpatská Ukrajina. V súčasnosti sa snažíme o vstup aj na akademickú pôdu a týmto spôsobom chceme pomôcť tejto krajine pripravovať vysoko kvalifikovaných profesionálov. Usilujeme sa na vznikajúcom detašovanom pracovisku vysokej školy, ktorého sídlom sa stalo mesto regionálneho významu Užhorod, poskytovať vysokoškolské vzdelanie v odbore sociálna práca v prvom stupni vysokoškolského vzdelania. Geograficky je to mesto mimo Európskej únie, ale zároveň je to najbližšie mesto. Od blízkeho detašovaného pracoviska Vysokej školy sv. Alžbety v Michalovciach je vzdialené „len“ 36 kilometrov, ale vzhľadom na to, že slovanské národy sú umelo rozdelené hranicami, dĺžka cesty je niekedy hodinu, niekedy aj osem hodín.

V srbskom Báčskom Petrovci sa nám toto úsilie už podarilo, v tomto akademickom roku sme

otvorili už druhý ročník štúdia sociálnej práce. V rumunskom Nadlaku sa v tomto roku spustilo detašované pracovisko s rovnakým študijným zameraním.

Jaký je zájem studentů sociální práce o stáže v zemích východní Evropy? Jaké aktivity obvykle vykonávají během stáže?

V súčasnosti majú študenti i absolventi záujem pracovať najmä v rozvojových krajinách, akými sú Keňa, Kambodža, Haiti..., kde fatálne absentujú dobrovoľníci – odborníci v oblasti sociálno-zdravotnej pomoci jej najchudobnejším obyvateľom. Vo východnej Európe staviame hlavne na miestnych personálnych kapacitách, ktorým často chýba know-how a finančné zabezpečenie. V Serednom a Koroleve na Ukrajine sme umožnili zdarma vyštudovať viacerým sociálnym pracovníkom a ošetrovateľom, uhrádzame niektoré náklady spojené so zabezpečením starostlivosti o deti v detských domovoch, ktoré nerefunduje štát. Po otvorení denného štúdia na našej VŠ však badáme nárast záujmu študentov aj o prácu v týchto krajinách. V súčasnosti pripravujeme koncepciu dobrovoľníckej pomoci pre deti bez sprievodu na území Ukrajiny.

Je možné rozlíšiť, kdy vykonávají studenti a pracovníci VŠ sv. Alžběty sociální práci, tedy pomáháte lidem v obtížné životní situaci, a kdy už se jedná o křesťanské misie? Nebo tímto způsobem neuvažujete a vnímáte propojenost mezi misii a pomocí lidem v jejich těžké životní situaci skrze sociální práci?

Sociálnu prácu v teoretickej i praktickej rovine vnímame v prvom rade ako profesionálnu činnosť vykonávanú sociálnymi pracovníkmi – absolventmi odboru. Bránime sa čisto filantropickému chápaniu („stačí dobré srdce“), ako aj ekonomicko-administratívne vnímaniu („sociálny pracovník = efektívny administrátor“). Možno teda konštatovať, že misia je vykonávaná metódami sociálnej práce a jej kresťanský rozmer je viac ako vo „verba movent“ (slova motivujú) obsiahnutý v „exempla trahunt“ (príklady tiahnú), čo je základným východiskom chápania sociálnej práce v našej VŠ. Kresťanský misijný charakter má korene v našej kultúre, z ktorej v našich krajinách čerpá sociálna práca ako taká.

Připravil Pavel Bajer

Sociálna práca v Sudáne sa zameriava na ľudí s leprou a slepcov

„Sociálni pracovníci často v tomto prostredí nie sú, a tak lekár musí čiastočne vykonávať aj prácu sociálneho pracovníka,“ hovorí doc. Mgr. MUDr. **Marian Bartkovjak**, PhD., vedúci pracoviska v Keni, kde VŠ sv. Alžbety vykonáva niekoľko projektov. Od roku 1997 aktívne pracuje v zdravotníckych projektoch v Afrike a na Haiti. Jeho záľubou je poznávať nové veci a pomáhať ľuďom. Od roku 2000 pracuje ako lekár na Gynekologicko-pôrodníckej klinike Fakultnej nemocnice v Trnave, zároveň učí na Fakulte zdravotníctva a sociálnej práce Trnavskej univerzity, kde je vedúcim Katedry klinických disciplín. Je docentom misijnej a charitatívnej sociálnej práce.

Jaká bola vaše cesta k aktívnemu zapojeniu se do projektů VŠ sv. Alžběty v rozvojových zemích?

Keď som sa vo 4. ročníku na Lekárskej fakulte Univerzity Komenského v roku 1997 dozvedel o úmysle prof. Vladimíra Krčméryho, vtedy dekana Fakulty zdravotníctva a sociálnej práce Trnavskej univerzity, začať misijný a charitatívny projekt, rozhodol som sa, že namiesto dlhšej stáže na jednej z prestížnych západných univerzít ponúknem svoj čas pri budovaní zdravotníckeho strediska pre chudobných v priemyselnej zóne predmestia Nairobi v Keni. Počas 10 mesiacov sme dvaja medici budovali dve zdravotné strediská v slumoch Mukuru a Lunga Lunga, ktoré boli prvými zdravotníckymi zariadeniami v tejto oblasti a vôbec prvým našim sociálnym rozvojovým projektom. Jedna z týchto kliník – Mary Immaculate Clinic pracuje dodnes a poskytuje komplexnú zdravotnícku starostlivosť denne asi stovke pacientov, ktorí si nemôžu dovoliť ani základné ošetrovanie. Naším partnerom je tu miestna mimovládna organizácia, ktorej hlavným poslaním je poskytovanie základného vzdelania pre deti zo slumov – spolu asi štyri tisíce žiakov v triedach z vlnitého plechu. Univerzita postavila vďaka slovenským sponzorom útulok pre deti ulice.

Jaká bola realita, keď jste poprvé přijel do Nairobi?

Keď som prišiel stavať zdravotné stredisko, rehabilitačné stredisko v tesnej blízkosti stavby, začínalo pracovať. V týchto rokoch bolo na uliciach Nairobi asi 60 tisíc detí bez domova, ktoré spávali na benzínových pumpách, na ulici pred obchodmi, či v parku. Miestni Nairobi (pozn. red. obyvatelia Nairobi) ich volajú „čokora“, tj. tí, čo sa starajú o odpadky. Nairobi je v nadmorskej výške 1 200 m, a keď je v noci zima, zahrabú sa do odpadkov, kde je teplo. Žijú sa krádežami

Mgr. MUDr. Marian Bartkovjak, PhD.

a upratovaním odpadkov. Záchytné stredisko, ktoré zo začiatku fungovalo ako denný stacionár, neskôr aj s nocľahárňou bolo miestom, kde som trávil väčšinu času a zoznámil som sa s príbehmi týchto chlapcov a ich rodín. Cieľom tohoto centra je pomocou pouličných návštev osloviť chlapcov a ponúknuť im pobyt v útulku, spolu so stravou, vzdelávacími aktivitami, umeleckou činnosťou, prácou v drevárskej dielni či športom. Sú to slobodné deti, ktoré sa dobrovoľne môžu rozhodnúť, či prídu. Plánom bolo vrátiť týchto chlapcov do školy, čo sa ukázalo ako nedosiahnuteľný cieľ. Dlhší pobyt na ulici býva spojený so závislosťou na fetovaní lepidla, a tak je ich resocializácia ťažká. Väčšina týchto detí sa nedožije 18 rokov či už kvôli trvalému postihnutiu mozgu pri fetovaní, inej chorobe alebo kvôli polícii, ktorá viacerých chlapcov v noci zabila. Mám ich dodnes pred očami i tých, ktorým sme neskôr ošetrovali trzné a rezné rany po bojoch medzi gangami a s políciou. Chlapci sú tu vo veku 8 až 17 rokov, podmienkou

prijatia ráno je, že nie sú „high“, tj. nafetovaní. Vyzlečú si svoje oblečenie, ktoré odporne páchne, lebo je impregnované šľavou z odpadkov, v ktorých spali, umyjú sa pod toučkou a oblečú do čistých šiat. Staré šaty ležia v škatuli a lezie po nich hmyz. Podvečer si oblečú tieto šaty a vracajú sa domov, teda na ulicu. S týmito chlapcami som trávil veľa času, a až dodnes sú to prednostne ošetrovaní pacienti. Vedia, že hoci sa im nechce čakať, nikto ich nevyhodí a budú ošetrovaní. Prirástli mi k srdcu a hoci neskôr som sa venoval viac zdravotnej starostlivosti, práve títo chlapci spôsobili, že som si oblúbil sociálne projekty v tretích krajinách. Počas môjho prvého pobytu prebehli cez Keňu silné monzúnové dažde v rámci tzv. El Nino fenoménu. Ľuďom zo slumu behom noci odplavilo všetko. Mnohým zobralo dom, a keď sa v strede noci zobudili na stúpajúcu vodu, zostal im iba holý život. Keď po niekoľkých dňoch voda opadla, prechádzal som s kenským komunitným pracovníkom v blate slumu Kajaba, Fuata Nyayo a Commercial, v údolí Mukuru pri rieke, a zapisovali sme mená tých, čo stratili dom, matrace, nádoby na varenie, či niekoho z rodiny. Potom sme asistovali pri distribúcii humanitárnej pomoci, ktorú darovali väčšinou indickí majitelia fabrik, v okolí ktorých sú slumy, prostredníctvom našej partnerskej organizácie. Neskôr sme v slume trávili viac a viac času a spoznávali jeho hlavné problémy – alkoholizmus, nezamestnanosť, prostitúciu či sexuálne zneužívanie mladých dievčat. Pri stretnutí s ťažkým životom obyvateľov slumu a ich životným heslom „push until something happens“ (pozn. red.: snažiť sa tlačiť veci napriek prekážkam života vpred, až kým sa niečo stane) som sa naučil, že hoci je niekto chudobný, žije medzi výkalmi, nemá pitnú vodu a elektrinu, je obohacujúcou časťou mozaiky ľudskej spoločnosti, ktorej rozvoj závisí od rozvoja posledného jej člena.

Vrátil som sa späť doštudovať medicínu síce dosť unavený, ale s väčšou chuťou a s príjemnou spomienkou na deti hrajúce futbal a basketbal na dvoch ihriskách, ktoré som mal tú česť postaviť.

Během deseti let jste devětkrát působil v různých projektech v Africe, konkrétně v Keni a v Súdánu, a na Haiti. Co se změnilo během této doby v těchto zemích?

Keňa je rýchlo sa rozvíjajúca krajina. Za posledných 10 rokov s rastom HDP, v tomto období vyšším ako Slovenská republika, sa veľa zlepšila hlavne v infraštruktúre hlavného mesta. Slumy

tu však zostávajú, ba dokonca rastú na periférii mesta. Nairobi je sídlom OSN pre východnú Afriku a je tak vstupnou bránou pre všetku rozvojovú pomoc smerom do rozsiahlych území Somálska a južného Sudánu. Preto krvavé nepokoje spojené s voľbami v januári 2008 s hrozbou občianskej vojny by uvrhli celý región do veľkej biedy. Nairobi je dnes 5-miliónovým mestom, kde sa sťahujú nielen bohatí utečenci so svojimi mercedesmi, ale aj chudobní utečenci z oblastí s občianskou vojnou. Preto Vysoká škola sv. Alžbety na periférii mesta v štvrti Mihango (denne autom s centra mesta hodinu a pol) vybudovala ďalšie zdravotné stredisko archanjela Rafaela a rehabilitačné stredisko pre deti ulice pod manažmentom našich sociálnych pracovníkov a lekárov. V tejto oblasti žijú ľudia zo Somálska a Sudánu, ktorí sú kultúrne veľmi rozdielni od Keňanov. Je tu veľká kriminalita a pohyb v noci je životu nebezpečný. Naši sociálni pracovníci objavili v blízkosti asi tridsať 10–12-ročných chlapcov, ktorí pracovali takmer ako detskí otroci pri zbere starého železa. Majiteľ si za každého skúšal vypýtať 100 amerických dolárov. Dnes chovajú sliepky a králiky, varia si, športujú, učia sa čítať, písať a počítať. Majú šancu na lepšiu budúcnosť.

Do Južného Sudánu, ktorý žije vďaka svojej izolácii kultúrou 15. storočia, v roku 1998 prišli ešte počas občianskej vojny prví naši lekári. Predtým ako začali liečiť, postavili v Mapuordite na zelenej lúke – teda v buši – nemocnicu. V roku 2002 bol podpísaný mier medzi moslimským severom a juhom, a tak sa zlepšila infraštruktúra, bezpečnosť a zásobovanie – doprava po zemi, nielen letecky. Došlo k odzbrojeniu civilného obyvateľstva. Po 40 rokoch sa otvorili niektoré odborné školy. Sociálna práca je v Mapuordite zameraná na ľudí s leprou a slepcov v dôsledku riečnej slepoty. Potraviny, zdravotná starostlivosť a aspoň základné vzdelanie je minimom sociálneho pôsobenia humanitárnych pracovníkov, ktorí tu supľujú aj sociálnych pracovníkov. Vážnym problémom je strata pracovných návykov hlavne v poľnohospodárstve, kedy počas vojny ľudia neobrábali pôdu a žili hlavne z potravinových darov. Problémy ochrany detí sú tu v mnohom riešené kultúrou, ktorá sa v rámci rodiny dokáže postarať o deti. Problémom je tu postavenie žien, ktoré sú predmetom sobášneho obchodu. Najväčšiemu sociálnemu vyčleneniu sú vystavené staré ženy, vdovy. Ďalšou skupinou sú detskí vojaci, vychovaní k zabíjaniu v prvej línii. Majú za

Foto: Archív Mariana Bartkovjaka.

sebou návyky, ktoré im sťažujú v mierových podmienkach začleniť sa do normálnej spoločnosti, a tak sú umiestnení do rehabilitačných centier.

Haiti vďaka svojej blízkosti k USA je najbližšie k západnej civilizácii. Od občianskej vojny tu stále pôsobia mierové jednotky. Polovicu populácie tvorí analfabeti. Naše zdravotné stredisko v Môle St. Nicolas je situované v najzaostalejšej provincii. Hlavným sociálnym problémom je tu hlad, keďže krajina nie je potravinovo sebestačná a ceny potravín s hospodárskou krízou stúpili až o 50 %. Počas posledných troch rokov som nepostrehol zlepšenie v materiálnej oblasti ani v prístupe k vzdelaniu či zdravotnej starostlivosti. Ekonomická naviazanosť na príbuzných v USA je rozhodujúca pre prežitie a rozvoj obyvateľov krajiny.

Jak a v čem se liší životní situace lidí v třech zemích, kde jste působil – Keni, Súdánu a Haiti?

Životná situácia vo všetkých oblastiach, kde som pracoval, je veľmi ťažká. Analfabetizmus viac ako 50 % je v Súdáne a na Haiti. Špecifikom Haiti je obchod s deťmi, kedy v severozápadnej provincii, kde máme zdravotné stredisko, chudobné rodiny predávajú svojich asi 12-ročných chlapcov do Dominikánskej republiky na prácu na plantážach s cukrovou trstinou za asi 120 amerických dolárov. Podobne dievčatá odchádzajú v mladom veku ako slúžky do bohatších rodín, pretože rodičia nedokážu zabezpečiť pre svoje deti stravu.

Strava raz za dva dni nie je zriedkavosťou vo všetkých oblastiach, kde som pracoval. Z hľadiska hladu snáď najlepšie je na tom Keňa, aj keď špecifický problém HIV AIDS tu spôsobil, že vo viacerých domoch na vidieku žijú už iba deti úplne odkázané na seba, a tak starší súrodenci supľujú úlohu rodičov.

Jak se proměnila během této doby vaše záliba pomáhat lidem v rozvojových zemích?

Romantické predstavy o práci s ľuďmi z rozvojových krajín ma opustili hneď druhý deň pri prvom príchode do Afriky. Tak som musel nájsť motiváciu. Stala sa ňou moja kresťanská viera, ktorú som dostal ako bohatstvo. V Afrike som pochopil moje vlastné bohatstvo vzdelania a možností. Odtvtedy sa cítim bohatým a stále mám odhodlanie deliť sa s bohatstvom, ktoré som dostal zadarmo a ktoré sa pri týchto cestách stále rozmnožuje. Táto, ako hovoríte, záľuba sa mi pomaly stáva životným štýlom. Cestovanie bez možnosti podeliť sa začínam považovať za jalové, hoci dovolenka je nevyhnutným a pozitívnym časom.

V rozvojových projektech pôsobíte v pozícii lekára, zároveň jste docentem misijní a charitativní sociální práce. Jak se projevují v praktické rovině vaše zkušenosti a znalosti sociální práce?

Na miestach, kde vykonávam svoju lekársku prax, sa stretávam s mnohými sociálnymi problémami.

Sociálni pracovníci často v tomto prostredí nie sú, a tak lekár musí čiastočne vykonávať aj prácu sociálneho pracovníka. Často sa musím rozhodovať o finančnej pomoci na operáciu. Vtedy je treba vedieť ohodnotiť sociálny status danej osoby, keďže na domorodcov sa nedá spoľahnúť. Zvykol som si na pocit, že ma niekto dobehol, prípadne oklamal, pocit zneužitia patrí k mojej práci. V každej spoločnosti existuje úplne najnižšia vrstva, ktorú sa snažíme oslobodiť od platenia poplatkov, pretože aj jeden dolár, ktorý paušálne vyberáme za všetky zdravotnícke služby spolu (konzultácia, vyšetrenie, lieky) môže byť prekážkou. Individuálna pomoc v prostredí bez reálnej nádeje na systémové sociálne riešenie nie je dokonalým, ale v tomto prostredí jedine možným darom z nebies.

Lidem v rozvojových zemích pomáháte v rovině zdravotní a sociální. Zároveň má však každý projekt sv. Alžběty misijní rozměr. Znamená to tedy, že se snažíte místní obyvatele seznamovat s křesťanstvím, chcete, aby se stali z hlediska náboženského křesťany (katolíky)?

Každý projekt má svojho svätého patróna, ktorý je akoby strážnym anjelom nad našou aktivitou. Nevenujem sa priamej evanjelizačnej činnosti – hlásaniu evanjelia. Nerozlišujem pri mojej činnosti ľudí podľa príslušnosti k náboženstvu, každého vieru mám v úcte. V niektorých projektoch je našim partnerom cirkevná inštitúcia, nie výlučne katolícka, inde ministerstvo zdravotníctva, na niektorých miestach pôsobíme samostatne. Isteže príslušnosť ku kresťanstvu mi pomáha prekonávať kultúrne rozdiely. Vieru považujem za boží dar, ktorý Boh dáva zázračne, ako on chce. Netajím sa, že okrem čisto ľudskej motivácie som motivovaný aj vierou, ale jej prijatie alebo neprijatie nie je podstatou mojej motivácie. Ježišovo učenie je v podstate orientované na tých, ktorí sú v nejakom rozmere chudobní. U ľudí z chudobných krajín je to evidentné, sú preto oveľa nábožnejší ako my z rozvinutých krajín, a preto napriek možno intelektuálnej jednoduchosti ma kresťanstvo ľudí z chudobných krajín naučilo viac porozumieť tým, čo nemajú všetko ako ja. Misiu chápem ako poslanie.

Připravil Pavel Bajer

inzerce

PODĚLTE SE S NÁMI O SVÉ NÁZORY A ZÍSKEJTE KNIHY Z NAKLADATELSTVÍ PORTÁL

- Zaujal Vás nějaký článek v časopise Sociální práce/Sociální práce?
- Nesouhlasíte s některými myšlenkami?
- Chybí Vám v časopise nějaká témata, texty, rubriky či informace?
- Udělali byste něco úplně jinak?
- Nebo nás naopak chcete za něco pochválit?

Napište nám o tom, Váš názor nás zajímá!

Své náměty zasílejte na adresu jana.koprivova@socialniprace.cz, do předmětu uveďte heslo „Názory“.

Vaše postřehy **odměníme odbornými knihami z nakladatelství Portál**. Můžete se těšit mimo jiné na tituly:

- Kopřiva: Lidský vztah jako součást profese
- Schmidbauer: Syndrom pomocníka
- Hawkins, Shohet: Supervize v pomáhajících profesích
- Tošner, Sozanská: Dobrovolníci a metodika práce s nimi
- Zahrádková: Teambuilding

Více o knihách se dozvíte na stránkách www.portal.cz.

V Centre sv. Kizita chcú dať chlapcom z nairobských ulíc pocítiť silu komunitného života

PhDr. **Lenka Fabianová**, PhD., vyštudovala sociálnu prácu na Fakulte zdravotníctva a sociálnej práce TU v Trnave. V dizertačnej práci sa venovala psycho-sociálnym aspektom opustených detí s diagnózou HIV/AIDS v Keni, ktorá jej prirástla k srdcu. Od roku 2004 aktívne spolupracuje na projektoch v Afrike. Pracuje ako odborný asistent na Fakulte zdravotníctva a sociálnej práce Trnavskej univerzity, prednáša humanitárnu pomoc, sociálnu prevenciu a vedie psycho-sociálne výcviky.

Co stálo u zrodu rozhodnutí íť pomáhať do Afriky, a konkrétne do Keni?

Z mojej skúsenosti viem, že motívy ľudí, ktorí sa rozhodnú ísť pomáhať do Afriky, sú rôzne. U niektorých je to viera, vyjadrenie solidarity s blížnym človekom, sebaobetovanie, túžba robiť niečo zmysluplné, zažiť popri tom niečo iné, niečo dobrodružné, ale aj odborne rásť, naučiť sa niečo nové. Ťažko povedať, ktorá motivácia je správna. Nech je ten motív akýkoľvek, ak je človek otvorený, tak je veľká pravdepodobnosť, že ho tá práca chytí za srdce a robí ju s plným nasadením. Môže to byť veľká škola a skúsenosť, ktorá nesmierne obohatí jeho život. U mňa osobne bola Afrika detským snom, ktorý predčil mnohé iné, a stálo to za to, naučilo ma to veľmi veľa.

Jaká byla realita, když jste přijela do Nairobi?

Keď som prvý krát prišla do Kene, bola som nadšená aj zaskočená mnohými vecami. Nairobi je mesto plné protikladov, je tam veľa bohatstva aj biedy, nádhерnej prírody, ale aj špiny a odpadkov. Sú tam luxusné štvrte, ale aj slumy, kde ľudia prežívajú často vo veľmi nedôstojných podmienkach. Uvedomovala som si, aké šťastie vlastne mám, že som sa narodila na Slovensku v zdravej rodine. A tých vecí na uvedomenie a prehodnotenie tam prichádza veľmi veľa. Človeku rezonujú jeho hodnoty v drobných každodenných veciach, ktoré robí. Pracovať s ľuďmi, ktorí majú stokrát menej vo vrecku ako vy, no v srdciach často krát stokrát viac, je veľmi obohacujúce, človeka to posúva. Ľudia tam sú v mnohom veľmi odlišní, veci fungujú, respektíve nefungujú tiež inak ako u nás. Kultúra, tradície, mentalita, vnímanie života, zrazu vidíte a zažívate kvantum toho, čo je iné, no neznamená to, že zlé. Ba naopak dá sa to vnímať ako neustála výzva a posun.

PhDr. **Lenka Fabianová**, PhD.

Podle jakých kritérií jste se rozhodovala, jaké činnosti se budete věnovat, na jakou cílovou skupinu se zaměříte?

Do Kene som šla prvýkrát učiť cez Trnavskú univerzitu, pracovala som v projekte, ktorý bežal už niekoľko rokov. Takže cieľová skupina bola pre mňa jasná, a to študenti zo slumov a deti v anti-malnutričných programoch. Tam som pôsobila ako sociálny pracovník pre matky s podvyživenými deťmi. No potom nasledovali ďalšie cesty do Kene, a keď sa človek viac zorientuje v komunite, lepšie začne vnímať aj potreby miestnych ľudí. Videli sme, že v Nairobi je veľmi závažný problém s deťmi žijúcimi na ulici. Nenechalo nás to ľahostajných, a tak sme s kolegami začali zvažovať založenie centra pre túto skupinu. Myšlienka sa stretla s prijatím u profesora Krčméryho, ktorý stojí za všetkými projektami, a tak sme po niekoľkých mesiacoch mohli otvoriť Centrum svätého Kizita pre chlapcov z ulice. Dnes je to jeden z dobre fungujúcich projektov Vysokej školy zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety.

Jaké aktivity nabízíte v Centru sv. Kizita pre chlapcov z ulice?

Ide o pobytové resocializačné centrum pre chlapcov prevažne vo veku 7–14 rokov, ktorí strávili nejaký čas na ulici, zväčša fetovali lepidlo, živili sa zbieraním, drobným predajom, či krádežami. Na ulici zažili veľa krutosti a tvrdý život, no aj krásu slobody, ktorú ulica ponúka. Je to veľmi špecifická sociálna skupina, ktorá si vyžaduje aj špecifický prístup a pochopenie istých súvislostí. Centrum funguje na rodinných princípoch, sú tam s nimi miestni sociálni pracovníci, muži aj ženy, a slovenský koordinátor. Snažíme sa, aby žili ako v rodine. Chlapci tam teda bývajú, varia, samí si perú, upratujú, poskytuje sa im najprv neformálne vzdelávanie a neskôr sú zaraďovaní do škôl. Snahou je, aby čo najviac zažili silu komunitného života, silu priateľských vzťahov, naučili sa zodpovednosti a samostatnosti. Môžem menovať druhy terapie, ktoré s chlapcami v centre realizujú, ako arteterapia, ergoterapia, dramaterapia. V podstate je veľmi dôležité, aby mali zmysluplne využitý voľný čas, robili niečo, čo ich baví a patrí k ich veku, takže si kreslia, vyrábajú krásne náhrdelníky, starajú sa o domáce zvieratká, podieľajú sa na každodennom živote v centre. Už na začiatku bol pre nás veľmi dôležitý aj kontakt s rodinou, každé dieťa má nejakého príbuzného, ak to nie sú rodičia, tak sme hľadali strýkov, tety, bratov, bratrancov, a s týmito sa udržiava a buduje vzťah, robí sa sanácia rodiny.

Archív VŠ sv. Alžbety

Cieľom Vysokej školy zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave je prispieť k rozvoju a pozdvihnutiu chudobných ľudí cez zdravotnícke, sociálne a vzdelávacie projekty.

Kontakt: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave, n. o., Palackého 1

P. O. Box 104

811 00 Bratislava 1

tel.: 02/59249607 – rektorát,

0911 258247 – koordinátor projektov

IČO: 31821979

DIČ: 2021302151

č. účtu: 2625748579/1100

prof. MUDr. Vladimír Krčméry, DrSc. – rektor

e-mail: vladimir.krcmery@szu.sk

prof. MUDr. Juraj Benca, PhD. – prorektor

pre humanitárne projekty a zahraničie

e-mail: juraj.benca@gmail.com

To je cesta, ako sa mnoho z nich môže časom vrátiť do rodiny.

Můžete více přiblížit činnost Institute of Social Work v Nairobi?

Koordinuje všetky sociálne činnosti na projektoch Vysokej školy sv. Alžbety v Nairobi, a to predovšetkým Centrum sv. Kizita pre chlapcov z ulice, Centrum Gianni Beretty v Mihangu, Centrum Zdenky Schellingovej pre dievčatá ulice, realizuje adopciu na diaľku, logisticky manažuje aktivity

anti-malnutričných programov súvisiace s chodom kliník v Nairobi, Mihangu, z časti aj Kisumu a Eldoret. Rovnako zabezpečuje aj vzdelávacie aktivity Vysokej školy sv. Alžbety v spolupráci s Katolíckou univerzitou Východnej Afriky. Inštitút slúži aj ako podporný office pre projekty v Ugande, Južnom Sudáne, Burundi, Rwande a Lesote, keďže Nairobi je prestupnou stanicou pre lekárov a sociálnych pracovníkov

Pripravil Pavel Bajzer

Rozvojové a humanitární projekty neziskových organizací

V Beslanu zůstal kus mého srdce

Dvanáct let pracoval nemocniční kaplan **Vítězslav Vurst** pro mezinárodní humanitární organizaci ADRA. Pomáhal potřebným lidem na Balkáně, Ukrajině, Kavkaze, v jihovýchodní Asii i jiných oblastech postižených mimořádnými událostmi jako živelné pohromy či válečné konflikty. Humanitární práce podle něj mimo jiné znamená rozšířit svůj obzor za hranice své země.

Jaká byla vaše cesta k humanitární pomoci?

Snadná. Původně jsem vystudoval teologii a po pádu totality jsem svou práci mohl znovu svobodně dělat. Bydleli jsme na Moravě. Když však přišly tzv. moravské záplavy, nešlo jim jen přihlížet. Nabídl jsem spolupráci Adře, kde jsem znal jejího tehdejšího ředitele. Tenkrát jsem netušil, že z měsíců se stanou roky. Později jsem převzal odpovědnost za Nadaci ADRA – a bylo na více jak deset let rozhodnuto. A zahraničí? To už přirozeně vyplynulo z výzev a cílů, které jsme si v Adře dávali.

Zúčastnil jste se projektů Adry v Evropě i Asii. Nechtěl jste někdy „zkusit Afriku“?

V humanitární práci nejde o to, něco „zkoušet“. Nejde primárně o nějaké dobrodružství, i když nepopírám, že i z dobře promyšlených plánů se dobrodružství nakonec může stát. ADRA je mezinárodní organizace, a jakkoli má každá národní pobočka svou autonomii, v mezinárodní pomoci se tak děje na základě předchozích jednání a koordinovaně. Balkán do jakéhosi českého teritoria vždycky patřil. Už také proto, že se jedná z velké míry o slovanskou oblast. Na Kavkaz jsme se dostali v důsledku konfliktu v Čečensku a následně teroristického útoku v Beslanu a jihovýchodní Asie, to byla odpověď na tsunami.

Dostal jste se během pobytů v rozvojových zemích do situací, které by ohrožovaly váš život? A je vůbec možné se jich vyvarovat?

Při podobné práci se do takových situací dostanete, aniž byste to věděli. A o většině ohrožení se člověk nikdy nedozví. Ale ono je to podobně i doma. Kdykoli sedám za volant auta, uvědomuji si, že pojedou-li jakkoli opatrně, stejně se vydávám v ohrožení zdraví, případně života. Vždycky musíte udělat vše pro to, aby vše bylo co nejvíce bezpečné. Na druhou stranu se nikdy jistému nebezpečí

neubráníte. V Colombu na Srí Lance jsme např. spali ve velmi střežené vládní čtvrti. Přesto právě tam byl týden po našem odjezdu spáchán atentát a několik lidí zahynulo. Jak to můžete předvídat?

Jaká zkušenost vás v osobní rovině nejvíce zasáhla?

Nikdy nezapomenu na první návštěvu školy v Beslanu, kde při teroristickém útoku zahynulo více než 320 lidí, převážně dětí. Byli jsme v ní několik dnů po útoku. Následně jsme jeli na hřbitov vybudovaný narychlo, kde bylo kolem tří set nových hrobů. Neplánovaně jsem se dostal v Beslanu do rodiny, jejichž manželům ve škole zahynulo všech pět dětí. Nikdo mi to nemusel v té chvíli říkat. Přišel jsem do kuchyně, kde stál velký stůl a lavičce. Za ním seděla předčasně zestárlá osamocená žena a na druhé straně její manžel. To jsou zážitky, na které se nikdy nedá zapomenout. Z této školy mám doma kousek střešní krytiny a prázdnou nábojnici. Jsou pro mne svědectvím neskutečné trýzně třídního vězení bez jídla a pití v parných dnech a následného útoku a požáru. Od místních záchranářů jsem dostal film se záběry ohořelých dětských těl. Na to se nedá zapomenout. Přátelům v Beslanu jsem při poslední návštěvě řekl, že u nich natrvalo zůstal kus mého srdce.

Existuje vůbec nějaký způsob, jak se s takovými zážitky vyrovnat, jak „utéct“ před takto silnými emocemi?

Profesionalita se neprojevuje v chladném nadhledu. Navíc tváří v tvář lidské bolesti nikdy není úplně možné zachovat si odstup od příběhu. Vždyť to v sobě prožívám. K tomu, aby se člověk s podobnými zážitky vyrovnal, potřebuje pevný bod a já mám takové pevné body dva. Ten první je zázemí domova, moje žena a její ruka, kterou mi podá, když sám potřebuji od někoho podržet. Ten druhý mě přesahuje – to je má víra. Nechci tvrdit, že díky své víře jsem v tomhle

ohledu silnější než ti, co nevěří, ale pro mne osobně je víra opravdu moc důležitá. A když si potřebuji „vyčistit hlavu“, pomáhá mi fyzická práce při přestavbě rodinného domku na Moravě.

Změnily se nějak po letech v praxi vaše názory na efektivní humanitární pomoc?

Když se po pádu totality začala rozvíjet česká humanitární a rozvojová pomoc, organizovali ji převážně lidé s nejlepšími úmysly, ale bez širších znalostí jak samotných principů, tak souvislostí. To se změnilo. Ti, co u této práce zůstali, mají nedoceníitelné zkušenosti. Předávají je dál. Školy připravují mladé lidi na profesionální pomoc. Absolventi, kteří k vědomostem přidají předané a získané zkušenosti, mají velkou šanci, aby svou práci dělali dobře a aby vlastním pomáháním neškodili.

Dnes si mnohem více než kdysi klademe hned na začátku otázky týkající se cíle pomoci. Čeho chceme dosáhnout, jaká k tomuto cíli vede cesta, co má a co naopak nemá být změněno. Vždycky se nabízejí laciné cíle, ke kterým vedou snadnější cesty. Nepodlehnout jejich pokušení a dělat to, co má dlouhodobý význam pro příjemce naší pomoci, je někdy těžká práce.

Jaká je podle vás správná cesta pomoci rozvojovým zemím?

Myslím, že ji můžeme vidět ve dvou slovech – respekt a zmocňování. Respekt, možná také úcta, znamená, že prioritou nejsem já ani mé představy a mé cíle. Prioritou není pocit vlastního uspokojení. Prioritou jsou ti, kterým je pomáháno. Na začátku každého projektu by měla být snaha se co nejvíc dozvědět o historii, myšlení a životě místních lidí. Nesmíme do jejich života bezohledně vtrhnout, ale pouze citlivě vstoupit, abychom za čas zase vystoupili. Důsledkem našich projektů nesmí být rozvrácená místní kultura a porušené tradice a zvyky. I když se nám zdá chování a počínání místních komunit jakkoli divné, musíme se naučit je co nejvíce pochopit a s úctou respektovat. Možná budeme překvapeni, kolik dobrého a užitečného se pak od nich naučíme. Pokud jsou oblasti, do kterých je třeba zasahovat, např. dodržování lidských práv, pak i to je třeba dělat citlivě s ohledem na historický vývoj a tradice.

Zmocňováním pak rozumím poskytování pomoci tak, aby nebyla snižována aktivita místních obyvatel. Oni nejsou „chudáci“, za které je třeba něco udělat. Jedná-li se o humanitární pomoc, pak si už na začátku musíme stanovit hranice, za

které bychom při pomáhání neměli jít. Znat čas, kdy je třeba pomoc ukončit. Přijímající se nesmí naučit závislosti na „bohatém strýčkovi“. Jedná-li se o rozvojové projekty, měli by být do jejich realizace co nejvíce zapojeni místní lidé. Proto by měly mít vždy prioritu projekty, jejichž cílem je podpora místních aktivit a podpora vzdělávání. Pomoc nesmí lidi ještě víc invalidizovat. Jsem přesvědčený, že většina známých českých humanitárních organizací dělá svou práci profesionálně a dobře.

Čím se při nabízení a poskytování pomoci rozvinuté země nejvíce prohřešují?

Nejvíce škod se udělá tehdy, když cílem pomoci je pomoc samotná nebo uspokojení poskytovatele pomoci. V takových případech se její poskytovatelé neptají na dopad pro příjemce, ale chtějí zprávy s čísly, fotografie s jejich zbožím a jejich logem. Když toho dosáhnou, jsou spokojeni. Co to s příjemcem udělá, na to se nikdo z nich už obvykle neptá.

Uvedu příklad. Po beslanské tragédii se vlády různých zemí předháněly v tom, kolik dětí z Beslanu pozvou do své země. Děti, které nikdy nevyjely za hranice svého města, najednou jezdily po celém světě a dárci se předháněli v „servisu“, který jim ve svých zemích poskytovali. Jednalo se přece o „chudáky“, kterým bylo třeba pomoci zapomenout na prožitá trauma. Bylo to až „dojemné“. Někteří z nás, kteří jsme tam jezdili, však známe dopady této tzv. „pomoci“. Destabilizované beslanské školství a nerealný pohled na život. My, občané „pomáhajících“ zemí, jsme z našeho pomáhání byli dojatí. Co to ale udělalo s těmi, kterým bylo pomáháno, nás už moc nezajímalo.

Jaký má humanitární práce přesah do České republiky? Proč by pro nás mělo být důležité v rozvojových zemích pomáhat?

Při nahlédnutí za hranice našich středoevropských zemí se učíme vděčnosti. Učíme se mnohem víc si vážit vlastního života a podmínek, ve kterých můžeme žít. Jakkoli se to někomu nezdá, jsme bohatí. A to i přesto, že máme ve své povaze ze sebe někdy dělat chudáky, kteří sice stojí před plným šatníkem, ale stěžují si, že si nemají co obléct. A k bohatství patří také odpovědnost a solidarita. My všichni těžíme z práce těch, kteří byli před námi nebo žijí vedle nás. Je třeba rozumně rozšířit svůj obzor za hranice naší země. A k tomu by měly sloužit seriózní organizace.

Připravila Jana Kopřivová

Dobrovolnice v sociálním zařízení pro děti v Indii

Osm let dávala politoložka **Lenka Dušková** dohromady peníze a odhodlání vrátit se do Indie, kde v roce 1999 pracovala s dětmi ulice. Když se před třemi lety vrátila na „místo činu“, měla v kapse jen letenku, kontakty na přátele a odhodlání zapojit se do jakéhokoliv užitečného projektu v zemi. Nakonec strávila půl roku jako dobrovolnice neziskové organizace v jihoindickém městě Bangalore.

Původně se měla podílet na realizaci projektu jedné české organizace, což na poslední chvíli nevyšlo. „*Zůstala jsem se zaplacenou letenkou v ruce, tak jsem se rozhodla jet na vlastní pěst*“, popisuje svoji druhou cestu do Indie Lenka. Ačkoliv se to může na jednu stranu zdát jako neuvážené dobrodružství, rozhodnutí jí hodně ulehčil fakt, že má v Indii přátele. Ti jí na nějakou dobu poskytli útočiště, zatímco hledala, kde se uplatnit. „*Původně jsem myslela, že budu dělat projektového manažera nebo hledat zdroje peněz pro neziskové organizace, protože v Indii velké firmy v rámci sociální zodpovědnosti poskytují relativně vysoké částky*.“ Nakonec se však shodou okolností dostala k úplně jiné práci v nevládní organizaci, která se věnuje hlavně pomoci dětem na okrajích města a ve venkovských oblastech. Lenka se však zapojila do jiné činnosti – zajišťovala volnočasové aktivity pro děti v přechodném sociálním zařízení.

Sociální zařízení není vězení

„*Jsem člověk, který jde do všeho po hlavě. Když jsem do budovy ústavu vstoupila poprvé, měla jsem pocit, že jsem ve vězení. Mříže v oknech, tmavé místnosti, zákaz vycházení, žádné postýlky, děti se mlátily*“, líčí první dojmy Lenka Dušková. I když se mohou zdát podmínky pro život v sociálních zařízeních tvrdé, Indie hodně dbá na dodržování práv dětí. Existují zde organizace, které bedlivě sledují, zda dětem není ubližováno. Nikomu neprojde úmrtí dítěte, násilí nebo zneužívání v daném ústavu. Lenka je přesvědčena, že je rozhodně lepší, aby děti byly v sociálním zařízení, protože na ulici je k nucené práci mohou zneužívat gangy, hrozí jim prostituce a podobné negativní společenské jevy.

Do přechodného zařízení jsou děti umístěny z nejrůznějších důvodů a čekají, až soud vyřeší jejich situaci a rozhodne, co s nimi bude dál. Některé se pak vrací zpět do rodiny nebo k dalším příbuzným, jiné jdou do dětského domova.

Sociální zařízení jsou kvůli ochraně klientů i kulturním zvyklostem rozdělena na chlapecká

a dívčí. Věkově se však jedná o náhodný mix dětí od šesti let do osmnácti let. Počet „obyvatel“ zařízení se různě proměňuje. V době, kdy tam pracovala Lenka, v budově žilo maximálně sto dvacet dětí. Toto číslo se však neustále měnilo, protože sociální pracovníci jednotlivé případy průběžně řešili a přemísťovali děti buď zpátky domů, nebo do jiných ústavů.

Hra na schovávanou

Existuje několik možností, jak se indické děti do přechodného sociálního zařízení mohou dostat. Umístění části z nich je výsledkem zásahových akcí policie, která rozkrývá zločiny organizovaných gangů, jež nutí děti k žebrání nebo je jinak zneužívají, aby maximalizovaly svůj zisk. Převzení do zařízení se tak pro děti stává záchranou. „*Další skupina dětí, to jsou oběti tzv. child labour, nucené dětské práce. Někdo „práskne“ organizaci, která děti takto zaměstnává, přijde policie a odvede děti do ústavu. Nebo děti samy utečou a někdo je potom najde na ulici*“, popisuje Lenka Dušková. Část dětí odchází z domova, protože jsou rodiče přísní a žijí tradičním způsobem života. Teenageři však vidí na internetu nebo v televizi, že se dá žít jinak, vzeprou se rodinným zvyklostem a utečou. Potom se toulají městem, dokud je někdo nenajde a neodvede do zařízení. Mnohem častěji však děti utíkají z domova kvůli nefungujícím vztahům v rodině nebo domácímu násilí.

Velmi rozšířeným fenoménem jsou v Indii „malí cestovatelé“, kteří se do velkých měst dostanou „načerno“ vlakem. Děti si na nádraží buď hrají, nebo se ukrývají při útěku. Při hře na schovávanou nebo kvůli přenocování vlezou do vlaku, načež se souprava přeskupí a rozjede do cílové stanice. To však v Indii většinou znamená, že přejede celou zemi. Není tedy výjimkou, když se do jihoindického Bangalore dostanou i děti ze severu země, od Himálaje. Najednou jsou však strašně daleko od domova a nevědí ani, odkud přesně pocházejí. Toulají se po ulicích nebo kolem nádraží a čekají, jak to s nimi dopadne.

Nejsmutnější jsou však podle Lenky případy dětí, jejichž rodiče je odvedou do zařízení záměrně, protože jsou natolik chudí, že je nemůžou materiálně zabezpečit. Vědí, že v ústavu dostanou třikrát denně najíst a někdo se o ně postará. „*Děti však mají k rodičům úzký vztah, nechápou, proč je maminka odložila. I sami rodiče se za dětmi někdy vracejí, aby se alespoň přes mříže podívali, jak se jim daří. Není jim lhostejné, co se s nimi děje dál. Naštěstí se občas stane, že sociální pracovník rodiče přesvědčí, aby si dítě vzali zpět. Rodiče situaci přehodnotí a dohodnou se, že se nějak uskromní, jen aby dítě mohlo žít zase s nimi,*“ nastiňuje těžký boj s city Lenka Dušková. Happy end však nebývá pravidlem. Část rodičů se dítěte vzdá úplně a uvolní ho pro adopci.

Hledání původu

Služba sociálního zařízení je jen dočasná, nejedná se o klasický dětský domov. Děti v ústavu nemůžou zůstat delší dobu. Obvyklá délka pobytu odpovídá přibližně šesti měsícům, což je doba, za kterou by měl personál střediska případ malého klienta vyřešit. Někdy se však pobyt výrazně protáhne, což ale nelze přičítat liknavosti sociálních pracovníků. „*Jedním z faktorů, které zpomalují vyřešení situace dítěte, jsou totiž traumatické zážitky, například ze života na ulici nebo ze zneužívání dospělými. Bojí se o nich mluvit. Je pak těžké zjistit, odkud dítě přišlo a kam patří,*“ naznačuje Lenka, jak narušená dětská psychika ovlivňuje řešení případu.

Problematickou skupinu tvoří také děti sezónních dělníků. Ty často neumějí místní jazyk ani nevědí, ze které vesnice pocházejí. Původ dítěte se nakonec dá poznat podle různých indikátorů, například podle místních nářečí. „*Problém u migrujících rodičů však je, že nikdy přesně nevíte, kde zrovna pobývají, kde mají práci, a především zda mají vůbec zájem se o dítě postarat,*“ vysvětluje politoložka z vlastní zkušenosti.

Právě kvůli velké vyčerpávajícímu personálu s rozmísťováním dětí zpět do rodin se přechodná zařízení v Indii potýkají s velkým nedostatkem zaměstnanců. Jejich reálný počet přímo v prostorách ústavu je z různých důvodů minimální a často neodpovídá množství klientů. Podstav zaměstnanců tak vede k tomu, že zařízení uspokojuje jen základní potřeby dětí – ubytování a stravu. Otvírá se tak prostor pro spolupráci s neziskovými organizacemi, které mají zdroje i kapacity se dětem intenzivněji věnovat a zabavit je volnočasovými aktivitami.

Týmová práce

Na aktivitách neziskové organizace, pro kterou pracovala Lenka Dušková, se podíleli větší dobrolvolníci, ať už místní nebo zahraniční. „*Do zařízení jsme chodili vždy společně s Indý. Ti mnohdy pocházeli ze slumu nebo prošli podobným zařízením, a tak nám pomohli lépe pochopit děti a jejich situaci. Nejdříve nás bylo jen pět, později jsme chodili v deseti lidech i každý pracovní den, což bylo skvělé – mohli jsme vytvořit menší skupinky a dětem se věnovat víc individuálně,*“ vypráví Lenka.

Zpočátku naráželi na velké obtíže s udržením dětské pozornosti. Ne vždy se podařilo děti motivovat, aby dokázaly sedět na místě, až jim někdo něco vysvětlí. Dětem sice chyběla trpělivost, tento nedostatek však dokázaly vyvážit svým nadšením a zvědavostí. V ústavu bylo také hodně rozšířené násilí mezi chlapci, kteří se jednak nudili, jednak přebírali vzorce chování dospělých ze svých předchozích zkušeností, a tak si frustraci „vylévali“ na sobě navzájem. „*Kluci byli hodně důmyslní ve vyrábění zbraní, takže jsme zavedli pravidlo, žádná zbraň ve třídě, když jsme s nimi pracovali,*“ ilustruje „dětské hry“ dobrolvolnice.

Lenka a její kolegové se dětem věnovali ve třech základních oblastech. První část programu nazvaná Health and Hygiene se zabývala vzděláváním v oblasti zdraví a hygieny. Dobrolvolníci dětem vysvětlovali mimo jiné, jak si mají ošetřit zranění, že nemají utírat krev do oblečení, protože hrozí riziko přenosu viru HIV apod. Druhou část tvořil nácvik základních dovedností, tzv. Life skills, které by děti měly znát pro případ, že se vrátí z ústavu zpátky do rodiny. Učily se například, jak pomáhat rodině s výdělkem nějakou legální činností. „*Podařilo se zřídit malou dílnu, kde se učili šít. Mohli potom dodávat do hotelů pytle, které se používají pro špinavé prádlo do prádelny. Dozvěděli se také, jak recyklovat starý papír, např. pro výrobu vizitek,*“ vyjmenovává aktivity Lenka Dušková. Hodně malé děti se učily, jak funguje doprava a cestování po Indii. Kluci, kteří ještě neuměli číst a psát, měli možnost se pustit i do této základní dovednosti. „*Nejmladším dětem jsme předávali zkušenosti a znalosti prostřednictvím hraných scének. Divadlo, obzvláště to pouliční, je v Indii oblíbený způsob osvěty,*“ popisuje kulturní zvláštnost dobrolvolnice. S největším nadšením chlapci vítali sportovní volnočasové aktivity, hlavně fotbal – akční hru, u které se mohli dostatečně vyřádit.

V důsledku předchozích traumatických zážitků a nezajímavosti prostředí mezi dětmi panovala obrovská nedůvěra. Dobrovolníci jim proto připravili projekty na týmovou spolupráci, aby se naučily věřit sobě navzájem. „Byl tam hluchoněmý kluk, který kupodivu uměl číst a psát, ačkoliv jsme vůbec nevěděli, kde se to naučil. Děti ho samozřejmě pro jeho postižení šikanovaly. Zjistili jsme, že je strašně chytrý, inteligentní a má dobré nápady. Zapojili jsme ho tak, že učil ostatní děti znakovou řeč. Výuka byla součástí soutěže, což ostatní děti donutilo vzít ho mezi sebe do jednoho týmu,“ líčí Lenka Dušková příběh chlapce, který jí nejvíce utkvěl v paměti. Zapojit dobrovolníci museli také mentálně postižené děti, což byl poměrně těžký oříšek, protože ostatní je z kolektivu samozřejmě vyčleňovali.

Metody práce

Organizace a metody práce se v indické neziskové organizaci zas tolik oproti českým neliší. „Na počátku byl stanoven dlouhodobý cíl. Vlastní metody práce jsme měnili většinou obden, hlavně podle toho, co fungovalo a co ne. Později jsme se scházeli jednou za týden vždy v neděli večer nebo v pondělí ráno a naplánovali jsme aktivity podle toho, co děti předtím bavilo,“ vysvětluje fungování týmu Lenka Dušková. Porady vedly k tomu, že mohly být včas vyloučeny metody a aktivity, které by se ve výsledku ukázaly jako neefektivní. Každý dobrovolník vždy přinese spoustu nových, skvělých nápadů a energie. Na místních pracovnících potom je, aby jeho nápady usměrňovali a na základě vlastní zkušenosti odhadli, který nápad má smysl realizovat a co by byla jen ztráta času. „Jak už jsem řekla, děti se nedokázaly dlouho soustředit, potřebovaly být pořád v pohybu. Museli jsme mít proto nachystaný balík aktivit a rychle je měnit. Zpočátku bylo nemožné učit je například hygieně. Později se uchytil systém dopoledního vzdělávání, které odpoledne vystřídaly hry,“ popisuje postupnou krystalizaci aktivit týmu Lenka.

Bylo pro ni velmi přínosné, že si mohla v praxi zahraniční sociální práce vyzkoušet některé metody, které se naučila v České republice. Protože se věnuje řešení konfliktů, zná potřebné techniky, jen je musela přizpůsobit dětem a podmínkám jejich prostředí. Nejdůležitější podle ní je být hodně flexibilní, otevřená, dívat se kolem sebe a měnit metody podle toho, jak na ně děti reagují. A především jít do praxe s ur-

čitou pokorou a ne za každou cenu vnucovat své pojetí pomoci. „V organizaci, pro kterou jsem pracovala, jsem jako velkou výhodu vnímala, že nenechali dobrovolníky dělat kde co, ale jednotlivé projekty na sebe navazovaly. Průběžně se vyhodnocovalo, co bylo dobře, co špatně, a to dobré se obvykle rozvíjelo. Metody, které se osvědčily, jsme s dalšími dobrovolníky sepsali a zdokumentovali. Organizace tak má soubor technik a nápadů, které může využít i později,“ vypráví s hrdostí v hlase Lenka Dušková o pozitivních výstupech projektu.

Mluvíme-li o chodu neziskových organizací v Indii, stojí určitě za zmínku také systém jejich financování. Část z nich má vlastní dílny, které prodávají výrobky. Vydělané peníze jdou potom na rozvoj projektů. Avšak jeden z nejrozšířenějších způsobů, jak vylepšit rozpočet, jsou pravidelné poplatky od dobrovolníků. Každý, kdo chce v organizaci dobrovolně pracovat, musí platit stanovenou částku. Čím déle člověk pro organizaci pracuje, tím nižší je poplatek. Proto nejvíc platí dobrovolníci z krátkodobých, třeba měsíčních pobytů, kteří však do Indie jedou i za poznáním, a mají proto od organizace zajištěn nějaký „kulturní“ program a výlety po Indii. „Tento způsob financování opravdu není ojedinělý a já osobně s ním souhlasím za předpokladu, že organizace peníze využije na další rozvoj. Problém však nastává tehdy, když je cena přemrštěná nebo z peněz dobrovolníků platí administrativu či z nich dokonce profituje vedení organizací. V neziskovce, kde jsem pracovala, je využívali výhradně na projekty. Stala jsem se tak spolu s dalšími dobrovolníky jejich sponzorem a bylo skvělé vidět, jak díky tomu rozšiřují portfolio služeb,“ říká Lenka Dušková.

Najít něco hezkého

Na otázku, co se jí nejvíc líbí na indické kultuře, odpovídá Lenka bez zaváhání: „Nesmírně pozitivní přístup k životu. Co mi obecně vadí na Češích, i ve srovnání s jinými národy, tak že i když jsme na tom relativně dobře, stejně si budeme pořád stěžovat. Když se nás někdo zeptá, jak se máme, tak si vymyslíme pět důvodů, co je špatně. A přerůstá to až do toho, že když bychom se náhodou měli dobře, tak hned budeme divní, protože dost nepracujeme nebo jsme „flákači“. Kdežto Indové, ať žijí v jakýchkoliv podmínkách, tak se na tom snaží najít něco hezkého, pozitivního a to je věc, která mě nesmírně obohatila.“

Indie Lenku také naučila trpělivosti. Velká města v zemi mají kvůli rychlému rozvoji výrazný problém s dopravou. Lenčina cesta z domu, kde bydlela, do ústavu byla dlouhá jen deset kilometrů. V lepším případě trvala hodinu a půl, mnohem častěji však až tři hodiny. „Ze začátku jsem měla tendence být z toho nervózní, ale pak mi došlo, že to stejně nemá smysl. Když už člověk sedí v tom autobusu, tak si může aspoň s místními lidmi povykládat a něco se dozvědět. Indové na jihu země komunikují v angličtině naprosto bez problémů.“

I tři roky po návratu z Indie Lenka dychtivě sleduje další vývoj v organizaci, pro kterou pracovala. Ačkoliv se chtěla letos na podzim do

země vrátit, má stále hodně práce a povinností, a to nejen kvůli pedagogickým závazkům na přírodovědecké fakultě v Olomouci. Až bude příležitost, určitě do Indie do „své“ organizace zase odletí.

Jana Kopřivová

Zaujala Vás pomoc indickým dětem? Chcete-li, můžete přispět i vy. Zakoupením ručně vyráběných výrobků z dílny Arthaa Handicraft podpoříte činnost organizace Peacechild India, která se věnuje pomoci ekonomicky a sociálně znevýhodněným lidem v indickém regionu. Více na <http://www.peacechildindia.org/index.php?id=34>

inzerce

I.E.S. Institut expertních služeb, Sdružení Podané ruce, o.s.
Vás zve na VZDĚLÁVACÍ AKCE JARO/LÉTO 2010

- Motivační rozhovory
- Krizová intervence
- Poradenské dovednosti
- Zvládání agrese, Gambling
- Komunikační dovednosti
- Klient ve vězení
- Novela trestního zákona
- Standardy kvality sociálních služeb
- Arteterapie, Dramaterapie, Muzikoterapie
- Taneční a pohybová terapie
- Mediální školení a PR, Manažerská komunikace

Studium prevence sociálně patologických jevů 2010-2012

Dlouhodobý kvalifikační výcvikový kurz pro školní metodiky prevence, kteří se zabývají primární prevencí na školách.

Kurz bude mimořádně prakticky zaměřený, vedený interaktivní formou s důrazem na využití teoretických poznatků v praxi.

- bezplatný kurz, plně hrazen z projektu v rámci Operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost

- určen pro pedagogické a vedoucí pracovníky škol a školských zařízení

Nabízíme také vytvoření kurzů „na klíč“ podle potřeb Vaší organizace. Pro další informace navštivte naše internetové stránky nebo nás kontaktujte na:

I.E.S.
Hapalova 22
621 00 Brno

tel.: 541 225 188
mobil: 777 916 277
e-mail: ies@podaneruce.cz

www.podaneruce.cz

NÁMĚT PRO VÁS

Znáte ve svém okolí někoho, kdo se angažuje v jakékoliv oblasti sociální práce, a myslíte si, že by jeho příběh mohl být pro čtenáře zajímavý a inspirující? Napište nám o něm.

Své náměty zasílejte na adresu

socialniprace@socialniprace.cz, do předmětu uveďte heslo „Příběh“.

Místní lidé vědí, co je pro ně nejlepší

„Životnost projektu řízeného místní komunitou nezávisí na pomoci zvenčí,“ říká rozvojová pracovnice **Tereza Mirovičová**, která se svými třemi kolegy z USA, Švýcarska a Malawi založila neziskovou organizaci boNGO Worldwide. Společně podporují a pomocí různých projektů rozvíjejí potenciál komunit v nejchudších oblastech jihoafrického státu Malawi. Jejich práce je založena na respektu k lidem v dané lokalitě, kteří nejlépe znají svoji situaci, potřeby a možnosti pro dosažení cílů, které si sami zvolili.

Nedávno mě v jednom týdeníku zaujala myšlenka, že my, obyvatelé vyspělých zemí, se na Afriku díváme se shovívavostí staršího sourozence jako na zaostalou oblast, které musíme ukazovat ten správný směr. Přitom se nám v mnohém vyrovná a měli bychom ji konečně začít brát jako rovnocenného partnera. Souhlasíte s tímto názorem?

Já si především myslím, že my, obyvatelé vyspělých zemí, žádný zaručený správný směr nemáme. Ano, většina z nás má dostatek jídla, možnost dobrého vzdělání a následně pak šanci dosáhnout v životě téměř jakékoliv mety. Můžeme cestovat, pracovat ve zvolené profesi a kupovat si, alespoň na splátky, téměř cokoli. Je ale větší na nás se svým životem spokojená? Nikoli.

Dívat se na Afriku se shovívavostí je nesmysl. Žijeme na stejné zemi, dýcháme stejný vzduch a v naší globalizované době jeden druhého velice přímo ovlivňujeme a jsme na sobě závislí. Co se stane, pokud se v Africe životní prostředí zhorší natolik, že tam opravdu nebude možné přežít? Eventualita naprostého odlesnění a dalšího nekontrolovatelného šíření pouští není sci-fi, ale realita, kterou v Evropě nebereme vážně, protože ji nežijeme, jen o ní příležitostně slyšíme v televizi. Co se stane, až skutečně zmizí obdělávatelná půda a lidé nebudou schopni vypěstovat dost na to, aby utišili hlad? Lidská historie napovídá, že se začnou pohybovat směrem tam, kde je možno přežít. Bude jedna z jejich destinací Evropa? A co si s nimi v Evropě počneme? To jsou otázky, které si kladu.

Nejsme zodpovědní za Afriku, ale za svůj svět, jehož je Afrika nedílnou součástí. A je logicky v našem nejlepším zájmu Afriku v jejím rozvoji podpořit. V dlouhodobém horizontu tak ušetříme mnoho peněz i starostí sami sobě. Shovívavost v našem pohledu na Afriku by byla spíše pošelá.

Když už jsme u médií, jak odlišná je reálná situace v oblasti Afriky, ve

teré se pohybujete, oproti tomu, co je v masmédiích prezentováno?

Problém masmédií je ten, že informují jen o věcech, které lehce zaujmou. Mluví-li se v masmédiích o Africe, bývá to většinou spojeno s hladomorem, válkou či korupcí. Když někomu v Čechách řeknu, že pracuji v Africe, reakce bývá velmi často „Ale tam to musí být strašné!“. Afrika ale nejsou jen hladovějící nebo ozbrojené děti. Afrika je také místo, kde fungují sociální vazby a rodina drží skutečně pospolu. Afrika je místo, kde lidé mají čas si sednout a povídat. To jsou věci, které nám v Evropě jaksi unikají.

Co vás přivedlo do Afriky? Kdy jste vlastně poprvé pro sebe „objevila Afriku“?

Do Malawi, a Afriky vůbec, jsem se poprvé dostala v roce 2002. Přihlásila jsem se do ročního programu, který vysílal dobrovolníky z celého světa pracovat do projektů v rozvojových zemích. Že jsem se ocitla zrovna v Malawi, byla tedy spíše náhoda. Mým úkolem bylo monitorovat situaci v několika venkovských školkách a pomáhat učitelům lépe učit a efektivně improvizovat v situaci, kdy škola nemá tabuli, tužky, papíry ani hračky. I bez pedagogického vzdělání jsem dokázala místním učitelům, kteří se starali o děti ve věku od dvou do sedmi let, hodně pomoci. Společně jsme vymýšleli hry, které mohou s dětmi hrát a skrze které se děti mohou učit. Vyráběli jsme jednoduché učební materiály, jako např. karty s písmeny nebo číslicemi. Nejdůležitější bylo, aby děti ve školkách měly dostatek podnětů a aktivit pro svůj mentální, tělesný i emoční vývoj.

V té době se mi podařilo od rodiny a přátel v České republice získat asi dvacet tisíc korun a za ty peníze byla postavena jedna úplně malá školka ve vesničce Mwanje. Tahle zkušenost mě inspirovala k myšlence, že se do Malawi musím jednou vrátit, tentokrát již samostatně, a na venkově zorganizovat výstavbu opravdu dobré školky, která by poskytovala nejen kvalitní vzdě-

lání dětem předškolního věku, ale sloužila také jako centrum pro školení učitelů místních školek, kteří postrádají jakékoli pedagogické vzdělání a zkušenosti.

Odtud byl zřejmě už jen krůček k založení organizace boNGO. Z internetových stránek jsem pochopila, že více než na přímou intervenci se zaměřujete na podporu komunity, aby byla schopná si problémy řešit sama. Jak taková podpora v praxi rozvojové sociální práce vypadá?

Organizace boNGO podporuje komunity, ve kterých místní vesničané aktivně a samostatně usilují o zlepšení podmínek, ve kterých žijí, ale, jak tomu ve venkovských oblastech Malawi bývá, nemají dostatek prostředků, vzdělání, rozhledu a zkušeností, aby mohli svůj potenciál rozvinout naplno. Zvláštní důraz klademe na předškolní vzdělávání.

Dobrym příkladem z praxe je rozlehlá vesnice Kantimbanya, se kterou boNGO spolupracuje od roku 2006. Kantimbanya leží ve venkovské oblasti, kde nevede silnice a obyvatelé jsou velmi chudí. Z důvodu rostoucího počtu sirotků, především kvůli HIV/AIDS, se kantimbanští rozhodli pro tyto nejpotřebnější děti něco udělat. V roce 2002 založili čtyři centra, ve kterých děti předškolního věku tráví dopoledne pod dohledem učitelů, místních dobrovolníků, a dostanou najíst. Když jsme s organizací boNGO v roce 2006 vesnici Kantimbanya navštívili poprvé, byla to již velice dobře fungující síť několika desítek místních dobrovolníků, kteří věnovali svůj volný čas práci v těchto centrech. Požádali nás o podporu a tak začala spolupráce, která trvá dodnes.

Místní dobrovolníky přivedlo boNGO na myšlenku oficiální registrace jejich organizace u místního ministerstva pro rozvoj. Na základě této registrace pak dobrovolníci pro svá centra získali vybavení jako talíře či deky a možnost další podpory do budoucna. Dále bylo jasné, že pro zefektivnění svých aktivit potřebují trvalý zdroj peněz. Kantimbanští přišli s nápadem zřízení kukuřičného mlýna a boNGO jim pomohlo získat potřebné finance. Důležité bylo, že naše organizace poskytla prostředky jen na to, co komunita nemohla získat sama, např. cement, samotný mlýn apod. Pracovní sílu a lokálně dostupné materiály, jako cihly, dřevo a písek, poskytli dobrovolníci. Mlýn funguje už třetím rokem a pravidelné výnosy

Zakladatelka boNGO Tereza Mirovičová (vpravo) s ženami z vesnice Kantimbanya.

Zdroj: Archiv T. Mirovičové

zajišťují dostatek jídla v centrech a malé platy pro učitele.

Organizace boNGO také podporuje kantimbanský program skrze školení učitelů místních center. Poskytované vzdělání a péče se v těchto centrech za poslední tři roky rapidně zlepšily a děti, které těmito centry procházejí, vykazují následně v základních školách mnohem lepší výsledky než děti, které v předškolním věku zůstávají doma a nikdo se jim nevěnuje. Můžeme tedy říci, že veškerá podpora, kterou boNGO v Kantimbanye poskytuje, umožňuje této vesnici zefektivnit vlastní svépomocné snahy a neubírá jí nic na její nezávislosti.

Na základě jaké zkušenosti jste se odklonila od řekněme tradičního, běžného přístupu „já vím, co potřebujete“ k „vy sami nejlépe víte, co potřebujete“?

Když jsem do Malawi přijela na podzim roku 2005, měla jsem jasno. Měla jsem, a stále mám, víru v nesmírnou důležitost předškolního vzdělávání, a proto jsem chtěla na venkově, ve vesnici, kde takové zařízení chybí, zřídit školku pro děti předškolního věku. Spolu se svými kolegy jsme vybrali vesnici, kde bylo mnoho dětí předškolního věku, ale žádná školka. V této vesnici, která se jmenuje Juma, jsme začali náš projekt realizovat. Zároveň s probíhající výstavbou školky jsme udělali v přilehlých vesnicích kampaň, jejímž cílem bylo přimět vesničany zapojit se do projektu, aby jej jednou mohli plně převzít do svých rukou a o školku se samostatně starat. Jenže to nefungovalo. Jen hrstka lidí projevila o projekt aktivní zájem a to nestačilo. Ptali jsme se sami sebe, proč. Ta školka přece místním dětem tolik prospěje a v dlouhodobém horizontu

jim dá šanci na lepší vzdělání a život! Postupně jsme začali chápat, že postavit školku ve vesnici Juma byla naše osobní ambice a přání a že místní před naším příchodem o nic podobného neusilovali. Znamenalo to pro nás hodně zklamání a především frustrace, že místní se do zřizování školky aktivně nezapojovali.

V roce 2006 jsme se seznámili s odlehlou vesnicí Kantimbanya, o které jsem již hovořila. Kantimbanya byla, a stále je, plná odhodlaných lidí, kteří mají vlastní vizi – poskytovat místním dětem předškolního věku kvalitní péči a vzdělání. Když se boNGO rozhodlo vesnici Kantimbanya podpořit, vznikající spolupráce byla úplně jiná než ve vesnici Juma. Byla to spolupráce dvou rovnocenných partnerů, kteří mají stejný cíl a do jeho realizace dávají maximum. A právě tento rozdíl – zkušenost s dvěma odlišnými komunitami a uvědomění si faktu, že rozvojová organizace by komunitu, ve které pracuje, neměla ke spolupráci přemlouvat – boNGO nasměroval pryč od tradičního „vím co potřebujete“ k netradičnímu „vím, že víte, co potřebujete, a chci vás ve vašich snahách podpořit“.

Vyazuje komunita lepší výsledky, když má možnost být tím expertem, který ví, co a jak je třeba dělat, než když musí – nebo může jen přijímat naše západní pojetí pomoci?

Jistě. Způsob, jakým boNGO pracuje s místními komunitami, podporuje jejich samostatnost a sebedůvěru. Některé organizace fungují tak, že rozdávají věci. Taková pomoc nejen že je pouze krátkodobá, ale především má ničivé následky na přirozenou lidskou snahu o vlastní rozvoj. Tam, kde se rozdávají věci zadarmo, zůstává natažená ruka a pocit, že není nutno spoléhat se sám na sebe. Ačkoliv v rámci válečných konfliktů nebo přírodních katastrof, kdy jsou lidé v bezprostředním ohrožení života, je situace samozřejmě jiná.

Mnoho pracovníků rozvojových organizací si čas od času klade otázku: „Je správné, že těmto lidem říkám, co je pro ně dobré? Z čeho plyne moje jistota?“ Způsob, jakým boNGO rozvojovou práci pojímá, dělá tuto otázku o něco méně palčivější. My totiž nepřinášíme do komunit rozvoj, ale navazujeme na snahy místních a věříme v jejich schopnost vědět, co je pro ně nejlepší.

Rozdíl je také v udržitelnosti projektů. Životnost projektu iniciovaného a řízeného místní komunitou, která ví, co chce, a aktivně o to usi-

boNGO Worldwide

Nezisková nevládní organizace, jejímž cílem je podpora místních rozvojových iniciativ ve venkovských komunitách v nejhudších oblastech jihoafrické země Malawi. Dále boNGO pomáhá tam, kde sami místní lidé cítí potřebu zlepšit svoji situaci, aktivně realizují komunitní projekty, jsou připraveni zabezpečit dlouhodobou udržitelnost projektů z vlastních zdrojů, ale postrádají know-how a drobné finanční zdroje. Zvláštní důraz boNGO klade na kvalitní předškolní vzdělání.

Činnost organizace můžete podpořit např. finančním příspěvkem zaslaným na transparentní účet č. 6060660606/5500.

Více na www.bongoworldwide.org.

luje, nezávisí na pomocné ruce zvenčí. Externí podpora dokáže snahy takové komunity zefektivnit, ale její ukončení nemá vliv na celkový „život projektu“. V neposlední řadě je to výhoda i pro samotnou rozvojovou organizaci, která si může být jistá, že ačkoli svou „intervenci“ v určitém projektu ukončila, investované finanční a lidské zdroje se vyplatily, protože projekt pokračuje díky energii místní komunity dál.

Je organizačně náročné snoubit pohledy na věc a přístupy členů týmu boNGO, když každý z vás je z jiné země, a vychází tedy zřejmě z jiné sociální zkušenosti?

Není. Náš čtyřčlenný tým pochází z Malawi, Švýcarska, USA a ČR. My tři z ekonomicky rozvinutých zemí vnímáme místní realitu podobně a již jsme se naučili, co očekávat, jak hovořit, jakému tématu se vyhnout, kdy radši mlčet. Náš malawský kolega nám v tom hodně pomohl. A co se týká pohledu na rozvojovou práci samotnou – je to neustálý proces. Každá nová zkušenost má možnost nějakým způsobem ovlivnit naše vnímání celé problematiky. Myslím si, že je důležité neustrnout. Každá komunita je jiná a je třeba prokázat dostatek pružnosti a empatie a ke každé komunitě přistupovat individuálně.

Má vaše práce nějaký přesah do České republiky?

Zatím jen málo. Na jaře jsem zorganizovala několik veřejných přednášek o boNGO a v několika časopisech se objevil příběh o vzniku a programech

boNGO v Malawi. V létě bylo boNGO zaregistrováno jako české občanské sdružení s cílem umožňovat hlubší porozumění mezi obyvateli globálního severu a jihu a získávat finanční prostředky na programy realizované v Malawi. Doufám, že budoucnost přinese více možností.

Pomineme-li profesní zkušenosti, co vám v osobní rovině přináší organizace boNGO a pomoc v Malawi?

Vlastně pro mne není důležité, že pracuji právě v Malawi. Jsou to nakonec jednotliví lidé, se kterými a pro které to dělám, a ti by mohli žít v kterékoli jiné zemi. Na druhou stranu je ale pravda, že Malawi je jedna z nejchudších zemí světa a žije tu příliš mnoho dětí, které nemají šanci na zdravé a šťastné dětství. Tyto děti nemohou naplno rozvinout svůj talent a potenciál, které dostaly do vínku, což je jeden z důvodů, proč se jim ani v dospělosti většinou nedaří vymanit

se z všudypřítomné bída a stejný osud pak čeká i jejich děti. boNGO se svými programy usiluje o zlomení tohoto bludného kruhu.

Je pro mě velice důležité, že pracuji pro organizaci, kterou jsem sama založila, že mohu spolupřihlížet o tom, kterým směrem se bude ubírat, a o způsobu, jakým to bude dělat. Možnosti, svoboda i odpovědnost, které s existencí vlastní organizace souvisí, jsou velké a někdy i děsí, ale já bych neměnila.

V osobní rovině moje práce přináší schopnost dívat se na věci bez předsudků a tolerovat. No a samozřejmě je báječný pocit vědět, že díky mé práci nespočet dětí dostane kvalitní předškolní vzdělání, které se dožijí odrazu v jejich vývoji a budoucím životě. V neposlední řadě je to také velké dobrodružství a spousta zážitků, které bych v rámci běžného života v České republice nikdy nezískala.

Připravila Jana Kopřivová

NÁMĚT PRO DISKUSI

Myslíte si, že podobný přístup k rozvojové práci má v soudobém světě své opodstatnění? Nebo s postoji Terezy Mirovičové nesouhlasíte? Napište nám o tom!

Své názory zasílejte na adresu

socialnprace@socialnprace.cz, do předmětu uveďte heslo „Diskuse 4/09“.

HIV nepotřebuje vízum ani pas

Jednou jsem si o **Zdeňce Haukové** někde přečetla, že je křehká. Snad pro její blond vlasy. Ona je však vše, jen ne křehká. Živelná a spontánní. Vyrovnaná dospělá žena, která ví, co chce, umí si za tím jít a ví, jak toho dosáhnout. Nekompromisní. Přesvědčená a přesvědčivá. Přesto velmi lidská a citlivá. Její osobnost má spoustu nuancí stejně jako práce, kterou dělala v Namibii, kde pro Člověka v tísní od března 2006 do ledna 2009 pracovala jako koordinátorka projektů zaměřených na HIV/AIDS postižené komunity. Ačkoli to nebývá v rozhovorech pro časopis zvykem, se Zdeňkou si tykáme.

O problematice HIV/AIDS slyšíme většinou jen v souvislosti se státy subsaharské Afriky. Proč by tohle téma mělo být aktuální i pro nás v České republice?

Jsem moc ráda, že jsi mě oslovila a mám příležitost k tomu něco říct. Vadí mi totiž, že se v České republice o AIDS příliš nemluví. Jako by se nás netýkalo, ale bylo jen záležitostí rozvojových zemí. Pravda je však taková, že se nás to týká. HIV nepotřebuje žádný cestovní doklad ani vízum proto, aby mohlo cestovat po celém globalizovaném světě. Pokud si to včas neuvědomíme a nezačneme co nejdříve něco dělat, tak nás dostihne.

Pro nás je velkým potenciálem učit se od lidí v Africe, kde existuje množství vzdělávacích a osvětových programů a kde pracují odborníci na prevenci. Naším cílem není minimalizovat rizika, ale předcházet šíření AIDS. To, že u nás zatím není tolik nakažených lidí jako v Africe, neznamená, že bychom to neměli řešit. My čekáme, až se něco stane, až bude nakaženo hodně lidí. O tématu se ale musí mluvit dřív, než je vidět. V Namibii je každý pátý člověk HIV pozitivní. Pokud se to nebude řešit tam, pak je jasné, že se to v důsledku dotkne i nás.

Myslíš, že je to i jeden z důvodů, proč bychom se měli zapojit do sociální práce v rozvojových zemích?

Jsem přesvědčena o tom, že je potřeba přispět k tomu, aby se lidé věnovali pomoci druhým. Lidé někdy namítají, jestli není lepší se věnovat sociální práci jen v České republice. Já jsem ale přesvědčená, že svět je natolik propojený, že musíme pomáhat v rozvojových zemích. Musíme se prostě dívat do budoucnosti. Existuje spousta důvodů, proč pomáhat lidem, kteří jsou oproti nám znevýhodnění. A HIV k takovým problémům patří. Pokud to nebudeme řešit tam a následně tady, tak to jednou nedopadne dobře.

Proč v Africe roste tak enormně počet nakažených virem HIV?

Jedním z hlavních činitelů, které ovlivňují masové šíření AIDS v Africe, je chudoba. Lidé nemají přístup k informacím. Obvykle také nemají práci, proto nemají žádnou smysluplnou náplň života. To znamená, že se utápějí v alkoholu, protože k laciným, podomácku vyráběným pálenkám není obtížné se dostat.

Vnímají HIV jako problém?

To je zajímavá otázka. Samozřejmě že ano, ale HIV je neviditelné. Tím, jak mají omezený přístup k informacím a zejména v důsledku nedostatku jídla a nenaplnujícího způsobu života, kladou důraz na jiné věci. To, že je postihne nějaké HIV, které samo o sobě ještě neznamená smrt, je zas až tak netrápí. Prioritní téma prostě není HIV, ale jestli seženou chleba na stůl.

A to je v prevenci neovlivní, i když vidí negativní důsledky v komunitě, například když někdo umře na AIDS a zanechá po sobě sirotky?

Ale oni o tom vědí, všude se o tom mluví, téma je zahrnuto i do školních osnov. Problém je v praktické a udržitelné znalosti a dovednosti zacházet s těmi informacemi v běžném životě. Samozřejmě že je tam velká spousta sirotek, což vede k přeměně struktury rodin a souvisí s tím všechno včetně přeměny sousedských komunit a klanů. Váha výchovy dětí najednou leží na prarodičích, protože nejvíce jsou HIV postiženi lidé v ekonomicky aktivním věku. Role živitele rodiny se pak přenáší buď na děti, nebo na prarodiče.

Prvotním činitelem masového šíření AIDS je tedy apatie, odevzdanost osudu a lhostejnost k riziku, které jim hrozí?

To rozhodně ne. Ti lidé jsou znevýhodnění v přístupu ke zdrojům, ke zdravotnictví, k práci. To, že se tam narodíš, znamená, že máš limitovaný přístup ke vzdělání. Všechno je strašně drahé. Ti lidé neumějí hospodařit s penězi. Je to důsledek

„AIDS je i náš problém,“ říká Zdeňka Hauková (vlevo).

apartheidu, který narušil jejich přirozený styl života. Šíření AIDS má v Namibii mnohem hlubší kořeny v historických souvislostech.

Proto se Člověk v tísní rozhodl řešit jejich sociální situaci vytvářením pracovních příležitostí?

Primárně do toho organizace šla s tím, že bude podporovat lidi zasažené HIV. Později však zjistila, že HIV pro ně nepředstavuje tak velkou hrozbu jako to, že nemají pracovní uplatnění. V Namibii je to navíc zesíleno tím, že se tam nedá nic pěstovat, můžeš tam maximálně chovat kozy. Ta pomoc proto není o tom, že dostanou léky na HIV, ale v podpoře toho, aby byli ekonomicky a společensky aktivní, aby měli plnohodnotnou roli ve společnosti. To, že je někdo nakažený, neznamená, že musí být vyloučen z komunity.

HIV je těžko uchopitelné, není to jen zdravotní problém, je to také sociální a historický problém. To si spousta lidí dnes uvědomuje a prosazuje multisektorální přístup k tomuto tématu.

Jak ses k problematice HIV/AIDS dostala ty sama?

Jednak jsem začala studovat sociální práci (pozn. red.: na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity Brno), což vnímám jako dost důležitý motivační faktor. I proto, že práce v Namibii i v jiné rozvojové zemi se nedá dělat bez nějakého profesionálního základu. Je to profesionální práce, která má své principy. Entuziasmus a chuť pomáhat nejsou všechno. Obzvlášť u tak obrovského tématu, jako je AIDS. Pokud chceš efektivně pomáhat, musíš mít formální vzdělání.

Úžasně na škole je ne to, že se učíš o všech možných systémech, ale že tě naučí, jak se na věci dívat, jak ty otázky uchopit. Nedá ti odpovědi, ale dává ti berličky, o které se můžeš opřít. Z toho jsem pak těžila v Namibii, kde jsi strašně izolovaná a nemáš možnost s nikým problémy diskutovat. Snažila jsem se zastavit v tom kolosu neustálého dění a podívat se na věci z jiného úhlu.

Škola ale asi nebyla jediným impulsem. Co dalšího tě k práci v Namibii navedlo?

Vždy mi byla blízká terénní práce. Nikdy jsem nechtěla začít v kanceláři u laptopu. Vždy jsem chtěla věci objevovat zespuď a pracovat přímo s klientem. Práce v terénu mě hrozně naplňovala, uvědomovala jsem si však i tu náročnost. Díky ní jsem se však dostala k touze po dalších zkušenostech. Vždy jsem měla blízko k tematice rozvojových zemí, takže jsem nakonec odjela na Filipíny. To byl obrovský mezník. Došlo mi, že vím strašně málo a chci vědět čím dál tím víc. Paradoxně jsem se necítila zkušenější a znalejší věci. Právě naopak jsem měla pocit, že toho umím mnohem méně, než jsem si myslela, a to ve mně živilo chuť dělat něco jiného.

Šokovalo tě něco, když jsi poprvé přiletěla do Namibie?

V té době jsem o tématu věděla mnohem víc, takže jsem z toho nebyla tak překvapená. V Namibii jsem strávila mnohem víc času než v předchozích zemích. V Malajsii jsem se věnovala čistě osvětovému programu. V Namibii šlo najednou o strašně osobní kontakt. Byla jsem sice otrlejší, ale chtěla jsem proniknout hlouběji. Proto jsem tam zůstala tři roky. Do tématu nepronikneš za rok. Nedá se to stihnout ani za tři roky a asi se ti to nepodaří ani za třicet let.

Jak ses vyrovnávala s nároky, které tvoje praxe kladla na emoce?

Na to je strašně těžké odpovědět. Vyrovnat se s tím bylo náročné, protože HIV bylo najednou všude kolem mne. Ale to se netýká jen oblasti HIV. V celé sociální práci musíš čelit konkrétním sociálním problémům. Je jedno, jestli je to nezaměstnanost,

domáci násilí nebo HIV. Učila jsem se to dlouho a doufám, že se to budu ještě celý život učit. Dostala jsem příležitost se toho tématu dotknout a zúžit hranici mezi teorií a skutečným životem na dost málo.

Nebála ses nákazy? Nebo jsi dodržovala pravidla prevence a tím ses necítila ohrožená?

V podstatě jo. Samozřejmě, když jsi v novém prostředí, kde se vyskytuje jakákoliv infekční nemoc, ať už je to HIV nebo tuberkulóza, jsi opatrnější a víc vnímáš jeho jednotlivé prvky. Čím víc se s ním však seznámíš, tím míň to pak už vnímáš. Takhle se to vyvíjelo u mne.

A co nákaza, které nemůžeš zabránit?

Samozřejmě že si to uvědomíš. Takové riziko ale nenastalo. Když sedíš v minibusu, kde je místo dvanácti lidí třicet a místo čtyřicítkou jede řidič stočtyřicítkou, tak si uvědomíš, že HIV má i jiný rozměr. Když se minibus vybourá, tak si nejeznom zlomíš ruku nebo vyrazíš zuby, ale může dojít i k poranění, při kterém se nakazíš. Brala jsem to ale jako normální součást života v Namibii. Jinak to prostě brát ani nejde.

Co ti nejvíce utkvělo v hlavě? Na jaké zážitky a lidi nikdy nezapomeneš?

To moje působení bylo extrémně zajímavé, ne opakovatelné, jedinečné. Pořád ještě se mi o tom těžko mluví. Celý pobyt v Namibii je pro mne hodně silná, niterní záležitost. Zážitků bylo strašně moc.

Pro Člověka v tísní pracovali lidé z místní komunity. Jeden z nejvíce šokujících zážitků pro mne bylo, když jsem se dozvěděla, že jeden z našich zaměstnanců je HIV pozitivní. Když jsem do země přijížděla, tak byl ještě zdravý. Bylo pro mne náročné vědět, že ta vlašťovka, která roznáší informace a pomáhá ostatním lidem, se sama dostala do situace, která pro ni byla riziková, fatálně riziková.

Nezapomenu také na to, když za mnou přišla paní, která pro nás pracovala jako dobrovolnice a se kterou jsme hodně intenzívně spolupracovali. Pomáhala sirotkům a dělala hodně nezištné práce pro komunitu. Těsně před mým odjezdem zpátky do České republiky za mnou přišla do kanceláře a prozradila mi, že je už dlouho HIV pozitivní a nechce to už skrývat. Chce to říct i rodině a známým, protože chce žít otevře-

Člověk v tísní, o. p. s., v Namibii soustřeďuje svoji dlouhodobou pomoc především na chudé obyvatele postižené HIV/AIDS. Projekty se zaměřují na boj s chudobou prostřednictvím podpory pracovních příležitostí, vzdělávání, zdravotní osvěty a podpory komunitních iniciativ v boji proti HIV/AIDS.

Na aktivity společnosti Člověk v tísní v Namibii lze přispět prostřednictvím dlouhodobé veřejné sbírky **Skutečná pomoc** (číslo účtu 3359 3359/0300, DMS SKUTEK na číslo 87777), která podporuje projekty prevence přenosu HIV/AIDS z matky na dítě a péče o ohrožené a osiřelé děti. Více na www.skutecnapomoc.cz.

Činnost podpoříte také zakoupením **rukodělných dekoračních a užitných výrobků** z chráněné dílny komunitního centra v Keethmanshoopu. Více na www.nama.cz.

ně a transparentně. A že teď už ví, že život s HIV může být plnohodnotný a krásný. To byl strašně velký emotivní zážitek.

Zapůsobilo to na tebe tak silně proto, že sis uvědomila, že je to díky vaší práci?

To je těžké říct. Samozřejmě jsem to tak cítila, ale těch faktorů tam hraje roli víc. Chtěla jsem spíš ukázat ten kontrast toho, že člověk, který pro nás pracoval na osvětových programech, se sám nakazil a ženská, která žila tolik let v propůjčené identitě, se najednou úplně otevřela. A věřím, že i díky našim programům, protože skrze nás poznala další nemocné lidi, což jí hodně pomohlo.

Je pomoc Člověk v tísní direktivní, nebo se snaží respektovat potřeby a názory komunity?

Tím se v rozvojové sociální práci hodně zabýváme, je to v podstatě jedno z nejzásadnějších dilemat. Ta potřeba pomoci zespodu je zásadní. Projekt Člověka v tísní v Namibii vznikl díky podpoře české vlády. V době, kdy my jsme tam byli, nám šlo hlavně o to, dát jim prostor. Projekty, které staví na centralistickém přístupu ve smyslu „já vím, co je pro tebe dobré, a pomůžu ti toho dosáhnout“, podle mne nemají šanci na úspěch. Ti lidé přece sami vědí, co je pro ně důležité.

Proto nevzniklo poradenské centrum, které by dávalo informace, ale vznikla chráněná dílna pro ženské, které byly staré, nemocné, chudé, zničené a bez jakýchkoliv vyhlídek do budouc-

nosti. A skrz tu interakci a vzájemnou podporu, skrz nádherné výrobky, které vyráběly a o které byl velký zájem, se z těch HIV pozitivních žen staly silné, sebevědomé květiny, které doslova rozkvetly, získaly chuť do života i budoucnosti. A co je nejdůležitější, dostaly i chuť podporovat budoucnost svých dětí. Získaly najednou nějakou novou životní perspektivu, důvod žít a radovat se nad životem. Najednou jsou stěžejní pro své děti. Umí je materiálně a především psychicky podpořit.

Je ještě něco podstatného, co hrálo v efektivní pomoci roli?

Hodně nám pomohlo, že součástí týmu byli sociální pracovníci z místní komunity. My jsme jim nic neřikali, nediktovali. Oni sami přišli a řekli, co komunita potřebuje. Byli schopni navázat s lidmi kontakt a zjistit, o co mají zájem. Ačkoliv lidé z komunity často nebyli schopni odpovědět, skrze rozhovor se k nějakým výsledkům vždy dobrali.

Úspěch projektu byl hodně v tom, že jsme měli jádro místních lidí, protože my bychom to jako bílé ženské samy dělat nemohly. Nakonec byli schopni si i sednout, zamyslet se nad problémem a napsat úplně jednoduchý projekt, což je u lidí, kteří mají čtyři třídy základní školy, úžasné.

Dívali se na tebe místní lidé s despektem kvůli tomu, že jsi žena?

Samozřejmě že jako bílá, relativně mladá a bezdětná žena to máš těžší. Ženy tě vnímají jako mladou a nezkoušenou bílou ženskou, ke které nemají žádný respekt. Pro muže jsi jako nevdaná zase snadno k mání.

Je těžké být ženou v Namibii? Je jejich postavení hodně podřízené mužům? Neměla jsi potřebu jim víc pomáhat?

Do jisté míry určitě ano, ale na druhou stranu jsem si taky uvědomovala, že postavení mužů

tam taky není jednoduché. Od malička je stáven do role živitele, lovce žen, otce, který má mít ne tři děti, ale dvacet. Skrz předávání takových sociálních vzorců je veden k tomu, co od něj společnost očekává. Já ty muže nechci omlouvat, ale jsou pod obrovským sociálním tlakem. Naše projekty se hodně zaměřovaly na ženy, ale podle mne by muži v problematice HIV neměli být zanedbáváni.

Z Namibie ses vrátila téměř před rokem. Jak sis zvykala na „normální život“ v České republice?

Návrat byl hodně náročný. Letěla jsem přes Londýn a najednou jsem viděla maminky v parku, jak se věnují dětem, foukají jim bolístky, dávají jim svačinu a mně to přišlo strašně líto, jak se svým dětem věnují, zatímco v Africe je odkládají do školky a příliš si s nimi nehrají.

Čím tě tvá práce změnila?

To se dá těžko říct. Sama pocituji prohloubení pokory k lidem, k životu, k problémům a k životním situacím. Za těch x let, co jsem byla pryč, jsem si vybudovala úctu k životu. Nezapívám se žabomyšími válkami.

Vrátíš se někdy do Namibie?

To bych moc ráda. Je spousta věcí, které mě v České republice unavují. Rozhodně si nemyslím, že problémy, které tady máme, jsou banálnější, to v žádném případě. V Namibii jsem ale měla pocit, že jsem svobodnější. Není tam tolik domů, vnímáš jen ten nekonečný prostor. Nejsou tam billboardy, které na tebe chrlí politické oplzlosti. Chybí mi i ti lidé a práce, kterou jsem si zamilovala. Sama Namibie je nádherná země, plná prostoru, což mi i přes určitou izolovanost vyhovovalo. Cítila jsem se tam opravdu svobodná.

Jana Kopřivová

NÁMĚT PRO DISKUSI

Souhlasíte s názorem Zdeňky Haukové, že HIV/AIDS je problematika, před kterou nemůžeme zavírat oči? Nezáleží, zda studujete, učíte či pomáháte v praxi. Napište nám, jak to vidíte právě Vy.

Své názory zasílejte na adresu

socialniprace@socialniprace.cz, do předmětu uveďte heslo „Diskuse 4/09“.

Podpora dítěte, pomoc komunitě

V roce 1993 zahájila Arcidiecézní charita Praha projekt, který byl nazván Adopce na dálku. Jeho princip spočívá v síti dárců, kteří přispívají dětem v rozvojových zemích na vzdělání a zdravotní péči. Nejedná se však vždy jen o děti zcela opuštěné nebo o sirotky. Často mají svoji rodinu, ta však není schopna zaplatit výdaje spojené se školní docházkou. Díky podpoře dárců z rozvinutých zemí získají příležitost vymanit se z nevzdělanosti, která plodí chudobu napříč generacemi.

Do projektu jsou zapojeny především komunity v Ugandě a Indii, pomoc organizace využívají také Kongo, Zambie, Thajsko, Bělorusko, Kazachstán a Litva. Práce v každé zemi přináší svá specifika. Zaměříme se nyní na Ugandu, východoafrickou zemi, kde polovina populace žije pod hranicí chudoby.

Slib, který se musí splnit

Arcidiecézní charita Praha založila před lety v Ugandě svoji dceřinou společnost. Díky tomu má jako nestátní organizace v zemi mnohem lepší pozici. Jednak působí důvěryhodněji, jednak má přehled, co se kde děje a kdo je potřebný. Navíc ve správní radě ugandské společnosti je arcibiskup hlavního města Kampala, který je zároveň viceprezidentem mezinárodní charitní sítě a který projekt podporuje a zajišťuje. To je jeden z důvodů, proč má Arcidiecézní charita Praha v Ugandě pověst spolehlivé neziskové organizace, která se snaží být co nejvíce otevřená a transparentní. Může tak poměrně plynule realizovat své projekty.

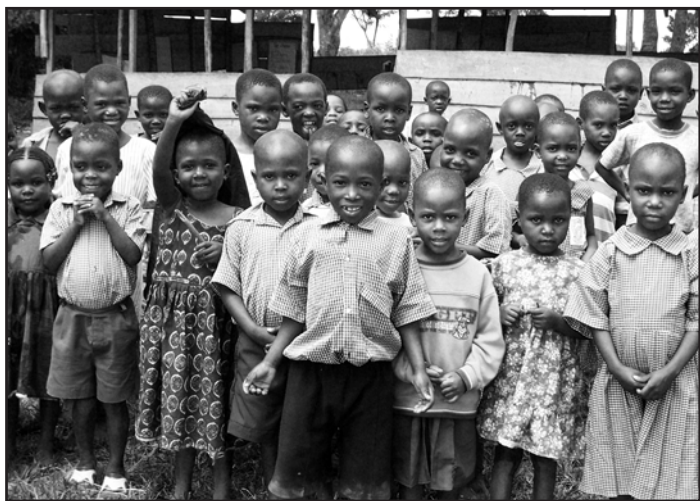
Prvním krokem při zavádění Adopce na dálku do nové komunity je výběr vesnice, která pomoc opravdu potřebuje. Pak pracovníci při setkání s obyvateli obce projekt představí. „Dozvědí se, co jim nabízíme, ale také, co my čekáme od nich. Teprve poté, kdy z jejich strany vznikne zájem a s podobou pomoci komunita souhlasí, můžeme pokračovat v zavádění projektu,“ říká Petra Matulová, která v Ugandě rok a půl působila jako koordinátorka. Organizace rodičům slíbí, že za děti zaplatí povinné školné, pomůcky i zdravotní péči. Na druhou stranu od nich očekává, že se budou účastnit pravidelných osvětových setkání, že jejich zájem nepoklesne a že budou děti ve studiu podporovat.

Jen minimum rodičů na nabídku nepřistoupí. Jejich argumenty obvykle vycházejí z toho, že jsou i jiné organizace, které do vesnice přijdou, školné za děti zaplatí, dají jim peníze na další péči, ale nic od nich nečekají a nemusí jim slibovat žádnou spolupráci. „Nechápou, proč by

se najednou měli zavázat nám. My se jim snažíme vysvětlit, že jen dávat a nechtít po nich žádné zapojení a spolupráci, to není z našeho pohledu správné. Takový způsob pomoci totiž obvykle vede k tomu, že dítě do školy přestane chodit. Tyto hlasy ukazují, co špatně směřovaná pomoc s lidmi udělá. Udělá z nich pasivní příjemce, kteří se jen odvolávají na svou chudobu. Jsou pro nás vykřičníkem, varovným znamením, že taková pomoc nemá v žádném případě smysl, protože představuje jen neefektivní nalévání peněz,“ vysvětluje Petra Matulová.

Jakmile jsou s komunitou dohodnuta základní pravidla spolupráce, můžou se pracovníci pustit do výběru dětí, kterým bude poskytnuta podpora pro vzdělání. Jak ale v zemi s takovou mírou chudých rodin určit, kdo je potřebný více a kdo méně? Přednost dostávají děti, které ještě nezahájily třetí třídu, jsou nadané, snaživé, ve škole prospívají a rodiče jejich studium důsledně podporují. Občas se stává, že za sociálními pracovníky Arcidiecézní charity Praha, kteří jsou členy místní komunity, chodí rodiče s tím, aby jejich dítě při registraci do programu upřednostnili. To samozřejmě odmítají a vždy se jim snaží vysvětlit, na jakém principu výběr probíhá.

„Snažíme se nabrat jen určitý počet dětí, abychom mohli všem zajistit, co slíbíme. Čekatelů na podporu teď máme z Ugandy přibližně dvě stě, což je víc, než bývá zvykem. Je to dáno tím, že stavíme v Ugandě novou školu. Čekatelé jsou děti, které jsme navštívili, vyfotili, zaregistrovali, ale v komunitě jsou samozřejmě ještě další potřebné děti, které zatím registrovány nebyly,“ popisuje Matulová. Ze strany organizace je registrace určitým slibem. Nemůže proto brát neuváženě mnoho dětí, kterým by potom v důsledku nemohla vzdělání zaplatit. Zařazením dítěte do projektu se organizace zaváže k placení školného, zdravotní péče a dalších potřeb bez ohledu na to, zda si dítě nějaký dárců vybere, nebo ne. Snaží se tak omezit zklamání a nejistotu čekatelů, kteří na svého dárců čekají delší dobu. Stejně tak má dítě pod-

Děti ze školy v Namaliri. Zdroj: Archív ADCH Praha

poru zajištěnou i v případě, když dárce z nějakého důvodu spolupráci ukončí. Tehdy dostává při hledání nového dárce přednost před všemi dalšími dětmi, které jsou teprve v registraci.

Registraci, která probíhá přímo v Ugandě, je vždy přítomen český pracovník, který kontroluje, zda jsou poskytnuté údaje pravdivé. Díky tomu se organizace může dárčům zavázat, že bylo vybráno to správné, nejvíce potřebné a nadané dítě. Předvýběr dětí mají obvykle na starost místní pracovníci ve spolupráci s učiteli, knězem nebo starostou, kteří mají v komunitě přehled.

Síla vzdělání

Ugandští rodiče chápou důležitost vzdělání, ale v okamžiku, kdy potřebují další pracovní sílu pro sezónní práce na poli, jde škola stranou. Proč je pro ně podpora vzdělání dítěte investicí do budoucna, se snaží pracovníci organizace vysvětlit na jejich vlastní tradici. V Ugandě je zvykem, že když pocházíte z více sourozenců a máte placený příjem, zatímco vaši sourozenci ne, je samozřejmé, že se ze svého platu o ně nebo o jejich děti budete starat. „My jim ukazujeme, že si ‚vezme-me‘ jedno jejich dítě, které jim sice nebude kvůli školní docházce pomáhat na poli, ale získá kvalitní vzdělání a to se potom vrátí celé rodině, kterou bude moci po dokončení studia finančně podpořit,“ popisuje Matulová.

Podstatné je dosáhnout kontinuity ve vzdělávání. Jestliže dítě například dva týdny ve třídě chybí, znamená to v ugandském, ne zrovna šťastně nastaveném systému vzdělávání dlouhou dobu. Mnohdy bývá obtížné do školy znovu „na-

skočit“. Sociální pracovníci organizace proto pravidelně docházejí do škol a kontrolují, zda dítě zařízení navštěvuje. Pokud se ukáže, že žák chybí, jdou k němu domů zjistit, co se stalo. Když je nemocný, vezmou ho do nemocnice. Když se však dozvědí, že dítě muselo na pole, snaží se s rodiči pracovat, vysvětlit jim, proč se žák musí vrátit do školy. A protože příklady táhnou, využívají k ovlivnění názoru rodičů i jiné členy komunity, kteří své dítě nechtěli do školy pouštět a teď toho litují, protože to už nejde vrátit zpátky.

Uganda je z 80 % farmářsky založená země, proto je pro děti nejlepší, když mají kromě základní znalosti angličtiny také odborné vzdělání. Nejlépe se z řemeslníků užijí kadeřnice, stolaři, elektrikáři, opraváři aut a motorek a kuchařky do veřejných jídelen. Chcete-li získat v Ugandě formální vzdělání, máte na výběr ze tří variant. První z nich znamená projít sedmiletým studiem na základní škole, poté přejít na odborné učiliště. Druhá varianta, která platí pro většinu dětí v programu Adopce na dálku, se od první liší pouze v tom, že odbornému učilišti předcházejí čtyři roky střední školy. A poslední, třetí varianta, to je základní škola, šestiletá střední škola a nakonec univerzita. Ta se však podaří jen zlomku z „adoptovaných“ dětí. O tom, který z žáků bude podporován v dalším studiu, rozhodují průběžné studijní výsledky. Cílem však rozhodně není vysokoškolský diplom pro všechny. Takto vzdělané děti mají tendence opouštět svoji komunitu a odcházet za prací do větších měst, což je pro další rozvoj vesnice nežádoucí.

„Samozřejmě máme i děti, které dokončily vysokou školu. Jednou za mnou přišel v Ugandě mladý muž, vysokoškolský student. Byl oblečený v košili, kravatě a kalhotách, vystupoval velmi distingo- vaně. Přinesl diplomovou práci, ve které bylo vepsáno, že nejvíc děkuje dárce v České republice, který mu dal tu šanci získat vzdělání. Tento muž dnes už platí školné za své vlastní sourozence. To je ten živoucí důkaz toho, že program má smysl a výsledky a že je přínosný pro komunitu, protože jí opravdu umožňuje se osamostatnit a získat zdroj peněz nezávislý na pomoci zvnějšku,“ neskrývá radost Petra Matulová.

Ugandské vzdělávání vychází z memorování. Cokoli učitel řekne, si žáci musí zapamatovat a doslova zopakovat. Většinou však již nikdo neověřuje, zda děti látku opravdu pochopily. Arcidiecézní charita Praha by proto ráda v rámci rozvojové spolupráce zavedla modernější metody vzdělávání, doslova Komenského školu hrou. Proto nyní připravuje pro ugandské školy vzdělávací projekty, díky nimž se učitelé mohou dozvědět, jak pro děti vyrábět levné pomůcky nebo jak oživit výuku. V plánu je také promítání pohádek.

Transparentní pomoc

V současnosti mají svého dárce přes Arcidiecézní charitu Praha přibližně čtyři tisíce ugandských dětí. Jedno dítě ročně „stojí“ sedm tisíc korun. Z toho přímo pro něj jde 70 % z částky. Z této sumy se hradí školné, obědy, zdravotní péče, školní uniforma a praktický dárek, které jednou za rok dítě dostane (např. boty, moskytiéra, deka nebo matrace). V zemi, která má takové problémy s chudobou, se povinné nošení uniforem, jejichž cena mnohdy tvoří až třetinu z celkového školného, může jevit jako plýtvání penězi. Jednotné oblečení však stírá rozdíly mezi dětmi. Všechny pak vypadají stejně a neřeší, kdo je na tom hůř nebo lépe.

Pětina z částky se ukládá do rozvojového fondu. Z něj jsou poté financovány projekty na podporu komunit. Život jednotlivých obyvatel vesnice je v Ugandě velmi provázán. Projekt Adopce na dálku zdůrazňuje, že individuální podpora nemá tak velký efekt, pokud není propojena s podporou celé vesnice, v níž dítě žije. Proto na školní docházku navazují další vzdělávací akce a zdravotní osvěta nejen pro děti, ale i pro jejich okolí. „Víme, že v Africe jsou nemoci, na které lidé umírají a přitom se před nimi dá dobře chránit, je to všechno o prevenci a prevence rovná se mít informace,“ objasňuje Petra Matulová.

Komunita je také podporována ve svépomoci a zlepšení životní úrovně. Příkladem je nabídka rukodělných a řemeslných aktivit. Matky pletou košíky, šijí výrobky nebo navlékají korálky. Organizace se tak snaží podporovat pracovní příležitosti a kreativitu. Z rozvojového fondu byla v minulosti hrazena mimo jiné také stavba nemocnice. Aktuálně je jedním z největších charitních projektů v Ugandě stavba vlastní základní školy. Finančním vkladem, který přináší výhody všem v komunitě, se zabráni závisti mezi jejími členy. „Adopce na dálku neznamená rozdat sešity a pas-

telky. Chceme být v úzké spolupráci s dětmi. Není to tak, že si vybereme jedno dítě z vesnice, kterému dáme vzdělání a pak ho zase vrátíme někam, kde to vypadá úplně stejně. Dbáme na to, aby náš dobrý vliv byl vidět v celé komunitě, v prostředí, kde dítě žije,“ říká Matulová.

Podle slov Petry Matulové mají dárce o projekt stabilně zájem, a to i přes celosvětovou ekonomickou krizi. Na Adopci na dálku nejvíce vyzdvihují její transparentnost a jasná pravidla. Darovat peníze je snazší, když člověk ví, kam přesně jdou. „Hodně dárců oceňuje jasnou a adresnou pomoc. Mají možnost sledovat jedno konkrétní individuum, které má díky nim vzdělání i zdravotní péči. Kontrolují také jeho vývoj. Vidí pravidelné výsledky dítěte a můžou sledovat, v čem vyniká a v čem ne,“ vysvětluje motivaci dárců Matulová.

Jak vypadá typický dárce? Nedá se říct. Široká škála štedrých lidí zahrnuje snad celou Českou republiku. Od známých osobností přes rodiny s dětmi ze střední vrstvy až po seniory, kteří šetří každou korunu, aby mohli potřebnému dítěti věnovat vzdělání. „V Ugandě dětem zdůrazňuji, že ti lidé nejsou vždy bohatí, ale že se rozhodnou odepřít si nějakou radost, aby ji mohli dopřát jim,“ říká Petra Matulová. Občas se ozvou zklamané hlasy, které od projektu čekaly víc, než jim může skutečně nabídnout. Pracovníci se vždy snaží vysvětlit, že Adopce na dálku není skutečná adopce. Děti mají své rodiče a s nimi je poji silné citové vazby. Ač to některé dárce zklame, naprostá většina z nich pochopí, že dítě musí být ponecháno svému přirozenému prostředí, aby se nerozvíjelo jen ono, ale i komunita, ze které vzešlo.

Jana Kopřivová

Každý se může zapojit do projektu **Adopce na dálku**. Částka, která není nijak závratná, může být v jiných poměrech obrovskou investicí do budoucnosti. Chcete-li se stát dárce a dát jednomu konkrétnímu dítěti a jeho komunitě šanci na lepší život, kontaktujte Rozvojové středisko Arcidiecézní charity Praha, telefon: 224 246 519, 224 246 573, e-mail adopce@charita-adopce.cz. Více na www.charita-adopce.cz.

Pomozte postavit školu v Ugandě, která se stane vzdělávacím střediskem pro celé komunity. Přispějte na č. ú. 749011/0100, variabilní symbol 20950. Více informací o tomto projektu na www.charita-adopce.cz/skoly.

Český rozvojový projekt pro Vietnam

Pro období let 2006–2010 zařadila Česká republika mezi osm prioritních zemí z hlediska potřeby rozvojové pomoci také Vietnam, stát ležící v jihovýchodní Asii. Díky iniciativě týmu českých odborníků byl realizován projekt zaměřený na podporu sociálních kapacit obyvatel vietnamské obce Phong My. O tamních sociálních problémech a zahraniční pomoci jsem si povídala s vedoucím projektu Jiřím Kocourkem.

Kdy jste se poprvé blíže seznámil s Vietnamem a jeho sociálními problémy?

S Vietnamem poprvé teoreticky ve třetím ročníku gymnázia díky mému učiteli východní filozofie, později díky četbě literatury a pak zejména na vysoké škole, filozofické fakultě v Praze, kde jsem studoval sociologii s doplňkem ekonomie a vietnamistiku. A právě proto jsem se dostal poprvé do Vietnamu osobně, v roce 1998 až 1999 jako stážista na Národní univerzitě v Hanoji. Impulsem k tomu, zabývat se vietnamskou společností, mi byla jednak čtyřtýdenní cesta po celém území Vietnamu a jednak měsíční pobyt ve vesnici Phuc Thanh v provincii Nghe An. Tam jsem začal uvažovat o souvislostech mezi životním prostředím člověka, jeho kulturou, ekonomickou a sociální situací. Nikdy jsem neměl v úmyslu se zaměřovat na Vietnam, ale vždy mě potkala příležitost, abych se k jeho problematice znovu vrátil.

Se svým týmem jste se před několika lety přihlásil do výběrového řízení na rozvojový projekt v provincii Thua Thien Hue v obci Phong My, který jste následně vyhráli. Proč je sociální problematika obyvatel v této oblasti tak závažná, aby bylo nutné právě zde pomáhat?

Na světě je mnoho míst, kde lze určitým velmi znevýhodněným skupinám pomoci. Tím jednak můžete pomoci přímo jim a jednak můžete napomoci utváření klimatu bezpečí. Existují-li v zemi závažné sociální problémy, je to významné bezpečnostní riziko. Obec Phong My je jednou z takových oblastí, ve které – ačkoliv jednoznačně nepatří mezi ty nejvíce postižené – žije mnoho velmi znevýhodněných obyvatel. Přímo v obci leží válečný pomník Hoa My, na jehož místě se odehrávaly velmi tvrdé boje za války Vietnamu se Spojenými státy. Dále je to lokalita, která tradičně nikdy nepatřila mezi významnější centra. Obec je podhorským regionem odlehłym od center provincie. Žije zde až 7 % tělesně či mentálně postižených, což je vysoké procento v porovnání s jinými populacemi nejen ve Vietnamu. Tito

postižení nebyli integrováni do zdejší komunity. Některé postižené děti mnohdy ležely na posteli celý den v uzamčeném domě.

Dalším důvodem, proč si tato lokalita zaslouží pozornost, je „ztráta identity“. V průběhu války se mnoho lidí odstěhovalo a po válce se sem nastěhovali noví hospodářští migranti v době kolonizace horských oblastí. Obec nemá žádná tradiční řemesla ani výraznou kulturní uchovávanou tradici. Úroveň vzdělání obyvatel, dostupnost informací a základní zdravotní péče je velmi nízká. To vše jsou důvody, proč je rozvojová pomoc pro lokalitu přínosem. Za tři roky, co v obci působíme, se velmi výrazně proměnila, a to zcela nejen díky nám.

Při výběrovém řízení jste získali 99,8 bodu ze 100. Měli jste již nějaké předchozí zkušenosti s realizací projektů ve Vietnamu?

Neměli jsme zkušenosti s realizací projektu ve Vietnamu, ale s projekty inovativního charakteru, tedy s takovými, které začínají od nuly. Takové zkušenosti se také musí prokázat při výběrovém řízení. Vietnamem stejně jako Vietnamci žijícími v České republice (dále jen ČR) se se svým týmem zabývám již od roku 2000. Naši hlavní činností je aplikovaný sociologický výzkum, návazné vzdělávání a realizace relevantních projektů.

Oněch zmíněných 99,8 bodu je výsledkem šestiměsíční přípravy projektu včetně návštěvy lokality ještě před schválením projektu. Roli hrály také mé osobní vztahy s Vietnamci, kteří studovali v ČR a pomohli mi získat různé informace, na které bych jinak nedosáhl. V neposlední řadě je důležité mé profesní vzdělání a spolupráce dvou týmových kolegů, zejména v oblasti odhadování projektových nákladů a plánování vzdělávání.

V organizační struktuře projektu působí velké množství vietnamských pracovníků. Bylo obtížné s nimi navázat kontakt a sladit představy o vzájemné spolupráci?

Se všemi vietnamskými spolupracovníky jsme byli v přímém osobním intenzivním kontaktu.

Někteří z nich se podíleli i na přípravě projektového dokumentu – nabídky do výběrového řízení. Jakákoli spolupráce byla vždy zahájena na základě předchozího jednání a souhlasu obou stran. Podle vietnamské legislativy všechny projekty ODA (pozn. red.: Official Development Aid) musí být řízené řídicím výborem projektu, kde bylo v našem případě zastoupeno vedení okresu i obce. Projekt byl realizován přísně v interkulturním duchu spolupráce. Bez toho by ani nebylo možné výstupy dále udržovat, neodpovídaly by konkrétním podmínkám a požadavkům prostředí obce a Vietnamu.

Na jaké problémy jste při zavádění programu naráželi nejvíce?

Zmíním zde dva problémy, což však neznamená, že jich nebylo více, ale ani to, že byly tak výrazné, převažovaly nad tím dobrým. Největší problémy nás doprovázely při schvalování projektu ve Vietnamu. Zde možná stojí za zmínku skutečnost, že zatímco je v ČR již podepsána konkrétní smlouva o realizaci projektu s vybraným realizátorem a zadání projektu je poměrně podrobně stanoveno ministerstvem už předem, ve Vietnamu se projekt musí znovu schvalovat, a to ve spolupráci s místní institucí státní správy. Oficiální schvalování projektu se tak kvůli tomu, že ho místní úředníci realizovali poprvé, a z mnoha dalších důvodů protáhlo na celý rok od počátku realizace projektu v ČR. Přesto však vietnamské úřady povolily přípravné práce, takže se projekt výrazně zdržel jen v jedné aktivitě.

Druhou výraznou bariérou je nízká vzdělanost v lokalitě. Lidé zde často žijí naprosto přírodním způsobem života bez větší vnímané potřeby vzdělání, bez ochoty opouštět rodinu, byt s možností osvobození se od závislosti na chudobě. Nejtěžší v takových podmínkách je pro realizátora i pro cílové skupiny zvážit, jaká změna jim přinese pozitivní přínos a jaká změna vyjde nakonec najevo jako uměle naočkovaná aktivita, která se neujme.

Za zmínku možná stojí ještě jeden problém. Povodně, tajfuny, bouře, které každým rokem do obce přicházejí, prodlužují termíny realizace projektu. My jsme v projektu plánovali s šestiměsíčním zpožděním. To se nakonec u jedné aktivity protáhlo na jeden rok, ale díky tomu zase v přestávce vzniklo mnoho aktivit nových. Opět se nám potvrdilo, že vše zlé je pro něco dobré.

Sociální začleňování ohrožených skupin obyvatel provincie Thua Thien Hue ve Vietnamu v letech 2006–2009

Bilaterální projekt rozvojové spolupráce, která byla realizována především v obci Phong My v okrese Phong Dien ve Vietnamu. Projekt se zaměřil zejména na podporu rozvoje sociálních kapacit postižených následky působení dioxinu a jejich rodin a domácností a na zlepšení sociální a ekonomické situace obyvatel. Mimo jiné zahrnoval například terénní sociální práci, zřízení chráněné dílny, informační osvětu, vyjednávání s úřady aj. Na projektu spolupracovali i čeští dobrovolníci, účastnilo se ho mnoho expertů v oblasti speciální pedagogiky, sociální práce, chemie, bezpečnosti práce a lékařství.

Další informace na stránce www.jirkoc.cz/thuathienhue.

S jakým ohlasem se váš projekt v dané lokalitě setkal?

To je nelehká otázka. Vesměs byl ohlas velmi kladný, i když jsme se potýkali s různými překážkami. Na počátku projektu jsme například zjistili, že místní úřady vlastně dosud o projektu ani nevědí, přestože byla lokalita předem oficiálně určena. Autority obce však s námi okamžitě velmi aktivně zahájily spolupráci.

Cílové skupiny – tedy znevýhodněné domácnosti, špatně integrované, chudé, se zdravotními problémy – zpočátku přistupovaly k projektu velmi nedůvěřivě. Občas trvalo až jeden rok, než uvěřily, že jim opravdu můžeme napomoci v řešení některých situací a nic za to nechceme. V tomto ohledu neuvěřitelnou práci odvedly dvě projektové sociální asistentky, vzdělané v rámci projektu. Byly vybrány přímo z obce, protože do obce nikdo nemohl dojíždět každý den. Obě dvě si vybudovaly své místo a obhájily v tvrdé praxi svou pozici, přestože se sociální práci nikdy předtím nevěnovaly.

Míra spolupráce v regionu mě až překvapila, jak byla vysoká. Každý zúčastněný, včetně chudých a postižených rodin, se musel nějak na projektu podílet, aby si dokázal vydobytých výsledků sám vážit a sám je udržovat dále. Možná to bude znít stereotypně, ale všichni velmi intenzivně spolupracovali a spolupracují i nyní (pozn. red.: listopad 2009), kdy projekt oficiálně končí. Ochotně přispívají k evaluaci projektu. Vyjadřují

se otevřeně k jeho slabinám a dalším možnostem, jak s výstupy projektu pracovat. Za pár týdnů mi už nezbude nic jiného než v České republice doufat, že si obyvatelé a místní autority budou sami schopni dlouhodobě udržet výsledky projektu či je dokonce rozvinout.

Co při hodnocení projektu obyvatelé obce nejčastěji zmiňují?

Pokud jde o vliv projektu na stávající situaci, samotní klienti a spolupracovníci v obci mluví nejčastěji o tom, že projekt napomohl integraci postižených nejen ve smyslu dosažených hmatatelných výstupů, ale také změnou způsobu uvažování majority o postižených a umožněním aktivní činnosti postiženým. Projekt podle nich vyslal jakýsi „morální signál“, který dosud do obce nepřišel.

Někteří uváděli, že díky tomu, že jim projekt dal příležitost pracovat na území celé obce a také ve městě, rozšířily se nejen jejich zkušenosti, ale také jazykové dovednosti, slovní zásoba. To mělo mírný vliv i na rozvoj jazyka národnostní menšiny Pa Hy. Konkrétně pak zdravotnická stanice využívá nové vybavení, lékař se školí na využívání ultrazvuku, postižené děti chodí do školy, pěstírna hub prodává houby.

Doufám, že projekt přispěl svým dílem nejen ke zlepšení situace postižených, ale také k tomu, že někteří obyvatelé obce budou více samostatní ve svém dalším životním snažení, ať už se bude ubírat jakýmkoli směrem. Obecně region stále patří mezi odlehlejší lokality, ale hlavně náš a další projekty a investiční činnosti přispěly po třech letech ke změně profilu obce patrně na první pohled.

Jak se naplnily vaše představy? Liší se výsledky od prvotních plánů?

Mám-li hovořit o prvotních plánech, byly to cíle, které jsme podali v naší nabídce. Osobně jsem si říkal, že podaří-li se alespoň padesát procent z nich, budu spokojený. Není to vůbec bláznivý odhad, což mohu říci na základě zkušenosti s tím, jak dopadají ostatní projekty různých zemí ve skutečnosti. Nakonec však, možná neskromně, musím říci, že kromě cílů uvedených v nabídce se dále podařilo realizovat i více aktivit, než jsme měli v plánu. Mé představy se osobně naplní teprve tehdy, bude-li projekt celkově ukončen a najdu-li za dva roky výsledky projektu stále „živé“.

Doba vašeho působení ve Vietnamu se chýlí ke konci. Předpokládám, že nyní máte v plánu předat veškerou správu projektu do rukou místních obyvatel.

Výstupy projektu již zcela spravují místní obyvatelé a instituce. Patří mezi ně zdravotnická stanice, školka, lidový výbor a zemědělské družstvo. To byla má podmínka realizace, protože bez toho by projekt neměl téměř žádný vliv ani výsledky. Výše zmíněné subjekty převzaly veškeré obsahové a strukturální výstupy a na základě vlastní finanční činnosti by je měly dále udržovat. Záštitu nad nimi také převzal lidový výbor okresu Phong Dien a oddělení výchovy a vzdělávání okresu Phong Dien. Další aktivní lékařskou podporu zdravotnické stanice přislíbil lékař Lékařské univerzity v Hue. Dílna právě přivítala studenty – stážisty a o její trvalejší napojení na aktivity vysoké školy v Hue bude usilovat její současný vietnamský vedoucí. Kromě toho již od počátku bylo celé řízení projektu uzpůsobeno tak, aby se mu mohly v průběhu realizace tzv. podsekávat nožičky a vše pod úrovní vedení projektu zůstalo ve vietnamských rukách. Takže nyní už jsem z českých spolupracovníků zůstal v projektu jen já a překladatel. Ostatní je plně řízeno místními obyvateli či odborníky z Hue, hlavního města provincie.

Co budete dělat vy, až bude projekt oficiálně ukončen?

V první řadě se musím vrátit do České republiky a dát zase dohromady běžný chod firmy a týmu, a také své rodiny. Poté se uvidí. Čeká nás také velmi krátké působení v Gruzii. Až si odpočineme, možná budeme hledat další cesty do Vietnamu.

Jaký nejdůležitější osobní poznatek si z této spolupráce odnášíte?

Je toho mnoho, co by se dalo říci. Rád bych se však zmínil o porozumění mezi lidmi. Při realizaci projektu je často slyšet slova jako pomoc, spolupráce, vztahy, efektivita. To všechno je však podmíněno tím, že realizátor správně porozumí podmínkám, ve kterých je projekt realizován, a také lidem, kteří se na realizaci účastní. Porozumění osobně vnímám při realizaci projektu jako základy stavby domu. Není-li nebo je-li jen částečné, všechny výstupy aktivit se pak boří.

Přípravila Jana Kopřivová

Praxe studentů v rozvojových zemích

Studenti sociální a humanitární práce jsou dobrodruhové

Když jsem před pár týdny poprvé vstoupila na půdu CARITAS – VOŠ sociální v Olomouci, ze všech koutů na mne dýchla neformální, přátelské atmosféra. Jsou jí plné učebny, chodby i nástěnky. Přišlo mi, že pro své vyučující jsou studenti rovnocennými partnery, kterým sice hodně nabízejí, ale neměně od nich vyžadují. Snad právě upřímný zájem o co největší rozvoj studentů je důvodem, proč se instituce rozhodla pustit do organizačně velmi náročných studentských stáží v rozvojových zemích. Po kolotoči příprav škola ročně vypustí do světa dvacet až třicet „svých dětí“. Vracejí se jiné, silnější.

Praxe v rozvojových zemích jsou realizovány od samého začátku vzdělávacího programu Sociální a humanitární práce, tedy od roku 2005. Zakladatelkou oboru a celého systému zahraničních praxí je Květoslava Princová, která do nich promítla své vlastní dlouholeté zkušenosti humanitární pracovnice. Dobrá myšlenka padla na úrodnou půdu a studenti školy dnes jezdí do rozvojových zemí sledovat sociální a rozvojovou práci v praxi. *„Humanitární katastrofa má různé dopady na lidi v komunitě. Čím je komunita zranitelnější, tím jsou dopady katastrofy větší. Proto naši studenti nejezdí do Spojených států po řádění hurikánu, protože USA jsou silnou zemí schopnou poradit si sama. Zatímco v zemích, kde je komunita zranitelná, není společnost schopná vyvinout mechanismy, aby se dokázala podobným situacím bránit. A studenti se mají naučit v těchto zemích efektivně pomáhat,“* vysvětluje smysl praxe v rozvojových zemích Dita Palašáková, vedoucí Střediska praktického vzdělávání VOŠ sociální Olomouc.

Prokázat motivaci

Studenti jezdí na stáže do zemí jako Indie, Rwanda, Uganda, Jamajka, Srí Lanka či Haiti. Kromě těchto exotických států mohou praxi absolvovat i na evropském kontinentu, např. v Nizozemsku, na Maltě nebo ve Španělsku, kde se učí pracovat s uprchlíky a s masovou imigrací. Mezi stálíce zahraničních pobytů patří také Moldávie, Gruzie, Arménie, Rumunsko, a Turecko. Nejmenší zájem mají studenti o východní Slovensko, kde je pro ně připravena praxe v romských osadách. Slovensko oproti vzdálené Indii logicky vypadá velmi nezajímavě. *„Nejsme cestovní kancelář pro výlety za exotikou, a proto vždy důkladně prově-*

řujeme motivaci studentů,“ zdůrazňuje koordinátorka zahraničních praxí Lenka Chrenšcová. *„Každý z nich musí projít standardním výběrovým řízením, které má nastaveno hodně tvrdé podmínky. Zjišťujeme, jak student zná kulturní realie, jak se orientuje v kulturních kompetencích dané země, jak ovládá potřebný jazyk, zda se o problematiku státu zajímá již delší dobu. Pokud na tu praxi opravdu chce, musí odůvodnit, že on je ten ideální kandidát, že má ideální předpoklady pro to, aby do vybrané lokality jel právě on.“* V prvním ročníku studia, který stáží v zahraničí předchází, si student volí praxi v České republice, kde pracuje s podobnou cílovou skupinou, jaké se chce později věnovat. Pokud chce například pracovat s dětmi ulice na Ukrajině, musí se naučit pracovat v ČR s dětmi zanedbávanými, např. ve Fondu ohrožených dětí.

Tak jako má škola jasná pravidla pro výběr studentů, postupuje podle předem stanoveného klíče i při výběru partnerských organizací. Spolupráci vyhledává ne podle atraktivity zemí, ale podle typu organizací. Ty potřebuje z hlediska aktivit, které dělají, aby studenti získali náležitou praxi. Kontakt na jednotlivé subjekty získává především díky učitelům a lidem, kteří se v oblasti humanitární práce dlouhodobě pohybují.

Dvě třetiny studentů pro výběr lokality využijí školní nabídku, která je poměrně široká. Výhoda takových praxí je v tom, že jsou školou prověřené, a proto je zajištěno, že se studentovi bude někdo věnovat. Zbývající třetina studentů se nemezí jen na školní seznamy a najde si praxi sama. *„Jedna studentka byla ve Francii, kde se seznámila s člověkem, který má ve Rwandě bratra. Ten pracuje v organizaci, která pomáhá lidem postiženým*

Kathkarijští školáci, Panvel. Zdroj: Archiv CARITAS – VOŠ sociální Olomouc

genocidou. Na základě získaného kontaktu si teď domlouvá vše sama. Jiná studentka byla jako *au-pair* v Anglii a seznámila se s lidmi, kteří se věnují práci s imigranty,“ uvádí příklady aktivního přístupu studentů Lenka Chrenšcová. V případě, že student nevyužije nabídky školy, musí donést podklady k bezpečnostní situaci v zemi, do které zamýšlí odjet, a doložit, jak je organizace, v níž bude probíhat praxe, financována. Na základě toho se pak prověřuje spolehlivost vybraného subjektu.

Průvodce praxí

Projde-li student úspěšně výběrovým řízením, začíná samotná příprava na praxi. Kromě jazykové průpravy a studování reálií vybrané země si musí stanovit cíle, v nichž určí, co se chce a potřebuje na praxi naučit. Tyto cíle se týkají tří základních oblastí: osobnostního rozvoje, profesního rozvoje a kulturních kompetencí. Student si musí vést deník praxe a předkládat důkazy o tom, zda se v daných oblastech rozvinul. Důkazy mají podobu audio rozhovorů, kasuistik, programu dne, který student připravil, a řady jiných aktivit, které dokazují, že se student naučil, co měl.

Před odjezdem na stáž student formuluje své silné a slabé stránky a během celé praxe je reflektuje. Zabývá se zvládáním stresových situací – co ho přivádí do stresu, jaké mechanismy používá, aby stres zvládl, co je efektivní způsob

zvládání stresu a co ne apod. Musí si klást otázky o své motivaci – jaká je jeho motivace pro tento typ praxe, jak se mění, na základě čeho a proč se mění, jak s tím zjištěním dál naloží. Uvědomí si také, zda je tento typ práce opravdu pro něj. V neposlední řadě by se měl student naučit orientovat se v sociálním prostředí dané země. Měl by umět posoudit cílovou skupinu, porozumět hodnotám dané společnosti a organizace, umět srovnat metody práce v organizaci, ve které působí, a v České republice, pochopit historické kořeny daného kulturního chování apod.

Při naplňování cílů studenta vede a kontroluje tutor – odborník z České republiky, který je velmi dobře obeznámen se zemí, v níž student působí. V průběhu praxe má student za úkol posílat tutorovi reflexe, jak se daří cíle naplňovat a čím si prochází. Problémy přímo v místě praxe by měl primárně řešit s mentorem, což je zodpovědná osoba z organizace, ve které student působí. Když selže spolupráce s mentorem, je tady pro studenta vždy tutor.

Stane se, že student některé ze stanovených cílů nesplní. Ač se na kvalitě jeho praxe nic nemění, musí být schopen konkrétním důkazem tuto situaci odůvodnit. Všechny tyto mechanismy studenta nutí si sednout, utřídit myšlenky a sepsat své dojmy a zážitky. Pomáhá to nejen jemu, ale později i dalším studentům školy, kteří se na praxi teprve chystají a chtějí vědět, co je čeká.

Studentky s klienty Day Care Centre, Arménie. Zdroj: Archiv CARITAS – VOŠ sociální Olomouc.

Hluboká stopa

Samotná náplň praxe se liší podle země, ve které student působí. V rozvinutých zemích Evropy se student učí tzv. dobrou praxi. V rozvojových zemích, kde se sociální sektor často teprve etabluje, je cílem spíš porozumění kontextům dané situace v zemi, jaké mechanismy hrají roli při utváření sociální situace obyvatel. „Stává se, že student není spokojený, jak očekával. Je to individuální. Někteří studenti si připadají málo vytížení, jiní zase přetížení. V jednom roce je student na praxi velmi spokojen, další rok je ve stejné organizaci student, který práci v ní vnímá jako velmi problematickou. Studenti se někdy namísto pomoci konkrétním lidem věnují na praxi zařizování organizace. S tím mají problémy, protože nerozumějí, proč je nutné podílet se na aktivitách, které nejsou přímo spojené se sociální prací. Ale oni to musí poznat proto, aby porozuměli, co znamená svépomoc v dané kultuře, jak je komunita organizována, a aby pochopili situaci lidí, kterým pomáhají,“ vysvětluje s přesvědčením Dita Palaščáková.

Podle slov svých vyučujících jsou studenti sociální a humanitární práce obvykle samostatní a nezávislí individualisté, kteří se nebojí nahlas hájit svá práva. Jsou to také dobrodruhovité, kteří do zahraniční praxe jdou s tím, že chtějí pomáhat lidem, ale hledají také intenzivní zkušenost ve zvolené zemi. Jejich motivace vychází z jejich dobrodružné, nezávislé povahy. Několikaměsíční pobyt v rozvojové zemi samozřejmě zanechává nerasmazatelnou stopu i v tak silných osobnostech. A bylo by snad i něco špatné, pokud by se tak nestalo. „Začnou akcentovat jiné priority. Pro-

tože jsou konfrontováni s hlubokými lidskými příběhy, uvědomují si, co je v životě důležité. Přijíždějí přemýšliví, ze zážitků hodně těžší. Nevíme, proč, ale nejtvrději na ně působí Indie, Gruzie a Arménie,“ popisuje Palaščáková. Vedlejším efektem pobytu v rozvojové zemi je ale také liknavost k formálním náležitostem. Lze však pochopit, že vrátí-li se člověk ze subsaharské Afriky, kde viděl umírající děti, jen stěží bude ochoten zabývat se vyplňováním povinných formulářů. Při střetu dvou světů administrativa prohrává na plné čáře. Studenti stále zůstávají emocionálně velmi hluboko

v zemi své praxe. Pokud nemají možnost se osobně vrátit, alespoň se často vracejí k aktivitám, které se státu, ve kterém zůstal kus jich samých, nějak dotýkají.

Socha příběhů

„Pojďte, ještě vám ukážu Sochu příběhů, na tu nesmíme zapomenout,“ říká Dita Palaščáková a společně vcházíme na rekonstruované nádvoří školy, kterému vévodí dřevěné, do sebe zapadající panely, originální dílo umělce Lubomíra Dostála. Pro svoji unikátní konstrukci je socha nepřehlédnutelná. Pro desítky vložených lidských osudů nezapomenutelná. „Studenti po návratu z praxe za přítomnosti veřejnosti a významných osobností města vkládají do sochy kámen s příběhem člověka, jehož osud ho během pobytu v zahraničí nejvíce zasáhl. Snímají tak ze sebe zátěž, tíhu osudů lidí, s nimiž se setkávali. Akci lze chápat jako očistný rituál,“ vysvětluje Palaščáková.

Kameny-osudy, které by ležely bez povšimnutí, najednou někdo uchopil a pozdvihl před naše oči. Díky nim si uvědomují, jaké máme štěstí, když žijeme v České republice. Na rozdíl od obyvatel rozvojových zemí žijeme v bezpečném a stabilním prostředí. Pitná voda je pro všechny z nás samozřejmostí. Máme dostatek jídla a dalších produktů. Přístup ke vzdělání není odepřen nikomu z nás. Ačkoliv žijeme v zemi, která patří mezi čtyřicet nejbohatších států světa, neuvědomujeme si, jaký je to dar. Měli bychom nést svůj díl zodpovědnosti a vědomě se podílet na zlepšení životní situace těch, kteří takové štěstí neměli.

Jana Kopřivová

Vybrané kameny ze Sochy příběhů

Tsunami odnesla Arifě ze Sri Lanky čtyři děti

Na 26. prosince 2004 statisíce Srílančanů nikdy nezapomenou. Mnozí ztratili vše – rodinu, domov, zaměstnání. Jedním z takových je čtyřicetiletá Arifa. Před osudovou katastrofou žila s rodinou na severovýchodě Srí Lanky v muslimské pobřežní vesnici Annal Nagar. Osudného prosincového rána desetimetrová vlna tsunami smetla její dvě děti, které byly právě na cestě do školy. Se dvěma dalšími dětmi se snažila utéci z domu, ale obrovská masa vody jí je vytrhla z náručí. Žádné nepřežilo.

Rok a půl bydlela s manželem v provizorních podmínkách po školách a uprchlických táborech – v ubíjejícím prostředí, které dává malou naději do budoucna. V prvních letních dnech roku 2006 však nastala pro Arifu veliká změna. S manželem dostali dům v nové lokalitě Naduoothu, vzdálené přibližně deset kilometrů od jejich původního bydliště. Nové domy postavila společnost Člověk v tísni z prostředků veřejné sbírky SOS Srí Lanka. Spolu s nimi se do dalších domů přestěhovalo z Annal Nagaru téměř dvě stě lidí.

V Naduoothu bude Arifa pracovat v nově postavené mateřské škole a na práci učitelky se velmi těší. „Vím, že děti, které jsem ztratila, mi již nikdo nevrátí, avšak jsem ráda za šanci pomáhat jiným ve vzdělání jejich dětí,“ říká s úsměvem.

Řada lidí musela kvůli tsunami změnit nejen domov, ale i zaměstnání. Lidé si budou muset v nové komunitě zvyknout. To by jim měly ulehčit programy rozvoje komunity, mimo jiné program podporující vznik nových živností a drobných podnikatelských záměrů, které společnost Člověk v tísni pomáhá rozvíjet. Arifin manžel si bude moci díky programu otevřít v okresním městě Trincomalee vlastní truhlářskou dílnu a splnit si tak své dávné přání.

Tsunami zanechalo svému osudu mnoho dětí, o které se neměl kdo postarat. Arifa a její muž si jedno takové dítě adoptovali – desetiletý chlapec s nimi nyní žije v novém domě.

„Vše pěkné, co mě v poslední době potkalo, mi pomáhá postupně zapomínat na dřívější trápení a věřím, že budu mít zase šťastný život jako před tsunami,“ dodává s nadějí v očích Arifa.

Petr Schmied (září 2006)

Lena – opuštěný jedenáctiletý pejsek z Kyjeva

Lenu jsem našla v krizovém centru pro děti z ulice v Kyjevě. Byla tu krátce, teprve deset dnů, a bylo to poznat. Musela tvrdě bojovat, aby ji ostatní děti vzaly alespoň na vědomí.

Lena toho hodně neuměla a věděla to o sobě. Bralo jí to již dopředu sebevědomí a ztrácela respekt u ostatních dětí. Tvrdila, že je jí devět let, ale lékařka ji odhadla na jedenáct. Do centra přišla Lena z internátu, ještě nikdy však nechodila do školy. Nikdo se o ni po celý její život příliš nestaral, takže celkové zpomalení vývoje bylo patrné na první pohled. Nebyla roztomilá, jak malé holčičky bývají, ale snažila se tak chovat, takže působila směšně. Když se například snažila upoutat něčí pozornost, lehla si na zem a předváděla pejska. Školní učení bylo pro Lenu mučením, byla pod úrovní šestiletých dětí. Těžko lze čekat, že bude mít kdy šanci to dohnat. Lena nepřišla přímo z ulice, proto ve srovnání s ostatními dětmi v centru byla „měkká“, toužila po pozornosti, která by patřila jenom jí, a často vyhledávala tělesný kontakt. Trávila jsem s ní víc času při učení, takže po jisté době začala trochu vyprávět i o své rodině: „Maminka pořád nosila takhle krátkou sukničku a tancovala a tatínek hlídal na stavbě.“ Už několik let je neviděla. Naříkala, že na internátu, kde byla předtím, jim dávali málo jíst, večeri prý nedostávali vůbec.

Před odjezdem z Kyjeva jsem s radostí zjistila, že se Lena začíná poměrně dobře sžívat s ostatními dětmi. Co s ní ale bude dál? Na adopci je už stará a internáty jsou prý na Ukrajině zatím na dost špatné úrovni. Kam se poděje, to Lena vůbec neví a já si nejsem jista, jestli to vůbec tuší kdokoli jiný.

Pavína Pelišková (květen 2005)

Desítky dalších příběhů, které ze svých stáží studenti přivezli, si můžete přečíst v knize „Socha příběhů a její kameny“, kterou vydala Arcidiézní charita Olomouc v roce 2008.

Studentka a očarované děti v Lubumbashi

Splněný sen. Tak o svém pobytu na africkém kontinentu hovoří **Eva Bělocká**, absolventka VOŠ sociální Caritas v Olomouci. V rámci povinné školní praxe strávila půl roku v Lubumbashi, druhém největším městě Demokratické republiky Kongo. Tam v salesiánském centru pracovala s chlapci ulice, s dětmi, které vlastní rodina nebo zlá životní situace vyhnala z domova.

„Když jsem se dozvěděla, že pojedu do Konga, tak jsem se nejdřív lekla, protože se pořád mluví o tom, jak je to tam nebezpečné,“ popisuje první pocity Eva. Zbavit se pochybností jí pomohly hlavně dobrovolnice, které už v Kongu byly. Kromě zážitků jí předaly cenné rady, co přibalit do kufru. Naopak zbytečné Evě přišly rozhovory s psycholog, které před odjezdem probíhaly ve škole. *„Když cestuju, ráda vše poznávám až na místě. Rozebírat pořád dokola motivaci k praxi mi přišlo až otravné,“* vysvětluje. I tak si však chválí týdenní zátěžový výcvik, který pro studenty škola zorganizovala. Spánková deprivace, nedostatek jídla, simulace vojenského výslechu, nutnost týmové spolupráce a neobvyklé úkoly jí lépe umožnily poznat sebe sama a připravit se na mezní situace v jiné zemi.

Systém nade vše

Do Konga Eva přiletěla v březnu 2008. Ačkoliv se hned od prvního dne snažila začlenit do práce v organizaci, byla zpočátku jen v pozici pozorovatele. Místem její praxe bylo chlapecké centrum, internát se školou, které v Lubumbashi provozují Salesiáni Dona Boska. Na internátě žilo asi osmdesát chlapců, počet dětí se však měnil. Na konci roku jich školu navštěvovalo až dvě stě. Studenti byli hlavně děti z chudých rodin, které si nemůžou dovolit platit normální zařízení. Děti dělily velké věkové rozdíly. Nejmladšímu bylo pět let, nejstaršímu dvacet dva. *„Bylo hezké pozorovat, jak ti nejstarší přebírali zodpovědnost za mladší a snažili se jim pomáhat,“* přidává Eva svůj postřeh.

Jet do Lubumbashi jako dobrovolník znamená, že můžete celý pobyt jen tak neužitečně prosedět v koutku a nikdo vám nebude nic vyčítat. *„Já jsem se ale do všeho začala sama cpát. Hned od prvního týdne jsem pracovala v kanceláři. Prohlížela jsem si záznamy dětí, snažila se pochopit systém organizace,“* nastiňuje Eva. V kanceláři přepisovala data do počítače. Snažila se také zavést složkový systém – vytvořit pro každé dítě jednu složku, do které se budou ukládat „jeho“ dokumenty, tedy jakési portfolio. Bylo však obtížné záznamy dítěte dlouhodo-

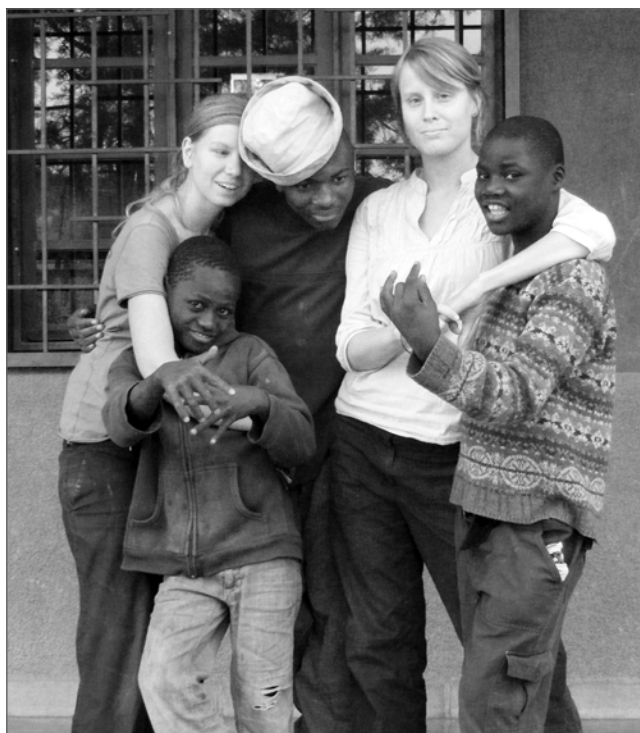
bě vést, protože žáci si s oblibou měnili jména. Jiné měli pro školu, jiné pro rodinu, jiné pro kamarády. Ani pokus o číslování jednotlivých osob nevyšel. Eva rychle pochopila, že malé Konžany prostě nezkrátí. *„V Kongu chybějí informace o lidech naprosto běžně. Nefungují matriky, dítě často nezná ani datum narození, ani své oficiální jméno. A učitelé sami zapisou dítě pod jiným jménem. Já jsem z legrace říkala, že nejpodstatnější vlastností sociálního pracovníka v Kongu je umět si hodně domýšlet.“*

Později se Eva pokusila zlepšit služby zařízení a připravila školení, ve kterém se zaměřila na případovou práci. Snažila se pracovníkům centra vysvětlit, proč je důležité přistupovat k dětem individuálně, posuzovat každý případ zvlášť a neházet je do jednoho pytle. Další z aktivit, která Evu naplňuje hrdostí, je oprava knihovny, se kterou pomáhali starší chlapci. Knihovna potom fungovala i o prázdninách jako místo setkávání a her a útočiště před prací na poli.

Ačkoliv v záznamech o dětech bylo hodně nerosovnalostí, organizace si potrpěla na zavedený řád a systém práce a aktivit. Když se něco změnilo, dětem se to vůbec nelíbilo. Vše muselo jet v zaběhnutých kolejkách, protože jakákoliv změna byla chápána jako nepřijemný zásah a práce navíc. *„Člověk do toho může jít s tím, že bude něco měnit v Africe, ale ono to nejde, už vůbec ne z pozice dobrovolníka, který tam tráví půl roku. Nejvíce užitečná jsem se cítila, když jsem si s těmi špinavými dětmi hrála a povídala,“* popisuje Eva barvitě. Nelituje, že její praxe mnohdy sklouzla spíše ke kancelářským povinnostem než k osobní sociální práci s klientem. Jela si pro intenzivní zážitky z jiné kultury a sociálního prostředí, ne srovnávat metody práce.

Očarování

Přestože salesiáni jsou křesťanským společenstvím, Eva věřící není. *„Při odjezdu na stáž jsem s tím problémy neměla. Horší to bylo potom v samotném středisku. Děti si všimly, že se při bohoslužbě nekřížuju, ptaly se mě na to, a když zjistily důvod, byly v šoku a některé mi začaly nadávat do*

Eva Bělocká (vpravo) a Iva Chatrná se „svými“ kluky před knihovnou, Lubumbashi. Zdroj: Archiv Evy Bělocké

blbečků.“ Víra tvoří významnou součást životů Konžanů, dává jim naději. Mezi věřícími jsou nejvíce zastoupeni křesťané a jejich víra se obohacuje o tradiční africká náboženství.

Mnoho lidí v Kongu věří v čarodějnictví a uhranutí. Chudí rodiče s početným potomstvem toho však začali zneužívat. „Označí dítě za očarované a vyšoupnou ho na ulici. Sousedi jim ještě zatleskají, že obec zbavili hrozby uhranutí. Je to jediný možný způsob, jak odložit dítě a neklesnout v očích komunity, která klade velký důraz na pospolitost a pevné rodinné vazby,“ vysvětluje Eva. A jedním dechem dodává, že to ale neznamená, že by čarodějnictví ve skutečnosti nevěřili. Naopak. Tento fenomén je již po generace neodmyslitelnou součástí každodenního života Konžanů. Chování rodičů nelze jednoznačně odsoudit. V důsledku velké chudoby pro ně začíná být obtížné uživit každého dalšího potomka navíc. Někdo potom musí jít z kola ven. Stává se, že děti dokonce odcházejí i dobrovolně, aby si na ulici něco vydělaly a mohly se najíst.

Zmatení jazyků

Poznat Afriku jinak než z cestopisů byl Evin sen již od studia na gymnáziu. Díky intenzivní vý-

uce francouzštiny tak ovládla jazyk, který byl nezbytnou podmínkou pro práci v Kongu. Ačkoliv tato země mluví mnoha jazyky, které se mohou lišit od vesnice k vesnici, jedno mají všichni její obyvatelé společné – úřední jazyk, kterým je francouzština. Jak však upozorňuje Eva, malé děti samozřejmě francouzsky mluvit neumějí, protože se s tímto jazykem setkávají až ve škole, kam však mnozí z různých důvodů nechodí. Cizinci pak nezbyvá než se domlouvat doslova rukama nohama.

„Většinou jsem jim řekla něco francouzsky a kluci mně odpovídali svahilsky. To podstatné jsme si ukázali hlavně gesty. Popravdě jsem jazykovou bariéru nikdy neřešila. Nevnímala jsem ji jako nějaký problém. Naučila jsem se pár základních frází ve svahilštině, které jsem potom používala,“ objasňuje Eva a přidává další, téměř dojemnou zkušenost: „Ačkoliv mi děti nerozuměly,

každý večer se dožadovaly vyprávění pohádek.“ A tak dobrovolnice líčila dobrodružství kouzelných bytostí ve francouzštině. Výstižná ilustrace toho, jak je pro děti důležitý především okamžik, kdy se jim někdo věnuje. Samotný obsah již potom nehraje roli.

Přišel bílý člověk

Lidé, kteří se podílejí na rozvojových projektech v afrických zemích, často upozorňují na nešvar západní společnosti, která posuzuje Afriku za ujatě a jednostranně. „Nemám ráda, když se pašalizuje. Afrika přece není jedna jediná země, je v ní mnoho států a každý je jiný. Afrika taky neznamená jen chudobu,“ říká Eva a zdůrazňuje, jak moc jí vadí pojetí pomoci, které místní lidé pořád jen někam směřuje a „tlačí“. „Ti lidé dokáží žít z mála. Afričani jsou usměvaví a smějou se od srdce. Fakt nemají skoro nic, ale i tak si užívají života. Proč jim vnucovat něco, o co třeba ani nestojí?“ ptá se Eva.

Tu správnou cestu vidí hlavně v tom, naučit je využívat jejich vlastní možnosti a příležitosti. Ačkoliv nepopírá, že materiální pomoc je také důležitá, za stejně podstatné považuje ukázat potřebným lidem, jak na to. Zároveň však upozorňuje

na jednu kulturní zvláštnost. Konžané obecně nemají moc zájem aktivně něco měnit, v něčem se pro sebe angažovat. „Říkala jsem si, kam se chtějí posunout, když nemají vůli, hnací motor, motivaci to někam posouvat. Nevím, čím to je. Možná tím, že my jsme tady vychovaní, abychom se snažili jít za tím svým. Oni si žijou spokojeně se svým políčkem. Samozřejmě by ty peníze chtěli mít, ale zároveň nevyvinou větší úsilí, protože i tak jsou spokojení.“

V centru, kde Eva pomáhala, pracovalo hodně místních obyvatel. Mnohdy byli dětem autoritou a vzorem, hodně se jim věnovali a vedli je dál. Podle Evy je pomoc salesiánského centra v Lubumbashi velmi profesionální a respektuje místní poměry. To ilustruje její úvodní setkání s nízkoprahovým centrem, kde probíhá první kontakt s dětmi ulice. Nejprve ji šokovalo, že malí klienti zde dočasně přespávají jen na zemi, bez postýlek. Až později si uvědomila, že kdyby jim dali postele, bylo by na ulicích najednou dvakrát tolik dětí, protože lůžko znamená luxus. I to je způsob, jak se dívat na rozvojovou pomoc.

Cesta domů

Eva potvrzuje, že když se dobrovolník vrátí zpátky domů z rozvojové země, dochází ke konfrontaci dvou odlišných světů. Najednou si uvědomí, že nemá žádné problémy, je spokojený i s málem. Kulturní šok a rezignace na konzumní způsob života však netrvá věčně. Po několika měsících se zase vrátí stejné problémy. Eva nesla návrat velmi těžce. „Moc se mi stýskalo, chtěla jsem se vrátit zpátky. Nemyslela jsem na nic jiného než na ‚moje‘ děti v Kongu.“ První týden v České republice prožila jako v mrákotách. Ačkoliv měla s psychologem individuální supervize, na kterých mohla své zážitky reflektovat, nic si z nich nepamatuje.

„Praxe v Kongu mi dala strašně moc. Kvůli mnohdy dojemným zkušenostem s opuštěnými dětmi jsem si uvědomila hodnotu svojí rodiny,“

vyznává se a připojuje nejdůležitější poučení – nikoho neodsuzuj. I když člověk dělá špatné věci, je třeba zvážit, zda jeho chování není důsledkem okolností. Během Evina pobytu se do centra dostal čtrnáctiletý chlapec, který ve vesnici, kde předtím žil, znásilnil malou holčičku. Eva je přesvědčená, že i když by takové jednání v Česku odsoudila, tak v Kongu to prostě nedokázala. Hodnotila jeho násilné chování v kontextu jeho nedostatečné informovanosti o sexualitě. Vlastní zkušenost jí totiž potvrdila, že mezi konžskými teenagery je po informacích, které se týkají vztahů a dospívání, doslova hlad, a proto mnohdy nevědí, co se děje s jejich tělem, a jednají pudově a bez rozmyslu.

Má-li Eva srovnat rozdíl mezi stáží v rozvojové zemi a některém z rozvinutých evropských států, dlouho neváhá: „Se spolužáky jsme se shodli, že stáž v Africe je hlavně o zážitcích, sebezkušenosti, o tom intenzivním, co prožiješ. Poznáš něco úplně odlišného a načerpáš spoustu dojmů. Pokud bych si vybrala stáž například ve Francii, naučila bych se aplikovat různé metody a přístupy v práci s klientem. Já však hledala něco jiného.“ Jak přiznává, sociální práci v osobním kontaktu s klientem se ani věnovat nechce, tudíž neměla takovou potřebu rozvíjet profesionální dovednosti a získat praktickou zkušenost.

O potřebnosti podpory a pomoci v rozvojových zemích je Eva naprosto přesvědčená. Argumentuje tím, že ačkoliv rozvinuté průmyslové země mají také své sociální problémy, tak zachytí síť funguje. Když někdo potřebuje pomoc, tak se mu jí dostane, což se o rozvojových zemích říct nedá. Do subsaharské Afriky se Eva určitě chce podívat znovu. Ráda by to stihla, ještě než oslaví třicáté narozeniny. Teď se však v Brně věnuje práci, která ji baví a umožňuje jí získat zkušenosti v neziskovém sektoru. Zatím má alespoň ve svém pokoji i srdci schovaný kousek africké kultury.

Jana Kopřivová

NÁMĚT PRO DISKUSI

Máte obdobnou zkušenost ze školní praxe? Napište nám o svém příkladu úspěšného propojení teoretické a praktické sociální práce a inspiруйте ostatní.

Své náměty zasílejte na adresu socialniprace@socialniprace.cz, do předmětu uveďte heslo „Diskuse 4/09“.

Jak poznat jiný rozměr sociální práce

Děti – naděje afrického kontinentu. Tak se jmenuje kniha, kterou připravila Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Zachycuje v ní zkušenosti svých studentů ze studijních stáží v rozvojových zemích Afriky. O tom, jak takový zážitek ovlivní budoucí profesní i osobní život studentů a co všechno zahraniční praxe obnáší, jsem si povídala s prodělkankou fakulty doc. **Adélou Mojžíšovou**.

Proč vidíte jako důležité dát studentům možnost na vlastní kůži poznat sociální situaci i v rozvojových zemích?

Přínos zahraniční praxe je velmi unikátní. Podle mého názoru by studenti v průběhu vysokoškolského studia měli poznat co nejširší paletu svého budoucího uplatnění a rozvojová pomoc do ní rozhodně patří. Studenti, kteří část svého studia stráví v zahraničí, začnou vnímat sociální problematiku v České republice z jiné perspektivy a to je velice důležité i v kontextu mezinárodní definice sociální práce. Na stážích jsou konfrontováni s novým, specifickým prostředím, musí se naučit pracovat v úplně jiných podmínkách než v Česku. V neposlední řadě získají velké množství zkušeností z přímé práce s klienty všech věkových kategorií a podrobně se seznámí s principy komunitní sociální práce.

Do kterých zemí vaši studenti odjíždějí?

Z afrických států jsou to Namibie, Zambie a Jihoafrická republika. Ráda bych zmínila i Ukrajinu, která, ačkoliv nepatří k zemím rozvojovým, se také potýká s výraznými sociálními problémy. Stejně jako v afrických zemích je zde velmi rozšířen fenomén Street children, děti ulice.

Jakých aktivit se studenti na stážích účastní?

Studenti se nejčastěji věnují přímé sociální práci s dětmi a rodinami trpícími chudobou. Náplň činnosti se však liší podle jednotlivých zemí. Zajišťují například výchovně vzdělávací programy pro děti, které žijí v chudinské čtvrti, připravují pro ně také volnočasové aktivity a snaží se jim vytvořit zázemí bezpečí a pohody. Studenti pečují také o sirotky, o lidi s HIV/AIDS i o klienty mentálně postižené. V předškolních zařízeních učí malé děti základním návykům a dovednostem. Je toho hodně, čemu se naši studenti věnují a s čím mohou během své stáže v zahraniční zemi pomoci.

Kdo praxe studentů v zahraničí hradí?

Odborné stáže studentů ZSF JU jsou finančně podpořeny ze stipendií Rozvojových projektů MŠMT ČR. Finanční spoluúčast studentů je diferencovaná podle země, ve které student působí. Dále se vždy snažíme dohodnout s přijímající organizací, aby poskytla studentům zdarma ubytování.

Mají studenti o tuto praxi zájem?

Zájem studentů o tento typ odborné praxe je velký. Snažíme se, pokud student úspěšně projde výběrovým řízením, naplánovat co možná nejefektivněji termíny a maximálně vyjít vstříc. Podporujeme také studenty, kteří si sami kontaktují profesní organizace či univerzity v zemích třetího světa.

Předchází odjezdu na praxi nějaké zaškolení pro orientaci v daném prostředí?

Ano, snažíme se, aby studenti absolvovali volitelný předmět zaměřený na tuto problematiku před odjezdem na odbornou stáž. Na místě praxe máme vždy školitele, který studenty odborně vede. Studenti mají možnost využít pravidelnou osobní supervizi. Komunikují s námi také prostřednictvím e-mailu nebo přes Skype.

Studenti obvykle tráví na stážích tři měsíce. Je to dostatečně dlouhá doba?

Fakulta by přivítala zájem studentů o dlouhodobější stáže, ale tři měsíce jsou často jejich vlastním požadavkem. Jen minimum studentů souhlasí s vysláním na šest měsíců, a to i s ohledem na další studijní povinnosti. Podle mého názoru ideální doba pobytu je právě šest měsíců, ale zájem studentů o stáže bohužel klesá právě s její délkou.

Jak vidíte budoucnost zahraničních stáží vaší fakulty?

Pro mne osobně je velice důležitou otázkou udržitelnost těchto aktivit. Proto je velkou snahou

naší fakulty spolupracovat nejen s organizacemi, které poskytují studentům možnost odborných stáží, ale také prohlubovat spolupráci s univerzitami v těchto zemích a hledat možnosti, jak se zapojit do společných projektů. Přeji si také, aby studentů, kteří budou motivováni pro

sociální práci v rozvojových zemích, stále přibývalo a aby jejich práce měla dlouhodobý charakter. Ať již přímo zapojením v projektech nebo aktivní participací na řízení projektů z České republiky.

Připravila Jana Kopřivová

Autentické zážitky studentek Zdravotně sociální fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích

„Poznala jsem jinou kulturu a práci s dětmi, která byla zcela odlišná od zvyklostí našeho kontinentu. Práce vyžadovala velikou trpělivost, jelikož se jednalo o děti velmi zaostalé nejen znalostmi, ale také životními návyky, kdy v mnoha případech postrádaly i ty nejzákladnější, např. hygienické. Některým nebylo jasné, jak si vyčistit zuby, vysmrkat se, poděkovat za jídlo atd. Získala jsem po bytem informace o způsobu života v této zemi, co se týká kultury, náboženství, vztahů mezi lidmi. Spousta mladých lidí ze Zambie by ráda studovala nebo pracovala v Evropě. V současné době legislativa tyto možnosti neposkytuje. Pokud by to bylo možné, ráda bych se podílela na projektu, který by toto umožňoval.“

Monika Měrotská (stáž v Zambii)

„Setkala jsem se s chudobou a nemocemi, které už v našich podmínkách dávno neexistují, hlavně v rámci feeding programu pro děti. Vyzkoušela jsem si v praxi roli učitele. Řídila jsem automobil v neuvěřitelných podmínkách. Zlepšila se má angličtina, díky každodenní komunikaci – nejen v práci, ale i po ní. Dalšími zkušenostmi, které jsem během stáže získala, byly základní znalost frází jazyka bemba, poznání jiné kultury a seznámení se s místními zvyklostmi a tradicemi. Poznala jsem, že život není jen o penězích a o majetku, děti jsou šťastné za jakýkoli podnět, za to, že je někdo schopen a ochoten se jim vůbec věnovat, trávit s nimi volný čas, vymýšlet pro ně aktivity. Díky tomu se posunul můj žebříček hodnot a změnil se i pohled na chudobu a na země třetího světa vůbec. Člověk se probudí každý den do sluníčka. Přístup místních obyvatel je diametrálně odlišný od přístupu u nás. Každý se usmívá, je milý a přátelský, opravdu se zajímá o to, jak se cítíte, co děláte... Nikdo není ve stresu a ve shonu, vše se děje svým vlastním tempem a v pohodě. Samozřejmě jsem z toho ze začátku byla docela překvapená, že se nikde nedodržel čas, který se smluvil, ale vše se stejně nakonec udělalo, možná trochu později, ale přece...“

Iveta Švecová (stáž v Zambii)

„Také jsem si uvědomila, že být bohatý neznamená být šťastný. S dětmi byla velmi pěkná práce pro jejich skromnost. Neměly nic, ale byly šťastné z každé maličkosti. Kterému dítěti u nás by se rozzářila očička při pohledu na lodičku vyrobenou z papíru? Netvrdím ale, že všechny děti byly šťastné. V důsledku velkého procenta nezaměstnanosti (skoro 50 %) se rodiče doma povalovali a popíjeli alkohol. Při čtení dotazníků od dětí jsem se dozvěděla, kolik dětí se doma bojí. Jejich rodiče každý den pijí podomácku vyrobený alkohol a potom jsou agresivní. Na druhou stranu jsem poznala rodiče, kteří navzdory své bídě byli čistě oblečení a děti jim byly nadevše. [...] Bylo pro mne těžké přijít z praxe a bez výčitek se najít, když je tam tolik hladových. Při bouřkách jsem se budila a myslela na děti v townshipech bez pořádné střechy nad hlavou. Ale i to je, myslím, velkým přínosem jak pro můj profesní, tak osobní život. Pro mne byla stáž v JAR jedna velká pozitivní zkušenost. Hlavně jsem se naučila vážit si toho, kde bydlím, že můžu studovat a že občas mé problémy jsou nic proti těm, kteří nemají střechu nad hlavou. Uvědomila jsem si, kde bych chtěla a nechtěla pracovat.“

Jana Voldřichová (stáž v JAR)

Poznámka: Všechny texty jsou převzaty z publikace Děti – naděje afrického kontinentu. Vydalo nakladatelství Triton, Praha, 2009.

Evropský rok 2010

Evropský rok boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení

Evropský rok boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení (dále Evropský rok 2010) navazuje na tradici tematických roků vyhlášených Evropskou unií. Každý rok nebo každé dva roky se Evropská unie snaží soustředit pozornost veřejnosti na konkrétní otázku celoevropského významu prostřednictvím řady akcí vztahujících se k danému tématu. Jako příklad lze zmínit Evropský rok rovných příležitostí 2007 a na něj úzce navazující Evropský rok mezikulturního dialogu 2008. Evropský rok 2010 byl vyhlášen společným rozhodnutím Evropského parlamentu a Evropské rady č. 1098/2008/ES dne 22. října 2008. Hlavním důvodem jeho zaměření je skutečnost, že boj proti chudobě a sociálnímu vyloučení představuje jeden z hlavních závazků Evropské unie a jejích členských států. Má však vazbu i na aktivity mezinárodních organizací, především OSN (rozvojové cíle tisíciletí, vyhlášení druhé dekády OSN za odstranění chudoby v letech 2008–2017).

Amsterodamská smlouva zavedla v roce 1997 nová ustanovení o boji proti sociálnímu vyloučení, která doplnila dosavadní oblasti činnosti zahrnuté v ustanoveních Smlouvy o ES o sociální politice a tím vytvořila nový právní rámec a základ pro nové politické závazky v sociální oblasti. Na zasedání v Lisabonu v roce 2000 vyzvala Evropská rada členské státy a Evropskou komisi, aby přijaly opatření, jak „rozhodným způsobem ovlivnit odstranění chudoby“ do roku 2010. Na tomto zasedání bylo rovněž odsouhlaseno přijetí otevřené metody koordinace v oblasti sociální ochrany a sociálního začleňování, která představuje významný nástroj podpory stanoveného politického závazku. Otevřená metoda koordinace umožňuje zvýšit vzájemnou informovanost členských států EU o mnohorozměrném charakteru sociálního vyloučení a chudoby a vytváří podmínky pro soustředěný postup ve snahách o dosažení vyšší míry sociální soudržnosti a pro efektivnější praktické dopady přijímaných opatření. Evropský rok 2010 má deklarovat opětovné potvrzení politického závazku Evropské unie a jejích členských států zásadním způsobem pokročit v oblasti odstranění chudoby a sociálního vyloučení a podpořit tento závazek a činnosti s ním spojené na všech úrovních veřejné správy. Symbolicky tak završí evropskou dekádu, vycházející z Lisabonské strategie a hlásící se k jejím zásadám.

V posledních letech bylo i přes úspěchy dosažené v důsledku opatření v oblasti boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení konstatováno,

že významná část evropské populace stále zouká bídu, má omezený nebo nerovný přístup ke službám nebo je vyloučena ze společnosti. Např. Společná zpráva o sociální ochraně a sociálním vyloučení v roce 2008 uvádí, že 78 milionů osob v Evropské unii ohrožuje chudoba, přičemž 19 milionů z tohoto počtu tvoří děti. Problém chudoby a sociálního vyloučení zahrnuje více rovin a aspektů – týká se např. příjmů a životní úrovně, příležitostí v oblasti vzdělávání a důstojné práce, systémů sociální ochrany, bydlení, přístupu ke zdravotní péči, sociálním službám a dalším službám v obecném zájmu, aktivního občanství. Z tohoto důvodu je nutné, aby se k řešení problému chudoby a sociálního vyloučení přistupovalo komplexně a byly do něho zapojeny všechny relevantní oblasti politik na národní, regionální i místní úrovni. Příjímání politiky a strategie by pak měly být zaměřeny zejména na cílové skupiny či osoby ve zvlášť zranitelném postavení.

Při realizaci Evropského roku 2010 bude navázáno na osvědčené postupy uplatněné v předchozích evropských tematických rocích. Klíčem k jeho úspěšnému průběhu bude zejména široká podpora veřejnosti a politická podpora. Evropský rok 2010 by měl být impulsem pro zvýšení informovanosti, výzvou pro výměnu osvědčených postupů a praktik mezi členskými státy, místními a regionálními orgány i mezinárodními organizacemi, zapojenými do boje proti chudobě. Měl by koncentrovat politickou pozornost a aktivizovat všechny zúčastněné strany k prosazování

a posilování otevřené metody koordinace pro sociální ochranu a sociální začleňování a k přijímání nových opatření a iniciativ v oblasti boje s chudobou a sociálním vyloučením, jak na úrovni Evropské unie, tak na národní úrovni, a to se zapojením lidí postižených chudobou a jejich zástupci. Nástup hospodářské recese v roce 2008 jen potvrdil důležitost zvoleného zaměření Evropského roku 2010. Přípravy na něj začínají v době, kdy evropské státy čelí globální finanční a hospodářské krizi a jsou nuceny přijímat opatření proti jejím vážným dopadům v sociální oblasti, zejména růstu nezaměstnanosti, snižování příjmů a životní úrovně, neschopnosti platit finanční závazky a z toho vyplývajícimu vyššímu riziku ohrožení chudobou. Současně je však jejich povinností snižovat veřejné výdaje, aby nedošlo k ohrožení celkové ekonomické situace v zemi. Evropský rok 2010 by měl prostřednictvím vhodných aktivit zvýšit informovanost o sociálním vyloučení a podpořit aktivní začleňování, neboť důsledky hospodářské krize se týkají bez rozdílu všech. Evropského roku 2010 se mohou zúčastnit všechny členské státy EU i státy Evropského sdružení volného obchodu – ESVO (účast na Evropském roku 2010 již potvrdily Island a Norsko), dále kandidátské země, země západního Balkánu v souladu s podmínkami stanovenými v příslušných dohodách a rovněž země, na něž se vztahuje evropská politika sousedství (EPS), v souladu s ustanoveními strategického dokumentu z května 2004 a akčními plány daných zemí.

Cíle a hlavní zásady Evropského roku 2010 jsou:

- a) **uznání práv** – uznání základního práva osob žijících v chudobě a čelících sociálnímu vyloučení na důstojný život a plnou účast na životě společnosti. Evropský rok 2010 zvýší informovanost veřejnosti o situaci osob žijících v chudobě, zejména o situaci skupin ve zranitelném postavení, a napomůže při podpoře jejich efektivního přístupu k sociálním, hospodářským a kulturním právům a rovněž k dostatečným zdrojům a kvalitním službám. Evropský rok 2010 rovněž podpoří boj proti stereotypům a stigmatizaci;
- b) **sdílená odpovědnost a účast** – přebírání odpovědnosti za politiky a činnosti v oblasti sociálního začleňování veřejnosti a zdůrazňování kolektivní odpovědnosti i odpovědnos-

ti každého jednotlivce za boj proti chudobě a sociálnímu vyloučení, jakož i významu propagace a podpory aktivit dobrovolníků. Evropský rok 2010 podpoří zapojení veřejných i soukromých subjektů, mimo jiné formou proaktivních partnerství. Evropský rok 2010 podpoří informovanost a zapojení a vytvoří příležitosti pro účast všech občanů, zejména osob, které mají přímé či nepřímé zkušenosti s chudobou;

- c) **soudržnost** – podpora soudržnější společnosti zvyšováním veřejného povědomí o všeobecných výhodách společnosti, v níž byla vymýcena chudoba, v níž je prosazováno spravedlivé rozdělování a kde není nikdo odsouván na okraj. Evropský rok 2010 podpoří společnost, která udržuje a rozvíjí kvalitu života, včetně kvality dovedností a zaměstnání, společenský blahobyt, včetně blahobytu dětí, a rovné příležitosti pro všechny. Dále rovněž zajistí udržitelný rozvoj a solidaritu mezi generacemi i v rámci generací a soudržnost politik s opatřeními Evropské unie po celém světě;
- d) **závazek a konkrétní opatření** – opakování významného politického závazku Evropské unie a členských států zásadním způsobem pokročit v oblasti vymýcení chudoby a sociálního vyloučení a podpora tohoto závazku a činností na všech úrovních veřejné správy. Evropský rok staví na úspěších a potenciálu otevřené metody koordinace pro sociální ochranu a sociální začleňování a posílí politické odhodlání předcházet chudobě a sociálnímu vyčleňování a bojovat proti nim a být dalším podnětem pro akce členských států a Evropské unie v této oblasti, a to tím, že soustředí politickou pozornost a zmobili-
zuje všechny dotčené strany.

Při prosazování těchto cílů by členské státy měly vzít v úvahu priority identifikované ve Společné zprávě o sociální ochraně a sociálním začleňování a zaměřit plánované aktivity na následující témata citovaná z Přílohy ke společnému rozhodnutí Evropského parlamentu a Evropské rady č. 1098/2008/ES:

- podpora mnohorozměrných integrovaných strategií pro předcházení chudobě a její snižování, především v případech vážné chudoby, a přístupy, které se mohou stát součástí všech příslušných politik

- boj proti chudobě dětí, včetně boje proti mezigeneračnímu přenosu chudoby, jakož i chudobě v rámci rodin se zvláštním zřetelem na početné rodiny, samoživitele a rodiny pečující o závislou osobu, jakož i boj proti chudobě, jíž jsou vystaveny děti v ústavech
- podpora trhů práce přístupných všem, řešení chudoby zaměstnaných osob a potřeba dosáhnout toho, aby se pracovat vyplácelo
- vymýcení nerovností v oblasti vzdělávání a odborné přípravy včetně přípravy v oblasti počítačové gramotnosti a podpora rovného přístupu pro všechny k informačním a komunikačním technologiím se zvláštním důrazem na specifické potřeby osob s postižením
- řešení těch aspektů chudoby, které souvisejí s pohlavím a věkem
- zajištění rovného přístupu k vhodným zdrojům a službám včetně přiměřeného ubytování a zdravotní a sociální ochrany
- umožnění přístupu ke kultuře a příležitostem pro využití volného času
- vyřešení problému diskriminace, podpora začleňování imigrantů a etnických menšin do společnosti
- podpora integrovaných přístupů aktivního začleňování
- řešení potřeb osob s postižením a jejich rodin, bezdomovců, jakož i dalších skupin či osob ve zranitelném postavení

Při plánování činností v rámci Evropského roku 2010 v souladu s výše uvedenými prioritami by členské státy dále měly věnovat zvláštní pozornost prioritám a problémům stanoveným v jejich národních zprávách o strategiích pro sociální ochranu a sociální začlenění, přizpůsobit tyto evropské priority vnitrostátní, regionální a místní situaci a zajistit, aby byly ve vzájemném souladu.

Scénář Evropského roku 2010 a koordinace jeho činnosti

Z hlediska scénáře byl zvolen model Evropského roku 2010, zároveň koordinovaný a centralizovaný. Tento přístup se jeví jako nejúčinnější, jak z pohledu ovlivňování jednotlivých subjektů a politik v praxi, tak z hlediska zajištění silné vazby mezi jednotlivými akcemi a jednotlivými úrovněmi.

Na úrovni EU byl ustaven poradní výbor složený ze zástupců členských států, který bude

2010 Evropský rok boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení

podporovat Evropskou komisi při provádění činností zařazených do Evropského roku 2010. Evropská komise zajistí soudržnost mezi aktivitami Evropského roku 2010 a jinými akcemi a iniciativami EU, zejména s programy v oblasti zaměstnanosti, sociální solidarity, zdravotního postižení a boje proti diskriminaci (program PROGRESS), se strukturálními fondy (včetně Evropského sociálního fondu), s programy v oblasti vzdělávání a odborné přípravy, občanství, mládeže, imigrace a výzkumu.

Členské státy budou odpovídat za koordinaci a provádění aktivit Evropského roku 2010 na národní, regionální a místní úrovni. Každý členský stát vypracoval na základě doporučené struktury svůj národní program Evropského roku 2010. Za vytvoření, provádění, monitorování a vyhodnocení národního programu zodpovídá ustavený vnitrostátní prováděcí orgán. V České republice bude funkcí tohoto prováděcího orgánu plnit Ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV), vzhledem k tomu, že řešení problematiky chudoby a sociálního vyloučení spadá z převážné části do jeho kompetence. O určení vnitrostátního prováděcího orgánu rozhodla vláda České republiky dne 19. ledna 2009 usnesením č. 101/2009 a zároveň doporučila, aby MPSV k přípravě a realizaci projektu Evropského roku 2010 v České republice využilo Komisi pro sociální začleňování – meziresortní poradní orgán. Komise je složena ze zástupců všech rozhodujících činitelů zapojených do řešení problematiky chudoby a sociálního vyloučení, ze zástupců státní správy a samosprávy, sociálních partnerů, akademické obce a zastřešujících nevládních organizací zabývajících se touto problematikou. Složení komise garantuje, že problematika chudoby bude nahlížena z různých pohledů a nemělo by dojít k přehlédnutí žádného důležitého

aspektu. Komise se značnou měrou podílela na vytipování priorit pro Národní program Evropského roku 2010.

Aktivity Evropského roku a jejich financování

Na Evropský rok 2010 bude z rozpočtu Společenství vyčleněno sedmáct miliónů eur, z toho pro celoevropskou úroveň osm miliónů eur (47 %) a pro národní úroveň devět miliónů eur (53 %). Španělsko a Belgie vedle toho v rámci svých předsednictví vyčlení 175 tisíc eur, které budou použity na organizaci zahajovací a závěrečné konference. Akce na národní, regionální a místní úrovni mohou být spolufinancovány z rozpočtu Společenství maximálně do výše 50 % celkových způsobilých nákladů na každý účastnický stát. Spolufinancování může činit až devět miliónů eur, a celkový rozpočet pro Evropský rok 2010 tedy může dosáhnout částky 26,175 miliónu eur. Spolufinancované akce mohou zahrnovat setkání a akce spojené s cíli Evropského roku 2010, včetně vnitrostátních akcí k jeho zahájení a podpoře, vzájemné vzdělávací semináře na celostátní, regionální a místní úrovni, informační, vzdělávací a propagační kampaně, průzkumy a studie, možnosti odborné přípravy, spolupráci s médii a vytváření regionálních a místních pilotních akčních plánů sociálního začleňování.

Celkový objem finančních prostředků určených na aktivity Evropského roku 2010 v České republice je limitován objemem prostředků, který bude na tyto účely v roce 2009 a 2010 vyčleněn ve státním rozpočtu v rozpočtové kapitole Ministerstva práce a sociálních věcí a finančními prostředky přidělenými Evropskou komisí. Na realizaci aktivit Evropského roku 2010 v České republice vyčlení Evropská komise prostředky ve výši 309 028 eur v korunovém ekvivalentu částky. Celkový rozpočet tedy může být až v hodnotě 618 056 eur v korunovém ekvivalentu částky. Část z tohoto rozpočtu bude určena na informační kampaň o Evropském roku 2010, která má oslovit jak nejširší veřejnost, tak jednotlivé cílové skupiny nejvíce ohrožené chudobou a sociálním vyloučením. Její důležitou součástí budou webové stránky, které na adrese www.EY2010.cz budou přinášet informace o akcích konaných v rámci Evropského roku 2010 na národní i evropské úrovni, aktuality, úvahy i rozhovory na témata spojená s myšlen-

kou boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení i další potřebné podklady pro širokou veřejnost, novináře i odborníky. Ostatní finanční prostředky budou v rámci Dotačního programu Evropského roku 2010 přiděleny na projekty zaměřené na jednotlivé priority Národního programu, které by měly sledovat tyto hlavní principy:

- odstranění stereotypů, které se s chudobou a sociálním vyloučením pojí;
- podporu otevřeného dialogu s aktéry zasazenými sociální událostí (chudobou / sociálním vyloučením);
- zohlednění různých aspektů chudoby;
- aktivizace dobrovolnického sektoru.

Úkolem řešitelů jednotlivých projektů tak nebude přímá bezprostřední pomoc potřebným, ale spíše změna v náhledu na celou problematiku, komunikace o různých podobách a hrozbách sociálního vyloučení s veřejností i lidmi postiženými chudobou a zejména hledání řešení v komplexnější a obecnější rovině. Symbolickým pojetím všech aktivit realizovaných v rámci Evropského roku 2010 i těch, které nezískají finanční podporu z výše uvedeného dotačního programu, avšak budou se chtít k poselství tohoto roku přihlásit, je společné logo.

Tematizace chudoby, jejích příčin a důsledků a souvislosti, ne však totožnosti se sociálním vyloučením, je důležitým cílem Evropského roku 2010, stejně jako zdůraznění odpovědnosti ve společenské i osobní rovině. Na dosažení těchto cílů se budou podílet v úzké spolupráci jak státní orgány v čele s vnitrostátním prováděcím orgánem, tak nestátní a neziskové organizace. V nemenší míře je samozřejmě také otázkou společenské odpovědnosti podnikatelských subjektů a jejich ziskových aktivit. Plnohodnotnými aktéry jsou však také samotní lidé zasažení chudobou či sociálním vyloučením, kterým je při realizaci těchto cílů třeba naslouchat, respektive umožnit jim uplatnit vlastní optiku, kterou vnímají problém i jeho řešení. Nelze se samozřejmě domnívat, že Evropský rok 2010 vyřeší problém chudoby a sociálního vyloučení v Evropě, má však ambici zcela připravit optimální podmínky pro společenský dialog na uvedené téma.

**PhDr. Dagmar Ratajová,
Mgr. Jitka Laštovková,
odbor sociálních služeb
a sociálního začleňování MPSV**

Národní program Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení

Národní program Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení (dále jen Evropského roku 2010), který vláda projednala na svém zasedání dne 20. června 2009, je rámcem pro celonárodní aktivity plánované v průběhu Evropského roku 2010.

Tímto programem se Česká republika vedle dalších členských států Evropské unie přihlásila k aktivní účasti na Evropském roku 2010, sledujícím čtyři základní cíle: 1. uznání práva lidí žijících v chudobě na důstojný život, 2. zdůraznění odpovědnosti každého jedince za boj proti chudobě, 3. podporu soudržnější společnosti a 4. opětovné potvrzení politického závazku EU a členských států bojovat proti chudobě a sociálnímu vyloučení.

Národní program Evropského roku 2010 byl vytvořen na základě doporučené struktury obsažené ve strategickém rámcovém dokumentu Evropské komise Priority a pokyny pro činnosti v rámci Evropského roku 2010. Iniciátor vzniku Národního programu Evropského roku 2010 Ministerstvo práce a sociálních věcí bylo usnesením vlády č. 101 ze dne 19. ledna 2009 určeno za vnitrostátní prováděcí orgán Evropského roku 2010. Významnou úlohu na jeho vytvoření však sehrála rovněž Komise pro sociální začleňování (meziresortní poradní orgán), která byla výše citovaným usnesením navržena jako orgán, který může Ministerstvo práce a sociálních věcí při přípravě Národního programu Evropského roku 2010 využít. Komise pro sociální začleňování byla požádána o analýzu současných problémů spojených s chudobou a o návrhy priorit pro Národní program Evropského roku 2010. Z předložených návrhů pak vznikl výběr priorit Národního programu. Jsou jimi:

- Prevence sociálního vyloučení v důsledku předluženosti
- Přístup na trh práce osobám vzdáleným tomuto trhu – koncept aktivního začleňování
- Aktivizace územní veřejné správy při tvorbě a hodnocení národních a místních akčních plánů boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení
- Zvýšení úrovně vzdělanosti a tím konkurenceschopnosti chudých a vyloučených lidí na trhu práce
- Podpora přiměřeného bydlení sociálně ohrožených skupin + řešení bezdomovectví

Národní program Evropského roku 2010 odkazuje v závěru každé zvolené priority též na prioritní cíle aktuální vnitrostátní strategie pro sociální ochranu a sociální začleňování – Národního akčního plánu sociálního začleňování, který je součástí Národní zprávy o strategiích sociální ochrany a sociálního začleňování na léta 2008–2010. Drží se tak doporučení obsaženého v bodě 2.2.1 strategického rámcového dokumentu, podle něhož mají být národní programy provázány a sladěny s vnitrostátními strategiemi pro sociální ochranu a sociální začleňování. Úplný text Národního programu Evropského roku 2010 je zveřejněn na webové stránce www.EY2010.cz, níže uvádíme podrobnější informace o jednotlivých prioritách. Po projednání vládou byl Národní program Evropského roku 2010 zaslán Evropské komisi, která jej posoudila a po provedení menších doporučených úprav schválila. Přehled všech schválených národních programů členských států EU je k nahlédnutí na speciální webové stránce Evropské komise: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=808&langId=en>.

Projekty vytvořené pro jednotlivé prioritní oblasti Národního programu Evropského roku 2010 by měly sledovat tyto hlavní principy:

- Odstranění stereotypů, které se s chudobou a sociálním vyloučením pojí.
- Podporu otevřeného dialogu s aktéry zasaženými sociální událostí (chudobou/sociálním vyloučením).
- Zohlednění různých aspektů chudoby.
- Aktivizace dobrovolnického sektoru.

Kromě projektů bude kladen hlavní důraz na informační kampaň k Evropskému roku 2010, která by problematiku chudoby a sociálního vyloučení měla uvést do povědomí jednak co nejširší veřejnosti, jednak vytipovaných cílových skupin (např. mládeže). Hlavním účelem informační kampaně bude otevřít diskusi o různých aspektech, podobách i příčinách chudoby a sociálního vyloučení, o cestách, jak chudobě a sociálnímu vyloučení předcházet a jak jim čelit,

a zároveň stimulovat větší aktivizaci a spolupráci všech aktérů, kteří se podílejí na vytváření politik sociálního začleňování na všech úrovních.

Přehled priorit Národního programu Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení

Priorita 1 – Prevence sociálního vyloučení v důsledku předluženosti

Vymezení cílové skupiny / cílových skupin:

Osoby, které jsou ohroženy sociálním vyloučením v důsledku velké zadluženosti (s výjimkou osob, jejichž zadlužení je cílené, a tudíž spekulativní):

- osoby žijící v sociálně vyloučených komunitách
- rodiče samoživitelé, početné rodiny, rodiny s jedním příjmem
- nezaměstnaní, především dlouhodobě nezaměstnaní
- mladí lidé, starší osoby, osoby se zdravotním postižením
- vězni, resp. osoby po návratu z výkonu trestu
- mladí po ukončení ústavní nebo ochranné výchovy a náhradní rodinné péče
- cizinci

Charakteristika současného stavu (zdůvodnění)

Ekonomický růst v posledních letech doprovázel současně růst zadlužení domácností. Občané jsou doslova zavaleni nabídkami finančního trhu, finanční instituce uzpůsobují své produkty tak, aby oslovily co možná nejširší veřejnost (např. změkčení podmínek pro získání hypotéky na bytové účely, leasing atd. v době těsně před nástupem finanční a ekonomické krize). Mohutnou expanzi zaznamenaly i spotřebitelské úvěry, jejichž nabídka byla rozšířena např. i na nákup dovolené, nákup vánočních dáreků atd. Chybí však dostatečná informovanost široké veřejnosti, aby si občané byli schopni sami vyhodnotit nebezpečnost, rizikovost své zadluženosti, zejména v relaci ke schopnosti své dluhy splácet. K růstu zadluženosti přispívá i současná hospodářská krize, kdy občané nejsou schopni splácet své dluhy, neboť ztratili práci či se dostali do částečné nezaměstnanosti, a na umoření starých dluhů si vytvářejí dluhy nové. Jde o velké nebezpečí i z hlediska výchovy dětí v rodině, kdy děti pokládají za normální, že si lze téměř vše pořídít na dluh. Ros-

te počet osob, u kterých byla nařízena exekuce. Jsou proto „snadnými“ potenciálními klienty pro bankovní i mimobankovní úvěry.

Mimo to jsou určité skupiny občanů zneužívány k lichvě, kdy je možno finanční prostředky získat v podstatě okamžitě, avšak za pro ně nevýhodných podmínek.

Návrh celkových opatření

- Zvýšit informovanost občanů o negativních důsledcích zadluženosti a posílit tak schopnost činit informovaná rozhodnutí, řešit tento problém i jako součást vzdělávacího procesu a začlenit tuto problematiku do vzdělávacích programů pro vyšší odborné vzdělávání, rámcových vzdělávacích programů a školních vzdělávacích programů primárního a sekundárního vzdělávání (v rámci procesu zvyšování finanční gramotnosti). Nezbytné je dobře připravit na tuto situaci také klienty pobytových zařízení, aby v okamžiku, kdy toto zařízení opustí, byli schopni „lákavé“ nabídky rychlého získání finančních prostředků dobře vyhodnotit a čelit jim.
- Uceleněji, dostupněji a srozumitelněji poskytovat občanům informace o jimi dostupných finančních produktech, vytvořit a rozšířit síť finančního poradenství pro posílení finanční gramotnosti a ochrany spotřebitelů.
- Zvýšit počet sociálních pracovníků pracujících s osobami ohroženými zadlužeností.
- Více využívat institut sociálních půjček (půjček z fondu kulturních a sociálních potřeb u zaměstnavatelů v podnikatelské sféře a ze sociálních, resp. obdobných fondů u zaměstnavatelů v podnikatelské sféře).

Hlavní aktéři podílející se na řešení

MPSV ve spolupráci s MŠMT, MF, MS a MV Kraje.

Nevládní organizace a sociální partneři.

Návrh aktivit realizovaných z prostředků Evropského roku 2010

V rámci této priority budou realizovány projekty, a to zejména formou:

- setkání lidí se zkušeností s chudobou
- vzdělávací seminář
- informační kampaň
- studie
- vzdělávání odborníků
- zapojení médií

Soulad s NAPSÍ ČR 2008–2010

Vazba na prioritní cíl č. 1 – posílit integraci osob sociálně vyloučených nebo osob ohrožených sociálním vyloučením i na cíl č. 2 – rozvíjet metody a aplikaci sociální práce a příbuzných profesí tak, aby byly podporovány rodiny se specifickými potřebami, a přijímat cílená opatření, která přispějí k tomu, aby členové těchto rodin měli rovný přístup ke vzdělávání, uplatnění na trhu práce a ve společnosti a nestávali se tak sociálně vyloučenými.

Priorita 2 – Přístup na trh práce osobám vzdáleným tomuto trhu – koncept aktivního začleňování
Vymezení cílové skupiny / cílových skupin:

- nezaměstnaní, především dlouhodobě nezaměstnaní
- osoby se zdravotním postižením
- vězni, resp. osoby po návratu z výkonu trestu
- nezaměstnané ženy, pečující o děti/rodinu, eventuálně ženy samoživitelky
- osoby, které předčasně ukončily vzdělání, osoby s nízkou kvalitací
- osoby ve věku 50+
- cizinci

Charakteristika současného stavu (zdůvodnění)

Dlouhodobá a opakovaná nezaměstnanost je v podmínkách České republiky spojena především s individuálními charakteristikami nezaměstnaných. Jde například o nízkou kvalifikaci, zhoršený zdravotní stav (různé formy snížené pracovní schopnosti), o neschopnost orientovat se na pracovním trhu, nepřiměřená očekávání některých nezaměstnaných vůči institucím, zaměstnavatelům i vůči sobě samotným. Významným faktorem je ale také určitá míra rezignace na hledání řešení životní situace nezaměstnaného, jeho nemotivovanost a zklamání. A v konečném důsledku jde také o diskriminaci ze strany zaměstnavatelů – zvláště vůči etnickým skupinám i ženám s malými dětmi a dalším skupinám nezaměstnaných.

V důsledku dlouhodobé ztráty kontaktů se zaměstnáním dlouhodobě nezaměstnaní ztrácejí pracovní návyky na trhu práce, z toho důvodu nejsou konkurenceschopní, jejich šance na nalezení zaměstnání klesají. Dlouhodobou nezaměstnaností jsou více postiženy ženy, čas-

těji se s ní setkáme u vyšších věkových kategorií a popřípadě u zdravotně znevýhodněných osob.

Pokud se dlouhodobá nezaměstnanost stane životní strategií, je zvláště ohrožující přenášení těchto vzorců v rodině při socializaci dětí – riziko vzniku tzv. kultury chudoby, mezigenerační přenos ztráty motivace k uplatnění na trhu práce.

S dlouhodobou nezaměstnaností jsou spojeny jevy materiální a sociální deprivace. Nezaměstnané osoby klesají pod životní úroveň, na kterou průměrný člen majoritní společnosti bez problémů dosahuje. To ve svém důsledku vede k tomu, že tito lidé nemají adekvátní životní podmínky. Ztěžuje jim to tak možnosti participace na sociálních vztazích a znemožňuje chovat se ve společnosti obvyklým způsobem. V konečném důsledku to vede k sociální izolaci, vyloučení ze sociálních vztahů, ztrátě podpory komunity, diskriminaci a nedostatku příležitostí pro vzdělání a zaměstnání. Vše, co bylo zmíněno výše, má samozřejmě důsledky pro každého člověka, jenž se ocitne bez zaměstnání, a tedy i pravidelného příjmu, bez sebeuplatnění, seberealizace a určité míry prestiže ve společnosti. Jde o krizi, která se odráží v jeho zdravotním stavu i psychické pohodě. Lidé potýkající se s dlouhodobou nezaměstnaností trpí prokazatelně ve větší míře (oproti ostatní společnosti) nervozitou, depresemi či poruchami spánku, jejichž důsledkem bývá zvýšená konzumace alkoholu, cigaret, užívání léků, apatie, podrážděnost, plachost, nechutenství nebo naopak přejídání.

Návrh celkových opatření

Návrh opatření realizovatelných na národní úrovni:

- Vyhodnotit vliv opatření politiky zaměstnanosti na situaci jednotlivých specifických skupin nezaměstnaných a na základě hodnocení upravit koncepci a fungování systému služeb zaměstnanosti, rozpracovat nové účinnější nástroje i dílčí opatření, případně změnit i legislativu.
- Využívat společensky účelná pracovní místa, tj. integrace do běžného pracovního prostředí za běžných pracovních podmínek.
- Zvýšit podporu sezónních a příležitostných prací zejména formou veřejně prospěšných prací nebo krátkodobého zaměstnání zprostředkovaného úřadem práce nejdéle na tři měsíce.

- Vytvářet a podporovat možnosti dálkového, večerního studia či jiných alternativních forem studia oborů středního vzdělání s výučním listem a rekvalifikací tak, aby studium mohlo probíhat při výkonu zaměstnání.
- Zavést výuku dovedností nutných k orientaci na trhu práce jako součást výuky na základním i středním stupni vzdělávání.
- Vzájemně propojovat jednotlivé nástroje aktivní politiky zaměstnanosti, např. propojit veřejně prospěšné práce a společensky účelná pracovní místa s motivačními a vzdělávacími aktivitami s cílem získání tzv. měkkých kompetencí na trhu práce a rekvalifikací, s cílem nejen obnovení či vytvoření pracovních návyků, ale také reálného zvýšení možnosti dalšího uplatnění na trhu práce po dokončení programu.
- Podporovat výkon dlouhodobé dobrovolnické služby podle § 41 odst. 3 písm. e) zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů, kdy výkon práce dobrovolníka v rámci dobrovolnické služby by však měl primárně vycházet z jeho svobodného rozhodnutí.
- Vytvářet takové podnikatelské prostředí, ve kterém není nelegální zaměstnávání výhodné – snižovat finanční a administrativní zatížení zaměstnavatelů a důrazněji uplatňovat restriktivní opatření (kontrolní činnost státu – ukládání pokut a provádění následných kontrol).
- Podněcovat (stimulovat) zaměstnavatele k vytváření pracovních míst s kratšími pracovními úvazky, která by usnadnila návrat na trh práce některým vymezeným cílovým skupinám, především ženám pečujícím o děti, příp. osobám se zdravotním postižením.
- Zavést studentské výhody včetně sociálních stipendií pro všechny osoby dlouhodobě si zvyšující kvalifikaci po dohodě s úřadem práce. V případě uchazečů o zaměstnání se tento případ týká pouze studentů, kteří studují v distančním, dálkovém nebo koordinovaném studiu (denní studium je překážkou pro vedení v evidenci uchazečů o zaměstnání).
- Podporovat sociální podnikání.

Návrh opatření realizovatelných na lokální úrovni:

- Důsledně kontrolovat zaměstnavatele, u nichž bylo zjištěno nelegální zaměstnávání či diskriminační jednání, prostřednictvím příslušných

státních úřadů (oblastní inspektoráty práce, finanční úřady, úřady práce).

- Vytvářet a podporovat možnosti dálkového, večerního studia či jiných alternativních forem studia oborů středního vzdělání s výučním listem a rekvalifikací tak, aby studium mohlo probíhat při výkonu zaměstnání.
- Podporovat odborný rozvoj zprostředkovatelských pracovníků/pracovníků v oblasti sociálních dovedností nutných pro poradenskou sociální práci. Zajistit profesionální péči a supervize pro pracovníky v přímé práci s uchazeči o zaměstnání.
- Zajistit provázanost a spolupráci na úrovni jednotlivých zprostředkovatelek/zprostředkovatelů na úřadech práce, odborů sociální péče a pracovníků nevládních organizací při řešení problematiky nezaměstnanosti v individuálních klientských případech.
- Využívat kapacitu dalších organizací v lokalitě – NNO, zájmových spolků atp.

Hlavní aktéři podílející se na řešení

MPSV, MŠMT, MPO, úřady práce, finanční úřady, oblastní inspektoráty práce, kraje, obce

Návrh aktivit realizovaných z prostředků Evropského roku 2010

V rámci této priority budou realizovány projekty, a to zejména formou:

- vzdělávací seminář
- informační kampaň
- zapojení médií

Soulad s NAPSÍ ČR 2008–2010

Naplnuje Prioritní cíl 1 a 2 (viz výše).

Priorita 3 – Aktivizace územní veřejné správy při tvorbě a hodnocení regionálních a místních akčních plánů boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení

Vymezení cílové skupiny / cílových skupin

Skupiny obyvatelstva se specifickými potřebami z důvodu zhoršeného zdravotního stavu nebo věku; osoby sociálně vyloučené žijící ve znevýhodňujícím sociokulturním prostředí s nedostatečnou úrovní kompetencí k samostatnému fungování v sociálním prostředí (např. bezdomovci, děti opouštějící zařízení ústavní péče, atd.), se zvláštním zřetelem k obyvatelům venkovských oblastí.

Charakteristika současného stavu (zdůvodnění)

Hospodářský rozvoj venkovských oblastí (území mimo velké aglomerace) často zaostává, zejména chybí příslušná infrastruktura, a nedostatek ekonomických aktivit vede k odlivu pracovní síly z těchto oblastí. Ve venkovských oblastech vzdálených od větších měst jsou často nedostupné sociální a další veřejné služby, což zvyšuje riziko, že dojde ke zhoršení životní situace cílových skupin, zvyšuje u nich riziko sociálního vyloučení a sociální izolace. Tyto osoby jsou ve venkovských oblastech víceméně závislé na pomoci ze strany rodiny či jiných blízkých osob. Problém ovšem nastává v situaci, když občané se specifickými potřebami žádný přirozený zdroj pomoci ve svém okolí nemají.

Zdokonalování implementace politik sociálního začleňování na lokální a regionální úrovni je klíčové z hlediska praktických efektů. Rovněž širší zapojení občanského sektoru a lidí zažívajících chudobu do plánů a procesů boje s chudobou a sociálním vyloučením, jako je NAPSÍ, znamená pro Českou republiku stále výzvu. Společně s aktéry je proto potřeba zajistit, aby se Národní akční plán sociálního začleňování stal všem dobře známou živou koncepcí – užitečným pracovním nástrojem, jednotící platformou a komunikačním médiem mezi jednotlivými hráči na poli sociálního začleňování.

Návrh celkových opatření

- Vyvolat širší diskusi o procesu implementace strategií a koncepcí z centrální na místní úroveň.
- Zajistit metodickou podporu obcím pro podporu střednědobých plánů rozvoje sociálních služeb na regionální a místní úrovni.
- S cílem zvýšení zaměstnanosti ve venkovských oblastech a snížení odlivu pracovní síly podporovat ekonomické aktivity ve venkovských oblastech, vytvářet strategie k udržení činnosti místních podnikatelských subjektů a podporovat zájemce o samostatnou výdělečnou činnost.
- Zvýšit participaci občanské společnosti a lidí se zkušeností s chudobou na tvorbě a hodnocení národních a místních akčních plánů boje proti chudobě a vyloučení a podpořit angažovanost územní veřejné správy v této oblasti.

Hlavní aktéři podílející se na řešení

MPSV, MPO, MD, MZe, krajské úřady, obce, poskytovatelé a uživatelé sociálních služeb a dalších veřejných služeb

Návrh aktivit realizovaných z prostředků Evropského roku 2010

V rámci této priority budou realizovány projekty, a to zejména formou:

- vzdělávací seminář
- vzdělávání odborníků
- podpora implementace NAPSÍ do krajských a místních rozvojových dokumentů

Soulad s NAPSÍ ČR 2008–2010

Naplnuje Prioritní cíl 1, 2 (viz výše) a 3 – podporovat koncepční a rozhodovací procesy na všech úrovních veřejné správy tak, aby se opíraly o objektivní poznání problému chudoby a sociálního vyloučení; podporovat komunikaci a partnerství všech aktérů politiky sociálního začleňování se zaměřením na komplexní řešení problémů.

Priorita 4 – Zvýšení úrovně vzdělanosti a tím konkurenceschopnosti chudých a vyloučených lidí na trhu práce

Vymezení cílové skupiny / cílových skupin

Priorita by měla být zaměřena na děti a mládež ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí, u nichž by měla být realizována opatření k prevenci jejich budoucí nezaměstnanosti; další cílovou skupinou jsou dlouhodobě nezaměstnaní uchazeči, jejichž kvalifikace neodpovídá požadavkům současného trhu práce, dále pak osoby s nedostatečnou úrovní funkční gramotnosti.

Charakteristika současného stavu (zdůvodnění)

V posledních desetiletích jsou na zaměstnanost kladeny vysoké nároky, musí splňovat vysoké kvalifikační i osobnostní předpoklady a mít vyšší úroveň vzdělání. Zároveň se snížila poptávka zaměstnavatelů po nekvalifikovaných manuálně pracujících, kteří pak zastávají okrajovou pozici na trhu práce, kde získávají nestabilní a špatně placené pracovní příležitosti. Tento trend souvisí s celkovým rozvojem technologií, jejichž ovládnutí vyžaduje specifické znalosti a dovednosti. Na trhu práce se objevuje vysoká konkurence mezi uchazeči o zaměstnání, což opět snižuje šance těch, kteří jsou méně kvalifikovaní, na získání

kvalitního a dobře placeného pracovního místa. Nezbytným předpokladem pro úspěšné hledání a udržení si pracovního místa je celoživotní vzdělávání a průběžné zvyšování kvalifikace.

Možnosti přístupu ke vzdělání nejsou mezi jednotlivými sociálními skupinami rovnoměrně rozděleny, naopak v této oblasti lze nalézt značné disproporce. Současná podoba vzdělávacích systémů i vyspělých zemí, a to i přes snahu těmito tendencím zabránit, často spíše než k vyrovnávání šancí v přístupu ke vzdělávání napomáhá reprodukci vzdělanostních nerovností a mezigenerační transmissi vzdělanostního a kulturního kapitálu. Tato skutečnost se projevuje i v oblasti dalšího vzdělávání.

Výrazně vyšší měrou se dále vzdělávají ti, kteří již kvalitní formální vzdělání získali a většinou i zastávají dobré sociální postavení, naopak ti, jejichž formální vzdělání není na příliš dobré úrovni (tedy skupina nejvíce ohrožená chudobou, rizikem ztráty zaměstnání, sociálním vyloučením apod.), a kteří by tedy pravděpodobně mohli dalším vzděláváním získat nejvíce, se dalšímu vzdělávání a učení věnují jen ve velmi omezené míře.

Tento fakt lze doložit na příkladu zastoupení různých sociálních skupin s rozdílným stupněm dosaženého vzdělání v dalším vzdělávání v ČR. Zatímco se v roce 2004 účastnilo dalšího formálního vzdělávání v ČR 4,3 %, neformálního 27,2 % a informálního 53,2 % dospělých s dosaženým terciárním vzděláním, osob se základním vzděláním jen 0,1 % ve formálním vzdělávání, 3,9 % v neformálním a 7,1 % v informálním.

Z těchto skutečností vyplývá potřeba věnovat osobám s nízkou kvalifikací, jež mohou být častěji ohroženy sociálním vyloučením a marginalizací, nezaměstnaností a chudobou, zvýšenou pozornost.

Návrh celkových opatření

Návrh opatření realizovatelných na národní úrovni:

- Podporovat vyšší participaci osob žijících v chudobě na systému dalšího vzdělávání a motivovat tyto osoby, aby samy cítily potřebu dále se učit a vzdělávat.
- Pomoci osobám žijícím v chudobě získat (částečnou) kvalifikaci a formalizovat tak jejich znalosti a dovednosti pomocí systému ověřování výsledků dalšího vzdělávání.

- Aktivně spolupracovat s podniky a sociálními partnery na přípravě standardů pro Národní soustavu kvalifikací tak, aby kvalifikace v ní uvedené odpovídaly potřebám trhu práce.
- Podporovat alternativní vzdělávací programy a projekty realizované v rámci základních a mateřských škol zaměřené na děti pocházející ze sociálně vyloučených lokalit.
- Propojit poslední ročníky základních škol s kariérním individuálním i skupinovým poradenstvím.
- Věnovat odpovídající pozornost dětem ze sociálně znevýhodněného prostředí.
- Rozvíjet systém dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků, posílit kompetence učitelů v moderních metodách výuky.
- Podporovat pedagogické asistenty, tak aby byli kvalitním doplněním práce pedagogů na školách, pro komunikaci s rodinou.
- Průběžně provádět výzkum a analýzy, vyhodnocovat efektivitu současných integračních opatření do vzdělávacího systému u dětí a mládeže ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí.

Návrh opatření realizovatelných na lokální úrovni

- Podporovat tvorbu center celoživotního učení, zejména odborného ve spolupráci s podnikatelskou sférou, k využití kapacit středních škol.
- V potřebných lokalitách zvýšit počty či kapacity školek pro posílení na vstup do vzdělávacího cyklu.
- Podporovat alternativní typy předškolní přípravy – miniškolky, mateřská centra apod., s důrazem na aplikaci v sociálně vyloučených rodinách.

Hlavní aktéři podílející se na řešení

MPSV, MŠMT, kraje, úřady práce, sociální partneři, podniky

Návrh aktivit realizovaných z prostředků Evropského roku 2010

V rámci této priority budou realizovány projekty, a to zejména formou:

- informační kampaň
- studie
- vzdělávání odborníků
- zapojení médií

Soulad s NAPSI ČR 2008–2010

Naplňuje Prioritní cíl 1 a 2 (viz výše).

Priorita 5 – Podpora přiměřeného bydlení sociálně ohrožených skupin + řešení bezdomovectví

Vymezení cílové skupiny/cílových skupin

- sociálně vyloučené romské komunity
- rodiče samoživitelé, početné rodiny, rodiny s jedním příjmem
- nezaměstnaní, především dlouhodobě nezaměstnaní
- mladí lidé, starší osoby, osoby se zdravotním postižením
- vězni, resp. osoby po návratu z výkonu trestu
- bezdomovci, osoby bez přístřeší, v provizorních podmínkách
- osoby ukončující dlouhodobý pobyt v ústavním zařízení

Charakteristika současného stavu (zdůvodnění)

Ačkoliv se celková úroveň bydlení v ČR zvyšuje, reálná situace na trhu s byty je taková, že hrozí stav, kdy kombinace rostoucí příjmové diferenciace, zadlužování českých domácností, stárnutí populace a vývoje na trhu s bydlením přispěje ke zhoršování podmínek bydlení osob nejvíce ohrožených sociálním vyloučením. Bytové potřeby těchto osob jsou uspokojovány zejména formou nájemního vztahu, přičemž nové nájemní byty se v běžné developerské výstavbě prakticky nestaví.

Využití existujících nájemních bytů pro osoby ohrožené sociálním vyloučením brání další vnější okolnosti, které negativně ovlivňují situaci v oblasti sociálního nájemního bydlení, jako je např. příliš vysoká ochrana poskytovaná nájemcům, která mj. komplikuje – spolu se zdlouhavým soudním řízením – vymahatelnost práv pronajímatelů (při neplacení nájemného, při ukončení nájemního vztahu atd.) a nedokončený deregulační proces v oblasti nájemného. Velké problémy s bydlením mají osoby, které jsou, a to při využití všech existujících nástrojů sociální politiky, pro potenciálního pronajímatele natolik rizikovými nájemci, že s nimi nájemní smlouvu buď neuzavře, nebo si zvýšené riziko promítne do výše nájemného. Rizika například spočívají ve vyšší pravděpodobnosti výpadku nájemného, ve zvýšených nákladech na opravy

bytu spojených se změnou nájemce, v nákladech na soudní výlohy spojené s vymáháním nájemného, ale i v externalitách vyplývajících ze skutečnosti, že bydlení problematické osoby v bytovém domě záporně ovlivňuje užitek z bydlení v celém domě a jeho okolí.

Takto rizikovými, případně domněle rizikovými osobami jsou zejména osoby opouštějící instituce, u kterých se předpokládá ne zcela dostatečná schopnost plnit povinnosti spojené s nájemním vztahem. Jedná se například o mladé lidi opouštějící dětské domovy, o osoby, které se vrací z výkonu trestu, o absolventy resocializačních programů azylových domů – tedy o ty, kteří již nepotřebují institucionální péči a měli by převzít za sebe zodpovědnost. Jedná se však i o vícečetné rodiny s dětmi s nízkými příjmy, které nejsou schopné reagovat na změny v oblasti příjmů (nezaměstnanost, onemocnění člena rodiny) a výdajů.

Předpoklad řešení těchto problémů na místní úrovni vychází především z úlohy obcí, které – s využitím přímé finanční pomoci poskytované státem – mohou stavět nové nájemní byty určené osobám s nízkými příjmy a osobám ohroženým sociálním vyloučením. Požádat o státní podporu budou moci vedle obcí i další právnické subjekty, a to za rovných podmínek. Všechny formy státní podpory sociálního bydlení musí být uvedeny do souladu s komunitárním právem tak, aby se nejednalo o nepovolenou veřejnou podporu. Realizace připravovaných nástrojů závisí na finančních možnostech státního rozpočtu, Státního fondu rozvoje bydlení a žadatelů o podporu.

Návrh celkových opatření

- Poskytovat **investiční podporu na výstavbu sociálních bytů**, a to formou jednorázové dotace jakékoliv právnické a fyzické osobě, včetně obcí, za podmínek stanovených v nařízení vlády. Cílem poskytování investiční podpory sociálního bydlení je posílení netržního segmentu nájemního bydlení pro domácnosti, které nejsou schopny z důvodu svých příjmů nebo dalších handicapů se o svou bytovou potřebu postarat na trhu. Tato skupina domácností je vymezena stanoveným limitem čistého příjmu v závislosti na velikosti domácnosti anebo limitem čistého příjmu a sociálním handicapem. Limit příjmů pro stanovení okruhu uživatelů podporovaného sociálního

bydlení byl odvozen od hranice pro vymezení populace ohrožené chudobou podle metodiky EU. Bude se jednat o „neziskové“ nájemní bydlení, kde uplatňovaná výše nájemného bude limitována. Byty budou po stanovenou dobu pronajímány osobám z cílové skupiny.

- Zajistit slučitelnost navrhovaného opatření (investiční podpora sociálního bydlení) s právem Evropského společenství z hlediska principů společného trhu a nenarušování volné hospodářské soutěže.
- Včasné řešit situaci dlužníků na nájemném. Obce by měly v nižší míře přistupovat k represivním postupům řešení dluhů spojených s bydlením a ve vyšší míře využívat nástrojů včasné prevence, které zabrání nárůstu dluhů, ztrátě bydlení a hlubšímu sociálnímu propadu zadlužených rodin. Jejich situaci v konečném důsledku opět řeší sociální odbory a tím dochází k zatížení jejich agendy. Obce by měly důsledně informovat nájemce o jejich právech a povinnostech vyplývajících z nájemní smlouvy a nastavit jasná pravidla užívání bytu a úhrady nákladů na bydlení. S pronájmem obecního bytu by měla být spojena častá kontrola úhrady nájmu tak, aby byly dluhy na nájmu včas podchyceny.

Hlavní aktéři podílející se na řešení

- Stát – poskytovatel finančních prostředků, prostřednictvím MMR a Státního fondu roz-

voje bydlení; MPSV – spolupracující resort v otázkách sociálního bydlení.

- Investoři – jakékoliv právnické a fyzické osoby, které splní podmínky pro poskytnutí investiční podpory.
- Pronajímatelé sociálního bydlení – jakékoliv právnické a fyzické osoby, které splní podmínky pro poskytnutí investiční nebo provozní podpory.
- Obce – jako základní územní samosprávné společenství občanů podle ustanovení § 35 zákona o obcích a § 16 zákona o hlavním městě Praze, v rámci své samostatné působnosti pečují v souladu s místními předpoklady a s místními zvyklostmi o vytváření podmínek pro rozvoj sociální péče a pro uspokojování potřeb svých občanů.

Návrh aktivit realizovaných z prostředků Evropského roku 2010

V rámci této priority budou realizovány projekty, a to zejména formou:

- vzdělávací seminář
- informační kampaň
- vzdělávání odborníků
- zapojení médií

Soulad s NAPSÍ ČR 2008–2010

Naplnuje Prioritní cíl 1 a 2 (viz výše).

PhDr. Dagmar Ratajová, odbor sociálních služeb a sociálního začleňování, MPSV

inzerce

ISZ-Management centrum pořádá výcviky:

Cestou systemických terapií (800 hodin výcviku v systemické terapii)

Akreditován Českou psychoterapeutickou společností ČLS JEP pro oblast zdravotnictví.

Cestou příběhu (200 hodin)

Osvojení si narativního způsobu práce s klienty a současně také zformování vlastního příběhu pomáhání.

Systemická práce s párem a rodinou (200 hodin)

Intenzivní výcvik pro ty, kteří si chtějí rozšířit svou kompetenci v práci s rodinou a párem.

Podrobnosti k jednotlivým výcvikům, přihlášky a informace o dalších akcích ISZ-MC:

Web: www.isz-mc.cz
E-mail: info@isz-mc.cz
Mobil: 776 606 761

ISZ-Management centrum
Máchova 7
120 00 Praha 2

Vzdělávání sociálních pracovníků v Mongolsku

Mongolsko. Vnitrozemský stát ve střední Asii, jehož velkou část pokrývají stepi s drsným podnebím. Země jedinečná svou obrovskou rozlohou a nízkou hustotou obyvatelstva. Země, kde třetina populace žije v hlavním městě Ulánbátaru a která klade silný důraz na tradice, rodinu a neformální formy pomoci. Všechny tyto faktory výrazně ovlivňují poskytování sociálních služeb. Jak v takových podmínkách probíhá vzdělávání sociálních pracovníků, se v následujícím rozhovoru pokusí objasnit Mgr. **Eva Dohnalová**, externí konzultantka metodiky praktického vzdělávání projektu Příprava a zavedení studijního oboru sociální práce, na kterém se v Mongolsku podílí Charita Česká republika.

Proč je dobré pomáhat rozvojovým zemím, respektive přímo v Mongolsku, v etablování oboru sociální práce?

Investice do zkvalitnění vzdělávání v pomáhajících profesích včetně oboru sociální práce je jednou z klíčových podmínek pro zlepšení fungování systému sociální pomoci z dlouhodobé perspektivy ve všech zemích. Důvod pro volbu Mongolska je primárně spjat s politikou rozvojové spolupráce České republiky, kde je Mongolsko jednou z prioritních zemí podpory. Projekt Příprava a zavedení studijního oboru sociální práce byl přímou zakázkou Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky. Navíc historické vazby mezi Mongolskem a Českou republikou z dob komunismu napomáhají lepšímu porozumění a spolupráci v současnosti minimálně tím, že není složité najít Mongolce se znalostí češtiny.

To, zda je pomoc ze zahraničí v etablování oboru obecně dobrá, je velmi složitá otázka. Profese sociální práce není hodnotově neutrální disciplína, tudíž jakákoli intervence je současně setkáním různých hodnotových a kulturních systémů. Je nesmírně křehké a složité nejprve si vyjasnit sociokulturní a hodnotová východiska profese a poté hledat formu spolupráce, která nebude kulturně imperialistická ze strany donora a submisivní ze strany příjemce, ale vzájemně obohacující a partnerská.

Zaměříme-li se na kontext sociální práce, v čem je mongolská společnost specifická?

Z mého pohledu je Mongolsko v pojetí pomoci výrazně jiné než současná evropská mainstreamová společnost. Na jedné straně u Mongolů převažuje postoj přijetí života tak, jak je. Mongolové si moc nestěžují a utrpení spíše vnímají jako špatnou karmu z buddhistické perspektivy. Tento postoj zpochybňuje základní předpoklad sociální práce definovat určitou životní situaci

jako nedostačivou, problematickou a domnívat se, že mám právo na proměnu skutečnosti, jak to chci já.

Na druhé straně je mongolská společnost výrazně autoritářská a hierarchická. Sociální pracovník a také vyučující je často vnímán coby významný funkcionář, se kterým se musí jenom souhlasit, a to znemožňuje další naplnění hodnotových předpokladů evropské podoby sociální práce, tj. partnerský vztah mezi pracovníkem a klientem a jeho zplnomocňování. Z pracovní zkušenosti vyvozují, že Mongolové sice přejímají formalizované struktury a terminologii evropského, ale i amerického, ruského, japonského vzdělávání, nicméně obsahová interpretace zůstává mongolská.

Můžete srovnat rozdíly mezi etablováním oboru sociální práce v České republice po roce 1989 a nyní v Mongolsku?

Spíše než srovnat se pokusím zaznamenat hlavní změny v sociální problematice, včetně vzdělávání. Mongolsko od devadesátých let minulého století formálně prochází podobnými změnami jako Česká republika. Demokratizace společnosti a transformace ekonomiky z centrálně řízené na tržní Mongolsku přinesla mnohé pozitivní, ale i negativní změny.

Reforma sociálního systému týkající se decentralizace služeb, systému sociálního zabezpečení s sebou přinesla změnu pojetí profese sociální práce a akcent na zvyšování kvality vzdělávání v tomto oboru prostřednictvím iniciativ státu, vysokých škol a nevládních organizací se zapojením zahraničních institucí a odborníků.

V prosinci 2005 došlo ke schválení zákonů, které jsou zásadní, např. obecný zákon o sociálním systému, zákon o sociálním zabezpečení pro osoby s postižením a zákon o sociálním zabezpečení pro seniory. Prostřednictvím nové legislativy je vymezen status a pracovní náplň

sociálního pracovníka, je zaváděn systém vzdělávání a akreditací prostřednictvím Národní rady pro akreditaci.

Jaká je nyní sociální situace v Mongolsku?

Kontext mongolské sociální práce je úzce spjat s jeho demografickou a socioekonomickou situací, geografickou polohou a kulturou. V Mongolsku, zemi dvacetkrát větší než Česká republika s cca 2,7 milióny obyvatel, tvoří více než dvě třetiny obyvatel mladá populace. Žije zde přes 40 000 domácností se čtyřmi a více dětmi mladšími šestnácti let, více než 51 000 sirotků a 72 000 domácností vedených pouze matkou. To vysvětluje, proč se většina sociálních pracovníků specializuje na sociální práci s rodinami a dětmi. Kvůli nepříznivé ekonomické situaci mnozí lidé žijí v chudobě a nemají práci, zejména ve venkovských oblastech. Mongolsko má také nízkou úroveň infrastruktury a průmyslu.

Rozsáhlá privatizace hospodářství a dravý kapitalismus umocnil výskyt sociálně patologických jevů zejména ve městech, jako je nezaměstnanost, alkoholismus, domácí násilí, sexuální zneužívání dětí, osamělí senioři, děti ulice, obchodování s lidmi, zejména do Číny, ilegální zaměstnávání v dolech aj.

Velkou mírou se zvyšuje migrace lidí z venkova do měst, kde opouští tradiční pastevecký styl života a mnohdy žijí ve velmi chudobných podmínkách v jurtovištích, která se rozrůstají zejména kolem Ulánbátaru. Mnozí Mongolové migrují za prací do jiných zemí. Nejčastějšími destinacemi jsou Jihokorejská republika, Čína, Rusko, kde obvykle pracují v níže kvalifikovaných profesích, často ilegálně v rámci vykořisťovatelských struktur.

Jaká je reakce na tyto společenské změny?

Na nové sociálně patologické jevy reaguje zejména nevládní sektor, který je však téměř sto procentně financován mezinárodními donory. Sociální práce zejména ve státním sektoru stále představuje byrokratickou administrativní činnost v podobném ražení jako u nás v době totality. V současnosti ministerstvo sociálního zabezpečení a práce oficiálně deklaruje pět oblastí výkonu sociální práce: školství, agentury sociálního zabezpečení, vězení, nemocnice a komunitní veřejné úřady na úrovni nejmenších administrativních jednotek nazývaných *soum* na venkově a *khoro* ve městech.

Průkopníci sociální práce z řad státních úředníků, profesorů, zaměstnanců nestátních organizací v roce 1996 založili Mongolskou asociaci sociálních pracovníků a následovaly další asociace specializovaných profesí sociální práce. Univerzitní učitelé a supervizoři praxí z terénu se spojili v roce 2002 a založili Mongolskou asociaci vzdělavatelů v sociální práci, později v roce 2002 se přidala Mongolská asociace profesionálních sociálních pracovníků.

Rozvoj vzdělávání v sociální práci byl spjat nejprve s cílovou skupinou dětí, zejména s dětmi ulice. V roce 1997 byl zahájen první oficiální vzdělávací program sociální práce na dvou univerzitách v Ulánbátaru ve spolupráci se Save The Children Fund UK. V současnosti existuje okolo patnácti státních a soukromých vzdělávacích institucí nabízejících bakalářský a magisterský stupeň vzdělání v oboru. Vzhledem ke geopolitické poloze a ekonomické situaci však v Mongolsku proces etablování oboru probíhá pomaleji než u nás.

Mongolsko je nyní poměrně stabilní demokratickou zemí s ústavou, která zaručuje trojí dělení moci. Musí rozvojová země vykazovat podobné charakteristiky proto, aby vůbec mělo smysl bavit se o možnosti vytvoření zázemí pro vzdělávání sociálních pracovníků a posílení pozice této profese?

Je samozřejmě příznivější, když tomu tak je. Politická nestabilita a diktatury nepříznivě ovlivňují rozvoj formálního vzdělávání všech typů. Pokud to však stát neumožňuje, vždy nalezneme pomáhající organizace jako náboženské řády, mezinárodní charitativní organizace, které současně se svým působením neformalizovaně vzdělávají své zaměstnance, čili vždy existuje zázemí pro vzdělávací metodu „learning by doing“.

Jaká je vaše role v projektu vzdělávání sociálních pracovníků v Mongolsku?

V projektu působím coby externí konzultantka metodiky praktického vzdělávání studentů sociální práce. Jedním z hlavních cílů projektu je podpora integrace teorie a praxe v oblasti vzdělávání. V projektu působí přibližně dvacet partnerských nevládních organizací a čtyři univerzity z Ulánbátaru.

Kromě rozvoje kapacit neziskových organizací jsou školeni mentoři praxe a studentům

je tak v rámci projektu zajištěna kvalitní praxe včetně úvodního školení a supervize po praxi. Učitelé z univerzit a mentoři vytvořili pracovní skupinu, kde pod vedením zaměstnankyně české Charity vytváří metodiku vzdělávání s důrazem na tvorbu závazných vzdělávacích cílů. Dá se říci, že prochází obdobným procesem definování soustavy praktických kompetencí v sociální práci jako probíhal v devadesátých letech pod vedením doktorky Havrdové u nás.

Dá se srovnat způsob vzdělávání sociálních pracovníků v České republice a v Mongolsku?

Ano. Vzdělávací osnovy jsou inspirovány zejména americkými, německými a ruskými vzdělávacími modely. Vzdělávání v sociální práci nabízí následující vysokoškolské stupně: Ph.D. program, magisterský program, který trvá 1,5 až 2 roky, čtyřletý bakalářský program. V nabídce jsou také kursy šité na míru a další vzdělávání pro profesionály.

Studium se dělí na teoretickou a praktickou část. V teoretické části podobně jako u nás se zpočátku věnují obecným tématům a přecházejí na specializované oblasti sociální práce s vybranými cílovými skupinami. Praktické vzdělávání první dva roky studia probíhá zejména formou dvou, až třítydenních exkurzí do různých institucí, třetí rok je čtyř, až osmítydenní praxe zaměřená na přímou práci s klientem a čtvrtý rok čtyř, až šestítydenní praxe zaměřená na rozvoj manažerských dovedností.

V současnosti studuje obor sociální práce více než 1 700 studentů, které vyučuje okolo sedmdesáti učitelů, z nichž mnozí se vzdělávali v zahraničí formou krátkodobých exkurzí, ale i dlouhodobých stáží.

Co dalšího má nyní před sebou vzdělávání v sociální práci v Mongolsku?

V současnosti má ministerstvo školství schvalovat vzdělávací standardy předložené Mongolskou asociací vzdělavatelů v sociální práci, které by měly zaručit jistou míru kvality a společný okruh témat na všech školách.

Z mého pohledu je hlavní výzvou současnosti propojit akademický svět s terénem sociální práce zejména posilováním praktických kompetencí vyučujících. Novost oboru stejně jako u nás má za důsledek, že učitelům chybí vzdělání v sociální práci, poněvadž se neměli kde

vzdělat, a také zkušenost z praxe, protože na to již nemají kapacitu.

Většine sociálních pracovníků chybí formální vzdělání a svoji činnost vykonávají spíše intuitivně. Svět praxe a vzdělávání doposud existují poněkud separovaně a vyvíjejí se mnohé aktivity sponzorované zejména ze zahraničí, které se snaží tuto bariéru překlenout.

Bude sociální pracovník, který získá vzdělání v sociální práci v Mongolsku, schopný pracovat v oboru i v jiných zemích, nebo je silně zatížen specifiky oblasti?

Na tuto otázku neexistuje jednoznačná odpověď. Na jednu stranu sociální realita rozvojových zemí včetně Mongolska je více globalizovaná zejména ve smyslu vydanosti napospas mocenským záměrům nadnárodních korporací a také vlivu pomáhajících mezinárodních organizací, na straně druhé je legislativní a sociokulturní kontext lokální jako v jiných zemích světa.

Setkala jsem se s Mongolkou, která vystudovala sociální práci na Filipínách a nepovažovala to za příliš přínosné pro přímou práci s klienty v Mongolsku, a s akademiky, kteří studovali magisterský stupeň sociální práce na Columbia University v USA a zvýšilo to jejich pozici v akademické obci v Mongolsku. Nepotkala jsem osobně nikoho, kdo by sociální práci vykonával v jiné zemi.

Jaké jsou reakce ze strany mongolských sociálních pracovníků a studentů?

Při pobytu v Mongolsku v květnu 2009 jsem měla možnost hovořit s mnoha sociálními pracovníky a studenty, kteří jsou zapojeni do projektu. Zejména sociální pracovníci kladně hodnotili podporu kapacit organizace a možnost vzdělávat se v mentoringu. Studenti oceňovali zejména existenci studijního centra Charity Česká republika s knihovnou a počítači. Praxi v rámci projektu považovali za obohacení studijního programu včetně bonusu finanční odměny.

Mnoho hlasů zaznělo ohledně nutnosti zavádění systémových změn v oblasti vzdělávání a výkonu sociální práce, kdy stát bude cíleně a systematicky vytvářet podmínky pro rozvoj profese a většina aktivit tak nebude záviset na limitované podpoře zahraničních donorů.

Jana Kopřivová

Otazníky sociální práce v rozvojových zemích

Pomoc rozvojovým zemím se v posledních letech stává akcentovaným tématem. Položili jste si však někdy otázku, zda máme jako občané České republiky podporovat projekty, které se zaměřují na pomoc méně rozvinutým zemím? S kladnou odpovědí neváhaly ani chvíli dvě mladé ženy, studentka a pracovnice humanitární organizace, které se touto problematikou dlouhodobě zabývají. Jejich podpora se neomezuje jen na peněžní dary, do rozvojové pomoci vkládají i vlastní energii, čas, a především srdce.

**Jana Modlitbová, studentka politologie,
Masarykova univerzita Brno, 24 let**

Rozvojové země potřebují pomoc „vyspělejší“ či „bohatší“ části světa, do které, ač se to možná někomu nezdá, patří i Česká republika. Z toho základního předpokladu vychází také česká zahraniční politika, jejíž integrální součástí je již řadu let zahraniční rozvojová spolupráce. Situace v rozvojových zemích je globálním problémem a Česká republika přijímá svůj díl odpovědnosti při jeho řešení, nebo se tak alespoň tváří. Stejně tak by měl podle mého názoru učinit každý občan.

Mezi lidmi je bohužel značně rozšířená představa, že jedině, co mohou v tomto směru dělat, je přispívat finančně. Formy pomoci jsou však daleko různorodější – můžete zorganizovat sbírku hraček, vyrobit jednoduché učební pomůcky, uspořádat výstavu atd., ale musíte chtít.

Proč bychom měli svůj čas a úsilí věnovat někomu, kdo je tak daleko a koho ani neznáme? Třeba proto, že se svým konzumním způsobem života nepřímo podílíme na osudu obyvatel rozvojových zemí. Třeba proto, že poměrně snadno můžeme pomoci zachránit lidský život, zmírnit něčí hlad, podpořit rozvoj vzdělání. Třeba proto, že my tím na oplátku taky spoustu získáme. Podporovat projekty, které se zaměřují na pomoc v rozvojových zemích, bychom tedy určitě měli, ovšem není projekt jako projekt a ne všechny sledují tak bohulibé cíle, jaké avizují. Velmi názorně ukázáno to bylo například ve filmu Tomáše Ryšky Smrt bílého boha.

Na projektech zaměřených na pomoc rozvojovým zemím se aktivně podílím už pátý rok. A proč to dělám? Považuji to za užitečné a zároveň mě to baví a naplňuje. Navíc pomáhat bližním, pokud je to v mých silách, беру jako samozřejmost.

Vzhledem k tomu, že hlavní koordinátorkou projektů, na kterých se podílím, je moje dlouholetá kamarádka, vím přesně, na co jsou mnou vynakládáné finanční prostředky použity a jakým konkrétním lidem pomohly. Nutno ovšem dodat, že má účast na projektu má obvykle jinou než finanční podobu.

**Petra Antošová, vedoucí oddělení
zahraničních projektů, o. s. ADRA,
humanitární organizace, 28 let**

Domnívám se, že jako občané České republiky bychom nejen měli podporovat projekty zaměřující se na pomoc v rozvojových zemích, ale dokonce že je to naší povinností. Ve světě, který je stále více propojený, uprostřed procesu globalizace a většího a intenzivního setkávání se nelze vyhnout čistě logickým a pragmatickým, stejně tak jako ani mnoha etickým otázkám souvisejícím s odpovědností a naším podílem na současném stavu světa.

Jako příklad nám mohou posloužit věci, kterými se obklopujeme a které každý den používáme. Ať již se jedná o potraviny, čaj, kávu, čokoládu či oblečení, které nosíme, tyto produkty často pocházejí právě z tzv. rozvojových zemí. Podmínky obchodování s nimi nejsou nastaveny rovnoměrně a spravedlivě. Je proto důležité informovat veřejnost o tom, jaký je náš podíl na celosvětových problémech, a začít se hlásit k našemu dílu zodpovědnosti. Měli bychom hledat způsoby, jak můžeme k řešení těchto problémů přispět, a to na úrovni státu, organizace i člověka jako jednotlivce.

Projekty v rozvojových zemích podporuji jednak ve své práci, která se přímo na tuto oblast zaměřuje. Kromě toho také pravidelně posílám příspěvky minimálně dvěma dalším organizacím, které se pomoci lidem v rozvojových zemích věnují. Jako dobrovolník se příležitostně zúčastňuji nejrůznějších dalších akcí, například osvětových a vzdělávacích kampaní. Dále o této problematice přednáším na vysokých a středních školách.

Pokud se rozhodnu podpořit nějakou organizaci či konkrétní aktivitu, vždy se dopředu zajímám o to, jak tato organizace funguje, jaká je její pověst a historie a v neposlední řadě jak budou mé peníze či podpora využity atd. Organizace, které podporuji, mne pravidelně informují o tom, jak jsou mé peníze využity, například prostřednictvím elektronického či tištěného newsletteru. Já sama činnost těchto organizací sleduji v médiích.

Připravila Jana Kopřivová

FAKTA, VYHLÁŠKY...**Výňatky z vládního návrhu na vydání zákona o zahraniční rozvojové spolupráci a humanitární pomoci poskytované do zahraničí a o změně souvisejících zákonů**

V rubrice Fakta, vyhlášky... uvádíme ty pasáže z vládního návrhu, ke kterým se vyjadřuje Zuzana Sládková a Ondřej Horký.

ČÁST PRVNÍ
ZAHRANIČNÍ ROZVOJOVÁ SPOLUPRÁCE
A HUMANITÁRNÍ POMOC POSKYTOVANÁ
DO ZAHRANIČÍ

Hlava I
 Základní ustanovení

§ 1
 Předmět úpravy

Tento zákon stanoví podmínky pro uskutečňování zahraniční rozvojové spolupráce a poskytování humanitární pomoci do zahraničí hrazených ze státního rozpočtu a působnost orgánů státní správy a České rozvojové agentury v této oblasti.

§ 2
 Vymezení pojmů

V tomto zákoně se rozumí

- a) zahraniční rozvojovou spoluprací souhrn činností hrazených ze státního rozpočtu, jejichž cílem je přispět k omezení chudoby, k ekonomickému a sociálnímu rozvoji, k ochraně životního prostředí, jakož i k podpoře demokracie, dodržování lidských práv a řádné správy věcí veřejných v rozvojových zemích,
- b) humanitární pomocí poskytovanou do zahraničí souhrn činností hrazených ze státního rozpočtu, jejichž cílem je zamezit ztrátám na životech a újmě na zdraví, zmírnit utrpení a obnovit základní životní podmínky lidí po vzniku mimořádných událostí, jakož i zmírňovat dlouhodobě trvající následky mimořádných událostí a předcházet jejich vzniku a negativním následkům.

§ 3

Uskutečňování zahraniční rozvojové spolupráce
 Zahraniční rozvojová spolupráce se uskutečňuje způsobem, který naplňuje stanovené cíle, zejména realizací rozvojových programů a projektů, vysíláním expertů, poskytováním vládních stipendií ke studiu na vysokých školách v České

republice, peněžními dary do zahraničí, finančními příspěvky zahraničním institucím, mezinárodním organizacím a integračním seskupením a poskytováním zvýhodněných půjček a úvěrů.

§ 4

Poskytování humanitární pomoci
 Humanitární pomoc do zahraničí se poskytuje způsobem, který účinně naplňuje její cíle, zejména poskytnutím potřebného majetku ve formě daru do postižené oblasti (dále jen „materiální pomoc“), zapojováním do záchranných operací vysíláním záchranářů nebo odborníků s potřebným vybavením podle zákona o integrovaném záchranném systému (dále jen „záchrannářská pomoc“), peněžními dary do zahraničí, příspěvky mezinárodním organizacím a integračním seskupením a projekty humanitární pomoci.

§ 5

Pravidla pro nakládání s prostředky na zahraniční rozvojovou spolupráci a na humanitární pomoc

(1) Výdaje na zahraniční rozvojovou spolupráci a humanitární pomoc podle § 3 a 4 se považují za další výdaje podle zákona o rozpočtových pravidlech.

(2) Na financování zahraniční rozvojové spolupráce a humanitární pomoci se nevztahuje ustanovení zákona o rozpočtových pravidlech o programech a jejich financování ze státního rozpočtu.

(3) Vláda stanoví, do jakého limitu nebude třeba jejího souhlasu k poskytnutí peněžního daru do zahraničí podle § 3 a 4.

Hlava II

Působnost v oblasti zahraniční rozvojové spolupráce a humanitární pomoci

§ 6

Orgány státní správy v rámci své působnosti uskutečňují zahraniční rozvojovou spolupráci

v souladu s koncepcí a zásadami schválenými vládou.

§ 7

Ministerstvo zahraničních věcí

(1) Ministerstvo zahraničních věcí v oblasti zahraniční rozvojové spolupráce zejména

- c) předkládá vládě návrh koncepce a zásad zahraniční rozvojové spolupráce,
- d) připravuje roční plán zahraniční rozvojové spolupráce a předkládá jej vládě ke schválení,
- e) do výše limitu stanoveného vládou rozhoduje o poskytnutí peněžních darů do zahraničí,
- f) poskytuje finanční příspěvky zahraničním institucím podle zásad zahraniční rozvojové spolupráce,
- g) koordinuje činnost ostatních orgánů státní správy, které v rámci své působnosti uskutečňují zahraniční rozvojovou spolupráci.

§ 8

Česká rozvojová agentura

(2) Zřizuje se Česká rozvojová agentura jako organizační složka státu, která plní úkoly v oblasti zahraniční rozvojové spolupráce a humanitární pomoci poskytované do zahraničí.

(3) Funkci zřizovatele České rozvojové agentury vykonává Ministerstvo zahraničních věcí, z jehož rozpočtové kapitoly je činnost České rozvojové agentury hrazena.

(4) Česká rozvojová agentura je účetní jednotkou.

(5) Česká rozvojová agentura

- a) zajišťuje realizaci zahraniční rozvojové spolupráce v souladu s plánem zahraniční rozvojové spolupráce,
- b) zajišťuje podle požadavků Ministerstva zahraničních věcí realizaci projektů humanitární pomoci,
- c) poskytuje dotace subjektům v České republice v souladu s plánem zahraniční rozvojové spolupráce; jiné dotace může poskytnout pouze se souhlasem Ministerstva zahraničních věcí.

Odkaz na plnou verzi návrhu zákona:

<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=5&CT=883&CT1=0>

DŮVODOVÁ ZPRÁVA

I. OBECNÁ ČÁST

1. Závěrečná zpráva z hodnocení dopadů regulace (malá RIA)

Návrh zákona o zahraniční rozvojové spolupráci a humanitární pomoci poskytované do zahraničí je předkládán na základě Plánu legislativních prací vlády na r. 2008 a vychází z vládou schváleného věcného záměru zákona o zahraniční rozvojové spolupráci a humanitární pomoci do zahraničí. Věcný záměr zákona předpokládal i přípravu doprovodného zákona, obsahujícího změny souvisejících zákonů, avšak s ohledem na malý počet novelizovaných zákonů a nevelký rozsah jejich změn byla novelizace souvisejících zákonů začleněna do zákona jako část druhá a třetí. Některá ustanovení věcného záměru nebyla po opětovném posouzení předkladatele do návrhu zákona promítnuta, neboť se jejich legislativní úprava ukázala jako nepraktická či ne nezbytně nutná. To se týká např. principu koherence politik, který má spíše deklaratorní povahu a nelze jej právně vynutit, stanovení působnosti krajů a obcí, resp. právnických osob (jednalo se pouze o zakotvení informační povinnosti pro účely statistického výkaznictví poskytování zahraniční rozvojové spolupráce z jiných veřejných zdrojů), která nebude řešena zákonem, ale pouze metodicky; řešení nákladů na chod a činnost České rozvojové agentury vyplynulo z následného rozhodnutí, podle kterého náklady na zřízení této agentury jsou součástí vládou schváleného rozpočtu a střednědobého výhledu na zahraniční rozvojovou spolupráci, tj. jsou součástí kapitoly MZV – položky „Zahraniční rozvojová spolupráce“ atd. Byla také přehodnocena potřeba přijetí prováděcího předpisu k předkládanému zákonu – vzhledem k tomu, že gesce nad projekty ZRS bude po transformaci sjednocena pouze na jednom resortu (MZV), není již nezbytně nutné v obecně závazném prováděcím předpise stanovovat postupy realizace projektů ZRS napříč resorty. Tyto postupy budou stanoveny v aktualizovaném znění „Zásad pro uskutečňování zahraniční rozvojové spolupráce a poskytování humanitární pomoci do zahraničí“, které MZV předloží vládě ke schválení.

POHLEDY NA VĚC

Stanoviska odborníků k návrhu o zahraniční rozvojové spolupráci a humanitární pomoci poskytované do zahraničí

FoRS vytýká zákonu chybějící ustanovení

Prvním, kdo se vyjadřuje k vládnímu návrhu zákona o zahraniční rozvojové spolupráci a humanitární pomoci, je FoRS (České fórum pro rozvojovou spolupráci). Za tuto platformu českých nevládních neziskových organizací a dalších neziskových subjektů, které se zabývají rozvojovou spoluprací, rozvojem vzděláváním a humanitární pomocí, poskytla časopisu rozhovor policy officer **Zuzana Sládková**.

Jaký máte názor na návrh zákona? Pokud bude schválen, jak se změní zahraniční rozvojová spolupráce?

Zákon o zahraniční rozvojové spolupráci (ZRS) a humanitární pomoci legislativně završuje proces transformace a udává legislativní rámec pro úpravu ZRS. Doposud tato úprava probíhala na základě příslušných usnesení vlády, což neodpovídalo potřebám vládní politiky ZRS.

Příprava návrhu zákona byla náročný a zdoluhavý proces. Zákon potvrzuje roli a kompetence MZV v ZRS – tj. koncepční, strategická, koordinační a v některých bodech i rozhodovací, např. poskytování darů do zahraničí do výše limitu stanoveného vládou. Zřizuje Českou rozvojovou agenturu (ČRA) jako organizační složku státu na základě zákona a dává jí kompetenci poskytovat subjektům v ČR dotace. ČRA má dále v kompetenci formulace projektů ZRS, vypisování a vedení výběrových řízení, sledování realizace projektů a podobně. ČRA má rovněž zajišťovat realizaci projektů následné humanitární pomoci.

Co vám v návrhu zákona schází?

V důvodové zprávě je sice uvedeno, že zákon má ukotvit pravomoci a působnosti jednotlivých subjektů působících v oblasti ZRS, nicméně působnost dalších orgánů státní správy a hlavních aktérů ZRS není vůbec zmíněna. Vůbec se nevěnuje pozornost existenci a působnosti Rady pro ZRS, roli dalších aktérů v ZRS (občanské společnosti, privátního sektoru a dalších). Rovněž se neodkazuje na žádné mezinárodní závazky v oblasti ZRS, MZV je uvádí pouze v důvodové zprávě.

Zákon vymezuje definici pojmů ZRS a HP, z kterých je možné jenom vytušit základ definice cílů ZRS, ovšem jde spíše o deklaratorní výčet, kde je na prvním místě uveden cíl „přispět k omezování chudoby“. Slabostí zákona jsou i formy ZRS, které nezmiňují základní dělení na dvou-

strannou a vícestrannou ZRS. Zákon neobsahuje některá ustanovení, jako např. koherenci politik, která byla v původním věcném záměru. Je však důležitým základem pro fungování ZRS ČR, aby se mohla stát zodpovědným dárce.

Dalším důležitým dokumentem, který by měl nasměrovat ZRS ve střednědobém horizontu, je nová Koncepce ZRS na léta 2011–2015. Koncepce se měla zaměřit na cíle a principy ZRS, stanovit teritoriální a sektorové priority a stanovit střednědobý výhled prostředků na oficiální rozvojovou spolupráci (ODA).

Připravil Pavel Bajer

inzerce

JABOK Vyšší odborná škola sociálně pedagogická a teologická

!! STAŇTE SE ODBORNÍKEM V SOCIÁLNÍ PRÁCI !!

Studijní obor: **SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKA A TEOLOGIE**

Absolvent se stává diplomovaným specialistou v oboru sociální pedagogika (DiS.)

Denní studium (6 semestrů), školné 09/10: 2.500,-/semestr.

Přihlášky přijímáme od 1. února do 30. dubna 2010.

Přijímací řízení proběhne v červnu 2010.

Ve spolupráci s ETF UK

Bakalářský studijní obor: **PASTORAČNÍ A SOCIÁLNÍ PRÁCE**

Denní či kombinované tříleté studium.

Absolvent získává BAKALÁŘSKÝ TITUL (Bc.)

DEN OTEVŘENÝCH DVEŘÍ:

středa 3. února 2010 od 10 hod a od 14 hod.

Podrobné informace najdete na internetových stránkách **www.jabok.cz**

Zákon může zůstat prázdným symbolickým gestem

Mezinárodní rozvojovou pomocí se zabývá Ing. **Ondřej Horký**, výzkumný pracovník Ústavu mezinárodních vztahů v Praze. Proto jsme jej požádali o názor na vládní návrh zákona o zahraniční rozvojové spolupráci a humanitární pomoci.

Jaký máte názor na návrh zákona?

Pokud zákon vstoupí v platnost, v oblasti rozvojové spolupráce se nemusí stát vůbec nic. Zákon může zůstat prázdným symbolickým gestem, kterým se Česko bude chlubit v dárcovské komunitě. Kromě úprav technického rázu navíc zákon otevírá několik nových příležitostí pro zvýšení efektivity české rozvojové spolupráce, ale také pro její snížení.

V jakých oblastech znamená návrh zákona posun v zahraniční rozvojové spolupráci?

Určitý pokrok oproti předchozí úpravě znamená zúžení cílů rozvojové spolupráce. Rozvojovka (ČRA) má nyní přispět k „omezování chudoby, k ekonomickému a sociálnímu rozvoji, k ochraně životního prostředí, jakož i k podpoře demokracie, dodržování lidských práv a řádné správy věcí veřejných v rozvojových zemích“. Oproti tomu zásadní programový dokument Evropský konsenzus o rozvoji stanovuje za cíl rozvojové spolupráce Evropské unie „odstraňování chudoby v kontextu udržitelného rozvoje, včetně plnění Rozvojových cílů tisíciletí“. Může se to zdát jako hra se slovy, ale nová zákonná úprava stále umožňuje skrývat pod rouškou podpory hospodářského rozvoje vydávání vývozních dotací za rozvojovou pomoc. Zákon stále neklade dostatečný důraz na cíl snižování chudoby.

Když se zeptám obráceně, jaké má návrh další záporné či nedostatky?

Jako neúspěch hodnotím vypuštění principu koherence politik pro rozvoj z konečného návrhu. Přes omezení vyplývající z kompetenčního zákona nesouhlasím s důvodovou zprávou, že legislativní úprava koherence politik je „nepraktická či ne nezbytně nutná“. Pokud by parlament alespoň deklaratorně schválil, že vláda bude ve tvorbě své

obchodní, zemědělské, imigrační a dalších politik brát ohled na chudé v rozvojovém světě, vyslal by silný signál, že cíle snižování chudoby bere skutečně vážně. To platí tím spíše, že Česká republika své evropské a mezinárodní závazky v oblasti samotné rozvojové spolupráce nenaplňuje.

Jak se díváte na změny v oblasti financování, které obsahuje návrh zákona?

Důležité změny proběhly v oblasti způsobů financování. Zákon umožňuje převod peněžních darů do zahraničí bez předchozího schválení vládou případ od případu. Otevírá se tak cesta pro přímou podporu vlád a občanské společnosti v rozvojových zemích bez prostřednictví českých firem a neziskových organizací, možnost odvádění pomoci od koupě českých výrobků a služeb. Dlužno však říct, že proti tomuto většinou efektivnějšímu způsobu pomoci panuje v české rozvojové konstituci odpor. Zákon také dává České rozvojové agentuře nově pravomoc vypisovat dotační řízení, což může vést k obcházení programování pomoci, spolupráce s dalšími dárci, posílit rozdrobenost a snížit dopady české rozvojové spolupráce. Nemenší pozornost je proto třeba věnovat souběžné přípravě koncepce zahraniční rozvojové spolupráce na léta 2011 až 2015, která ukáže, jakým směrem se česká rozvojová spolupráce vydá konkrétně. V obou případech však nejde pouze o výsledek, ale i o způsob jejich projednání a schválení. Projde zákon v tichosti a bez parlamentních rozprav, jako by se jednalo o další normu, kterou po nás vyžaduje Evropská unie, anebo jeho předložení konečně rozproudí politickou debatu o vztahu České republiky ke „zbytku“ světa, ve kterém žije téměř miliarda a půl žen, mužů a dětí pod hranicí absolutní chudoby?

Připravil Pavel Bajer

KVALITA V SOCIÁLNÍCH SLUŽBÁCH**Rozvoj kvality v sociálních službách je náročný a dlouhodobý proces**

V čísle 1/2007 jsme avizovali novou rubriku věnující se standardům kvality sociálních služeb. Do čísla 2/2007 jsme připravili úvodní dva články věnující se této problematice. V prvním Martin Bednář čtenáře seznamuje obecně s problematikou kvality, ve druhém Jaroslava Sýkorová vysvětluje základní ustanovení standardu č. 1. Ve třetím čísle se zabírá Jiří Miler standardem č. 2 – dodržování a respektování práv uživatelů služeb. V dalším čísle objasňuje Petr Matuška standard č. 3 – jednání se zájemcem o službu a č. 4 – uzavírání smlouvy. V prvním čísle roku 2008 vysvětlují standard č. 5 – individuální práce s uživatelem Milena Johnová a Antonín Plachý. V následujícím čísle komentuje Jan Michalík standard č. 6 – dokumentace o poskytování sociální služby. V čísle 3/2008 představila Martina Chlápková standard č. 7 – stížnosti na kvalitu nebo způsob poskytování sociální služby a standard č. 8 – návaznost poskytované sociální služby na další dostupné zdroje. V posledním čísle roku 2008 přibližuje Martin Bednář standard č. 9 – personální a organizační zajištění sociální služby a standard č. 10 – profesní rozvoj zaměstnanců. V letošním úvodním čísle seznamuje Daniel Rychlík s kritérii tzv. provozních standardů č. 11–13. V dalším čísle představují Ilona Holková a Milena Tomášková standard č. 14 – nouzové a havarijní situace. V předchozím čísle přibližuje Jaroslava Sýkorová poslední standard č. 15 – zvyšování kvality sociální služby. V současném čísle tuto rubriku uzavíráme rozhovorem s jejím garantem Mgr. Martinem Bednářem, Ph.D.

Jste spokojen s tím, jak byly prezentovány jednotlivé standardy kvality v naší rubrice?

Jsem velmi rád, že se příspěvků k jednotlivým standardům kvality ujali zkušení autoři, resp. inspektoři kvality. A je to o to cennější, že to udělali bez nároku na odměnu. Za to jim velmi děkuji. Myslím si, že všechny příspěvky byly velmi kompetentní, byť různým způsobem zpracované, ale to je přirozené. Samozřejmě v rozsahu, který byl rubrice vyhrazen, není možné obsáhnout vše. Myslím si ale, že i kdyby byl podstatně větší, stejně se to nepodaří, neboť toto téma nemůže být nikdy vyčerpáno. Zkrátka čím víc víme a umíme, tím více se nám ukazují nové možnosti, otázky. V době, kdy rubrika vycházela, vydalo ministerstvo práce a sociálních věcí výkladovou publikaci ke standardům kvality. Všimněme si, že se texty zde uveřejněné s příspěvky v časopise nepřekrývaly, ale také si neodporovaly. Je velmi důležité, že se tímto způsobem vytváří teoretická základna pro zvyšování kvality sociálních služeb, že postupně zaplňujeme deficit, který jsme v této oblasti měli. Ten, kdo má zájem o problematiku a chce studovat, získávat poznatky či inspiraci, má kde čerpat.

Naplnil se váš cíl, který jste avizoval při vzniku této rubriky – usnadnit složitý proces

zkvalitňování praxe, ale také přispět k rozvoji kvality jako takové?

Souvisí to s tím, co jsem uvedl výše. Rozvoj kvality v sociálních službách je náročný a dlouhodobý proces. Domnívám se, že příspěvky v rubrice uveřejněné přispěly k pochopení toho, že amatérismus, byť s dobrým srdcem, nestačí. Nicméně tak jako neexistuje jediná a vyčerpávající definice kvality, tak neexistuje jediná odpověď na otázku, co kvalitu v sociálních službách tvoří. To ale neznamena, že tato otázka odpověď nemá. Naopak. A jsem rád, že mnoho odpovědí si čtenáři mohli přečíst.

Podařilo se využít prostor, který jsme dali v časopise, jak jste uvedl, k dispozici všem, které problematika kvality v sociálních službách zajímá?

Bohužel i když vím, že rubrika čtená byla, písemných ohlasů nebylo mnoho. Iniciovat písemnou diskusi, polemiku, prezentaci vlastních názorů či zkušeností se nám nedaří. Asi nejsem sám, kdo pozoruje malou ochotu psát. Chybí čas, odvaha, motivace. Možná jsme málo provokovali či povzbuzovali. Jinými slovy, prostor byl využitý už méně.

V úvodním rozhovoru při vzniku této rubriky jste říkal, že standardy kvality jsou v sociálních službách tak říkajíc „tématem

dne". Zůstávají jím po více než dvou letech trvání rubriky, nebo se situace změnila?

Dnes je tématem dne financování a s tím související budoucnost služeb. Bohužel mnozí poskytovatelé jsou na pokraji přežití a výhled do příštího roku optimismus neskýtá. Nikde jsem se ale nesetkal s tím, že by z tohoto důvodu byly standardy odsunuty tak říkajíc na druhou kolej, že by někdo říkal „teď na to nemáme“. Postupně se poskytovatelé sžívají s tím, že naplňování standardů kvality a existence sociální služby jdou ruku v ruce. I když jsou samozřejmě velké rozdíly. Pořád ještě existují služby, které jsou na počátku, spoléhající, že k nim inspekce nedorazí, a tudíž mají dost času. V tomto ohledu není prospěšná rozdílná praxe uplatňovaná ve vztahu ke službám zřizovaným kraji a poskytovatelů jiných zřizovatelů. Na druhou stranu je čím dál více organizací, které mají práci se standardy kvality zažitou, propracovanou, kde se jejich naplňování stalo integrální součástí služeb a všech činností, které s jejich poskytováním souvisí. Některé organizace jdou dokonce ještě dál a zavádějí systémy řízení kvality, jako je např. ISO, pro příklad mohu jmenovat např. některá pracoviště Slezské diakonie či Charitu Opava.

Přetrvává stále problém se zužováním kvality sociálních služeb na standardy kvality, nebo se už vnímání poskytovatelů a uživatelů sociálních služeb posunulo?

Především si myslím, že čím dál více poskytovatelů standardům kvality porozumělo, tudíž že ve standardech kvality nevidí formální, a tedy zbytečné „papírování“. Zvětšuje se skupina těch poskytovatelů, kteří vědí, že standardy kvality jsou součástí kvality, ale že kvalita je pojem daleko širší. Propracovávají metodiku, zvyšují odbornost, zavádějí systém a říkají, že nechápou, jak bez toho mohli dříve fungovat. Je potěšující pozorovat, jak se zvyšují kompetence, ale zároveň, jak se mnozí přes ony fáze neporozumění a formalismu propracovali k uvědomění si podstatného, tedy že odbornost je základní předpoklad, ale standardy kvality nebrání lidské blízkosti, sdílení, pěstování dobrých vztahů. A těchto poskytovatelů je skutečně čím dál více. I tady jsem ale dalek zevšeobecnění

a přemalovávání reality na růžovo. Nedávno jsem v jednom velkém domově pro seniory viděl tuto základní péči: trojice žen ve zdravotnickém oblečení, včetně zelených zástěr zašněrovaných na zádech, se zakrytými vlasy, s rouškami na ústech a s gumovými rukavicemi na rukou se přesouvaly s tzv. hygienickým vozíkem od pokoje k pokoji, aby postupně umyly jednotlivé obyvatele. Na otázku, proč jsou takhle oblečené, odpověděly, že by „mohly něco chytout“. Pro upřesnění dodávám, že šlo o běžné oddělení domova pro seniory, kde sice žili z velké části imobilní uživatelé, ale nebyla zde rozšířena žádná infekční nákaza. Kontakt s touto trojicí žen byl jediný, který během dopoledne uživatelé upoutání na lůžko s personálem měli. Zejména poskytovatelé tohoto typu stále upozorňují na nesmyslnost standardů, přičemž ale většinou ve skutečnosti jen dokazují, že jim vůbec nerozumějí. Bohužel oč méně si to uvědomují, o to jsou vehementnější.

Existují další aktuální problémy, které s kvalitou souvisí, ale v rubrice jsme se jimi nezabývali?

Za poměrně nový a v rubrice neřešený problém považuji úroveň dalšího vzdělávání. Patrně také v souvislosti se zavedením povinného rozsahu vzdělávání pracovníků v primární péči se výrazně rozšířila nabídka různých vzdělávacích agentur. A přesto, že jejich semináře, kursy či jiné vzdělávací aktivity jsou akreditované, úroveň je v některých případech velmi nízká. Někdy mně rozhořčení poskytovatelé vyprávějí doslova o nesmyslech, které jim školicí sděloval. Sam jsem zažil situaci, kdy se na mne vzdělávací agentura obrátila se žádostí, abych garantoval vzdělávací program, který byl velmi nedostatečně popsán. Když jsem požádal o upřesnění obsahu a jména lektorů s tím, že je nebude možné v průběhu vzdělávání měnit za kohokoli, tak přestali mít o spolupráci zájem. Považuji tento jev za velmi nebezpečný, proces zavádění kvality do sociálních služeb se tím může velmi zkomplikovat. A spoléhat se, že trh nabídku „vyčistí“, mi připadá za současných podmínek buď jako naivita, nebo vědomé podpořování tohoto stavu.

Připravil Pavel Bajer

Věříme, že rubrika umožnila nejenom kvalifikovanou diskusi, ale především poskytla poskytovatelům oporu v tom, že standardy kvality sociálních služeb jsou užitečné jak pro jejich uživatele, tak pro ně samotné.

Své reakce, náměty a příspěvky do diskuse posílejte na adresu socialniprace@socialniprace.cz.

AKADEMICKÉ STATĚ

Prvních pět statí v této rubrice se z různých úhlů pohledu vztahuje k tématu tohoto čísla, vztahu sociální práce a rozvojové pomoci, a nabízí reflektovaný vhled do problematiky třetího světa.

Místo sociální práce v mezinárodní pomoci a spolupráci

The Meaning of Social Work in International Relief and Cooperation

Květoslava Princová

Mgr. Ing. Květoslava Princová působí na CARITAS – Vyšší odborné škole sociální v Olomouci a Cyrilometodějské teologické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Dříve pracovala jako koordinátorka a manažerka humanitárních aktivit Charity Česká republika. Pracovala zejména v zemích bývalého Sovětského svazu a na Balkáně. V současné době se zabývá etikou poskytování humanitární a rozvojové pomoci a na toto téma píše doktorskou práci.

Abstrakt

Sociální práce je vnímána jako pomoc jednotlivcům, rodině, skupinám a komunitám. Mezinárodní sociální práce (sociální práce v rozvíjejících se zemích) je práce hlavně se skupinami a komunitami; s akcentem na jejich uschopňování a zejména na kontext, ve kterém se sociální práce děje. Zahraniční pomoc reaguje na problémy ve světě, ať už jsou to války, přírodní katastrofy, dlouhodobé kombinované krize či extrémní chudoba. Tuto pomoc dnes nazýváme zpravidla pomocí humanitární, rozvojovou a rozvojovou spoluprací. Způsobila mnoho dobrého, ale má i některé negativní dopady. Je to obor, který se prudce vyvíjí a při vědomí těchto negativních dopadů se snaží nalézat optimální způsoby realizace. Jedním z těchto způsobů je úsilí o vidění potřeb vcelku, co největší propojování a uzpůsobení místním potřebám. Navíc rozvojová pomoc nebo lépe rozvojová spolupráce reaguje na globální problémy, ale není schopna postihnout dopady globalizace, které se projevují stále větším zvyšováním rozdílů mezi lidmi a jejichž důsledkem je extrémní chudoba. Při řešení globálních problémů „shora“ se bohatí stávají ještě bohatšími a chudí ještě chudšími. Tato vznikající extrémní chudoba je často velmi lokalizovaná a projevuje se zejména v místech, která vypadla z procesu řešení globální chudoby. Nástrojem, který je velmi užitečný právě při pomoci těmto vyloučeným komunitám, je často mezinárodní sociální práce. Pokud bychom porovnávali způsoby práce při poskytování zahraniční pomoci, vyjde nám mezinárodní sociální práce jako jedna z těch, které je schopny působit nejvíce „dobra a nejméně škod“.

Klíčová slova

humanitární pomoc, humanitární katastrofa, rozvojová spolupráce, mezinárodní pomoc, sociální práce, mezinárodní sociální práce, komunitní práce, zranitelnost, chudoba, rozvojové cíle tisíciletí, spolupráce

Abstract

Social work has been understood as the work with individuals, families, groups and communities. International social work (social work in developing countries) is mainly based on the group and community work, with the emphasis on empowerment and different context (cultural, social, environmental, etc.). International relief responses to the problems in the world – wars, disasters, combined crises, extreme poverty. According to the length of the relief we distinguish humanitarian

relief and development cooperation. This kind of activities has done much good but there are also negative impacts. There is much effort being invested in order to find the best way of realisation of the international relief and cooperation. One of the good principles found is a holistic understanding of the problem; it means to understand the whole problem in its complexity and to adopt the relief to the needs as much as possible. The development cooperation which tries to treat the global problems is not able to heal all impacts of globalisation which are nowadays emerging, especially the big differences between people and extreme poverty resulting from it. While solving the global problems "from above" the rich become richer and the poor become more and more poor. The extreme poverty is very often located in specific places which were left out in the process of fast development. International social work is very often the instrument, which is very successful in diminishing this kind of poverty. Comparing different kinds of international relief, social work is one of which is doing more "good and less harm".

Keywords

humanitarian relief, humanitarian disaster, development cooperation, international relief, social work, international social work, community work, vulnerability, poverty, Millenium Development Goals, cooperation

1 Úvod

Cílem této stati je určit místo či význam sociální práce v zahraniční pomoci a spolupráci. Považuji za nutné zabývat se tímto tématem zejména proto, že pomoc do zahraničí je v českém prostředí vnímána především jako humanitární pomoc po katastrofách nebo jako rozvojová pomoc či spolupráce, a role pracovníků v této pomoci jako spíše manažerská či koordinační. Stále však narůstá potřeba porozumět problémům ve světě očima těch, kterým je pomoc určena, což umožňuje právě perspektiva sociální práce, i když poznání problémy jsou potom řešeny třeba na jiných úrovních a v jiných oblastech života.

1.1 Mezinárodní pomoc a spolupráce

Mezinárodní pomoc a spolupráce je výsledkem úsilí států, vlád, mezivládních organizací, mezinárodních humanitárních organizací, velkých sponzorů i malých dárců, profesionálů i amatérů. Jejich snahou je zpravidla zmírnit utrpení lidí, zmírnit hlad, chudobu, nemoci, pomáhat ke vzdělání, k lepšímu způsobu obživy, lepšímu životu. Popsat cíle, způsoby a formy jednotlivých druhů pomoci i motivace jednotlivých pomáhajících a konkrétní činnosti organizací přesahuje možnosti tohoto článku.¹ Zabývají se pomocí v krizi, řešením jejich následků, prevencí i rozvojem podle svého zaměření, soustřeďují se na uplatňování lidských práv ve světě, a stále častěji se v jejich kurikulu objevuje sociální práce se skupinami, s komunitami. Je tomu tak proto, že chudoba ve světě sice mírně klesá, ale vzrůstají rozdíly mezi lidmi a situace ohrožených, více

zranitelných skupin se zhoršuje. Tento článek by měl přispět k vyjasnění cílů poskytování zahraniční pomoci, způsobů její realizace, nastínění problémů, které jsou s poskytováním zahraniční pomoci spojeny, i k vnímání narůstající důležitosti mezinárodní sociální práce.

1.2 Sociální práce

Existuje mnoho definic sociální práce, které zdůrazňují její důležitost jak v práci s jednotlivci, tak se skupinami a komunitami ve snaze „...ochránit a posílit zejména znevýhodněné a ohrožené skupiny a jednotlivce ve společnosti“ (Havrdová, 1999: 154) nebo „...měnit sociální struktury, které utlačují určité skupiny lidí...“ (Thomas a Pierson, 1995: 357). Matoušek (a kol., 2008) upozorňuje na podmíněnost sociální práce kulturním kontextem, ve kterém vznikla, vázanost na původní kmenové tradice, tradice původních koloniálních mocností i aktuální vlivy modelů sociální práce, které přinášejí do těchto zemí mezinárodní organizace.

Námítky týkající se kulturního kontextu jsou nesmírně důležité; tímto aspektem se zabývá Mezinárodní federace sociálních pracovníků, která definuje sociální práci jako činnost, která podporuje sociální změnu, řešení problémů v mezilidských vztazích, posílení a osvobození lidí a která zasahuje všude tam, kde se lidé dostávají do kontaktů se svým prostředím. Klíčovými principy podle této definice jsou principy lidských práv a společenské spravedlnosti. Celkové zaměření sociální práce je podle této definice společné, ale priority každodenní praxe se v každé zemi liší

v závislosti na kulturních, historických a socioekonomických podmínkách.²

2 Co je cílem poskytování mezinárodní pomoci a snah o spolupráci?

Na prvním místě je to zmírnění utrpení a snížení počtu obětí v důsledku přírodních katastrof či válečných konfliktů, z dlouhodobé perspektivy je to především odstranění chudoby.

2.1 Zmírnění lidského utrpení a zranitelnosti
Humanitární charta (2003) zdůrazňuje právo civilních osob na ochranu a pomoc i nutnost uskutečnit všechny možné kroky k zastavení či zmenšení útrap vyplývajících z ozbrojených konfliktů nebo přírodních katastrof. Toto právo je zakotveno v mezinárodních konvencích, lidsko-právních dokumentech, humanitárním a uprchlickém právu. Reakci mezinárodního společenství vyžadují zejména katastrofy, které mají povahu humanitárních katastrof, to znamená, že došlo k velké ztrátě na životech, majetku a velkému lidskému utrpení. Zabezpečení základních potřeb je především závislé na vlastním úsilí postižených lidí a primární úlohu zde hraje příslušný stát. Mezinárodní pomoc je podle Humanitární charty nutná tehdy, když ti, kdo mají primární odpovědnost, nejsou schopni nebo ochotni splnit tuto úlohu sami. Důraz je kladen na to, aby se využívalo schopností samotných obětí vyrovnat se s dopadem humanitární katastrofy. Bohužel, pro milióny lidí v současném světě se tato schopnost mění a zmenšuje (především díky migraci nebo změně prostředí, ve kterém žijí) a zintenzivňuje se jejich zranitelnost (Bankoff a Hillhorst in Bankoff, Hillhorst a Frerks, 2004). Pak pomoc státu a případně mezinárodních institucí je čím dále tím více potřebná.

Hovoříme-li o přírodních katastrofách, pak je třeba zdůraznit, že příroda sama nečiní z přírodních katastrof katastrofy humanitární, ale je to lidská zranitelnost, která způsobí to, že dochází ke ztrátě na životech, velkému utrpení a ztrátě lidské důstojnosti. Můžeme v této souvislosti porovnat dopady působení hurikánů na Floridu v USA a dopady cyklónů³ obdobné intenzity v Bangladéši, jejichž následky, co se týká ztráty na životech, jsou nesrovnatelné. Riziko, že se přírodní katastrofa stane katastrofou humanitární, stoupá se zranitelností obyvatelstva a klesá se zvyšováním kapacit daného obyvatelstva či komunity (Westgate, O'Keefe, 1976, Winchester,

1992, in Voutira, 1998). Pokud chceme tedy něco dělat proti lidské zranitelnosti a tím zranitelnosti celých komunit a společenství, je třeba posilovat a podporovat jejich kapacity: lidské (vzdělání a zdraví), sociální (sociální sítě, instituce), přírodní (vzduch, půda, rostliny, voda), fyzické (bydlení, infrastruktura) a finanční.

2.2 Zmírňování chudoby

Na prvním místě Rozvojových cílů tisíciletí⁴ (MDGs, 2000) stojí odstranění extrémní chudoby a hladu. Rozvojové cíle tisíciletí jsou shrnutím závěrů různých mezinárodních konferencí a summitů devadesátých let minulého století. Podle významného místa, které odstranění chudoby zaujímá právě v souboru těchto cílů, je to nejvýznamnější problém, se kterým se současný svět potýká. Je to však pojem mnohoznačný, existují různé koncepty chudoby, je subjektivně a odlišně vnímána i samotnými chudými. Podle toho je také odlišně interpretována. Chudoba je spojována s hmotnou nouzí, deprivací, s vyloučením jedinců či určitých sociálních skupin od materiálních zdrojů (Krebs, 2007: 107). Biblicky je chudoba čistě sociální fenomén, omezení možnosti na základě materiálního nedostatku, znamená omezení svobody, práv a izolaci (Kasper, 1993). Koncept, který je z hlediska kontextu relevantní pro cíle mezinárodní pomoci, je koncept globální chudoby. Faktory, které globální chudobu ovlivňují, jsou geografické podmínky, kultura, ekonomické poměry a politiky, způsob vládnutí a politika potravin chudoby (Cox, Pawar, 2006: 165). Globální chudoba se často definuje spíše kvantitativně. Světová banka definuje život za 1 dolar na den jako extrémní chudobu a život za méně než 2 dolary na den jako chudobu. Přesto, že se zdá, že statisticky počet lidí žijících z méně než jednoho dolaru na den klesá – z 28 % světové populace v roce 1990 na 21 % v roce 2001 (Aziz in Pinstup-Andersen a Sandoe, 2007: 131) – projevuje se chudoba jinak: díky globálním opatřením, která mají snahu podporovat ekonomiky rozvojových zemí, i díky prudce se rozvíjícímu hospodářství zejména ve východní Asii se bohatí stávají bohatšími a chudí chudšími. Chudoba klesá, zatímco nerovnosti a rozdíly rostou (Majid, 2003). Je zřejmé, že globální změny mají lokální dopady. To znamená, že rozdíly mezi státy klesají, zatímco uvnitř států rostou (Pinstup-Andersen a Sandoe, 2007). Ann Harisson (2006) ve své knize ukazuje, že chudí mohou profitovat z globalizace, když je

v pořádku systém vládnutí a institucí v dané zemi. Globalizace může pomáhat ekonomii státu, ale v mnoha zemích zůstává stále více komunit mimo tento proces. Důvody mohou být různé – neschopnost, nechtění, kulturní nebo náboženské překážky. Tyto komunity jsou vyloučeny z procesu rozvoje i ze samotného života společnosti. Ztrácejí schopnost vyrovnávat se s problémy, absorbovat nový kapitál a v tomto smyslu se stávají stále více chudými a více zranitelnými než okolní společnost. Podle Dorothy Hilhorst (in Bankoff, Frerks a Hilhorst, 2004) jsou chudoba a zranitelnost jen obrácenou stranou téže mince.

3 Realizace mezinárodní pomoci a spolupráce

Pro realizaci pomoci je velmi důležitý kontext⁵, ve kterém se tato pomoc odehrává, proto se každá jednotlivá realizace pomoci liší. Přesto je možné učinit určité rozdělení této pomoci, především podle toho, co je cílem pomoci. V této souvislosti se nejčastěji hovoří o humanitární pomoci a rozvojové spolupráci.

3.1 Humanitární pomoc

Na humanitární katastrofy reaguje humanitární pomoc. Humanitární pomoc by se měla poskytovat co nejrychleji a po co nejkratší dobu. V zahraničí je tato pomoc nazývána emergency relief (krizová pomoc), což lépe odpovídá požadavku rychlé pomoci, ale v našem prostředí se zatím používá spíše termín humanitární. V rámci humanitární pomoci je poskytována voda, potraviny, základní lékařská péče, přístřeší, příkrývky, základní ošacení. Míra poskytování humanitární pomoci je stanovena minimálním standardem; je to množství základních potřeb, které ještě umožní důstojný život lidí zasažených nenadálým neštěstím (Sphere Project, 2003). Je kladen důraz na to, aby se využily maximálně místní zdroje a kapacity místních lidí i jejich vlastní schopnosti se s nenadálou situací vyrovnat. Minimální standardy kladou důraz na řádné vyhodnocení situace, spoluúčast příjemců pomoci, řádnou koordinaci a odpovědnost jak vůči dárcům, tak vůči příjemcům pomoci.

3.2 Psychosociální krizová pomoc

Souběžně s humanitární pomocí probíhá psychosociální krizová pomoc, která je souborem reakcí, činností a služeb, které navozují v době trvání mimořádné události a v době zvládání jejích důsledků v zasažených lidech, obcích a or-

ganizacích přesvědčení, že na to nejsou sami, že i oni mohou pomáhat druhým, že to společně zvládnou a napříště se připraví (Standards psychosociální krizové pomoci, 2009).

3.3 Následná pomoc

Ideální případ je, že lidé co nejdříve po nenadálé situaci začnou normálně žít a chopí svůj osud do svých rukou. Po velkých katastrofách se to moc nedaří, protože lidé nemají obydlí, a proto je třeba je podpořit při rekonstrukci jejich obydlí, popřípadě stavbě nových a při obnově způsobu obživy. To je samozřejmě velmi těžké, pokud je katastrofa provázána konfliktem nebo se jedná o katastrofu, kterou konflikt způsobil, či obráceně, pak jsou výsledkem množství uprchlíků, kteří se do svých obydlí vrátit nemohou. Pak se ovšem prodlužuje období, po které se poskytuje humanitární pomoc, protože minimálně ženy, děti a staří lidé jsou na této pomoci závislí. Tento druh pomoci se nazývá zejména v zahraniční literatuře reconstruction, rehabilitation.

3.4 Rozvojová pomoc a spolupráce

V českém prostředí je velmi zažitý pojem rozvojová pomoc. Je však třeba zdůraznit, že v mezinárodním kontextu je již od začátku druhé poloviny minulého století snaha užívat pojem rozvojová spolupráce, který má zdůraznit změnu postoje od paternalistického k partnerskému. Pojem rozvojová spolupráce se užívá zejména v oficiální komunikaci i v českém prostředí. Zdůrazňování partnerství a spolupráce není důležité jen v oblasti oficiální pomoci, která se provádí na nejvyšší úrovni mezi vládami, ale spolupráce je nutná, jak uvidíme i dále, především mezi lidmi.

V předchozích kapitolách bylo uvedeno, že největším tématem zahraniční spolupráce z dlouhodobého hlediska je chudoba, zároveň je ale zdůrazněno, že se jedná o pojem, který je velmi těžce uchopitelný a způsobený mnoha faktory. Proto se rozvojová spolupráce soustřeďuje i na další oblasti, které s chudobou souvisí. Realizuje se jako boj s tou bezprostřední chudobou a hladem, jako podpora vzdělávání, podpora zdravotnictví, rozvoj podnikání, investice do infrastruktury, do životního prostředí, boj s infekčními chorobami, vyhledávání energetických zdrojů, podpora demokracie, podpora vzdělanosti a práv žen, podpora dobrého vládnutí, a budování světového partnerství (MDGs, 2000).

Zahraniční rozvojová spolupráce České republiky je ucelenou vládní politikou vůči partnerským rozvojovým a transformujícím se zemím, tzv. prioritním zemím, a představuje pomoc formou transferu financí, materiálu, expertní či technickou za účelem dlouhodobě udržitelného rozvoje partnerských zemí.

Celkově ve světovém měřítku zahrnuje rozvojová spolupráce strukturální rozvojové projekty zaměřené na chudé země, realizované ve spolupráci Světové banky nebo Mezinárodního měnového fondu s místními vládami na restrukturalizaci domácí ekonomiky, dále velmi rozsáhlé rozvojové programy probíhající většinou na bilaterální úrovni – jedná se o finanční injekce do školství, zdravotnictví, infrastruktury telekomunikací (Pazderka a kol., 2005).

3.5 Mezinárodní sociální práce

Pazderka uvádí dále, že vedle shora již zmiňovaných velkých programů realizovaných nadnárodními institucemi probíhá řada menších rozvojových projektů realizovaných nevládními organizacemi. „Ty kladou velký důraz na operativnější rozměr projektů, konkrétní práci s místními komunitami a na posilování vlastních schopností lokálních obyvatel... Pro nastartování samostatného rozvoje zemí, kde jsou projekty realizovány, je nutné výše zmíněné metody a druhy rozvojových projektů kombinovat.“ (Pazderka a kol., 2005.) Metody a způsoby práce, které uvádí, jsou metodami sociální práce. Je to sociální práce, která probíhá na místní úrovni v mnoha zemích na světě a je prováděna jak místními pracovníky, tak mezinárodními organizacemi. Jak již bylo řečeno v kapitole 1.2, klade se u sociální práce na místní úrovni velký důraz na kulturní, historický a náboženský kontext. Potřeba znalosti lokálního kontextu a účasti místních odborníků je opravdu velká, proto Cox a Pawar (2007: 20) vidí jako hlavní úkol Mezinárodní sociální práce především podporu vzdělávání v sociální praxi globálně i lokálně s cílem vybudovat opravdovou integrovanou mezinárodní profesi, „...která reflektuje kapacitu sociální práce a schopnost správně a efektivně reagovat na různé globální problémy, které mají výrazný dopad na kvalitu života velké části populace. Tato globální a lokální podpora vzdělávání v sociální práci je založena na integrovaném přístupu, který zahrnuje perspektivu globální, lidskoprávní, ekologickou i sociálního rozvoje.“

Globální koncept znamená obrovskou rozmanitost v jednotě, rozmanitost ve všech rozměrech života, ale především sociální a kulturní. Lidskoprávní perspektiva se opírá o hodnoty lidské důstojnosti, svobodu, rovnost a nediskriminaci, spravedlnost a solidaritu. Ekologická perspektiva je založena na vizi, že ekologická krize bude efektivně přemožena spíše sociálními, ekonomickými a politickými změnami než vědeckými či technologickými procesy. Perspektiva sociální vychází z hodnot, jako jsou participace, udržitelnost, sociální integrace, lidská práva a základní svobody. Základní programy a strategie, které Mezinárodní sociální práce používá, jsou: posilování komunit, pomoc ke svépomoci, budování kapacit, vytváření pracovních příležitostí včetně zavádění systémů drobných půjček, komunitní rozvoj (Cox a Pawar, 2007).

4 Problémy spojené s poskytováním pomoci, navazováním spolupráce

Zdálo by se, že způsoby pomoci jsou jednoznačně určeny – že každá potřeba vyžaduje určitý druh pomoci. To je samozřejmě pravda, ale potřeby jsou specifické, jejich poznání je velmi složité, a proto dlouhá historie pomoci je neustálým hledáním té pravé odezvy adekvátní kontextu, ve kterém se pomoc či spolupráce odehrávají, a odpovídající skutečným potřebám lidí, o které samozřejmě především jde. Zároveň je zde snaha po správném jednání jak ze strany organizací, které pomoc zprostředkují, tak po správném a odpovědném jednání vůči donorům. Do roku 2005 bylo na zahraniční pomoc investováno 2,3 biliónu USD (Easterly, 2006: 165). Často se ale stává, že se tato pomoc mine účinkem. Některé případy problémů a chyb jsou spojeny s řešením etnických konfliktů, dlouhodobých krizí, různých politických zájmů nebo slabého mandátu OSN⁶. Je to draze zaplacené poučení, ale dodnes není možno říci, že bylo toto poučení dostatečné a že není možné, aby se tato situace opakovala. Zde bych ráda uvedla jen několik příkladů, na které můžeme najít odpověď v rámci tohoto článku. Některé problémy jsou nastíněny také v předchozích kapitolách.

4.1 Humanitární pomoc a čas

Humanitární pomoc je vždy poznamenána tlakem času, který působí skutečnou krizovou situací, potřebou humanitárních organizací ukázat, že dokáží adekvátně reagovat, i tlakem donorů,

kteří chtějí vidět výsledky za své peníze. Tím dochází k podcenění řádného průzkumu potřeb i místních kapacit. Často je velmi jednoduché poskytovat postiženým lidem základní životní potřeby a činí se tak po příliš dlouhou dobu – déle, než by bylo nezbytně nutné. Obyvatelstvo sice zpravidla po přestálém neštěstí potřebuje dostatek času, aby zmobilizovalo své vlastní vyrovnávací mechanismy, ale zároveň musí mít důvod, aby mobilizovalo své vlastní síly a nespolehalo se na humanitární pomoc. Ještě mnohem komplikovanější je situace v období po krizi, kdy ještě probíhá či doznívá konflikt (Hilhorst, Bankoff in Bankoff, Frerks a Hilhorst, 2004). V takovéto situaci je nutné poskytovat pomoc po delší dobu, protože často je situace příliš nejistá na to, aby se byli lidé schopni rozhodnout, co budou dělat, čím se budou živit. Zde již pak může vzniknout a vzniká závislost na materiální humanitární pomoci.

4.2 „Rozvojová agrese“

Velké programy v kontextu globalizace, velké přehrady, vznik velkých plantáží, odlesňování, důlní činnost, mají za následek přemísťování lidí, změnu jejich prostředí, vojenské akce, porušování lidských práv. Místní (lokální) lidé mohou tyto změny těžko ovlivňovat, díky systému vládnutí v těchto zemích a slabé občanské společnosti, ale naopak se díky měnícímu se prostředí stávají více zranitelnými. Objevují se zde například záplavy a sesuvy půdy, které zde nikdy předtím v takovémto rozsahu nebyly (Heijmans in Bankoff, Frerks a Hilhorst, 2004).

4.3 Zvyšování sociálních rozdílů

V předchozích kapitolách již bylo popsáno, jak rychlý rozvoj některých zemí, stejně tak jako injekce do rozvoje některých zemí znamenají zvyšování sociálních rozdílů mezi různými skupinami obyvatelstva, které nejsou schopny tyto velké změny absorbovat a profitovat z nich. Důsledkem globálních změn, ať už kulturních, environmentálních či ekonomických, je i obrovský rozmach slumů v těsné blízkosti velkých měst. Lidé ve slumech žijí v sociálním vyloučení a jsou nejvíce ohroženi a zranitelní. Bankoff a Hilhorst (2004) uvádějí, že přes 95 % úmrtí následkem „přírodních“ katastrof se stane v rozvojových zemích, kde milióny lidí žijí v rychle se rozrůstajících slumech. Slumy se velmi často skládají jen z „příchozích“, většinou se zde netvoří komuni-

ty, které by si osvojily svoji kulturu a svůj způsob obživy. Zdrojem obživy je zde velice často obchod s drogami a s lidmi (Seabrook, 2007).

5 Nové přístupy k poskytování mezinárodní pomoci, cesty k opravdové spolupráci

Z předchozích odstavců plyne, že jak ztráty na životech, tak lidské utrpení i chudoba jsou důsledkem zranitelnosti lidí, komunit a celých společností. Hilhorst (in Bankoff, Frerks a Hilhorst, 2004) říká, že zranitelnost je vhodnější koncept než chudoba, pokud chceme pochopit procesy v rozvojovém světě. Je to koncept, podle kterého je možno plánovat a budovat strategie. Budováním kapacit komunit nebo celých společností snižujeme jejich zranitelnost (Westgate, O'Keefe, 1976, Winchester, 1992, in Voutira, 1998). V tomto odstavci bych ráda ukázala, jakými strategiemi je možno riziko vzniku nenadálých neštěstí či vyloučení snižovat, vyhnout se alespoň některým problémům, které se v současné mezinárodní pomoci vyskytují, a zároveň účinně pomoci těm, kteří tuto pomoc opravdu potřebují.

5.1 Budování krizím odolných komunit

V rámci preventivních programů (DRR – Disaster Risk Reduction) se budují krizím odolné komunity (Disaster Resilient Communities). Při vytváření takovýchto komunit se využívá nástrojů mezinárodní sociální práce, zejména: participativní metody, práce na komunitních sociálních programech, vytváření svépomocných skupin, podpora budování odolných komunit a schopnosti společné reakce na určité situace, rozvoj schopností vést místní organizace a instituce a jejich zapojování do vyšších organizačních celků (Twigg, 2007). Cílem je vybudovat komunitu, která bude schopna vzdorovat následkům přírodních nenadálých neštěstí; proto podstatnou součástí programů tvoří krizový management a vytváření systémů včasného varování.

5.2 Principy efektivnosti pomoci v praxi

Spolupráce s místními občanskými organizacemi a posilování jejich kapacit se uplatňují při vytváření udržitelných venkovských projektů, ať už při rozvoji řemesel nebo drobného zemědělského podnikání (Černík a Váně, 2009). Tyto projekty se například realizovaly v oblastech po tsunami v Indonésii, ale i v oblastech, které živořily po rozpadu sovětské ekonomiky v Gruzii, a využívají

se velmi často při budování stabilních komunit a udržitelných způsobů obživy všude v rozvojových zemích.

5.3 Práce s komunitou ve slumech

Práce s komunitou ve slumech vyrůstajících v sousedství velkých měst je také založena na participativních metodách, obyvatelé jsou zahrnováni do plánů na zlepšení úrovně svého bydlení. Jedná se většinou o velké projekty financované velkými organizacemi, jako je například Mezinárodní organizace práce, ale existuje i mnoho malých komunitních projektů nevládních organizací (Majale, 2008). Vytváření a posilování místních komunit, včetně jejich podílu na rozhodování, nelze z realizace těchto projektů vynechat. Situace ve slumech je velmi složitá, vzhledem k různosti obyvatelstva. Kniffki (2006) uvádí, že efektivní prevenci a následnou pomoc je možné realizovat pouze díky existujícím nebo pokud možno nově vytvořeným sociálním vazbám a stabilní sociální struktuře, což potom může vytvořit podmínky i pro udržitelný rozvoj.

5.4 Propojení prvků humanitární a následné rozvojové pomoci

Propojení prvků humanitární, následné a rozvojové pomoci (link relief, reconstruction, development) nebo (developmental relief) je velmi důležitý koncept při poskytování humanitární pomoci. Když už je nutné humanitární pomoc poskytovat, je třeba poskytovat ji po co nejkratší dobu a od začátku pomoci se snažit uplatňovat rozvojové, preventivní prvky, především participativní metody, podporovat místní schopnosti vyrovnat se s následky katastrofy a vytvořit mechanismy, jak dopadům nenadálých neštěstí odolávat. Tyto prvky uplatňovat po celou dobu pomoci a po jejím ukončení pokračovat v rozvojových a preventivních projektech (Sphere Project, 2004, Hilhorst 2008).

5.5 Přístup k řešení nerovnosti

Důležitým dopadem rozvoje je sice globální pokles chudoby (viz výše), ale také narůstající rozdíly mezi chudými a bohatými, vytváření vyloučených komunit a růst sociálního napětí. Je otázkou, zda rovnost by mohla být cílem, který by usnadnil řešení problémů narůstající vyloučenosti celých skupin obyvatelstva. Určitá míra nerovnosti je vždycky nutná; musí existovat alespoň minimální stupeň individualismu a univer-

zalismu. Co je však více přirozené než všeobíhající rovnost, je spolupracující jednání (Thorbecke in Pinstруп-Andersen a Sandoe, 2007). Tento přístup nás opět přivádí do práce s komunitou a spolupráce na nejnižších úrovních a navazování spolupráce s dalšími strukturami, což je rovněž cílem mezinárodní sociální práce.

5.6 Prosazování lidských práv

Mnoho programů mezinárodní pomoci a spolupráce se zabývá problematikou prosazování lidských práv. Realizaci těchto programů na úrovni států a velkých celků se není možno vyhnout politizaci této problematiky. Lidskoprávní přístup a jeho citlivé používání na místní úrovni v rámci sociální práce je jednou ze základních hodnot mezinárodní sociální práce (Jonsson in Pinstруп, Andersen a Sandoe, 2007).

6 Závěr

Cílem této stati bylo, jak je uvedeno v názvu práce, ukázat roli sociální práce v mezinárodní pomoci. Ve všech strategiích jmenovaných v předchozí kapitole se skrývají přístupy mezinárodní sociální práce. Sociální práce se skupinou a s komunitou přispívá k vytváření prostředí, vazeb a institucí, které zvyšují místní schopnosti odolávat nenadálým neštěstím, etnickým konfliktům i chudobě. Je to komunitní práce, která dokáže vytvářet společenství z lidí ve slumech. Jsou to participativní metody a principy spolupráce, které pomáhají překonávat rozdíly ve společnosti vzniklé prudkým vývojem nebo i v důsledku velkých rozvojových projektů, které často mohou mít právě negativní lokální dopady. Výsledky takovéto práce výrazně přispívají k větší udržitelnosti projektů, protože skrze komunitní práci se na všech změnách lidí podílejí a jsou schopni si je dobře přivlastnit. Navíc je sociální práce realizovatelná s daleko menšími náklady a tím je i určitou perspektivou pro práci ve světě, který možná nebude již tak bohatý. Pařížská deklarace o účinnosti pomoci (2005) nehovoří ve svých „principech efektivnosti pomoci“ o sociální práci, ale mnoho závěrů této deklarace by nebylo možno bez mezinárodní sociální práce dosáhnout: harmonizace s místními programy a občanskými organizacemi, větší identifikace, přivlastnění si programů pomoci ze strany společnosti, pro kterou je určena, podpora místním snahám a aktivitám, větší odpovědnost vůči dárčům i vůči těm, pro které je pomoc určena.

Poznámky

- 1 Více informací je možno najít například na webových stránkách těchto organizací nebo jejich asociací a platform: www.czda.cz, www.caritas.org, www.concordeurope.org, www.fors.cz, www.pinf.cz, www.oxfam.org.uk, www.charita.cz, <http://ec.europa.eu/echo>.
- 2 Přijato Generální shromážděním Mezinárodní federace sociálních pracovníků v Montrealu, Kanada, červen 2000.
- 3 Cyklóny a hurikány jsou obdobné přírodní jevy.
- 4 Millenium Development Goals (MDGs): Rozvojové cíle tisíciletí, které byly přijaty na zvláštním Valném zasedání OSN v New Yorku v rámci Miléniové deklarace jako závazek do roku 2015. Obsahují: Odstranění bída a chudoby, vzdělanost pro všechny, prosazování rovnosti mužů a žen, snížení dětské úmrtnosti, zlepšení zdraví matek, účinný boj s HIV/AIDS, udržitelný stav životního prostředí, budování partnerství pro rozvoj.
- 5 Kontext v tomto smyslu znamená geografické podmínky, kulturní, náboženské, systém vládnutí, situace lidských práv, sociální situace...
- 6 Zde můžeme uvést například masakr ve Srebrenici nebo na útěku před genocidou ve Rwandě, na které měl bezpochyby vliv slabý mandát OSN.

Seznam literatury:

BANKOFF, G., FRERKS, G., HILHORST, D., eds. **Mapping Vulnerability**. London: Earthscan, 2004.

COX, D., PAWAR, M. **International Social Work**. Sage Publications, 2006.

EASTERLY, W. **The white man's burden**. New York: The Penguin Press, 2006.

HARRISON, A. **Globalization and Poverty**. Cambridge: National Bureau of Economic, 2006.

HAVRDOVÁ, Z. **Kompetence v praxi sociální práce**. Praha: Socium Karolinum, 1999.

KASPER, W. **Lexikon für Theologie und Kirche**. Freiburg: Herder, 1993.

HILHORST, D. **Saving lives or saving societies?** Wageningen University: 2008.

KNIFFKI, J. **Psychosocial Assistance in emergency situation**. Rescue conference, Prague, 2006.

KREBS, V., kol. **Sociální politika**. Praha: ASPI, 2007.

KREJČÍ, O. **Mezinárodní politika**. Praha: Ekopress, 2001.

MAJALE, M. 2008. **Employment creation through participatory urban planning and slum upgrading: The case of Kitale, Kenya**. *Habitat International*, vol. 32, pp. 270–282.

MAJID, N. **Globalization and Poverty**. Geneva: International Labour Office, 2003.

MATOUŠEK, O., kol. **Metody a řízení sociální práce**. Praha: Portál, 2008.

Pařížská deklarace o účinnosti pomoci. Paříž: 2005. [on-line] [26. 9. 2009]

http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/eu_hodnoceni_rozvojove_politiky_oda_34726.htm

PAZDERKA, J., kol. **Humanitární pomoc a rozvojová spolupráce**. www.tf.jcu.cz/getfile. [on-line] [27. 9. 2009]

PINSTRUP-ANDERSEN, P., SANDOE, P., eds. **Ethics, Hunger and Globalization**. Dordrecht: Springer, 2007.

Pracovní skupina pro vytváření standardů psychosociální krizové pomoci. Standardy psychosociální krizové pomoci zaměřené na proces a výsledek. Praha: Generální ředitelství Hasičského záchranného sboru Ministerstva vnitra, 2009.

SCHMIDBAUER, W. **Syndrom pomocníka**. Praha: Portál, 2008.

SEABROOK, J. **Cities**. Oxfam GB, 2007.

The Sphere Project. **Humanitární charta a minimální standardy pro humanitární pomoc**. Praha: Sdružení Česká katolická charita, 2003.

TWIGG, J. **Characteristics of a Disaster-resilient Community**. http://www.idepfoundation.org/about/Characteristics_disaster_low_res.pdf [on-line] [20. 9. 2009]

The Sphere Project. **Sphere Training Package**. Oxford: Oxfam publishing, 2004.

THOMAS, M., PIERSON, J. **Dictionary of Social Work**. London: Collins Educational, 1995.

United Nations Millenium Declaration, 2000. [on-line] [15. 9. 2009] <http://www2.ohchr.org/english/law/millennium.htm>

VÁNĚ, M., ČERNÍK, J. **Principy efektivnosti pomoci v praxi: Gruzie a Indonésie**. Charita ČR: 2009.

VOUTIRA, E, *Strategies of coping, Anthropology in humanitarian assistance*, Luxembourg, NOHA, 1998.

Dobrovolnictví jako nástroj profesionálního vedení zdravotně sociálních projektů v Africe

Voluntarism as a Tool of a Professional Leadership of Health – Social Projects in Afrika

Adéla Mojžíšová, Lenka Rosková

Doc. PhDr. Adéla Mojžíšová, Ph.D., působí na katedře supervize a odborné praxe Zdravotně sociální fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a je prodělkankou pro rozvoj a vnější vztahy na ZSF JU v Českých Budějovicích. Vyučuje kurzy zaměřené na teorie a metody sociální práce, supervizi v sociální práci a na sociální práci v rozvojových zemích.

Mgr. Lenka Rosková je doktorandkou Zdravotně sociální fakulty Jihočeské university v Českých Budějovicích. Působí v oblasti zahraniční rozvojové spolupráce a specializuje se na zdravotně sociální a vzdělávací projekty v Africe (v Keni). Na Zdravotně sociální fakultě Jihočeské univerzity vyučuje lidská práva v sociální práci a úvod do rozvojových studií.

Abstrakt

Pokud má být pomoc rozvojovým zemím efektivní, je třeba, aby byly dodrženy principy demokracie, solidarity, reciprocity a autoorganizace lidí v prostředí, ve kterém žijí. To znamená, že lidé musí přistupovat k řešení problémů aktivně a nesmí být v pozici pasivních čekatelů na pomoc. Tím dostanou tyto projekty mnohem větší naději do budoucnosti a zároveň probudí lidskou důstojnost a důvěru ve vlastní schopnosti. Důležitým aspektem je nejen příprava před samotným začleněním do systému zahraniční rozvojové spolupráce, ale i průběžná podpora a vzdělávání pracovníků při vlastní realizaci projektů. Pro jejich zdárnou realizaci je důležité zkvalitnění managementu dobrovolnictví, tedy dlouhodobá a kontinuální aktivita organizací při získávání a uplatnění dobrovolníků/nic v projektech a jejich kvalitní příprava na práci v terénu.

Článek mapuje vznik a historii humanitární a rozvojové pomoci, dále navazuje výzkumem názorů skupiny dobrovolníků/nic NNO a stážistů/tek ZSF JU, kteří mají osobní zkušenost s vedením zdravotně sociálních projektů v Keni, Guinei – Konakry a Zambii.

Klíčová slova

rozvojová země, sociální pracovník, dobrovolník, vzdělávání, zdravotně sociální projekt

Abstract

If the help to developing countries is to be effective, it is necessary to follow the principles of democracy, solidarity, reciprocity and auto-organization of people in environment, in which they live. That means that people must approach towards problem solving actively and they must not be in a position of passive expectants for help. Thereby these projects will get major hope for future and also they will awake the human dignity and faith into one's own abilities. The important aspect is not only the preparation ahead of integration into system of international development cooperation but also parallel support and education of workers at own realization of projects. For their successful realization it is important to upgrade the management of volunteering, that means long-term and continual activity of organizations at obtaining and use of volunteers in projects and their superior preparation for field work.

The article maps out the origination and history of humanitarian and development aid; it further concurs by the research of views of group of volunteers of Nongovernmental nonprofit organization and the trainees of Health and Social faculty of University of South Bohemia, who have the personal experience with the management of health and social projects in Kenya, Guinea – Conakry and in Zambia.

Keywords

developing country, social worker, volunteer, education, health and social project

Úvod

S rozmachem zahraniční rozvojové spolupráce (dále jen ZRS) České republiky a stále vzrůstajícím počtem různých neziskových organizací je stále více pod drobnohledem veřejnosti i médií financování této zahraniční spolupráce, její organizace i udržitelnost projektů. U projektů technického rázu, jako je například stavba vodovodu, solárních panelů ve školách apod., je výsledek jasně hmatatelný a měřitelný. Složitější to ovšem je u projektů v oblasti vzdělávání a projektů zdravotně sociálních.

Cíl

Cílem práce je prozkoumat, zda se lidé se zkušenostmi s realizací zdravotně sociálních projektů ZRS v Africe klóní spíše k vedení projektů dobrovolníky nebo profesionály, jaké v obou případech vidí klady a zápory.

Dílčím cílem je zjistit, jakým způsobem by měly být vedeny zdravotně sociální projekty v Africe z pohledu pracovníků ZRS (dobrovolníků i profesionálů), kteří mají dlouhodobé zkušenosti v této oblasti.

Závěrem si autorky dovolí navrhnout nástin způsobu, jak dále zlepšovat metody práce s lidskými zdroji v průběhu přípravy a realizace projektů.

Nástin současné situace rozvojové spolupráce

Rozvoj je dnes slovo skloňované v médiích velmi často. Oficiálních definic se dočteme mnoho, ale ne vždy máme přesnou představu, co si za slovem rozvoj představit. Ondřej Horký¹ říká: „Asi nejlepší je představit si rozvoj jako opak chudoby: čím méně je země chudá, tím je rozvinutější ... člověk zůstává chudý, pokud trpí hladem a nemocemi, nemůže chodit do školy, pokud se mu nedostává zdravotní péče.“ (Horký, 2009).

Je všeobecně známo, že v současném uspořádání světa existují obrovské, především ekonomické rozdíly mezi jednotlivými zeměmi. Velikým problémem je hlavně prohlubující se rozdíl mezi tzv. „vyspělými a zaostalými“ státy. Ve vyspělých zemích dnes žije pouze 20 % světové populace a tento podíl se neustále snižuje. Vytváří se tak zdroje napětí, ke kterým přispívá i fakt, že pětina nejbohatších zemí spotřebovává 80 % světových příjmů, zatímco pětina nejchudších pou-

ze 1,4 procenta (Krieger, 2000). Za jeden z prostředků, kterými lze předcházet světové nestabilitě, konfliktům a velké chudobě v rozvojových zemích a kterým lze zároveň pomoci ochraně životního prostředí a podpoře udržitelného lidského rozvoje, bývá považována tzv. rozvojová a humanitární pomoc. Očekává se, že taková pomoc má vést k podpoře trvale udržitelného způsobu života, k vyšší participaci obyvatel na rozhodování o klíčových otázkách a o ekonomické strategii v daných zemích, k zajištění trvalé udržitelnosti životního prostředí a ke zpomalení růstu populace v těch zemích, kde je tento růst příliš vysoký (Hlavičková, 2009). Významnou roli hraje v této oblasti OSN a v jejím rámci např. Program OSN pro rozvoj (UNDP) a další specializované programy ve vyspělých zemích OECD (Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj), které v současnosti poskytují devět desetin všech prostředků na rozvojovou pomoc (Hoch, 2007).

Historie zahraniční rozvojové spolupráce

Počátky zahraniční pomoci můžeme nalézt ve 40. letech dvacátého století. První agenturou na světě, která se zabývala zahraniční pomocí, byla United Nations Relief and Rehabilitation Administration (UNRRA), založená v roce 1943. Jejím cílem bylo napomáhat odstraňování škod vzniklých v důsledku II. světové války (UNRRA byla předchůdcem UNHCR a UNICEF). V roce 1946 poskytla první půjčku (do Evropy) nově vzniklá Mezinárodní banka pro obnovu a rozvoj (IBRD). Tak se zrodil systém multilaterální pomoci. Po II. světové válce bylo potřeba najít řešení, jak znovu pozdvihnout zdevastovanou Evropu, a tak v roce 1948 započala realizace Marshallova plánu. Během čtyř let tak bylo do Evropy poskytnuto téměř třináct miliard dolarů – z toho 90 % v grantové formě (nenávratně). Pomoc přinesla hmatatelné výsledky takřka okamžitě. Nedostala se však za „železnou oponu“, ačkoliv byla nabídnuta. Pomoc poskytnutá v rámci Marshallova plánu se tak logicky stala jedním z prostředků, který posiloval „kapitalistický západ“ před „komunistickým vý- chodem“ (Krieger, 2000).

Zrod rozvojové pomoci by se dal charakterizovat třemi procesy:

1. Vůle k mezinárodní spolupráci, vyjádřená již založením Společnosti národů v roce 1919,

- nicméně ve většině míře realizovaná až po založení Organizace spojených národů v roce 1945.
2. Narůstající rivalita, vzniklá (po roce 1946) vlivem studené války, která se stala silným motorem programů bilaterální zahraniční pomoci.
 3. Osvobozenécké hnutí v bývalých koloniích. Závazek poskytovat nově nezávislým zemím zahraniční pomoc se tak zároveň stal prostředkem k pokračování dřívějších ekonomických vztahů. (Schumacher, 2000)

Novou fázi v poskytování multilaterální pomoci můžeme datovat od 60. let 20. století. Na počátku dekády se nejvýznamnější dárce shodli na založení International Development Association (v rámci Světové banky), která se rychle stala finančně nejvýznamnějším zdrojem pomoci prostřednictvím zvýhodněných půjček. V rámci OSN zahájil v roce 1959 svou činnost „Special Found“, který byl později zařazen k Rozšířenému programu technické spolupráce OSN – předchůdci UNDP (Program OSN pro rozvoj) (Hoch, 2007).

Ve stejné době se také objevilo několik nových dárců, kterým bylo společné jejich východisko – neposkytovali žádnou pomoc na vojensko-strategickém nebo post-koloniálním základě. Do této skupiny tzv. „stejně smýšlejících“ zemí se řadí Kanada, Nizozemsko a skandinávské země. Ačkoliv pomoc poskytovaná těmito zeměmi byla (a dosud zůstává) pochopitelně také součástí jejich zahraniční politiky, jejím prvotním motivem byla lidská solidarita a úsilí o rozvoj, spojené se snahou přispět k politickému porozumění. Někteří odborníci je tato pomoc označována termínem „real aid“ (Schumacher, 2000).

V září roku 2000 se sešli světoví vůdci v sídle OSN, kde přijali Deklaraci tisíciletí OSN a tím angažovali své země v nové globální strategii boje s chudobou. Tato iniciativa dostala název Rozvojové cíle tisíciletí (MDGs, Millennium Development Goals) a byla vytyčena v osmi konkrétních cílech. Její časový rámec je zasazen do let 1990 až 2015. Rozvojová strategie mezinárodního společenství je vytyčena v těchto cílech:

1. Odstranit extrémní chudobu a hlad
2. Dosáhnout základního vzdělání pro všechny
3. Prosazovat rovnost pohlaví a posílit roli žen ve společnosti
4. Snížit dětskou úmrtnost
5. Zlepšit zdraví matek
6. Bojovat s HIV/AIDS, malárií a dalšími nemocemi

7. Zajistit udržitelný stav životního prostředí
8. Budovat světové partnerství pro rozvoj (Tožička, 2008).

Rámec zahraniční rozvojové spolupráce České republiky je v souladu s úsilím mezinárodního společenství a Česká republika plně podporuje Rozvojové cíle tisíciletí. Od roku 2004, kdy přestala být Česká republika příjemcem pomoci, vystupuje již výhradně jako dárcé (Hlavičková, 2008).

Úskalí rozvojové spolupráce

Mnoho uznávaných světových ekonomů rozvojovou spolupráci zpochybňuje jako principiálně chybný způsob pomoci. Jako příklad bychom mohli uvést slova keňského ekonoma Jamese Shikwatiho², který říká: „Prosím, zastavte pomoc Africe!“ (Shikwati, 2005). Uvádí, že navzdory miliardám proudícím na pomoc Africe zůstávají země chudé. Tento paradox vysvětluje tím, že nepřehledné byrokratické systémy dostávají peníze, které pak využívají ke korupci a pro své pohodlí. Afrika je tak ožebračována. Shikwati říká, že pokud by se pomoc zastavila, obyčejní obyvatelé to ani nepocítí a jen vládní úředníci budou „plakat“. Afričané si musí pomoci sami. A pokud opravdu chce rozvinutý svět pomáhat, tak rozhodně musí začít tím, že přestane učit Afričany jednat tak, aby chtěli „jen dostávat peníze“ (Shikwati, 2005).

O Světovém potravinovém programu Shikwati říká, že chudého Afričana se takový program příliš netýká. Jen málokdy se dostane konkrétní pomoc až na konec, tedy k chudákům ve slumech, podvyživeným dětem nebo těhotným ženám na vesnicích. Humanitární pomoc neřeší to, co by se mělo řešit prioritně, tedy obrovskou nezaměstnanost, nestabilitu trhu, stagnující ekonomiku, nespravedlivé nastavení obchodních podmínek. Pro vládu rozvojové země je jednodušší žádat peníze než realizovat funkční program rozvoje v rámci vlastní země. Koneckonců by zástupci těchto vlád přišli o velmi kvalitní zdroj svých příjmů. Fakta hovoří za vše. V roce 2004 bylo 94 mld. dolarů uloženo na konta patřící africkým politikům. V roce 2005 se částka zvedla na 150 mld. Asi 80 procent z celkové pomoci Africe zmizelo díky korupčním vládám a bylo převedeno zpět na západní konta. Tedy pokud se někde investovalo, určitě to nebylo v Africe (Shikwati, 2005).

„Spousta lidí nám pomáhá tak, že nám posílá oblečení. My tu ale nemrzeme. Naopak, spousta našich krejčích ztrácí obživu. Nikdo nemůže

konkurovat cenám šatstva z humanitárních sbírek. V roce 1997 bylo v Nigérii zaměstnáno 137 000 pracujících v textilním průmyslu, v roce 2003 jich bylo jen 57 000. Proč by to mělo být jiné i v jiných průmyslových odvětvích?“ (Shikwati, 2005).

Důležitá je zmínka o dodržování lidských práv, která jsou univerzální z pohledu Všeobecné deklarace lidských práv (1948), tedy platná pro každého člověka. Jedním ze základních lidských práv je právo na život v důstojnosti, na přiměřené životní podmínky, ale třeba i na zachování tělesné integrity. Střetávají se zde dvě pojetí lidských práv. To univerzalistické, tedy že lidská práva platí pro každého bez rozdílu, a pak to kulturně relativistické, tedy že lidská práva jsou kulturně podmíněný výtvor západní liberální společnosti, který se nemůže automaticky uplatnit v jiných oblastech světa s odlišnými kulturními vzorci. Kulturní relativisté pak obviňují univerzalisty z „lidskoprávního imperialismu“ a žádají přizpůsobení koncepce lidských práv místním podmínkám jednotlivých částí světa (Drulák, Kratochvíl, 2009).

Pokud máme zaujmout stanovisko například k problematice FGM nebo používání kondomů, můžeme se velmi snadno dostat do sporu s obyvateli cílové země a je určité třeba velké citlivosti a pochopení.

Má tedy rozvojová či humanitární pomoc vůbec význam? Je možné ji využít efektivněji? Je možné nastavit principy jejího fungování využitelněji? Pokud si přiznáme výše uvedená fakta, musíme uznat, že z rozvojové či humanitární pomoci se staly jen pouhé berle, které současný stav rozvoje světa pomáhají podírat a leckdy situaci i zhoršují.

V posledních desetiletích se ukázalo jako daleko smysluplnější a efektivnější, když byla rozvojová a humanitární pomoc poskytována skrze granty a organizace, které mají v rozvojových zemích vlastní strukturu, kterou tvoří místní obyvatelé. Ti totiž nejlépe vědí, co místní lidé potřebují, a jsou schopni vybudovat vlastní síť distribuce takové pomoci, která ovšem bude transparentní a bude mít daleko větší šanci přinášet výsledky dlouhodobě. Takové projekty už existují a fungují, svou udržitelnost a efektivnost dávno prokázaly. Je pravda, že se rozrůstají pomaleji z důvodů hodných prozkoumání, ale o to větší přinášejí úspěchy a jistoty, že pomoc nebyla proinvestována marně. Takové projekty jsou poškozovány v rozvoji tím, že zkorumpované vlády a úřady nedovolí dovážet konkrétní pomoc přímo na místo určení, vyžadují pla-

tit clo a kladou různé jiné překážky, a to i přesto, že jde o pomoc humanitární a rozvojovou místním lidem. Malé neziskové organizace a jejich dobrovolníci tak hledají různé způsoby, jak do cílových zemí dostat takovou pomoc např. na úkor vlastních kilogramů při svých cestách. Nicméně to samozřejmě není řešení.

Metodika

Metodou výzkumu byl řízený rozhovor s pracovníky/nicemi v terénní sociální práci, kteří působí v rozvojových zemích Afriky. Řízené rozhovory provedené mezi dobrovolníky/cemi neziskových organizací a stážisty/kami vysoké školy prezentují názory na danou problematiku. Bylo osloveno dvacet respondentů/tek, kteří/é mají přímou zkušenost s vedením projektů zdravotně sociální sféry a vzdělávání v zemích rozvojové Afriky.

Skupina zkoumaných respondentů/tek byla vybrána ze základního souboru, který tvořily nevládní neziskové organizace (NNO) a vysoké školy zaměřené na tuto problematiku. Zúčastnilo se 20 respondentů/tek ve složení pět mužů a patnáct žen.

Z celkového počtu respondentů mužů byl jeden Afričan, dlouhodobě pracující v projektech v Africe jako dobrovolník, dva roky jako profesionál. Jeden byl stážista vysoké školy dva roky od stáže, nyní pracuje jako dobrovolník v ČR. Dva respondenti byli dobrovolníci ZRS v Africe a v ČR, jeden respondent pracovník NNO profesionál.

V případě respondentek se jednalo o tři stážistky vysoké školy, z toho jedna dlouhodobě pracuje ve zdravotně sociálních projektech v Africe jako dobrovolnice, dvě dobrovolnice dva roky po stáži v Africe, nyní pracují jako dobrovolnice v ČR, čtyři pracovníce NNO profesionálky a osm dobrovolnic NN, které pracují v oblasti ZRS v Africe i v ČR.

Výsledky výzkumu

První diskutovaná problematika se týkala způsobu vedení projektů v oblasti zdravotně sociální, tedy zda mají být vedeny spíše profesionály, nebo dobrovolníky. Většina respondentů/tek se shodla na tom, že profesionální vedení projektů je žádoucí, ale nese s sebou mnohá rizika. Jako nejzávažnější byla označena finanční motivace na úkor osobního nasazení, které je naopak tím nejsilnějším argumentem pro dobrovolnickou práci. Většina (17 z 20) dotázaných se domnívá, že dobrovolníci/ce pracují s daleko větším osobním nasazením právě proto, že nejsou motivováni peněží,

ale vlastním zájmem a potřebou pomáhat, která je zdrojem jejich naplnění. Je to tedy hobby, nikoliv práce. Dobrovolníka/ci tedy dělá jen ten/ta, který/á je nadšen/na takovou prací a neočekává za ni finanční ohodnocení

Ve prospěch profesionálů naopak hovoří, jak vyplývá z průzkumu (16 z 20), možnost vyžadování zodpovědnosti i s případným postihem, což u dobrovolníků/nic chybí. Další předností je, že profesionálové nejsou nuceni vedle svých aktivit zvládat ještě zaměstnání, které je živí. Samozřejmě není vyloučeno, že profesionál/ka nemůže mít stejné osobní nasazení jako dobrovolník/ce, a byla by to jistě ideální kombinace.

Téměř všichni dotazovaní/é (19 z 20) se tedy shodují na tom, že práce nevládních neziskových organizací (dále jen NNO) by měla být vedena profesionály/kami, kteří/é by měli mít dostatečné vzdělání i ohodnocení, aby mohli pracovat s plným nasazením. Zároveň však by měla být daleko více využívána a rozvíjena práce dobrovolníků, a to ze dvou důvodů. Dopad dobrovolné práce na každého člověka je pozitivní. Zvyšuje jeho citlivost k problémům druhých lidí, učí člověka pracovat ve prospěch druhých, aniž by nutně muselo přijít finanční ohodnocení, což bohužel v naší komerčně laděné společnosti je jev poměrně řídký. Druhým důvodem je velké množství práce za nesmírného osobního nasazení, které dobrovolníci/ce do projektů odevzdají. Pokud bychom se ptali, většina NNO by potvrdila, že práce s dobrovolníky/cemi je obtížná a jejich počty nejsou příliš vysoké. Zda je důvod ve špatném přístupu NNO k získávání dobrovolníků/nic nebo v neochotě dnešních lidí pracovat na bázi dobrovolnictví, tedy bez finanční odměny, ve prospěch druhých lidí, ponechme v současné chvíli stranou.

Druhou diskutovanou problematikou byla konkrétní forma vedení zdravotně sociálního projektu v rozvojové zemi, vzdělání pracovníků/nic (dobrovolníků/nic i profesionálů/lek) a způsob jejich přípravy na práci v rozvojové zemi v oblasti zdravotně sociálních projektů. Jedná se například o projekty prevence HIV/AIDS, plánované rodičovství, FGM³ atd., tedy v oblastech, které jsou v tradiční africké společnosti velmi tabuizované, a je tedy třeba obzvláště citlivého přístupu, pokud chceme být v těchto tématech úspěšní. Většina dotázaných se shodla na tom, že nestačí pouze chuť do práce a osobní nasazení každého jednotlivce, což je samozřejmě nezbytný předpoklad, ale je nutná velmi dobrá příprava ještě před odle-

tem do rozvojové země v Africe. Priority dotázaní (19 z 20) spatřují ve velmi dobré znalosti historie tradic dané kultury, v pochopení těchto tradic. Jedině tak je možné citlivě přenést aplikaci projektu do kulturně odlišného prostředí. Ze zkušeností dotázaných vyplývá, že v projektech týkajících se témat tak hluboce zakořeněných a diametrálně odlišných od naší kultury se osvědčuje spíše přístup, kdy projekt vedou lidé přímo z prostředí dané komunity. Srozumitelně vysvětleno, těžko můžeme očekávat, že pokud na africkou vesnici přijde sociální pracovník/nice z Evropy (lišící se tedy už na první pohled barvou pleti, mentalitou i náhledem na tamní tradice), bude úspěšný/á v osvětě a prevenci problematiky HIV/AIDS nebo ještě ožehavějšího tématu FGM. Je tedy výhodnější oslovit ženy či muže z dané komunity, kteří/é mají chuť a touhu s těmito tradičními rituály skončit, podporovat je, ale vedení a realizaci aktivit nechat na nich. Tuto skutečnost potvrzují konkrétní zkušenosti z projektu prevence FGM v Keni, který vede koordinátorka organizace Humanist center of Kenya Lydia Gythinji.⁴

Diskuse

Výzkum prokázal, že jak profesionální, tak dobrovolnická práce mají své přednosti a svá rizika. Rizika profesionálního vedení jsou tedy v možném nedostatečném nadšení a ochotě pracovat pro projekty nad rámec své pracovní doby a finančního ohodnocení. Předností je naopak možnost pracovat v projektech bez nutnosti mít ještě jiné zaměstnání, které bude zdrojem obživy, a již výše zmíněná možnost vyžadování zodpovědnosti.

Rizika dobrovolnické práce jsou v daleko častější fluktuaci z důvodu potřeby souběžného zaměstnání jako zdroje obživy. Fakt, že dobrovolníci jsou nejčastěji studenti, tuto teorii podporuje, protože v okamžiku, kdy nastoupí do svých zaměstnání, činnost v ZRS z pochopitelných důvodů opouštějí. Navíc při takové zátěži hrozí poměrně rychle syndrom vyhoření.

Z výzkumu vyplývá, že pokud by se podařilo propojit profesionální vedení s prací dobrovolníků, bylo by to pro vedení a udržitelnost projektů prospěšné, obzvláště v případě, že by personální i dobrovolnické obsazení projektu bylo bilaterální. Na projektu by se v počáteční fázi podíleli lidé z obou zemí, dárcovské i cílové, a postupně by přešel na lidi ze země cílové. Tím by se zvýšila udržitelnost projektů v případě odchodu rozvojových pracovníků, dobrovolníků i profesionálů, zpět do

své země, a zároveň by došlo k úplnému převzetí projektu lidmi komunity, což zvyšuje jejich schopnost nést zodpovědnost za své životy a situaci, ve které žijí.

Na základě provedeného výzkumu se potvrzuje názor sociologa o vedení rozvojové pomoci a nadřazeném postoji dárcovských zemí ve smyslu: „Uhni, ať ti můžu ukázat, jak jsi zbytečný a jak skvěle se to všechno dá zvládnout se spoustou cizích peněz a bizarních strojů.“⁵ (Schumacher, 2000). Budeme-li citovat názor jednoho z dotazovaných: „...nemyslím si, že je dobré posílat lidi z celé Evropy pracovat do Afriky. V Africe je dostatečné množství profesionálů, kteří zvládnou práci stejně tak dobře, ne-li lépe, díky kulturním předpokladům. Jistě je někdy potřeba, aby např. Evropané do Afriky jeli, projekty nastrovali či zkoordinovali tým místních lidí. Nemyslím si ale, že je dobré, aby na místě pracovali na stálo a dělali práci, kterou by zvládli místní.“ Josh Okongo⁶ z ostrova Rusinga doplňuje: „Projekty v Africe mohou uspět pouze v případě, že jsou členové dané komunity zainteresováni při jejich zahájení, organizaci a samotné realizaci. Viděl jsem mnoho organizací, které sem přišly (do Keni) a rozhodovaly za lidi, co pro ně chtějí udělat. Skutečně to udělají, ale všechny ty projekty pak zkrachují, protože členové komunity cítí, že to není jejich, že oni do toho nebyli zapojeni. Někdy dokonce narazíte na projekty, které organizace uskutečňují, ale daná komunita je vůbec nepotřebuje. Považují to pouze za způsob, jak utratit ty peníze a pak odejít.“

Pokud má být pomoc rozvojovým zemím efektivní, je třeba, aby byly dodrženy principy demokracie, solidarity, reciprocity a autoorganizace lidí v prostředí, ve kterém žijí. To znamená, že lidé musí přistupovat k řešení problémů aktivně a nesmějí být v pozici pasivních čekatelů na pomoc. Tím dostanou tyto projekty mnohem větší naději do budoucnosti a zároveň probudí lidskou důstojnost a důvěru ve vlastní schopnosti. Ti, kteří začnou aktivně organizovat některý z projektů, by měli být podporováni, aby pak mohli nastartovat podobné projekty i jinde. Tím hlavním cílem by měla být podpora vzdělávání tak, aby si jednotlivé projekty byli schopni místní lidé koordinovat a rozvíjet sami, využívat tak své vlastní zdroje, jak ty přírodní, tak kapacitu vlastních lidí. Nemá význam si z takových zemí činit dvojí zlatý důl prostřednictvím vypisování drahých projektů, které tam zavede zahraniční firma se

svými vlastními lidmi, a tedy dostane opět zapláceno někdo jiný, který pak peníze opět přiveze do Evropy nebo jiné části bohatého Severu. Rozvojové země potřebují vybudovat vlastní strukturu, o kterou se budou moci opřít, a v tom jim musíme pomoci.

Ještě jednou je tedy třeba zdůraznit: Nejlepší pomoc, kterou lze rozvojovým zemím poskytnout, je pomoc intelektuální, je to dar užitečných znalostí. Darovat znalosti, vzdělání má daleko větší význam než dovážet materiální věci. Hmotná pomoc vede k závislosti, ovšem poskytnuté vzdělání osvobozuje – pokud ovšem jsou poskytnuty ty správné znalosti. Zde můžeme opět použít známé rčení: „Dejte člověku rybu a pomůžete mu na chvíli; naučte ho rybařit, pomůžete mu na celý život.“ Programy zahraniční pomoci by se měly stále více orientovat na poskytování znalostí vedoucích ke svépomoci, k nezávislosti a ke spolehání se na vlastní síly. Je nutné přemýšlet o tom, jaké potřeby chudí lidé mají, a jaké informace jsou jim tedy ku prospěchu. A je nutno přiznat, že to sami nevíme. Dokud se s touto skutečností nevyrovnáme, budeme stále chudým lidem v rámci rozvojové pomoci předvádět úžasné výdobytky moderní doby, ovšem bez jakékoliv použitelnosti a prospěšnosti pro lidi v rozvojovém světě. Dokud nepochopíme, jaké mají potřeby v rámci své komunity a své kultury, nebudeme schopni svou energii účelně vynaložit v jejich prospěch. Dlužno říct, že chudí lidé mají relativně prosté potřeby a pomoc potřebují především v souvislosti s nimi. Kdyby nebyli schopni svépomoci a nespolehali sami na sebe, nebyli by dnes na světě. Podmínky ve většině zemí subsaharské Afriky jsou tak otřesné, že lidé neschopní se o sebe postarat by nepřežili. Pomoc, kterou je potřeba poskytovat, musí mít přímý vztah k tomu, co už dělají, co potřebují a co je pro ně prospěšné. Pomoc v duchu radikálních změn, které jim diktují ze svých okázalých kanceláří úředníci různých finančních a „humanitárních“ institucí, jako je Mezinárodní měnový fond (MMF) a Světová banka (SB), nebývá vždy úspěšná právě proto, že nerespektuje potřeby obyvatel konkrétních zemí v Africe.⁷

Závěr

Na základě výzkumu provedeného ve skupině respondentů/tek autorky dochází k názoru, že příprava pracovníků/nic rozvojové spolupráce by měla být vedena s důrazem na vysokou profesní úroveň pracovníků ZRS, a to nejen z pohledu teo-

retického, ale i praktického. Důležitým aspektem je nejen příprava před samotným začleněním se do ZRS, ale i průběžná podpora a vzdělávání během vlastní realizace projektů. Dále je pro zdárnou realizaci projektů důležité zkvalitnění managementu dobrovolnictví ZRS, kde vzhledem ke stálému nedostatku dobrovolníků jsou patrné mezery. Je tedy třeba dlouhodobá a kontinuální aktivita při získávání a uplatňování dobrovolníků/nic v projektech a jejich kvalitní příprava na práci v terénu, a opět i průběžná podpora a vzdělávání. Předpoklad úspěšnosti je tedy dán propojeností profesionálního vedení a dobrovolnické práce, zkvalitněním profesionální přípravy všech zúčastněných.

Dále je potřeba dbát na zainteresování komunity cílové země do všech projektů, čímž se zvýší jejich udržitelnost. Převzetí projektu lidmi z komunity je žádoucí, podporuje soběstačnost a schopnost postavit se na vlastní nohy a zlepšit tak situaci svoji, své rodiny, komunity, potažmo celé země.

Po přečtení výše uvedených faktů je evidentní, že rozvojová spolupráce má svá úskalí a rozhodně je nutné ji stále zlepšovat, přemýšlet o nových způsobech vedení, kontroly, transparentnosti a především celého nasměrování, aby její dopad v rozvojových zemích byl co největší v pozitivním slova smyslu.

Závěry autorek článku je nutné vnímat v úzké vazbě na soubor respondentů zapojených do výzkumu.

Poznámky

- 1 Ondřej Horký – výzkumný pracovník Ústavu mezinárodních vztahů, rozhovor pro časopis Nový prostor č. 333.
- 2 James Shikwati – keňský ekonomický expert
- 3 FGM – female genital mutilation – mrzačení ženských pohlavních orgánů. Tento zákrok se provádí napříč socioekonomickými vrstvami, mezi různými etnickými a kulturními skupinami včetně křesťanů, muslimů, židů i stoupenců domorodých animistických náboženství.
- 4 Lydia Gythinji – koordinátorka projektu Humanist center of Kenya. Lydie poskytuje psychosociální pomoc dívkám a mladým ženám, které se staly obětí sexuálního násilí, a propaguje program AROP nahrazující FGM (obřízka slovem). Jde o program, který umožní naplnit kulturní tradici africké společnosti, tedy splnit akt uvedení dívky do dospělosti, přitom ovšem odstranit kruté násilí páchané na dívkách prostřednictvím FGM. Dívky odejdou na dobu zhruba jednoho týdne do

ústraní (škola, farnost, komunitní centrum), kde jsou staršími ženami poučeny o manželství, sexuálním životě, výchově dětí apod.

- 5 E. F. Schumacher (1911–1977) – ekonom německého původu, jeden z nejpronikavějších kritiků ekonomie 20. století.
- 6 Josh Okongo – koordinátor projektu Humanist center of Kenya na ostrově Rusinga v západní Keni – komunitní centrum, sirotčinec, školka, škola, zahájena stavba nemocnice.
- 7 MMF a SB – mezinárodní měnové instituce založené roku 1994 v Bretonwo (odtud též název Bretonwodske instituce) s cílem pomoci válkou zničené Evropě. Později do svých finančních aktivit zahrnuly i rozvojové země. Jejich známou aktivitou je poskytování půjček zemím, ovšem za podmínek (strukturálních úprav), které jsou často příčinou stále se prohlubující chudoby a neutešené sociální a zdravotní situace v rozvojových zemích. MMF a SB jsou oprávněně kritizovány za své aktivity nespočtem aktivistů a neziskových organizací zabývajících se rozvojovou pomocí rozvojovým zemím.

Seznam literatury:

- DRULÁK, P. KRATOCHVÍL, P. (eds). **Encyklopedie mezinárodních vztahů**. Praha: Portál, 2009.
- HLAVÍČKOVÁ, Z. a kol. **Česká republika pomáhá**. Praha: MZV ČR. 2009.
- HOCH, T. **Základy rozvojové pomoci**. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2007.
- HORKÝ, O. **Umí Česko pomáhat?** Nový prostor, červenec 2009.
- KRIEGER, J. (ed). **Oxfordský slovník světové politiky**. Praha: OTTOVO nakladatelství a vydavatelství, 2000.
- SCHUMACHER, E. F. **Malé je milé – ekonomika, která by počítala s člověkem**. Brno: Doplněk, 2000.
- SHIKWATI, J. **For Gods Sake, Please Stop the Aid!** Dostupný z <http://www.spiegel.de/international/spiegel/0,1518,363663,00.html>, 2005, [on-line] [cit. 2009-8-28]
- KOLEKTIV AUTORŮ. **Průvodce dobrovolnictvím pro neziskové organizace**. Praha: Národní dobrovolnické centrum Hestia, 2003.
- SOZÁNSKÁ, O., TOŠNER, J. **Dobrovolníci a metodika práce s nimi v organizacích**. Praha: Portál, 2002.
- TOŽIČKA, T. **Social Watch, zpráva 2008**. Ekuumenická akademie Praha, 2009.

Využití pedagogiky Maria Montessori pro děti ulice v Zambii

Using Elements of Education Maria Montessori for "Street Children" in Zambia

Veronika Šimečková

Mgr. Veronika Šimečková je studentkou Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulty. V současné době dokončuje doktorské studium, obor Prevence, náprava a terapie, zdravotní a sociální problematika dětí, dospělých a seniorů, její disertační práce se týká výchovy zranitelných dětí a „dětí ulice“ za pomoci alternativních prvků pedagogiky Maria Montessori. Od roku 2004 jezdí jako stážistka a dobrovolník do Zambie, kde se podílí na tvorbě programu (volnočasových aktivit) pro tzv. zranitelné děti (vulnerable children) a „dětí ulice“ v chudinské čtvrti. Dále se podílí na projektu Adopce zambijských dětí v rámci Nadačního fondu zdravotně sociální fakulty.

Abstrakt

Článek popisuje současnou situaci a problematiku vzdělání v Zambii. Kvalita vzdělání je jeden ze základních předpokladů rozvoje všude na světě. Výuka a výchova dětí (tzv. „dětí ulice“) v této zemi závisí na posouzení jejich stávající situace, především rodinného a sociálního prostředí. Cílem článku je představit výukový koncept, s využitím prvků alternativní pedagogiky Maria Montessori u dětí z nepodnětného prostředí v Zambii. Tento koncept autorka sestrojila na základě svých zkušeností ze stáží v Zambii (2004 až 2009), kde pracovala s dětmi ulice v rámci Preventivně sociálního projektu: Street children Kalingalinga. V úvodu představuje problematiku zambijského prostředí obecně, definuje oblasti sociální, zdravotní a vzdělávací problematiky. Výzkumná část představuje konkrétní cíle výzkumu: Využití alternativních prvků Maria Montessori pro děti ulice v Zambii a jeho průběh. Součástí článku je týdenní program a pomůckový metodický list pro děti. Článek je určen především pro lektory, studenty a dobrovolníky, kteří se zajímají o problematiku výchovy a výuky dětí z nepodnětného sociálního a rodinného prostředí.

Klíčová slova

„dětí ulice“, zranitelné děti, problematika vzdělání, výuka, alternativní pedagogika Maria Montessori

Abstract

The article describes the current situation and problems of education in Zambia. Quality of education is one of the basic prerequisites of development around the world. Teaching and education of children (so-called "street children") in this country depends on an assessment of their current situation, in particular family and social environment. This article aims to present educational concept, using the elements of alternative education Maria Montessori for children from neglected environment in Zambia. This concept was constructed on the basis of her experience of internships in Zambia (2004–2009), where she worked with street children, in a precautionary Social Project: Street children Kalingalinga. At the beginning of a Zambian environment issues in general, defines the social, health and educational issues. The parts of specific research represent specific research objectives: The use of alternative elements of Maria Montessori for street children in Zambia. Within article is a weekly program and methodological sheet for children. Article is intended mainly for lecturers, students and volunteers who are interested in the issue of education and teaching children from neglected social and family environment.

Keywords

"street children", vulnerable children, issues of education, teaching, alternative education Maria Montessori

Úvod

Zambie leží na jižní polokouli v subsaharské Africe, má rozlohu 752 614 km². Na východě sousedí s Malawi, na severovýchodě s Tanzanií, na severu s Konžskou demokratickou republikou, na západě s Angolou, Botswanou a Namibií a na jihozápadní straně se Zimbabwe. Zambie získala nezávislost a stala se republikou 24. října 1964. Od roku 1923 byla britskou kolonií zvanou Severní Rhodesie. Úředním jazykem Zambie je angličtina, může se ale pochlubit 73 druhy původních jazyků a bohatou kulturní rozmanitostí. Na úvod jsem si vypůjčila text Pavly Gomby.

Pavla Gomba (2006: 23): Pokud chceme změnit nepřilíh optimistický směr vývoje, je nutné začít od dětí. Investice do dětí je tou nejlepší, kterou lidstvo může udělat. Děti tvoří třicet procent naší populace a sto procent naší budoucnosti. Lidská rodina má naději. Pokud se podaří odstranit ze života dětí podvýživu, která trvale poškozuje jejich mozek a inteligenční potenciál. Pokud z jejich života odstraníme ozbrojené konflikty, které navždy poznamenávají jejich duše. Pokud zabráníme jejich zneužívání, týrání a zabíjení. Pokud jim umožníme stát se vším, čím mohou být.

Zambie je na soupisce prioritních zemí, je podporována Českou republikou již od roku 1964. Patří mezi nejméně rozvinuté země světa, pod hranicí chudoby žije v Zambii 73 % obyvatelstva, téměř 58 % v extrémně chudobě, téměř 50 % rodin je chudých. Současný počet obyvatel Zambie je přibližně 10,2 miliónu, z toho téměř polovina jsou děti mladší 18 let. Věková struktura obyvatelstva je: 46,5 % ve věku 0–14 let, 51,1 % ve věku 15–64 let a 2,4 % ve věku nad 65 let. Zambie prošla v 90. letech demokratickou politikou a hospodářskými reformami, jejichž hlavními rysy byly liberalizace ekonomiky a privatizace. Hospodářský vývoj země negativně ovlivňuje epidemie HIV/AIDS. Sektorové zaměření pomoci se týká především zdravotnictví, to plně odpovídá naléhavosti intervencí ve prospěch zlepšení zdravotního stavu zambijského obyvatelstva. Česká republika podporuje primární zdravotní péči na venkově s důrazem na péči o matku a dítě s ohledem na vysokou mateřskou a kojeneckou úmrtnost v Západní provincii. Vysokou úmrtnost v tomto regionu významně ovlivňuje mimo jiné také nízká úroveň chirurgických zákroků (Program ZRS, 2009).

Mezi hlavní problémy Zambie patří chudoba a s tím spojená onemocnění – výskyt HIV/AIDS, onemocnění vyplývající z nedostatečného zdravotního zázemí, dále pak navazující problém „dětí ulice“. Prevalence onemocnění HIV/AIDS v dospělé populaci je podle odhadů 16,5 % a lidí žijících s HIV/AIDS v Zambii je asi 920 000. Lidí zemřelých na tuto nemoc je k roku 2003 registrováno 89 000. Na AIDS vymřela velká část produktivní populace a zůstalo mnoho dětí a starých lidí. Dětská mortalita je odhadována na 102 úmrtí na 1 000 živě narozených dětí, trochu více umírají chlapci. Průměrná délka života v roce 2007 byla 38,5 roku, pro muže i ženy téměř shodná (MZV – zahraniční vztahy, 2009).

1. Problematika dětí v Zambii

Jedním z největších problémů v návaznosti na chudobu je problém zranitelných dětí a „dětí ulice“. Neexistuje přesné měřítko pro zranitelnost dětí. Pojí se často s chudobou a osiřením. Jinými zranitelnými situacemi je dětská práce, zneužívání drog, uvěznění. Osiření dítěte nevede vždy k cestě na ulici, ale pokud se tento fakt spojí s chudobou, nedostatečným přístupem ke vzdělání a nedostatkem podpory a alternativ, často to děti vypudí z domova. Když se na ulici ocitnou, jsou mnohem více náchylné k mnoha rizikovým faktorům, které pak vedou k marginalizaci ve společnosti a následně tento stav omezuje jejich možnost vést zdravý a produktivní život. Podle výzkumu z roku 2006, prováděného ministerstvem pro komunitní rozvoj a sociální služby, je zjištěno, že se v Zambii v následujících 10 letech zvýší počet sirotek a zranitelných dětí (OVC = Orphans and Vulnerable Children), a to především z důvodu rostoucích sociálních rozdílů – bohatí/chudí, nemoci a jiné překážky vyplývající z prostředí, kde se děti pohybují (Ministry of community development, 2006).

„Street children“ reprezentují subkategorii OVC a jejich zranitelnost je zapříčiněna především absencí rodinného zázemí, vzdělání, sourozenců a obecné sociální soudržnosti (Ministry of community development, 2006).

Termínem „dětí ulice“ označujeme neplnoleté děti žijící z nejrůznějších důvodů na ulici. V chudých zemích končí na ulici často sirotci (v Africe jde mnohdy o děti, jejichž rodiče a příbuzní zemřeli na následky onemocnění HIV/AIDS), ale také děti, které rodiče ponechali jejich osudu. O tyto děti se rodiče často nechtěli nebo

nemohli postarat (matky samoživitelky bez zaměstnání, rodiče závislí na alkoholu nebo chudé rodiny s mnoha dětmi). Dětské bezdomovce však můžeme najít i v zemích ekonomicky stabilních. Řada dětí nemá to štěstí vyrůstat v harmonickém rodinném prostředí a z nefunkční rodiny utíká. Jsou to často děti týrané, sexuálně zneužívané, děti z rozvrácených rodin či z rodin alkoholiků. Stále častěji utíkají z domova také děti, jejichž rodiče jsou velmi zaneprázdnění a tráví se svými potomky velmi málo času. Chybějící blízkost rodiny pak dítě vyhledává jinde a postupně ji začne nacházet v partě svých vrstevníků (Jedensvetnaskolach.cz, 2009).

Život na ulici je nebezpečný a velká část dětí se setká s viktimizací. Dívky jsou zranitelné v oblasti sexuálního zneužívání (Ministry of community development, 2006).

V návaznosti na vysoké číslo chudých lidí vzniká velký sociální problém provázený deprivací, nedostatky ve školství, chudobou a promiskuitou. To vede k tomu, že jsou děti nuceny pracovat v domácnosti nebo mimo ni. Tato práce udržuje děti mimo školu a může být pro ně nebezpečná. Děvčata jsou nucena starat se o mladší sourozence a nemocné rodiče, což se nepříznivě promítá v jejich dalším vývoji a psychice. Děti musejí shánět obživu, peníze, trpí podvýživou a různými nemocemi. Děti tak pracují již od nejranějšího věku. Přibližně 10 % dětí ve věku 5–17 let pracuje a dalších 87 % pracuje na rodinných farmách. Některé dětské práce jsou ilegální nebo nejsou evidované, zejména děti na ulici, kde je rozšířena prostituce a kriminalita. Děti žijící na ulici se živí prodáváním různých rukodělných výrobků, ovoce a zeleniny, hlídáním a mytím aut, čištěním bot nebo žebrají (Ministry of community development, 2006).

V Zambii je velké procento dětí, které nenavštěvují školu, nízká kvalita školního prostředí, nedostatečná motivace pedagogického personálu a pokles počtu učitelů. Na středních a vysokých školách studuje nízký počet studentů (na Zambijské univerzitě pouze průměrně 4 500), většina institucí středního a vyššího vzdělání je přitom koncentrována do hlavního města Lusaky a provincie Copperbelt (Program ZRS se Zambií, 2009).

Vzdělání je základním předpokladem rozvoje všude na světě. V mnoha zemích je pro většinu lidí téměř nedosažitelné, ale když je přístupné, umožňuje velkou změnu kvality života. Většina

rozvojových zemí totiž nemá potřebné finance ani odborníky na vybudování kvalitního školství, mnoho rodin nedokáže ušetřit na cestu svých dětí do školy. Nejrozvinutější státy světa naopak znásobují své bohatství především proto, že investují do vzdělání a budují znalostní ekonomiku (knowledge economy) (Exnerová, 2005).

Z výše uvedeného vyplývá, že vzdělání je základem rozvoje jednotlivce i komunit. Nevzdělanost je jeden z velkých problémů v Zambii. V roce 2002: 27 % mladistvých ve věku 15 až 24 let nikdy nebylo ve škole a pouze 8 % dokončilo střední školu. Méně než 56 % dětí ve věku 7–13 let chodí do školy a méně než 30 % do střední školy. Téměř 69 % dětí je chudých. Nejvíce je sirotek, jimž umřela matka. Děti nemají peníze na povinnou školní uniformu (školy nejsou schopny uniformu poskytnout zadarmo), dále pak nemají ani na knihy, pomůcky a jiné školní potřeby (Ministerstvo komunitního rozvoje a sociálních služeb, 2006).

Vzdělání může velmi významně ovlivnit postavení jednotlivce ve společnosti. Vzdělaný člověk je schopen chápat život v širších souvislostech, snáze si uvědomit své svobody i odpovědnost za ně. Vzdělání mu poskytuje možnost změnit své postavení ve společnosti, samozřejmě za předpokladu, že to sám chce. Vzdělání tak umožňuje jednotlivcům aktivnější účast v občanském životě, mohou lépe ovlivňovat své okolí a tím i svůj vlastní osud. Důležitost vzdělání obyvatelstva pro celkový rozvoj země se odráží v Indexu lidského rozvoje, kde vzdělanost tvoří jeden ze tří ukazatelů. Důležité přitom je, zda vzdělání vyhovuje místním podmínkám, tedy zda je vůbec použitelné pro cílovou skupinu místních obyvatel (Exnerová, 2005).

Státní školství je v Zambii na velice nízké úrovni. Ve třídě je 45–70 dětí na jednoho učitele, škola probíhá pouze 4 hodiny denně. Některé děti se díky tomu během své školní docházky ani nenaučí číst a psát, přesto, že mají to štěstí, že je někdo do školy pošle. Soukromé školství je na lepší úrovni, děti je ve třídě méně a učitelé mají o něco lépe zapláceno (přestože je jejich plat méně než 100 dolarů měsíčně při stejných cenách potravin jako v ČR) a do výuky na rozdíl od svých kolegů ze státních škol pravidelně docházejí. Proto je důležité, aby děti, pokud mají tuto možnost, alespoň v prvních letech chodily do soukromé školy a dostaly dobré základy angličtiny, čtení, psaní a matematiky. Výuka

od 5. třídy probíhá výkladovou formou a pouze v angličtině, kdy učitel napíše látku na tabuli a děti ji pak opisují. Kdo tedy neumí číst, psát a nerozumí anglicky, nemá prakticky přístup k informacím. Školní docházka není v Zambii povinná a je od 1. do 7. třídy zdarma. Ve všech školách je však povinná uniforma, školní boty, sportovní úbor a sportovní boty. Všechny pomůcky potřebné ke studiu platí rodina dítěte. Tento fakt dětem žijícím v rodinách pod hranicí chudoby prakticky znemožňuje do školy chodit. Školní rok začíná v lednu a dělí se na tři období s měsícem prázdnin po každém termu. Na konci 7. třídy děti čekají první státní zkoušky. Skládají je ze šesti předmětů – Mathematics (matematika), English (angličtina), Social Studies (humanitní vědy a biologie), Environmental Science (chemie, fyzika, zeměpis), Special Paper I, Special Paper II (testy inteligence). Zkouška probíhá formou testu s výběrem ze čtyř možností. Na úspěšné složení je potřeba dosáhnout alespoň 40 % v každém předmětu. Pokud dítě zkoušky složí, dostává certifikát s počtem dosažených bodů. Od 8. třídy se platí školné i na státních školách. Většina dětí proto ukončí svou docházku sedmou třídou. Míst v 8. třídách není dost pro všechny, kteří zkoušky složí, proto si každá oblast (oblasti chudinských čtvrtí, kde jsou školy situovány) v Zambii stanovuje vlastní bodovou hranici, pokud ji student překročí, dostane umístění na státní škole. Tyto děti pak platí nižší školné. Děti, které bodovou hranici nepřekročily (nedosáhly), mohou pokračovat ve studiu v odpolední škole, ale školné je přibližně dvojnásobně vyšší. Děti, které složí zkoušky v deváté třídě a dostanou certifikát, mohou pokračovat ve studiu na High schools – středních školách. Studium končí zkouškami ve 12. třídě. Školné na High school je asi dvojnásobně vyšší než v 8. a 9. třídě bez umístěnky. Opět je nutné koupit uniformu, boty, sešity a učebnice, pokud možno zaplatit doučování. Zkoušky na konci studia jsou opět zpoplatněné. 12. třídou končí v Zambii všeobecné vzdělání. Studenti mohou pokračovat ve studiu na college (vyšší střední), která trvá dva roky. Nebo mohou jít na univerzitu, kde mohou navštěvovat tříleté obory. Roční školné se v přepočtu pohybuje kolem 35 000 Kč (Czechoslovakaid – O adopci, 2008).

Častá nedosažitelnost a nekvalitnost výuky ve školách (viz výše), jako je učení na základě opa-

kování, strohé opisování, kterému děti nerozumějí, jelikož neumějí anglicky, vede k neefektivnosti školního vyučování. K tomu, abych našla možný typ výuky pro tyto děti, které jsou specifické vlastním životem, musím si vydefinovat určité body, které představují jejich povahu. Jsou velice temperamentní až hyperaktivní, komunikativní a zároveň velice plaché, dokážou se nadchnout pro maličkost. Tyto děti potřebují volnost, ale zároveň by měly najít svá vlastní pravidla a pozitiva, která jim může nabídnout alternativní pedagogika Maria Montessori, která si klade za cíl: Pomoz mi, abych to dokázal sám.

2. Představení alternativní pedagogiky, pedagogiky Maria Montessori

Alternativní pedagogika netradičním a specificky osobitým způsobem chápe cíle a obsah vzdělání a výchovy, přístupy, metody a formy pedagogické práce, především však atmosféru vztahů mezi učitelem a žákem, žáky navzájem, vztahů školy a nejbližšího, zejména rodinného prostředí. Alternativní škola mění tradiční paradigma výchovy, zejména svým pohledem na dítě, přičemž její působení je většinou i součástí širších společenských změn, z nichž vychází, k nimž ale i často svým pojetím dává impulsy. Znamená alternativu, jinou možnost, vedle oficiální masové školy. Alternativní školy odmítají znaky oficiální školy (autoritativní řízení a vztahy mezi učiteli a žáky, způsob hodnocení, byrokracii, mechanizaci učení a anonymitu masovosti), chtějí nabídnout více. Snaží se posilovat štěstí ze života, z učení, z odhalování, z poznání, pomáhají nacházet vlastní identitu ve společnosti, vlastní hodnotu osobnosti a tím vlastně tolerovat hodnotu druhých (Hrdličková, 1994).

Jedním z mnoha druhů alternativních učení je již zmíněná pedagogika Maria Montessori (MM). Vůdčí myšlenkou montessoriovské pedagogiky je idea „aktivní disciplíny“. Vychází z poznatku, že děti ve většině výchovných systémů spoutává disciplína, která je nutí výrazně omezit pohyb a dusí jejich aktivitu. Děti tak nejsou ukázněny, ale ničeny. Proto jsou školy Montessori organizované tak, že svoboda pohybu je naopak upřednostňována a jediným omezením je zachovávaní pravidel slušného chování a pravidla, která jsou blízká konkrétním dětským duším. Vztah svobody a disciplíny je problémem, který je nutno naprosto jasně vyřešit. Toto řešení vychází z určitého pohledu na kázeň. Zastánce

tradiční školy posadí dítě do lavice, znehybní je a většinou i umlčí. Montessoriovská nechá dítě, aby se volně pohybovalo po třídě, a disciplinovanost u něj vytváří prostřednictvím svobodného projevu, chování a rozhodování. Tresty a odměny v podstatě odmítá z toho důvodu, že malé děti jim nerozumějí, a proto se tato opatření míjejí účinkem (Montessori, 1998).

Přesně tyto podmínky je nutné připravit v rámci programu a výuky s dětmi ulice. Potřebují volnost a rozlet, vše koresponduje s jejich osobnostmi. Nepotřebují striktní drill, který by je vedl z jejich osobnostní cesty. U „dětí ulice“ je problémem, že ihned nepochopí, jak se mají chovat v dané situaci, zvolí si svou cestu, pokud ji naleznou, jsou expertem na svůj problém, který vyřeší samy. Tento fakt je jedním z hlavních bodů MM pedagogiky.

Montessori dbá na sdružování různě starých dětí do skupin. Pro výchovnou práci je velmi cennou myšlenkou odmítání úspěchanosti pod tlakem času a prvku soutěživosti, který mnohdy v dětských činnostech převažuje. Přesto má montessoriovská pedagogika kvality, pro něž patří nesporně k určujícím pedagogickým proudům 20. století, i když je někdy zdrojem kontroverzních názorů a pojetí (Montessori, 1998).

Alternativní učení MM se snaží vytvořit individuální pracovní rytmus (individuální pracovní plány a přestávky) a zabránit přetížení žáků. Cílem je zvětšovat radost z učení a volnočasových aktivit. Děti jsou v rámci tohoto pedagogického modelu sdružovány do věkově smíšených skupin. Vše odpovídá skutečnému životu, je vytvořen prostor pro harmonický rozvoj dítěte na základě přirozené spolupráce, vzájemné pomoci, pocitu jistoty a podpory. Což znamená, že dítě může být stále vychováváno a nevytrhováno z prostředí, ve kterém se cítí dobře a bez jakýchkoliv překážek může rozvíjet své zájmy. Úspěšnost každého jednotlivce je poměřována jeho vlastními vlohami, jejich rozvojem a posunem (Rýdl, 2007).

Principy metody Maria Montessori:

Princip věkové heterogenity: spojení optimálně tří věkových skupin. Získané poznatky se upevňují při předávání druhým.

Princip pohybu: zajišťuje postupné zdokonalování jemné i hrubé motoriky. Pohyb při manipulaci s didaktickým materiálem používá i k rozvoji myšlení, učení a zapamatování si.

Princip svobody a samostatnosti: svoboda je základem nezávislé individuality. Je také základem pro samostatnost dítěte. Důležitá pro vývoj dítěte je svobodná volba činností a jednání.

Princip vedení: pedagog je „služebníkem lidského ducha“ – je pomocníkem, organizátorem, spolupracovníkem, podněcovatelem dětské volby a pozorovatelem.

Princip sociální výchovy: v heterogenních skupinách mají děti možnost spolupracovat a komunikovat. Učí se trpělivosti a pomoci.

Práce s chybou: dělat chyby je přirozené. Je to dobrá pomůcka k poznání toho, jak dalece zvládneme určité věci. Materiál Maria Montessori je koncipován tak, aby dítě na chybu přišlo samo. Tzv. zabudování a kontrola chyb. Nikdy se chyby nepoužívá k zesměšnění dítěte nebo trestu. Je to prostředek k rozvoji a učení.

Princip normalizace: znamená návrat k normálu. Normalizované dítě je takové, které je psychicky zdravé a může se přiměřeně svým schopnostem harmonicky rozvíjet. S tímto se pojí i sociální chování, dobrovolná disciplína a vůle.

Princip ticha a klidu: děti se učí „prožívat“ ticho, které jim následně přináší stav větší radosti. V tichu se učí spojit se svou vnitřní pravdou. Během cvičení ticha se zklidňuje nejen tělo, ale i duše. Tak může dítě nalézt rovnováhu nejen ve vnějším, ale i ve vnitřním světě (Montessori principy, 2009).

Zásady činnosti v metodě Maria Montessori:

- děti bereme jako celistvou bytost, souhrn vlastností, předností (dítě se rodí do světa již připravené, společnost jej kazí)
- následujeme dítě, nepřetěžovat
- nastolit vnitřní klid dětí – velmi důležité je cvičení na elipse (psychické, fyzické rovnováhy, klidu, ticha, harmonie)
- koncentrace pozornosti – děti vést k trpělivosti, pomoci, komunikaci a naslouchání
- žádáme-li dítě, aby něco udělalo, vždy použijeme slovo prosím, případně „Chceš pomoci?, Chceš to ukázat?“
- vždy používat správné názvy – nazývat věci pravými, reálnými jmény
- pokud dítě projeví zájem o něco, co ve třídě není, je nutné tuto věc co nejdříve připravit, aby se neproměškal ten správný čas

- nedělit práce a aktivity na „mužské a ženské“!
- je dobré rozdělit dětem povinnosti – zalévání květin, péče o zvířátka, například losování lístečků s úkoly každé ráno
- důležitý je řád a pořádek – první samostatné plány činnosti dětí zavést již v raném věku
- při příchodu se přivítat, podat si ruku, případně prohodit pár vět – vnitřní zájem, zvýšení motivace práce, jak ze strany dětí, tak dospělých
- nebát se vytvářet pomůcky vlastníma rukama, ve třídě mít pouze kvalitní knihy, encyklopedie, pomůcky
- každá práce, kterou dítě dělá, je velmi důležitá, cenná, výtvoř si může ukládat do své zásuvky a brát si je hned domů, nebo si může vytvářet různé knížečky
- neopravujeme, jen si uvědomíme, že dítě udělalo chybu, a proč – není to naše chyba?
- předkládáme, ukazujeme, povzbuzujeme děti v myšlení
- často se ptáme „Proč?, Co myslíš ty?“

3. Výzkum práce

Vlastní výzkum pro mou disertační práci jsem realizovala v rámci 3 let, postupně se vyvíjel. Navazuje na výzkum realizovaný v roce 2003, 2004 v rámci diplomové práce: Životní obraz dětí bez domova v Zambii. Výzkum měl několik dílčích cílů, v tomto článku se zabývám těmi nejdůležitějšími.

Cíle výzkumu:

1. Zjistit, zda lze využít některé prvky pedagogiky Maria Montessori pro výuku a volnočasové aktivity dětí ulice (tzv. street children).
2. Na základě zjištěných dat, po zapojení pedagogiky s prvky Maria Montessori do výuky dětí, vytvoření pedagogických listů a pomůcek, které budou přizpůsobeny vnitřní kultuře země a sociálnímu statutu dětí.
3. Vytvořit vhodné volnočasové aktivity pro děti ulice, které budou opět korespondovat s povahou dětí.

V první fázi výzkumu, v roce 2006 jsem odjela do Zambie s projektem podporovaným Grantovou agenturou Zdravotně sociální fakulty Jihočeské univerzity (GA ZSF JU). Tento grant mi umožnil nakoupit základní odbornou literaturu o alternativní pedagogice Maria Montessori. Po prostudování jsem mohla vyhledat

první odborníky v České republice a optat se na jejich zkušenosti. Byly nakoupeny základní pomůcky (jednoduché pomůcky, z důvodu lehkého převozu do Zambie), které jsem v říjnu 2006 odvezla do Zambie a zde je zkusila. Na základě těchto zkušeností jsem si vytvořila určitý přehled možných aktivit, které byly pro děti vhodné. Především jsem si vydefinovala základní dětské vlastnosti, pojmenovala nejdůležitější činnosti, které rády dělají. Z první fáze výzkumu vyplynuly základní body výuky, pravidelné rozdělení týdenních/denních činností a základy prvků v procesu výuky, vycházející z principů pedagogiky Maria Montessori (viz výše). Hned na počátku výzkumu jsem zjistila, že „dětí ulice“ a zranitelné děti mají jiné povahové rysy než české děti, většinou nemají zábrany jak v chování, tak prožívání v jakémkoli směru, ať už jde o veselou či smutnou situaci. Umějí se naplno smát, stejně tak jako plakat. Jsou odborníky na city a vyjadřování svých vlastních pocitů.

V druhé části výzkumu, který byl realizován v roce 2008, jsem se zaměřila na výuku malých, předškolních dětí. Na základě předešlých poznatků z minulých let jsem vytvořila přesné týdenní a denní programy, které jsem vyučovala u dětí v dopoledních hodinách. Byly to děti především předškolního věku, které neuměly číst, psát, držet tužku. Zvolila jsem činnosti založené na principech pedagogiky Maria Montessori. Na začátku byly zpracovány případové studie dětí, které mi ukázaly, jakým směrem přesně směřovat výuku a především s jakými dětmi pracuji. Z jakého jsou prostředí, zda jsou sirotky, zda mají sourozence. Děti pocházejí většinou z neúplných rodin – z výzkumného vzorku 25 dětí mělo 7 dětí rodiče, kteří se o ně mohou postarat, bohužel nemohou zaplatit školní výuku, skoro všechny děti uvedly, že mají rády školu, ale že musí často doma pomáhat, a proto nemohou docházet každý den. Veškeré informace, které jsem shromáždila o dětech, byly důležité pro tvorbu programu, podle Montessori, viz výše.

Je nutné, aby bylo na děti nahlíženo jako na celistvou bytost, nelze je pozorovat pouze z jednoho úhlu. V rámci této výzkumné části jsem do výuky zapojila opakující se (nenásilné) body výuky, které děti vnitřně motivovaly k pořádku, pravidlům. Program probíhal od pondělí do pátku, v časovém rozmezí od 9.00 do 12.00 hod.

Příklad č. 1: Všední den: děti docházely do školy a losovaly si kartičky, které si samy na počátku výzkumu (výuky, kdy jsem začala do této skupiny dětí docházet) namalovaly a nadepsaly. Tato činnost v nich vytvořila pocit vlastního umění, posílila jejich sebevědomí, každý si mohl nakreslit to, co chtěl. Vedlejším cílem této aktivity bylo naučit děti se podepsat. Děti měly vlastní zasedací pořádek, který byl nakreslen na papíře a visel na zdi, každý ho mohl vidět, přečíst si jméno. Denně se do archu zapisovaly (mohly své jméno i opsat, napodobit z vlastní identifikační kartičky). Den byl dále rozdělen na dvě části. První část se týkala opakování z minulého dne, následovalo představení denní aktivity. Týden byl rozdělen podle jednotlivých oblastí učení pedagogiky Maria Montessori: **Praktický život, Smyslový materiál, Jazykový materiál, Kosmická výchova, Matematický materiál.**

Třetí fáze výzkumu probíhala v období březn–květen 2009. V této části jsem se zabývala především volnočasovými aktivitami pro děti. Na odpolední program docházelo denně cca 60 dětí, různého věku, od 3 let do 15 let. Vzhledem k tomu, že na program spolupracovalo více lidí (afričtí koordinátoři, studentka/stážistka ze ZSF JU), děti byly většinou rozděleny na dvě skupiny, které mohly pracovat plnohodnotně na stejném tématu, ale v jiném časovém rozmezí. Vzhledem k tomu, že jsem v průběhu roku 2008 začala navštěvovat kurs pedagogiky Maria Montessori, objevila jsem mnoho nových nápadů a aktivit, které jsem dětem mohla nabídnout. Vytvořila jsem opět týdenní plán, který na sebe plynule navazoval. Tento program byl postaven tak, aby se v rámci volnočasových aktivit děti něco naučily.

Je nutné volit vhodný program, velice pečlivě vybírat činnosti, které mohou děti zaujmout a pozitivně ovlivnit. Jde především o probuzení vnitřní motivace dětí, která je ovlivní nejen v jejich vnímání činnosti, ale i podpoří jejich vlastní vnitřní dispozice. Děti mají v sobě hodně potenciálu k utváření vlastní osobnosti, je však nutné tyto potenciály rozvíjet a podporovat.

Základem pedagogiky Maria Montessori jsou výukové pomůcky, které jsou určené pro každou oblast učení. Vzhledem k tomu, že pomůcky jsou velmi drahé a náročné na převoz, pro svůj výzkum jsem je vytvořila z dosažitelných místních materiálů, které byly blízké dětem. Nelze dětem nabízet věci, které neznají. Práce by nebyla efektivní, pokud by děti materiál neznaly, neprožily by pocit z aktivity, vnitřní uspokojení z činnosti a lehkost výuky.

4. Závěr práce

Jedním z problémů výzkumu bylo nepřiměřené střídání dětí na programu. Děti často migrují především z důvodu nedostatečného sociálního zázemí a častého stěhování. Rodiny nemají na zaplacení bydlení, často své děti stěhují k příbuzným, kamarádům. Bohužel, ani jeden rok na program nedocházely stejné děti, proto je konečný výstup (metodické listy, volnočasové aktivity) postaven na tříletých zkušenostech na základě kasuistik dětí, ze kterých jsem vycházela z důvodu konkretizace základních ukazatelů pro následnou tvorbu programu.

Výukové aktivity rozděluji do dvou oblastí. Rozvoj základních rozdílných vlastností, šikovnosti, tvorba vlastních pravidel, pořádku, podpora hygienických návyků a poté nácvik výuko-

Příklad č. 2: Týdenní plán

DEN	ČINNOST	POZNÁMKA
Pondělí	výukové aktivity	Aktivity byly především edukační – abeceda, čísla, čtení, zeměpis.
Úterý	kreativní aktivity	Aktivity byly hlavně skupinové s důrazem na rozvíjení jemné motoriky.
Středa	workshopy, tzv. přednášky	Přednášky se týkaly především prevence nemoci, hygieny, slušného chování, násilí.
Čtvrtek	story time – vyprávění příběhů	Příběhy byly voleny na témata dětem blízká, vyplývalo z nich většinou ponaučení.
Pátek	sportovní aktivity	Fotbal, tance a pohybové aktivity jsou velice komunikativní aktivity, které děti stimulují, díky nim se k dětem dostaneme velice blízko, hra sblížuje.

vých činností, ty jsou zaměřeny především na rozvoj jemné motoriky, čtení, psaní.

Hra, jako aktivizační prvek, zaujímá v životě těchto dětí velkou roli. Nejde o soutěžení, prosazování si vlastních předností, jde o to, aby se děti naučily komunikovat a spolupracovat. Mají velký smysl pro souznění a pospolitost, spolupráci. Je tedy výborné podporovat jejich vloh a rozvíjet jejich potenciály, upozorňují již na skutečnost popsanou výše. Na druhé straně jsem se setkala i s krutým chováním dítěte, které vyrůstalo v tvrdých podmínkách, samotné, bez rodiny a jakéhokoli sociálního prostředí, které by ho nějakým způsobem přijalo. Tím pro něj bylo nepochopitelné, proč se s někým ve skupině dělit a spolupracovat. Pomocí zapojení prvků alternativní pedagogiky Maria Montessori v programu začal chlapec myslet jinak a uvědomil si své místo ve skupině. Dokázal se zapojit a seznámit se s dětmi, okolním sociálním prostředím. Na základě zapojení hry, která dítěti navozuje pocit uspokojení z výsledku, dochází k odbourávání pocitů osamělosti, osiřelosti, které děti prožívají z důvodu ztráty rodinného zázemí.

V současné době všechny získané materiály kompletuji a vytvářím disertační práci, ta bude k dispozici jako materiál, který může být využit v procesu výuky a výchovy „dětí ulice“, zranitelných dětí. Na základě podkladů z tříletého výzkumu tvořím metodické výukové listy, které mohou být využity pro stážisty, dobrovolníky, organizace, kteří vyjíždějí do země třetího světa, s cílem výuky a výchovy dětí z nepodnětného sociálního prostředí. Viz příloha č. 1. Dále jsem vytvořila přehled volnočasových aktivit pro děti ulice, které jsou vhodné pro vyplnění volného času dětí. Hry jsou mimo jiné i nástrojem výuky a výchovy dětí. Mají v sobě aktivizační prvky, které děti nutí přemýšlet a hrát si zároveň.

Svou práci chápu jako možnost k přispění zkvalitnění výuky dětí z nepodnětného sociálního a rodinného zázemí. Práci chci především zlepšit efektivitu vyučování na základě připraveného a kvalitního pracovního prostředí i za podmínek, které jsou v Zambii dostupné.

Seznam literatury:

EXNEROVÁ, V. **Globální problémy a rozvojová spolupráce**. Praha 2: Člověk v tísni, společnost při ČT, o. p. s., 2005.

GOMBA, P. **Slyšíte nás – Pavla Gomba o lidské rodině**. Praha: Newfinances, 2004.

HRDLÍČKOVÁ, A. **Alternativní pedagogické koncepce**. České Budějovice: Jihočeská univerzita, PDF, 1994.

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ REPUBLIC OF ZAMBIA. **Strategický rámec pro školy**. Zambia P. O. Box 50093, Lusaka, 2005.

MINISTERSTVO KOMUNITNÍHO ROZVOJE A SOCIÁLNÍCH SLUŽEB, MINISTERSTVO PRO SPORT, MLÁDEŽ A DĚTI, PODPOROVANÉ UNICEFEM. **Projekt týkající se mezinárodního výzkumu: Zpráva a analýza situace dětí žijících na ulici v Zambii**. Zambia: UNICEF, 2006.

MONTESSORI, M. **Objevování dítěte**. Praha: SPS – nakladatelství světových pedagogických směrů, 1998.

RÝDL, K. **Metoda Montessori pro naše dítě**. Pardubice: FF Univerzity Pardubice a ČS EFFE, 2007.

www.czechoslovakaid.cz/index.php/O%20adopci [on-line] [8. 7. 2008]

www.jedensvetnaskolach.cz/download/pdf/jnsnfilmpdfquestions_69.pdf [on-line] [31. 8. 2009]

www.montessoricr.cz/Montessori_principy.php [on-line] [5. 9. 2009]

www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/rozvojova_spoluprace/aktualne/index.html [on-line] [7. 9. 2009]

Program zahraniční rozvojové spolupráce se Zambií.

www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/rozvojova_spoluprace/dvoustranna_zrs_cr/prioritni_zeme/zambie/index.html [on-line] [31. 8. 2009]

Příloha č. 1: Ukázka metodického výukového listu

Název aktivity:

Třídění materiálu a navlékání korálků

VĚK:

5 let

POMŮCKY:

1 větší miska, 4x menší miska (v Zambii – rozstříhané pouzdro na vajíčka), hrubá mouka, fa-

zole, rýže, semínka z baobabového plodu (kulatý tvar), vlasec, korálky (jemné, malé)

ABSTRAKTNÍ CÍL:

propojení hemisfér, příprava na čtení a psaní, počítání, samostatnost, rozvoj pozornosti, jemné motoriky, hladký/drsny, větší/menší, spolupráce ve skupině, rozřídění činností (dokázat si rozřídít činnosti ve všedním dni – příprava na výuku do školy)

KONKRÉTNÍ CÍL:

rozřídít dané předměty do skupin, podle počtu předmětů navléknout korálky na nit

BODY ZÁJMU:

rozřídít smíchané předměty

SLOVNÍ ZÁSoba:

miska, fazole, mouka, rýže, semeno, hrubý, velká, malá

POSTUP:

připravené prostředí – všechny pomůcky jsou připravené na čtyřech stanovištích, děti se po-

sadily do kruhu (tato aktivita se prováděla ve skupinkách)

1. Představení aktivity
2. Pojmenování všech předmětů
3. Ukázka, jak se aktivita dělá (pomalá ukázka, přesná, bez mluvení) – děti to zaujme, soustředí se
4. Rozdělení do skupin podle aktivity na začátku (papírky, písmena)
5. Zeptat se, zda děti chápou (skupinu po skupině)
6. Vlastní práce dětí (stále s dětmi spolupracujeme)

KONTROLA CHYB:

v misce nejsou stejné předměty, hluk při přemísťování, špatně rozříděné předměty, nesouhlasí počet korálků na vlasci s počtem předmětů v malých nádobkách

DALŠÍ VYUŽITÍ:

v praxi

VARIACE:

třídění různého materiálu od výrazných odlišností k detailům

Hnutí osvobození v Latinské Americe, jeho aktuálnost a možnost aplikace do sociální práce

Stanislava Ševčíková

Stanislava Ševčíková (Dipl. Theol.¹) je postgraduální studentkou sociální práce na katedře SPSP FSS MU v Brně. Výzkumně se zabývá teoriemi a metodami sociální práce, supervizí a prací s lidmi, tyto disciplíny také vyučuje.

Abstrakt

Autorka prezentuje hnutí teologie osvobození v Latinské Americe na příkladu teologie osvobození Peruánce G. Gutierréze. Toto hnutí je relevantní pro sociální pracovníky především z toho důvodu, že 80 % Latinoameričanů je religiózních. Pochopení konceptů „osvobození“ od opresivních struktur může umožnit čtenáři reflektovaný vhled do problematiky třetího světa a najít cestu pomoci s českou zkušeností chudoby.

Klíčová slova

teologie osvobození – Latin America – oprese – chudoba – empowerment

Motto

„Nejzákladnější otázkou nyní je: Je to vůbec možné? Nebo jde o čistou utopii? Existuje nějaké skutečné řešení problémů našeho ‚starého světa‘?“

Ignatio Ellacuria, SJ., rektor univerzity,
zavražděn za sociální angažování v San Salvadoru 16. 11. 1989

Úvod

Když si běžný občan České republiky, ale také běžný pomáhající profesionál/ka² položí otázku, co o třetím světě vlastně ví a jaké jsou vhodné přístupy k problémům tzv. třetího světa, jaká je „správná“ pomoc³, je-li jaká, začne většinou tápat. Mnozí vědí o mnohé zmarněné „rozvojové pomoci“ v předchozích desetiletích, kdy darované potřebné věci zůstaly na letištích i několik let bez povšimnutí, nebo jak se to možná dodnes děje, zásilky s pomocí skončily v rukou místních překupníků⁴. Hovoříme o pomoci na úrovni mikro a mezzo, jaká je vlastní sociální práci.

Pokud se český občan zamýšlí nad chudobou, klade si nutně také otázku, zda označený „chudý“ je chudý i pro něj jako Čecha, nebo „pouze“ pro někoho ze západní Evropy. Hranice chudoby podle OSN měříme disponibilním příjmem per capita⁵ na den, jde o sumu \$2 denně, tuto sumu má však k dispozici více než polovina světa (PRB's Populations Sheet, 2005). Co je tedy nutné dělat pro to, aby lidé na světě nebyli dále chudými? Suma \$2 se na jedné straně může zdát malá, ale porovnáme-li životní minimum v České republice

v roce 2009, kde existenční minimum, tedy částka státem uznaná jako nezbytně nutná k přežití jednotlivce, je 2 020 Kč (www.mpsv.cz) (což je při kursu dolaru v září 2009 17 Kč za \$1 celkově \$119 na měsíc, a tedy nutnost vystačit si se \$4 na den, a to ve společnosti, kde bez žádného příjmu člověk stěží může fungovat ve strukturách společnosti (zdravotní pojištění, sociální pojištění, doprava). Rozdíl mezi situací v ČR a zeměmi tzv. třetího světa není tak velký, jak se na první pohled zdá⁶. V čem spočívá rozdíl mezi ČR a zeměmi třetího světa?

Dalším tématem vyvolávajícím otázky je subkultura lidí z měst a z venkova, jejich nevzdělanost a malý horizont, který s sebou tato situace nese. Možná si čtenář vzpomene na české vesnické lidi, pro které „pan inženýr“, „pan učitel“ a další byli společensky nejvýznamnější lidé, které kdy viděli. Slyšíme také o ženské obrázce v některých afrických zemích, která hrůzně deformuje ženské tělo a tím i ducha, popř. si vybaví romantický film *Vzpomínky na Afriku*, kdy náčelník povolil vzdělávání dětí pouze nižších než on. Z toho je možné si uvědomit, že není možné posuzovat úroveň země jen

podle možnosti vystačit s určitou sumou peněz, ale že existuje také jiný, a to sociální a inteligenci kapitál jednotlivců a skupin a struktury sociálního státu.⁷ V České republice, potažmo ve většině kultur, které nepocházejí primárně z velké bídy (srov. např. Romové), je také velmi ceněno vzdělání, které umožňuje se více profesně realizovat a přispívat tak ke společnému úkolu zodpovědného směřování celého lidstva k budoucnosti (Jonas, 1979).

Pokud chce pomáhající profesionál někomu informovaně a reflektovaně pomoci, je třeba o „druhém“, o klientovi, něco vědět. Prvoplánová projekce vlastních myšlenek a cílů do osoby druhého není trvale a udržitelně možná a v posledku vzájemné spolupráci škodí.

V následujícím textu si kladu za cíl přiblížit českému pomáhajícímu profesionálovi realitu Jižní Ameriky na příkladu peruánské teologie osvobození.⁸ Představím vlivy předchozích myslitelů na Peruánce G. Gutierrez (*1928), který je pokládán za zakladatele teologie osvobození. Gutierrez je také vrstevníkem brazilského zakladatele pedagogiky osvobození P. Freireho (*1921) (1972, 1973, 1994), jehož myšlenky jsou českým sociálním pracovníkům známy pod pojmem antiopresivní přístup, který byl Freirem vyvinut při práci s chudými nevzdělanými lidmi v Brazílii.

Nejprve tedy nastíním základní témata teologie osvobození, která si jako jeden ze základů vzala práci v malých křesťanských komunitách, a načrtnu, jakým směrem se ubírá teologie osvobození po pádu železné opony, kdy jí zmizel teoretický rámec, což byla marxistická sociologická teorie.

Relevance diskuse o teologii osvobození v oblasti sociální práce je dána tím, že přibližně 80 % obyvatelů Latinské Ameriky⁹ je silně religiózních, a to ve všech denominacích (srov. také Brañas-Garza, Rossi, Zaclicever, 2006). Pomáhající profesionál (i když sám není religiózní) nemůže odříznout hluboce zakořeněnou spiritualitu od dalších dimenzí člověka (především bio-psycho-sociální) a pomáhat bez ohledu na ně nebo tuto dimenzi ničit jako neexistující nebo patologickou. Toto měla na mysli IFSW¹⁰ a IASSW¹¹, které přijaly v roce 2004 na generálním zasedání v Adelaide v Austrálii *Globální standardy pro výchovu a vzdělávání v profesi sociální práci*, které deklarují nutnost respektovat spirituální zaměření pracovníků i klientů.

Na počátku 20. století se intelektuálům v Latinské Americe rozšířily příležitosti vycestovat studijně na americké a evropské univerzity. Po svém návratu se často velmi intenzivně angažovali ve prospěch své (hospodářsky nerozvinuté) země. Právě z nadhledu studijního pobytu v zahraničí pochopili, že jsou to bohaté země, především USA (z jejich pohledu, ale také proto, že USA jsou jim regionálně nejbližší), které jejich zemi hospodářsky vykořisťovaly a zisky transferovaly zpět do USA (srov. Mariátegui, 1986).

1. Latinská Amerika po roce 1492 a první zmínky o utlačování indiánů, teologie osvobození

Tak jako Češi neradi vzpomínají na dějiny české státnosti po Bílé hoře, tak i obyvatelstvo Latinské Ameriky vnímá svou koloniální minulost negativně. Přesto se s ní musí vyrovnat a ti, kdo jim chtějí porozumět a být pro ně pomocí, by se o jejich dějinách měli něco dozvědět.

Rok 1492 a připlavení Kryštofa Kolumba nikoli do Indie, kam směřoval, nýbrž na nový kontinent, znamenal pro Evropu „objevení“ „Nového světa“, pro tamní obyvatele však představoval „conquistu“ (dobyť) – hospodářsky, politicky a „lidsky“¹² – tím, že byli označováni za barbary. Křesťanští misionáři byli přítomni v Latinské Americe již od roku 1492, od roku 1620 jsou zaznamenány konflikty mezi misijní církví a koloniálním pohledem evropské civilizace (Dussel, 1988), kdy jsou to právě misionáři, kteří brání indiány, kteří pod náprekem nezvyklé otročké práce, k níž jsou přinuceni, v redukcích a předčasně umírají. Přední argentinsko-mexický teolog a filozof E. Dussel (1989) hovoří o první teologii osvobození, když v roce 1511 Antonie de Montesino jako první nahlas hovořil o utlačování a zotročování indiánů a označil toto počínání za hřích španělského národa. Za to byl o rok později povolán zpět do Španělska, kde obhajoval indiány tak úspěšně, že španělský král a římský císař Karel V. nařídil zlepšení podmínek indiánů v koloniích.

1.1 První teologie osvobození

V Peru je za svatého pokládán dominikánský kněz Španěl Bartolomé de las Casas a pozdější biskup chudé diecéze Chiapa, který je autorem *Dějin Indiánů* a který kázal ve svých promluvách o nelidském zacházení s původními obyvateli.

Las Casas se v roce 1514 přiklonil na stranu indiánů, tím že se odvrátil od koloniálního pohledu zotročování a dobývání k ochraně lidské důstojnosti indiánů. V místech, kde byli indiáni přinuceni pracovat pro bílé dobyvatele, byl častý nedostatek jídla, zabíjení indiánů při „pomalosti“ v pracovní kázní při bezohledném hledání zlata a dalšího přírodního bohatství, podle Las Casase se s indiány jednalo jako se „zvěří bez důstojnosti“ (Gutiérrez, 1988). Las Casas bezohledné drancování země pokládal za zlodějství. V dnešní Latinské Americe je Las Casas pokládán za průkopníka v boji za lidská práva, boje za nezávislost, za vzor zacházení se zákonodárstvím a v neposlední řadě za proroka.

Další významnou postavou peruánské teologie osvobození byl incký šlechtic a překladatel pro Španěly Felipe Huamán Poma de Ayala (1534–1619). Tento putoval 30 let po své rodné zemi a své zkušenosti z cest popsal v díle *Nueva Corónica y Buen Gobierno*¹³, v němž popsal jmenovitě všechno kruté nelidské zacházení conquistadorů s indiány, se kterými se na svém putování osobně setkal či se o nich doslechl.

Velmi významný je také španělský kněz a teolog Francisco de Vitoria (1485–1546), který rozvinul právně teologický názor o „fundamentální rovnosti všech lidí“, který se rozšířil také do jiných zemí. V Evropě se spekulovalo o tom, že indiáni nejsou (podobně jako Afričané) ani celými lidmi. Nelidské zacházení s indiány, jejich vraždění a zneužívání k otročké práci vedlo jejich zastánce k myšlence „sladit právo a skutečnost“ (Gutiérrez, 1980) a toto nelidské zacházení postavit mimo zákon. De Vitoria tyto své myšlenky kultivoval v kázáních, disputacích na univerzitách a dopisech.

Významným impulsem pro rozvoj peruánské teologie osvobození byl peruánský intelektuál a politik José Carlos Mariátegui (1894 až 1930), který se po studijním pobytu v Evropě stal marxistou. Založil Socialistickou stranu se svým vlastním programem, hovořil o „přirozeném tlhnutí indiánů ke komunismu“ (Mariátegui, 1986).¹⁴

V neposlední řadě se mezi ty, kdo teologii osvobození ovlivnili, řadí i spisovatel a přítel G. Gutiérreze José Maria Arguedas (1911–1969), který podle osoby Gutiérreze koncipoval své postavy kněze, psal o kultuře Indiánů v horách a o španělské kultuře ve městech, a to se silnou opcí (preferencí) pro indiány.

Druhá teologie osvobození je podle Dussela (1988) teologií, kdy Peru bojovalo za svou nezávislost (počátek 19. století), pro smysl dalšího textu však na tomto místě není nezbytná.

1.2 Třetí teologie osvobození

V 60. letech 20. století vzniklo ve společenském kontextu uvolnění a všeobecné naděje po II. vatikánském koncilu hnutí teologie osvobození. Kořeny mělo ve svých vlastních dějinách, v tzv. „první teologii osvobození“.

V roce 1971 Gutiérrez vydal svou průlomovou knihu *Teologie osvobození: historie, politika a spása*¹⁵. Teologie osvobození vznikla jako pokus teologů a křesťanských společenství nezabývat se pouze ortodoxností teologie (tedy správnou naukou), ale také ortopraxí – tedy důsledným uvedením teologických principů do praxe tak, aby byl „utlačovaný lid“ uschopněn a mohl pracovat na svém osobním i společenském povznesení a rozvoji. Nejedná se o rozvoj primárně hospodářský, ale i duchovní. Sociální vědci využili podobnosti deskripce společnosti Evropy 19. století popsané Marxem s realitou Latinské Ameriky poloviny 20. století. Používali tedy marxistickou terminologii, aniž by užívali marxistickou ideologii třídní nenávisti. Pokoušejí se konstruovat vlastní, latinskoamerický systém „socialismu“ založený na odstranění oprese a chudoby. Teologie osvobození se v církevním prostředí Evropy a celkové Severu nesetkala s podporou a nadšením. Polský papež Jan Pavel II. a jeho prefekt Kongregace pro nauku víry J. Ratzinger (dnešní papež Benedikt XVI.) měli své zkušenosti s komunistickým režimem a ostře odsoudili v instrukcích vše, co by mohlo vést k další nenávisti a násilí (srov. dvě instrukce Kongregace pro nauku víry, Sekretariát 1984 a 1986).

V roce 1959 se konalo první shromáždění latinskoamerických biskupů v brazilském Rio de Janeiru, další v roce 1968 v kolumbijském Medellínu, v roce 1979 v mexické Pueble a 1992 v dominikánském Santo Domingu. Tato setkání biskupů vyvolala vlnu naděje po celém kontinentu, poněvadž se zde biskupové se svými teologickými poradci veřejně přihlásili k opci (k přednostní volbě)¹⁶ pro chudé a pro mládež, pojmenovali příčiny chudoby: a to strukturální hříchy a institucionalizované násilí. Z dnešního pohledu se nám to zdá samozřejmé, ale tehdejší církevní struktury byly z velké míry svázány s vládnoucími opresivními strukturami, z nichž

tito představitelé logicky často pocházeli. To, že se za „lid“, navíc silně religiozní, postavili biskupové, bylo pro „lid“ (80 % společnosti) vyjádřením podpory a oprávněnosti jeho nároků. Teorie rozvoje (analogicky k rozvoji třetího světa a proti teorii závislosti z 60. let 20. století) člověka má také eschatologickou (související s věcmi budoucími) dimenzi, to znamená, že lidské činy mají dopad i do budoucnosti nejen samotného jednotlivce, ale celého lidstva, tedy nás všech.

Teologie osvobození tvoří s křesťanskými komunitami novou, lidskou¹⁷ kulturu, která bere vážně lidskost i s její křehkostí a zdůrazňuje tři dimenze osvobození: od hříchu, od chudoby a od politického utlačení. To, že společenská angažovanost Katolické církve nebyla mezi vládnoucí vrstvou Latinské Ameriky vítána, dokazuje arcibiskup Romero v San Salvadoru. Tento konzervativní člověk, jak byl znám, který hájil práva rolníků zakládat zemědělská družstva a veřejně hovořil o nepravostech páchaných na lidech, byl v březnu 1980 zavražděn uprostřed bohoslužby. Podobně tak byla povražděna i celá komunita jezuitů Středoamerické univerzity v San Salvadoru 16. listopadu 1989, kteří se pokládali za „kritické svědomí národa“. Jezuité založili na univerzitě centrum pro výzkum veřejného mínění s pravidelnými výzkumy (Sobrinho, 1990), což byl v té době za manipulace zpráv v médiích naprosto ojedinělý a odvážný čin, který velmi vadil vládnoucí „pravici“. Podobně bylo v celé Latinské Americe zavražděno a uneseno z výše uvedených důvodů (pomáhali chudým) mnoho dalších (obyčejných) lidí, kněží, řeholníků a řeholnic, místních i zahraničních.

Teologie osvobození poněkud ztratila svůj náboj po pádu železné opony, kdy zmizelo rozdělení světa na dvě mocenské sféry. V současnosti se teologie osvobození zabývá tématy spirituality, ekologickou tematikou ochrany země a dále důrazem na etiku.

2. Základní teze teologie osvobození

2.1 Chudoba třetího světa

2.1.2 Definice a různá pojetí chudoby

Chudoba je denní realitou třetího a čtvrtého¹⁸ světa. Tato realita „jinakosti“ chudých, kteří mohou být charakterizováni jako „odcizení“, již shánějí obživu na každý den, jsou pro vyšší a střední vrstvu „nikým“,¹⁹ neexistují. Pojem

chudoba je používán v několika významech: Chudí trpí izolací od aktivního zaměstnání, nemají přístup k základním sociálním službám a k civilnímu, sociálnímu a kulturnímu životu. Chudí nejvíce bojují proti podvýživě, jednostranné stravě (např. fazole) a deprivaci. Chudoba je stav, který můžeme charakterizovat deprivací základních lidských potřeb, což v sobě zahrnuje jídlo, pitnou vodu, zdravotní péči, příštěší, vzdělání a přístup k informacím²⁰ (srov. Zpráva OSN o světové sociální situaci, 1997).

O chudobě můžeme hovořit jako o konjunkturální a strukturální. Konjunkturální chudoba je způsobována katastrofami, bez pomoci zvnějšku by postižení lidé zemřeli přibližně do 10 dnů. V roce 2000 takto zbídačelo 36 milionů lidí. Strukturální chudoba bývá označována jako setrvalý život v nedostatečných fyzických a psychických podmínkách a kulturní chudobě. V roce 1999 v ní žilo 828 milionů lidí.²¹ Podstatou nerovnosti ve světě je skutečnost, že některé struktury v některých společnostech především třetího světa jsou často natolik opresivní, že je prakticky nemožné se z nich jakkoli vyvázat.²²

V Latinské Americe můžeme rozlišit také chudobu městskou a venkovskou, lidé na venkově a ve městech jsou rozdílní, především v životním stylu a v existenci nebo neexistenci tradičních struktur. Velkoměsta se svými slumy se vyznačují vysokou kriminalitou, alkoholismem, drogami, prostitucí a násilím ve všech formách (De Arevalo, 1987).

Inkové chápali pojem „chudý“ jako ten, kdo neměl žádné příbuzné, kteří by mu mohli pomoci v nouzi. Toto platí dodnes, peníze nejsou tak důležité jako rodina (srov. Wachendorfer, 1984).

Teolog G. Gutierrez, který jako jeden z prvních peruánských kněží žil a pracoval s lidmi ze slumů Limy, zdůraznil destruktivitu chudoby, která ničí morální hodnoty a osobnost člověka. Chudoba není náhoda, nýbrž je strukturální, zasahuje celé skupiny a sociální vrstvy. Chudí jsou sociální třída a jsou zasaženi stejnými symptomy destrukce nitra člověka, jeho odcizením sobě samému. Zde spatřuji jeden z latinskoamerických přínosů, za sociální třídu označuje chudé, nikoli např. dělníky nebo pracující v zemědělství. G. Gutierrez, ale i ostatní teologové a sociální vědci, počínaje středověkými misionáři, zdůrazňují porušování lidské důstojnosti chudých. Svět chudých má vlastní zákony,

struktury a zvyky (Gutiérrez, 1988). Všechny tyto zákony směřují k jednomu, a to k přežití, neboť jediné, co znají, je „hlad, nemoc, analfabetismus a nedostatek svobody“ (Gutiérrez, 1980: 735). Realitou je, že takto „na okraji“ společnosti, vyloučeno ze všech jejích benefitů, žije 80 % společnosti. Tito lidé žijí svým způsobem v paralelním světě, ve vlastních známých strukturách, „vyloučení“ ze společenského a hospodářského života majetných, i když tito majetní tvoří pouze 20 % společnosti.

2.1.2 Historická moc chudých

Chudí, podle Gutiérreza, chtějí být slyšeni, našli „nové historické vědomí“ (Gutiérrez, 1987), jsou si vědomi, že mají v dějinách nějakou úlohu, do té doby byli neslyšitelní a bez hlasu, jejich stopa v dějinách nebyla zaznamenána. Hledají, jak najít spravedlivější společnost. Začínají chápat, že jde o celé lidstvo, které se má pozdvihnout na kvalitativně novou úroveň bytí. Z těchto úvah plyne touha chudých po změně struktur ve společnosti, po skončení útlaču. Je třeba také říci, že chudí na druhou stranu s penězi zacházejí mnohdy nedovedou. Jsou zaznamenány případy těch, kteří sice přišli k penězům, ale velmi rychle o ně přišli, především způsobem života „dnes a tady“ (Weber, 1999) a štědrostí ke svému okolí, které jim však stejným neoplácelo, takže „jedli a pili“, dokud bylo z čeho – až nebylo, bylo po přátelství.

S chudobou souvisí také téma „rozvoj“. V teologii osvobození nejde o rozvoj, aby člověk byl materiálně bohatší, ale o rozvoj, kdy „více mít znamená více být“ (Gutiérrez, 1990), o onu kvalitativně novou dimenzi bytí bez hromadění bohatství (srov. také Fromm, 2001) a „vykořisťování“ bezmocných. Podle Gutiérreza (1990) je bohatství a „rozvoj“ Severu výsledkem nerovného nespravedlivého přístupu a drancování přírodních a lidských zdrojů na chudém Jihu.²³

2.2 Opce pro chudé a pro mládež

Chudí, indiáni, v Latinské Americe jsou velmi religiozní, tato religiozita se projevuje v každé vteřině všedního i svátečního dne, v jejich setkáních v křesťanských komunitách. Přesto běžní lidé nemohou věřit, že věří ve stejného Boha jako bohatí, kteří pro svůj způsob života našli svá racionální odůvodnění, např. že chudí jsou „lůza“ nebo že se musí spokojit s tak málem a tak nízkými platy (např. minimální plat sta-

čil pouze na 14 dnů balené vody v lokalitě, kde pitná voda nebyla k dispozici). Pro teology, kteří učinili tuto „opci pro chudé“, je důležité, aby mohli lidem zvěstovat Boha lásky, který se neprojevuje v prázdných slovech, ale ve skutečích. Protože Kristus byl chudý, je třeba se solidarizovat s chudými a pomoci jim dostat se do důstojného způsobu života.

Podobně se latinskoameričtí biskupové vyslovili pro opci pro mladé, na svém shromáždění v dominikánském Santo Domingu v roce 1992, poněvadž mladí lidé tvoří více než polovinu kontinentu, a jsou proto jeho budoucností.

2.3 Uznání druhého člověka v jeho „jinakosti“ a empowerment

Dominantní pohled společnosti, která určuje hodnoty (rozuměj euro-americké), je ten, že chudoba je špatná, chudý si za svou bídu může sám, poněvadž není pracovitý. Tento náhled sdíleli i příslušníci středních, popř. vyšších vrstev, kteří se věnovali práci a zvýšení gramotnosti chudých, jako byl i Brazilec P. Freire (1972, 1973, 1994). Tito příslušníci středních vrstev dokázali transformovat svůj původní negativní postoj k chudým a začali pracovat s lidmi ve slumech i na venkově. Tím se jim podařilo dosáhnout solidarity a nové gramotnosti pro většinu latinskoamerického kontinentu. Snaha o uznání lidské důstojnosti nejen bohatého člověka, ale i chudého v jeho odlišnosti a jinakosti se ukázala být nezbytnou. V 16. století to byli misionáři, kteří upozorňovali na jinakost a práva indiánů, kteří neměli žádnou možnost, jak se bránit. Ve 20. století se situace opakovala, za chudé „bez hlasu“ hovořili jejich (většinou) vzdělání „zástupci“, kteří se dokázali na chudé a s chudými podívat očima chudých a současně měli schopnost využívat prostředků světa bohatých a mocných (vzdělání, média, univerzity, psychologie).

Empowerment neboli zmocnění (Oxford, 2008) znamená uschopnění a posílení jednotlivců a komunit k řešení jejich životních situací, k samostatnému a informovanému rozhodování, mimo jiné také politickou participací.²⁴ Lidé, kteří po generace neviděli žádnou možnost, jak se ze své bídě vymoci sami (např. v porozumění minulosti, zvládnutí přítomnosti a plánování budoucnosti), dostali a dostávají podporu pomáhajících profesí, aby tohoto byli schopni.

2.4 Sociální spravedlnost

Latinoameričané zdůrazňují také sociální spravedlnost. Reflektují množící se počet uprchlíků z válečných oblastí, nedostatek pitné vody pro velké části obyvatelstva, znečištění životního prostředí, kácení deštných pralesů, nerovnost v distribuci zdrojů a feminizaci chudoby, poněvadž 2/3 chudých planety tvoří ženy (Oxford, 2008).

3. Východisko ze slepé uličky? Komunitní hnutí (společenství)

Teologie osvobození je především teologií společenství. Základní společenství (komunity) se staly klíčovými pro další směřování a zvýšení gramotnosti širokých mas a v současnosti je toto komunitní směřování nosným pilířem celého dalšího vývoje latinskoamerické společnosti (srov. Oxford, 2008). Pojem komunita však pro Latinoameričany znamená prostředí, kde si lidé mohou být navzájem podporou a mohou si navzájem věřit. Mohou se spojit a společně dosáhnout nějakého cíle (např. dosažení legality zabrané půdy pro dům ve slumu). (Gutiérrez, 1985). Tato důvěryhodnost v komunitě nemusí zůstat ve své zemi původu, ale může se přenést i na úroveň mezinárodní spolupráce a porozumění.

Závěr

V předloženém textu jsem se pokusila shrnout kořeny teologie osvobození a vlivy na ni a základní témata, která se objevují v díle zakladatele teologie osvobození G. Gutiérreze. V českém kontextu toto téma není příliš frekventované a zahrnuje v sobě také filozofii (Dussel), pedagogiku (Freire) a psychologii (Martín-Baró, Montero) osvobození. Hnutí osvobození se rozvinulo především v Latinské Americe (ale jeho protagonisté pracují i mezi Afroameričany v USA nebo v Kambodži) a dává nám nahlédnout do „duše“ latinskoamerického lidu v Peru, potomků incké říše.

Domnívám se, že jednou z možností, jak český občan nebo pomáhající pracovník může pomoci těmto zemím vymoci se z chudoby, narovnat se a s důvěrou hledět do budoucnosti, by mohla být na mezo úrovni např. instituce „partnerských měst“ nebo vesnic, kdy by celá obec spolupracovala s nějakou obcí nebo městem v zemi třetího světa. Podobně jako obce mají partnerská města v Itálii nebo ve Švédsku a udržují s těmito partnery především kulturní styky, bylo by možné rozvinout partnerství i s nějakou obcí nebo městem

v chudší části světa a na komunitní úrovni s danou obcí spolupracovat ve všech oblastech, které jsou možné (stavebnictví, sociální a zdravotní oblast, kulturní výměna). Dovedu si představit podle velikosti (české) obce buď dobrovolnou koordinaci, nebo část pracovního úvazku člověka, který bude mít na starosti komunikaci s partnerskou obcí ve třetím světě a nejrůznějšími způsoby jim pomůže v rozvoji obce za dobrovolné spolupráce některých příslušníků české komunity v české obci. Náklady české strany kromě energie a získávání informací nemusí přesáhnout běžnou adopci na dálku, a přesto se může rozvinout pocit sounáleženosti a spolupatričnosti mezi českou a partnerskou obcí na druhém konci světa. Jde samozřejmě pouze o návrh, který podle mých vědomostí nebyl zatím nikde realizován a není rozpracován podrobný harmonogram nebo manuál pro takovou aktivitu včetně vytipování vhodné partnerské obce, s níž by musely pomoci některé NNO a charity, které ve třetí světě již působí. Tato navržená komunitní aktivita samozřejmě nevyklučuje individuální angažování ve sponzorování vzdělání dětí nebo dalších aktivit férového hnutí (Fair Trade, clean clothes apod.).

Poznámky

- 1 Kontakt na autorku: E-mail: ssevciko@fss.muni.cz. Za vznik tohoto článku vděčím mimo jiné prof. Marthě Zechmeister-Machart, CJ., která byla vedoucí mé diplomové práce a inspirovala mě k hlubšímu zamýšlení se nad touto tematikou.
- 2 Používám maskulinum a z praktických důvodů tomu tak bude i nadále v celém textu, ale mám na mysli pochopitelně profesionály i profesionálky.
- 3 V našich podmínkách např. časté „adopce na dálku“, právně jde vlastně o sponzorování dítěte, protože „adoptivní rodič“ na dítě nemá žádný nárok, přesto na sponzorované děti „adoptivní rodiče“ v České republice (podle mých zkušeností i TV reportáží) myslí jako na svoje vlastní děti, včetně závětí.
- 4 Tyto informace jsem získala z osobních sdělení lidí pocházejících z třetího světa a od pracovníků, kteří tam pracovali. V rozvojové pomoci po II. světové válce nebylo neobvyklé, že do vesnice přišel „white man“ (terminus technicus pro nadřazený přístup bělochů k lidem jiné pleti) a vybudoval studnu na místě, kde se on sám rozhodl ji vybudovat, aniž by vhodnost umístění

- konzultoval s místními. Vesničané ji ale nepoužívali. Můžeme toto jednání vesničanů kvalifikovat jako emotivní, ale skutečností zůstává, že oni jsou ve své zemi doma více než „bílý muž“.
- 5 Na hlavu.
 - 6 Pozdější analýza ukáže, že z hlediska rozdělení bohatství, v zemích třetího světa nejde o jednotlivce, kteří musí vystačit se \$2, ale o většinu pracujících obyvatel země.
 - 7 V Evropě je to výsledek boje dělnických skupin a odborů za lepší podmínky především manuálně pracujících, k tomu se připojuje lékařská péče hrazená z veřejného zdravotního pojištění a další opory evropského modelu sociálního státu.
 - 8 Výběr právě Peru je dán výběrem „zakladatele“ teologie osvobození G. Gutierrezé.
 - 9 Pojem Latinská Amerika se začal používat od 19. století ve Francii pro popsání latinské civilizace Španělů, Portugalců, Italů a Francouzů. V současnosti znamená země a ostrovy jižně od USA, tedy včetně Mexika. Pojem Amerika byl poprvé použit v roce 1507 freiburským kosmografem Martinem Waldseemüllerem k počtu mořepravce Ameriga Vespucciho, tím, že ho zapsal do mapy.
 - 10 International federation of social workers – Mezinárodní federace sociálních pracovníků.
 - 11 International Association of Schools of Social Work – Mezinárodní asociace škol sociální práce.
 - 12 Ve smyslu vybití téměř celé indiánské populace tvrdou prací, na kterou se museli dovážet černošští otroci z Afriky, kteří tuto náročnou práci např. na plantážích zvládli. Dále šlo o dehonestaci lidských práv indiánů, potlačení a zničení jejich vlastní kultury (Dussel, 1988).
 - 13 Nová kronika dobré vlády (vlastní překlad).
 - 14 Toto tíhnutí bylo odvozeno od doby před dobytím inké říše, která měla pevná pravidla, „vlastnictví po dobu života“, každý člověk dostal při narození část půdy, topus (2 700 m²), dívky poloviční, aby měl obživu. Každá rodina měla povolen od inkého státu určitý počet lam. Inkové také budovali zásobárny, z nichž čerpali obživu v dobách neúrody a nouze. V inkém státě existovaly veřejné práce pro stát (Wachendorfer, 1984). Indiáni také mají zvyk pracovat, pokud je to nezbytně nutné k udržení života ve společnosti, která je soběstačná.
 - 15 Pojem „teologie osvobození“ G. Gutierrezé poprvé použil na veřejnosti v červnu 1968 v Chimbote v Peru, kde se konala jeho veřejná přednáška. Tato přednáška byla publikována v Montevideu (MIEC, Pax Romana, v roce 1969 pod názvem Hacia una teología de la liberación. Do této doby se pro označení teologie v Latinské Americe nebo tzv. třetím světě používalo označení teologie rozvoje nebo teologie revoluce. Gutierrez sám se označuje pouze za prvního, který pojem publikoval, v kruzích intelektuálů se však již schylovalo k užití tohoto pojmu.
 - 16 Opce neboli volba (z lat. optatum = přání, tužba). Církev se rozhodla podporovat a hájit zájmy chudých a mladých lidí, namísto vládnoucí bohaté minoritní oligarchické společnosti.
 - 17 Pro zakušivší komunismus v České republice se vybaví pojem „socialismus s lidskou tváří“, který skončil vpádem vojsk socialistických zemí v roce 1968.
 - 18 Jedná se o nejhudší země s HDP pod \$400 per capita, jde o subsaharskou Afriku, Kambodžu, Bangladéš, Afghánistán.
 - 19 V latinskoamerických soap operas se o chudých hovoří jako o „lůze“, pokud se nejedná o služebnictvo, které parazituje na „pořádných lidech“, rozuměj středních a vyšších vrstev.
 - 20 UN 1997 Report on the World Social Situation, Part Two. CORE ISSUES, Chapter VI.: „Extreme poverty is often characterized by malnutrition, hunger, illness and illiteracy; absolute poverty is usually associated with lack of access to productive resources and discrimination in or exclusion from the work place, educational opportunities and the political process. Nonetheless, the income dimension is at the core of most poverty problems, and poverty frequently arises from a lack of sufficient income to purchase a critical minimum of goods and services for active participation in society. Understanding the relationship between economic growth and poverty reduction and income inequality therefore provides a key perspective on the problem of global poverty and prospects for its eradication.“ „Between 1987 and 1993 the overall incidence of poverty in transition and developing countries fell slightly, from 30.0 to 29.5 per cent, but the number of the world's poor rose from 1.23 billion to 1.31 billion. The overwhelming majority of people living on \$1 a day or less are located in South Asia, sub-Saharan Africa, the countries of Indochina, Mongolia, Central America, Brazil and the hinterland provinces of China, with the incidence of poverty particularly high in sub-Saharan Africa, South Asia, and China.“ In: www.un.org.

- 21 www.kirche-brunsbek.de/aktuell2/armut.htm.
- 22 Např. automobilový nebo textilní průmysl má většinu svých filiálek právě v tzv. třetím světě. Např. Sao Paulo je německým největším průmyslovým městem. Pokud by se např. nějaká automobilka stáhla z této oblasti, její výrobky by podražily a byly by v prvním (bývalý „západ“ a USA) a druhém (transformační země střední a východní Evropy) světě nekonkurenceschopné, a tudíž neprodejně a vedly by k zániku dané firmy. Je proto nutné změnit „struktury“, které vykořisťování námezdních sil ve třetím světě umožňují, např. nejrůznějšími hnutími spotřebitelů (úspěšná byla kampaň za tzv. čisté oblečení v minulých letech v západní Evropě, kde sami spotřebitelé protestovali proti nelidským, ba otrockým podmínkám při výrobě oděvů dovážených z těchto zemí. Vice např. www.hubpages.com/hub/Buying-a-new-car-The-State-of-the-Motor-Industry, www.cleanclothes.org.
- 23 Jih totiž svůj externí dluh již splatil, ale Sever stále popírá, že by něco dlužil Jihu, a to na nerovném postavení Jihu v obchodních vztazích (srov. www.stwr.org/aid-debt-development).
- 24 Tuto situaci je možné si blíže představit na příkladu klientů a patronů ve starém Římě. Nerození plebejci byli odkázáni na dobrodiní svého pána a existoval mezi nimi nerovnoprávný vztah patron a klient. Pro patrona tento vztah nebyl nevýhodný, protože velký počet klientů manifestoval jeho moc a bohatství.

Seznam literatury:

- BRAÑAS-GARZA, P., ROSSI, M., ZACLIC-VER, D. **Individuals' religiosity enhances trust: Latin American evidence for the puzzle.** Departamento de Economía Facultad de Ciencias Sociales. Universidad de República. Documento No. 05/06, 2006. In www.decon.edu.uy/publica/2006/0506.pdf.
- DE AREVALO, A. R. **Probleme der Dorfenentwicklung in Peru dargestellt am Beispiel des Dorfes Chongos Alto.** Stuttgart, 1987.
- FREIRE, P. **Education for Critical Consciousness.** New York: Seabury, 1973.
- FREIRE, P. **Pedagogy of Hope.** New York: Continuum, 1994.
- FREIRE, P. **Pedagogy of Oppressed.** Harmondsworth: Penguin Books Ltd., 1972.
- FROMM, E. **Mít nebo být.** Praha: Aurora, 2001.
- DUSSEL, E., **Die Geschichte der Kirche in Lateinamerika.** Mainz, 1988.
- DUSSEL, E., **Prophetie und Kritik. Entwurf einer Geschichte der Theologie in Lateinamerika.** Fribourg/Brig, 1989.
- GUTIERRÉZ, G., **Die Armen brechen in die Geschichte ein.** In CASTILLO, F., **Die Kirche der Armen in Lateinamerika, Eine theologische Hinführung.** Freiburg 1987, s. 93–121.
- GUTIERRÉZ, G., **Auf der Suche nach den Armen Jesu Christi – Evangelisierung und Theologie im 16. Jahrhundert.** In COLLET, C. (Ed.). **Der Christus der Armen – Das Christuszeugnis der lateinamerikanischen Befreiungstheologen.** Freiburg–Basel–Wien 1988, s. 37–56.
- GUTIERRÉZ, G., **Bemerkungen zu einer Theologie der Befreiung.** In GREINACHER, N. **Leidenschaft für die Armen.** München 1990, s. 33–65.
- GUTIERRÉZ, G. **Die Armen evangelisieren. Gustavo Gutierrez im Gespräch mit Josef Sayer.** In EICHER, P. (Ed.). **Theologie der Befreiung im Gespräch.** München 1985, s. 25–50.
- GUTIERRÉZ, G. **Die Gewalt eines Systems.** *Concilium* 12 (1980), s. 734–739.
- GUTIERRÉZ, G. **Theologie und Erfahrung im Konzept der Befreiungstheologie.** In METZ, J. B.; RÖTTLÄNDER, P. (Eds.). **Lateinamerika und Europa. Dialog der Theologen.** München 1988, s. 48–60.
- JONAS, H. **Das Prinzip Verantwortung.** Frankfurt am Main: Insel Verlag, 1979.
- MARIÁTEGUI, J. C. **Sieben Versuche, die peruanische Wirklichkeit zu verstehen.** Berlin, Freiburg, 1986 (původní vydání 1929).
- OXFORD, J. **Community Psychology. Challenging, Controversies and Emerging Consensus.** Chichester: John Wiley & Son, 2008.
- SEKRETARIAT DER DEUTSCHEN BISCHOFSSKONFERENZ (Ed.). **Instruktion der Kongregation für die Glaubenslehre über einige Aspekte der „Theologie der Befreiung“.** Bonn 1984.
- SEKRETARIAT DER DEUTSCHEN BISCHOFSSKONFERENZ (Ed.). **Instruktion der Kongregation für die Glaubenslehre über die christliche Freiheit und die Befreiung.** Bonn 1986.

SOBRINO, J. **Sterben muss wer an Götzen rührt**. Freiburg 1990.

SUPPLEMENT časopisu *International Social Work*, 2007, obsahující **Globální kvalifikační standardy pro vzdělávání v sociální práci vydaných IFSW a IASSW**.

WACHENDORFER, U. **Bauernbewegung in Peru. Handlungsspielräume und Grenzen für Campesino – Organisationen unter Bedingungen abhängigkapitalistischer Entwicklung (1900–1983)**. Heidelberg 1984.

WEBER, B. **Ijob in Lateinamerika. Deutung und Bewältigung von Leid in der Theologie der Befreiung**. Mainz 1999.

Internetové zdroje:

www.cleanclothes.org [on-line] [10.9.2009]

www.hubpages.com/hub/Buying-a-new-car-The-State-of-the-Motor-Industry [on-line] [10.9.2009]

www.kirche-brunsbek.de/aktuell2/armut.htm [on-line] [6.10.2001]

www.mpsv.cz/cs/3213 [on-line] [9.10.2009]

www.prg.org/Journalists/PressReleases/2005/MoreThanHalftheWorldLiveson-LessThan2aDayAugust2005.aspx [on-line] [9.10.2009]

www.un.org [on-line] [9.10.2009]

Latin America's Liberation Movement, Its Opicality, And of Its Possible Application in Social Work

Stanislava Ševčíková

Stanislava Ševčíková (theology graduate¹) is a postgraduate student in the department of Social Work at Masaryk University, Brno. In her research she focuses on the theories and methods of social work, supervision and work with people, and she also teaches these disciplines.

Abstract

The author presents the theological movement of liberation in Latin America in the example of the theology of liberation of the Peruvian, G. Gutierrez. This movement is relevant for social workers mainly in that about 80% of Latin Americans are religious. An understanding of concepts of "liberation" from oppressive structures may provide the reader reflective insight into the issues of the Third World and to find a way to help with Czech experiences of poverty.

Keywords

theology of liberation – Latin America – oppression – poverty – empowerment

Motto

"The most fundamental question now is: Is it even possible? Or is it a pure utopia? Is there any real solution to the problems of our 'old world'?"

Ignatia Ellacuria, University Rector,
who was murdered for social engagement in San Salvador 16. 11. 1989

Introduction

When ordinary citizens of the Czech Republic, as well as also those assisted by professionals posing the question, are asked: What do they know about the Third World? What are the appropriate approaches to the problems of the so-called Third World? What is "proper" help², if it starts to fall apart – many know of the wasted "development assistance" in previous decades, when donated items remained unnoticed at airports for several years, or how it might still be happening today, with shipments ending up in the hands of local dealers³. We are talking about assistance at the micro and mezzo level, as in social work.

If a Czech citizen reflects on poverty, they inevitably raise the question whether the so-called "poor" is poor for him or her as a Czech or "only" for someone from Western Europe. According to the UN, the poverty line is measured by having \$2 disposable income per capita per day. This amount is not available to more than half of the world (PRB's Populations Sheet, 2005). What should be done so that people in

the world would no longer be impoverished? On the one hand \$2 may seem small, but compared to the minimum subsistence level in the Czech Republic in 2009, where the subsistence minimum – the amount the state recognised as vital to the survival of individuals – was 2,020 CZK (www.mpsv.cz) (the exchange rate for the US dollar in September 2009 was CZK 17 per \$1) or a total of \$119 per month and hence the need to get by on \$4 per day, in a society where a person with no income could barely function within the structures of society (health insurance, social insurance, transportation). The difference between the situation in the CR and so-called third world countries is not as great as first appears⁴. Where does the difference lie between the CR and third world countries?

Another issue evoked in the questions is the subculture of people from cities and the countryside, their lack of education and limited horizons, which this situation carries with it. Perhaps the reader remembers in a Czech village, people for whom "Mr. Engineer", "Mr. Teacher" and others were socially the most important

people that they knew. We also have heard about female circumcision in some African countries, which horribly deforms the female body and also the spirit. For example, recall the romantic film *Out of Africa*, where the chief only allowed the children to receive an education that did not surpass his own level. It is possible to realise from this that it is impossible to judge the level of a country only by the ability to make do on a certain amount of money, but that we also need to take into account the social and intellectual capital of individuals and groups, and the welfare state structure.⁵ In the Czech Republic, indeed in most cultures which do not derive from primarily high poverty (compared to e.g. Roma), education is highly valued and enables greater professional realisation, and as such to contribute to the joint task of a responsible course for the future of mankind (Jonas, 1979).

If a aid professional wants to provide informed and reflected assistance, it is necessary to know something about the client. Superficial projection of one's own thoughts and objectives onto another is not a permanent and sustainable option and the cooperation might ultimately be harmful. The following text aims to bring Czech aid professionals the reality of South America through the example of Peruvian liberation theology.⁶ It will introduce the influence of previous thinkers on the Peruvian G. Gutiérrez (*1928), who is considered the founder of liberation theology. Gutiérrez is also the founder of contemporary Brazilian liberation pedagogy Freire P. (*1921) (1972, 1973, 1994), whose ideas are known to Czech social workers as the antipressive approach, was developed by Freire while working with poor uneducated people in Brazil.

First, I will outline the main themes of liberation theology, of which part of the basis is work in small Christian communities, and summarise the direction of liberation theology after the fall of the Iron Curtain, when the theoretical framework of Marxist sociological theory disappeared.

The relevance of a discussion on liberation theology in the field of social work is dictated by the fact that approximately 80% of the inhabitants of Latin America are very religious, in all denominations (see also Brañas-Garza, Rossi, Zaclicever, 2006). Aid professionals (even if they are not religious) cannot separate the deeply rooted spirituality from other dimen-

sions of humans (especially bio-psycho-social) and assist without an outlook from it or criticise this dimension as non-existent or pathological. With this in mind, IFSW⁷ and IASSW⁸, which was adopted in 2004 at the general meeting in Adelaide, Australia's Global Standards for Education in the Social Work Profession, declaring the need to respect the spiritual interests of both workers and clients.

At the beginning of the 20th century, intellectuals in Latin America had greater opportunities to travel and study at American and European universities. Upon their return, they were often very heavily involved with engaging in the welfare of their (economically underdeveloped) countries. From their study abroad they understood that these are rich countries, notably the U.S. (from their perspective, but also because the U.S. is regionally closer to them), which economically exploited their country and transferred profits back to the USA (cf. Mariátegui, 1986).

1. Latin America post-1492 and the first mention of the oppression of Indians, liberation theology

Just as the Czechs do not like to recall the history of Czech statehood after the Battle of White Mountain, Latin Americans' perception of their colonial past is viewed negatively. Nevertheless, they must live with it, and those who want to understand them and assist them, should learn something about their history.

The year was 1492 and Christopher Columbus landed not to India, where he had aimed for, but to a new continent, which for Europe meant the "discovery" of a "New World", but for local residents represented a "conquista" (conquest) – economically, politically, and "humanly"⁹ in their being labelled as barbarians. Christian missionaries were present in Latin America ever since 1492, and from 1620 there are recorded conflicts between the missionary church and the colonial view of European civilisation (Dussel, 1988), where it is the missionaries who defend the Indians, who under the duress of slave labour, were forced into weakening conditions and premature death. Leading Argentine-Mexican theologian and philosopher E. Dussel (1989) refers to the first liberation theology, when in 1511 Antonio de Montesino first spoke out about the oppression and enslavement of Indians and called these

acts the sin of the Spanish nation. A year later he was allowed back to Spain, where he defended the Indians so successfully that the Spanish king and the Holy Roman Emperor Charles V ordered the improvement of conditions for Indians in the colonies.

1.1 The first liberation theology

In Peru, there is a Dominican priest who is considered a saint, Spaniard Bartolomé de las Casas and later bishop of the poor Diocese of Chiapa, who was the author of *History of Indians* and who preached on the inhumane treatment of the indigenous inhabitants. Las Casas in 1514 inclined to the side of the Indians, in that it turned away from the colonial view of slavery and conquest, to the protection of the human dignity of Indians. In places where the Indians were forced to work for the white conquerors, there was frequent lack of food, the killing of Indians "slowly" in hard labour for the reckless search for gold and other natural resources. According to Las Casas, the Indians were dealt with as "animals without dignity" (Gutiérrez, 1988). Las Casas considered the ruthless plundering of the country as theft. In today's Latin America, Las Casas is considered a pioneer in the struggle for human rights, the fight for independence, and as an example in lawmaking, and not least of all as a prophet.

Another important figure of Peruvian liberation theology was an Inca noble and translator for the Spaniards, Felipe Huamán Poma de Ayala (1534 až 1619). He wandered for 30 years around his native country and he wrote about his experience from his travels in *Nueva Corónica y Buen Gobierno*¹⁰, in which he described the conquistador's cruel and inhumane treatment of the Indians, with whom he met personally or heard about on his journey.

The Spanish priest and theologian Francisco de Vitoria (1485–1546), is also considered very important. He developed the legalistic/theological view of the "fundamental equality of all people", which has also spread to other countries. In Europe, it was speculated that the Indians were not (similar to Africans) complete human beings. Inhumane treatment of American Indians, their murder and exploitation through slave labour led their supporters to the idea "to reconcile law and fact" (Gutiérrez, 1980) and to outlaw this type of inhumane treatment. De Vi-

toria cultivated these ideas in sermons, lectures at universities and in various letters.

The Peruvian intellectual and politician José Carlos Mariátegui (1894–1930) gave a significant impetus to the development of Peruvian liberation theology. He became a Marxist after studying in Europe. He founded the Socialist Party with his own programme, and spoke of the "natural propensity of Indians to communism" (Mariátegui, 1986).¹¹

Finally, amongst those who influenced liberation theology, is the writer and friend of G. Gutiérrez, José María Arguedas (1911–1969), who from Gutiérrez' figure conceived his character of the priest, wrote about the culture of Indians in the mountains and the Spanish culture in cities, and with a strong preference for Indians.

The second liberation theology is according to Dassel's theology (1988), when Peru fought for its independence (early 19th century); however for the purpose of following text, need not be included.

1.1 Third liberation theology

In the 1960s there emerged in a social context liberalisation and general hope for the second Vatican Council's movement of liberation theology. The roots were in their own history, the so-called "first liberation theology".

In 1971, Gutiérrez published his breakthrough book *Theology of Liberation: History, Politics and Salvation*¹². Liberation theology arose as an attempt by theologians and Christian communities to pursue not only orthodox theology (the doctrine of justice), but also orthodox practice – the consistent theological principles in practice, so that "oppressed people" were able to work on personal and social advancement and development. This does not primarily concern economic development, but spiritual development. Social scientists have used the similarity in the description of Europe's society in the 19th century described by Marx, with the reality of Latin America in the half of the 20th century. Marxist terminology is used without including the Marxist ideology of class hatred. Trying to construct their own Latin American system of "socialism" based on the elimination of oppression and poverty. Liberation theology in the Church environment in Europe and the entire North was not met with support and enthusiasm. The Polish Pope John Paul II and his Prefect of the

Congregation for the Doctrine of Faith J. Ratzinger (now Pope Benedict XVI) had their experience with the communist regime and strongly condemned the instructions and everything that could lead to further hatred and violence (compare the two instructions of the Congregation for the Doctrine of the Faith, Secretariat 1984 and 1986).

In 1959, the first meeting of Latin American bishops took place in Brazil's Rio de Janeiro, the following year in 1968 in the Colombian Medellín, in 1979 in Mexico's Puebla, and in 1992 in the Dominican Republic's Santo Domingo. These meetings of bishops led to a wave of hope across the entire continent, because there the bishops with their theological advisers publicly subscribed to the option (the preferred choice)¹³ for the poor and the youth, and named the causes of poverty: structural sins and institutionalised violence. From today's perspective it may seem obvious to us, but at the time the Church structures were largely confined to the rulings of oppressive structures from which these leaders often came. That for the "people", who are also strongly religious, the bishops were speaking for the "people" (80% of society), expressed the support and legitimacy of their claims. The theory of development (by analogy from the development of the Third World and against the theory of dependence in the 1960s), where a person also has an eschatological (relating to things in the future) dimension, meaning that human actions have an impact in the future, not only on the individual himself, but for the entire humanity – that is on all of us.

Liberation theology with Christian communities forms a new¹⁴, humane culture that takes humanity and its fragility seriously, and highlights three dimensions of liberation: from sin, from poverty, and from political oppression. The fact that the social engagement of the Catholic Church was not welcomed amongst the ruling elites of Latin America, as evidenced by Archbishop Romero in San Salvador. This conservative man, as he was known to be, who defended the rights of peasants to establish agricultural cooperatives and publicly spoke about the wrongs committed against the people, was murdered in March 1980 in the middle of worship. Similarly, the entire community of Jesuits were murdered at the Central American University in San Salvador on the 16th November

1989, They had been regarded as the "critical conscience of the nation". The Jesuits founded at the University a centre for research of public opinion with regular surveys (Sobrino, 1990), which in that time of manipulation of the news and media coverage was a unique and courageous act, and greatly resented by the ruling "right". Likewise, all across Latin America people were murdered and kidnapped for the above-mentioned reasons (helping the poor), and many other (ordinary) people, priests, monks and nuns, local and foreign.

Liberation theology in some respect lost its power after the fall of the Iron Curtain, which erased the divided world between two spheres of power. Currently, liberation theology deals with themes of spirituality, environmental issues and the protection of the world with a focus on ethics.

2. The basic theory of liberation theology

2.1 Poverty in the Third World

2.1.2 Definition and different concepts of poverty

Poverty is a daily reality of the Third and Fourth¹⁵ World. This reality of "otherness" of the poor, those characterized as "alienated", who seek daily subsistence, are essentially non-existent to the upper and middle classes. The term poverty is used in various senses: The poor suffer from isolation from active employment, without access to basic social services and civic, social, and cultural life. The poor fight most commonly against malnutrition, a singular diet (e.g. beans), and deprivation. Poverty is a condition that can be characterised as the deprivation of basic human needs, which includes food, drinking water, health care, shelter, education and access to information¹⁶ (compare United Nations Report on World Social Situation, 1997).

We can talk about poverty as cyclical and structural. Cyclical poverty is caused by disasters, without external assistance the stricken people would die in approximately 10 days. In 2000 36 million people were impoverished. Structural poverty is often described as persistent living in inadequate physical and mental conditions and cultural poverty. In 1999, 828 million people lived in such conditions.¹⁷ The essence of inequality in the world is the reality

that some structures in certain societies, particularly the Third World are often so oppressive that it is virtually impossible to break free from them in any way.¹⁸

In Latin America, we can also distinguish between urban and rural poverty, people in rural areas and cities are distinct, particularly in lifestyle and the existence or absence of traditional structures. The city, with its slums, is characterized by high crime, alcoholism, drugs, prostitution and violence in all forms (De Gonzalez, 1987).

Incas understood the concept of "poor" as one who had no relatives who could help in distress. This is true today, money is not as important as the family (cf. Wachendorfer, 1984). Theologian G. Gutierrez, who as one of the first Peruvian priests who lived and worked with people from the slums of Lima, emphasized the destructiveness of poverty, which destroys the moral values and character of man. Poverty is not a coincidence but is structural, affecting group and social strata. The poor are a social class affected by the same symptoms that destroy the core of a person, his self-alienation. This is one of Latin America's assets, for social class refers to the poor, rather than for example, as labourers or agricultural workers. G. Gutierrez, as well as other theologians and social scientists beginning with medieval missionaries, highlight violations of human dignity of the poor. The world of the poor has its own laws, structures, and traditions (Gutierrez, 1988). All these laws are aimed at one aim – to survive – because only they know what "hunger, disease, illiteracy, and lack of freedom" means (Gutierrez, 1980: 735). The reality is that 80% of society live "on the edge" of society, excluded from all its benefits. These people live in their own way in a parallel world, in their own familiar structures, "excluded" from the social and economic life of the wealthy, even if the rich comprise only 20% of society.

2.1.2 The historical power of the poor

The poor, according to Gutierrez, wish to be heard. They found a "new historical consciousness" (Gutierrez, 1987), are aware that they have a role in history, and until that time they were inaudible, without a voice, and their footprint in history was not recorded. They are looking to find a fairer society. They began to understand

that it concerns the whole of humanity, to be lifted to a qualitatively new level of being. It is from these considerations, full of the poor's desire to change structures in society towards the end of oppression. It should also be said that the poor on the other hand, are not able to handle money. There are reports of those who say they came into some money, but very quickly lost it, especially in the lifestyle of "here and now" (Weber, 1999) and in generosity towards others, who all the same would not repay, so they "ate and drank" until there was nothing – and when there was no more, it was the end of the friendship.

Poverty is also associated with the theme of "development". In liberation theology, it is not about development, that a man should be rich materially, but a development where "the more one has, means the more one can be" (Gutierrez, 1990), a qualitatively new dimension to life without the accumulation of wealth (see also Fromm, 2001) and the "exploitation" of the weak. According to Gutierrez (1990), the wealth and "development" of the North results in unjust and unequal access and overexploitation of natural and human resources in the poor South.¹⁹

2.2 Options for the poor and youth

Poor Indians in Latin America are very religious – this religiosity is manifested in every second of everyday and festive days, in their meetings in Christian communities. Yet ordinary people cannot believe that they believe in the same God as the rich, who for their way of life found rational reasoning, for example, that the poor are "the mob" or that they must be satisfied with such small and low wages (e.g. minimum wage was only enough for 14 days of bottled water in an area where drinking water was not available). For theologians who have made this "option for poverty", it is important that people were able to preach the love of God, which is not expressed in empty words, but in deeds. Because Christ was poor, it is necessary to build solidarity with the poor and help them to achieve a decent way of life.

Similarly, Latin American bishops expressed options for young people, at their assembly in Santo Domingo in 1992, seeing as young people make up more than half of the continent and are therefore its future.

2.3 Recognition of another person in his "otherness" and empowerment

The dominant view of society (read Euro-American) is that poverty is bad, and the poor have themselves to blame for their poverty, because they are not hardworking. This view is also shared by the middle or upper class people, who pursued working and improving the literacy of the poor, such as the Brazilian P. Freire (1972, 1973, 1994). These members of the middle class were able to transform their initial negative attitude towards the poor and started working with people in slums and rural areas. Through this they were able to achieve solidarity and literacy for the majority of the Latin American continent. The effort for the recognition of human dignity, not only rich people, but also poor people in its diversity and otherness has proven to be necessary. In the 16th century it was the missionaries who drew attention to the otherness and the rights of Indians, who had no other way to defend themselves. In the 20th century, the situation was repeated for the poor "without a voice" were supported vocally by its (mostly) educated "representatives" who were able to see the poor as the poor and at the same time were able to use the resources of the world's rich and powerful (education, media, universities, psychology).

Empowerment, or authority (Oxford, 2008), means the enabling and strengthening of individuals and communities to improve their living situation, to make independent and informed decisions, including in political participation.²⁰ People, who for generations have not seen any way to escape from their own poverty (e.g. in understanding the past, dealing with the present, and planning for the future), received and continue to receive support from aid professionals, so that they would be able to do so.

2.4 Social Justice

Latin Americans also emphasise social justice. Reflected in the large increase in the amount of refugees from war zones, lack of drinking water for much of the population, environmental pollution, cutting down of rain forests, unequal distribution of resources and the feminisation of poverty, as two thirds of the planet's poor are women (Oxford, 2008).

3. The solution to the impasse? Community movement (social)

Liberation theology is primarily a community theology. Basic social (communities) were crucial for further direction and increasing literacy of the masses, and is now the cornerstone of community development in Latin American society (compare Oxford, 2008). The concept of community for Latin Americans, however, is an environment where people can support each other and can trust each other. They can join together and achieve some goals (e.g. gaining legally occupied land for a house in a slum) (Gutiérrez, 1985). The credibility in the community does not need to remain in the country of origin, but may be delegated to the level of international cooperation and understanding.

Conclusion

In the presented text, I tried to summarise the roots of liberation theology, its influences, and fundamental issues that appear in the work of the founder of liberation theology, G. Gutiérrez. In the Czech context, this theme is not frequently encountered and encompasses liberation philosophy (Dussel), pedagogy (Freire), and psychology (Martín-Baró, Montero). Liberation movement developed primarily in Latin America (but its advocates also work amongst African-Americans in the U.S. and Cambodia) and give us insight into the soul of Latin American people in Peru, the descendants of the Incan empire.

I think that one way Czech citizens or aid professionals can help these countries to recover from poverty, progress, and to view the future with faith, through meso-level institutions such as "partner cities" or villages, where an entire community cooperated with another municipality or city in a third world country. Similarly as municipalities have a partner city in Italy or Sweden and maintain relations with these partners, in particular, cultural ties, it would be possible to develop a partnership with a municipality or city in poorer parts of the world at the community level and with the given municipality cooperate in all areas that are possible (construction, social and health areas, cultural exchange). I can imagine that according to the size (Czech), either a voluntary or part-time coordinator would be responsible

for communicating with the partner community in the Third World and in different ways help them in their community through the development of voluntary cooperation of some members of the Czech community in the Czech community. The cost on the Czech side, other than energy and the acquisition of information, does not need to exceed the standard adoption at a distance and yet still can develop a feeling of belonging and co-partnership between the Czech and partner communities on the other side of the world. This is, of course, only a proposal, which to my knowledge has not yet been implemented anywhere and there has not been developed a detailed time schedule or manual for such an activity, including the identification of appropriate community partners with whom it would need to have the help of some NGOs and charities which are already operating in the Third World. This proposed community activity certainly does not exclude an individual engagement in the sponsorship of children's education or other activities supporting equality movements (fair trade, clean clothes, etc.).

Footnotes

- 1 Contact for the author: E-mail: ssevciko@fss.muni.cz. For the inception of this article I want to thank Professor Martha Zechmeister-Machart, CJ., who was the supervisor of my thesis and inspired me to give greater thought to this issue, amongst others.
- 2 In our situation frequently "adoption at a distance" means actually legally sponsoring a child, where the "adoptive parent" has no rights over a child. Despite this, sponsored children for the "adoptive parents" in the Czech Republic (according to my experience as well as TV coverage) consider them as if they were their own children, i.e. including them in the wills.
- 3 I received this information from personal communication with people coming from the Third World and from staff who worked there. In development assistance after WWII, it was not uncommon that a "white man" (a technical term of the superior approach white people took to people of a different skin) came into the village and built a well in the place, where he himself decided to build it without having consulted the appropriateness of the location with local people. However, the villagers did not use it. We can regard this conduct of the villagers as emotional, but the fact remains that they are more home in their country than a "white man".
- 4 Later analysis showed that in terms of the distribution of wealth in Third World countries, it is not about individuals who must make do with \$2, but most of the working population of the country.
- 5 In Europe, it was the result of the fight of workers' groups and trade unions for better conditions, particularly manual workers attached to it medical care covered by public health insurance, and other pillars of the European welfare state model.
- 6 The selection of Peru was a result of choosing the "founder" of liberation theology, G. Gutiérrez.
- 7 The International Federation of Social Workers.
- 8 The International Association of Schools of Social Work
- 9 In the sense of running down almost all of the Indian population through hard labour, to which they had imported black slaves from Africa, who have this challenging work such as managing plantations. Furthermore, it was a removal of human rights of the Indians, suppression and destruction of their own culture. Dussel, 1988.
- 10 New Chronicle of Good Government (author's translation).
- 11 This propensity was derived from the period before the conquest of the Inca Empire, which had a fixed rule, "property for life", which everybody received at birth of the soil *topus* (2,700 m²), the girls received half, so that they were able to have a livelihood. Each family was allowed by the Inca State, a number of llamas. The Incas also built reservoirs, which they drew their livelihoods in times of crop failures and emergencies. In the Inca state, there were public works for the state (Wachendorfer, 1984). The Indians also had the habit of working when necessary to maintain life in a society that is self-sufficient.
- 12 G. Gutiérrez used the term "liberation theology" for the first time publicly in June 1968 in Chimbote in Peru, where he held his public lecture. This lecture was published in Montevideo (MIEC, Pax Romana in 1969 under the title Ha-

cia una de la liberation theology up till this time, the designation of theology in Latin America, or the so-called Third World designated theology or development theology or revolution theology. At first, the concept was published in the circles of intellectuals; however, the use of this term been around.

- 13 Option or choice (from lat. optatum = wishes, aspirations). The Church decided to support and defend the interests of the poor and young people, instead of the rich minority ruling in the oligarchic society.
- 14 The communism in the Czech Republic brings to mind the concept of "socialism with a human face", which was ended by invasion forces in socialist countries in 1968.
- 15 It concerns the poorest countries with GDP below \$400 per capita, i.e. sub-Saharan Africa, Cambodia, Bangladesh, and Afghanistan.
- 16 UN 1997 Report on the World Social Situation, Part Two. CORE ISSUES, Chapter VI.: "Extreme poverty is often characterized by malnutrition, hunger, illness and illiteracy; absolute poverty is usually associated with lack of access to productive resources and discrimination in or exclusion from the work place, educational opportunities and the political process. Nonetheless, the income dimension is at the core of most poverty problems, and poverty frequently arises from a lack of sufficient income to purchase a critical minimum of goods and services for active participation in society. Understanding the relationship between economic growth and poverty reduction and income inequality therefore provides a key perspective on the problem of global poverty and prospects for its eradication." "Between 1987 and 1993 the overall incidence of poverty in transition and developing countries fell slightly, from 30.0 to 29.5 per cent, but the number of the world's poor rose from 1.23 billion to 1.31 billion. The overwhelming majority of people living on \$1 a day or less are located in South Asia, sub-Saharan Africa, the countries of Indochina, Mongolia, Central America, Brazil and the hinterland provinces of China, with the incidence of poverty particularly high in sub-Saharan Africa, South Asia, and China." In: www.un.org.
- 17 www.kirche-brunsbek.de/aktuell2/armut.htm
- 18 For example, automotive and textile industry have most of its subsidiaries in the so-called

Third World. For instance, Sao Paulo is the largest German industrial city. If, for example, a car came out of the region, the cost of the product would be increased and would be in the first world (formerly the "West" and the U.S.) and second world (transition countries of Central and Eastern Europe) uncompetitive and therefore unsellable, leading to downfall of the company. It is therefore necessary to change the "structure", which the exploitation of hired personnel in the Third World allows for example, such a variety of consumer movements (the successful campaign for so-called clean clothes in recent years in Western Europe, where consumers themselves protested against inhumane and even slave conditions of production clothing, imported from these countries). More for example on www.hubpages.com/hub/Buying-a-new-car-The-State-of-the-Motor-Industry, www.cleanclothes.org.

- 19 Its external debt already repaid, but the North still denies that it owed something the South, and the unequal position of the South in trade relations. (cf. www.stwr.org/aid-debt-development).
- 20 This situation is possible to imagine the closer you examples of clients and patrons in Old Rome. Low-born plebeians would have been a boon to his master, and there was a relationship between underprivileged patron and client. For this patron relationship was not disadvantageous, because a large number of clients manifested his power and wealth.

Bibliography:

- BRANAS-GARZA, P., ROSSI, M., ZACLICEVER, D., **Individuals' Religiosity Enhances Trust: Latin American Evidence for the Puzzle**. Department of Economics Faculty of Social Sciences. University of the Republic. Document no 05/06, 2006th. In www.decon.edu.uy/publica/2006/0506.pdf.
- DE AREVALO, A., R., **Problems of Village Development in Peru: The example of the Village Chongos Alto**, Stuttgart, 1987.
- FREIRE, P., **Education for Critical Consciousness**. New York: Seabury, 1973.
- FREIRE, P., **Pedagogy of Hope**. New York: Continuum, 1994.
- FREIRE, P., **Pedagogy of Oppressed**. Harmondsworth: Penguin, 1972.

- FROMM E., **To have or to be**. Praha: Aurora, 2001.
- DUSSEL, E., **The History of the Church in Latin America**, Mainz, 1988.
- DUSSEL, E., **Prophecy and criticism**. Draft history of theology in Latin America, Friborg / Brig, 1989.
- GUTIERREZ, G., **The Poor a Breakdown in History**, in: CASTILLO, F., **The Church of the poor in Latin America, A Theological Guide for Students**, Freiburg 1987, p. 93–121
- GUTIERREZ, G., **In Search of the Poor of Jesus Christ – Evangelization and Theology in the 16th century**, In: Collet, C. (Ed.), **The Christ of the poor – the Christian witness of the Latin American liberation theologians**, Freiburg – Basel – Wien 1988, p. 37–56
- GUTIERREZ, G., **Comments on a Theology of Liberation**, In: GREINACHER, N., **Passion for the poor**, Munich 1990, p. 33–65
- GUTIERREZ, G., **The Poor Evangelism**. Gustavo Gutierrez in an interview with Josef Sayer, In: Eicher, P. (Ed.), **Liberation Theology in Conversation**, Munich 1985, p. 25–50
- GUTIERREZ, G., **The Power of One's System**, in: **Concilium 12** (1980), p. 734–739th
- GUTIERREZ, G., **Theology and Experience in the Concept of Liberation Theology**, In: METZ, JB; Rottländer, P. (Eds.), **Latin America and Europe**. Dialogue of Theologians, Munich 1988, p. 48–60
- JONAS, H., **The Principle of Responsibility**. Frankfurt: Insel Verlag, 1979.
- MARIÁTEGUI, J. C., **Seven Attempts to Understand the Reality of Peruvians**, Berlin, Freiburg, 1986 (original edition 1929).
- OXFORD, J., **Community Psychology**. Challenge, Controversies and Emerging Consensus. Chichester: John Wiley & Son, 2008.
- Secretariat of the German Bishops (Ed.), **Instruction of the Congregation for the Doctrine of the Faith about some aspects of "liberation theology"**, Bonn 1984.
- Secretariat of the German Bishops (Ed.), **Instruction of the Congregation for the Doctrine of the Christian Freedom and Liberation**, Bonn 1986.
- SOBRINO, J., **Sterben muss wer an Götzen rührt**, Freiburg 1990.
- Supplement Journal International Social Work**, Global 2007 with qualification standards for education in social work issued by the IFSW and IASSW.
- WACHENDORFER, U., **Peasant movement in Peru. Handlungsspielräume and limits for Campesino – Organisationen unter Bedingungen abhängigkapitalistischer Entwicklung (1900–1983)**, Heidelberg 1984.
- WEBER, B., **Job in Latin America. Interpretation and Management of Suffering in the Theology of Liberation**, Mainz 1999.

Internet Resources:

- www.cleanclothes.org. [on-line] [10-9-2009]
- www.hubpages.com/hub/Buying-a-new-car-The-State-of-the-Motor-Industry, [on-line] [10-9-2009]
- www.kirche-brunsbek.de/aktuell2/armut.htm [on-line] [10-6-2001]
- www.mpsv.cz/cs/3213 [on-line] [10-9-2009]
- www.prg.org/Journalists/PressReleases/2005/MoreThanHalftheWorldLivesonLessThan2a-DayAugust2005.aspx [on-line] [10-9-2009]
- www.un.org [on-line] [10-9-2009]

Přeložila: Nicole Rubbi-Clarke

Zánik (moderní) sociální práce samozrušením

The Demise of the (Modern) Social Work by Self-Defeat

Jakub Jinek

Jinek Jakub vyučuje etiku v sociální práci, sociální a politickou filosofii na TF JU, kde působí rovněž jako proděkan pro vědu. Je také vědeckým pracovníkem FF UK.¹

Abstrakt

Článek je kritickou reakcí na tezi O. Chytila, která poukazuje na zásadní změny v současných společnostech, na jejichž základě vyzývá k přehodnocení dosavadních teoretických východisek sociální práce. Článek ukazuje, že Chytilova výzva vychází z předpokladu konce moderny, který ovšem dostatečně nezdůvodňuje. Článek chce upozornit na to, že předpoklad konce moderní sociální práce je jednak teoreticky naivní, jednak nebezpečný, protože přitakává ekonomistům, kteří chtějí zrušit dosavadní formy sociální ochrany a sociální práci privatizovat s poukazem na změněné společenské podmínky.

Klíčová slova

modernizace, konec moderny, reprivatizace, ekonomizace

Abstract

The paper claims – contrary to O. Chytil who appeals to a new theoretical turn in the social work due to the fact that we are on the threshold of a new period – that it is far from evident that the modernity demises. There is still lot to be accomplished in the social field before we can abandon the modern methods and theories of the social work. Chytil's reasoning is partly theoretically naïve and partly evokes arguments of the economists who want to re-privatize the existing social-protecting structures. His approach is thus dangerous or even self-defeating for the modern social work.

Key words

modernization, decline of modernity, re-privatization, economization

Chytilova teze

Stojí sociální práce na prahu nové doby? Je tato skutečnost teoretiky sociální práce reflektována? A jak má sociální práce reagovat na výzvy proměňujícího se světa? To jsou základní tři otázky, které si klade článek Oldřicha Chytila „Důsledky modernizace pro sociální práci“, publikovaný v časopise *Sociální práce/Sociální práce* (4/2007). Jeho zásluha spočívá v tom, že upozorňuje – na základě znalosti cizojazyčné, především německé odborné literatury – tuzemské publikum na naléhavost těchto a podobných otázek. Vlastní ambice článku je však vyšší: chce na dané otázky nejen upozornit, nýbrž nabídnout i odpověď. Právě v tom však selhává; vinu na tom přitom nenese ani tak ob-

tížnost otázek, jako spíš vlastní problematické předpoklady.

Projděme si na úvod uvedené tři otázky tak, jak je formuluje sám autor. 1. Podle Chytila je sociální práce úzce spojena se vznikem moderny, v níž rozpadající se tradiční formy sociální ochrany musely být nahrazeny vazbami ochrany sekundární. Moderna však v současnosti údajně vstoupila do své druhé fáze, jejíž povahu Chytil vystihuje popisem několika obecných tendencí v současných společnostech, jakými jsou individualizace, funkční diferenciaci, racionalizace, generalizace, proměna struktury společnosti, proměna sociální, kolonizace veřejného prostoru privátním a vzrůstající nejistota. 2. Sociální práce, pro niž je moderna jakási „živnou půdou“, by měla na tuto proměnu

reagovat. Avšak Chytil v příslušné odborné literatuře nenachází (až na výjimky) odpovídající reakci či reflexi uvedených proměn. Teorie sociální práce naopak setrvává u tradičních modelů a témat, které však Chytil považuje za nedostatečné. 3. Proto se pokouší alespoň v náznaku o vlastní formulaci toho, jaká bude podoba možné budoucí společnosti, se kterou bude mít sociální práce eventuálně co do činění: uvedené tendence napovídají podle něj o možném návratu společnosti do jakéhosi předmoderního stavu.

Její problém

Chytilovy vývoody jsou dosti radikální, což zvyšuje naléhavost a do jisté míry rovněž atraktivnost článku. Výklad však bohužel nenabízí pro tyto vývoody dostatek záchytných bodů. Argumentace obsahuje množství problémů, jež lze strukturovat podle úvodních tří otázek.

1. Při popisu vývoje druhé vlny moderny často není zřejmé, zda se jedná o popis stavu, či kritiku, příp. kritiku čeho. Čtenář tak nechápe, zda jsou tendence k racionalizaci (tj. k ekonomizaci) sociální práce pouze popisovány, či kritizovány, či zda autor kritizuje spíše nedostatečnou reflexi těchto tendencí v odborné literatuře. Zdá se však, že autor chce tvrdit toto všechno najednou. Tím se dostává do zřejmého rozporu, neboť tyto možnosti jsou zčásti vylučné. Tak např. na jednu stranu autor poukazuje na ekonomizaci současného vzdělávání v sociální oblasti a na druhou stranu kritizuje odborné školství pro nedostatečnou reflexi druhé fáze modernity. Pokud je však ekonomizace všech oblastí konstitutivní součástí druhé vlny modernity, pak je otázka, zda ekonomizující se vzdělání v sociální práci vlastně jednoduše nereaguje na výzvy této druhé vlny. S tímto závěrem autor ovšem nemůže souhlasit, protože ekonomizaci sociální práce hodnotí jednoznačně negativně. Problémům by se vyhnul, kdyby formulačně jasněji oddělil popisné a hodnotící části a tvrdil například, že tendence k ekonomizaci je skutečností, která se odráží rovněž v současném vzdělávání, která je však zároveň neblahá, a proto by ji pracovníci ve školství měli rozpoznat a vzdorovat jí.

2. Chytilova kritika odborné literatury zcela opomíjí ty autory, kteří na pozadí výsostně moderního (totiž Hegelova, viz 1992) trojdimenzionálního dělení rodina – společnost – stát nacházejí možné podoby sociální práce v nových podmínkách. Jsou jimi (postupně v těchto třech

dimenzích): nová solidarita v rodině, solidarita všedního dne a komunitaristické uspořádání státu (Zulehner, 1997). To je možný příklad způsobu vypořádání se s modernizačními výzvami při zachování moderní trojdimenzionální kostry.

3. Potíž je i s Chytilovým líčením výhledů sociální práce v druhé fázi modernizace. I tady se objevuje protimluv: Bude-li sociální práce v budoucnu muset usilovat o formování ochranných komunit (str. 69), na jakém základě pak autor v předchozí části trvá na neudržitelnosti současné komunitní sociální práce (str. 68)?

Hlavní svízel Chytilovy argumentace však nespočívá v těchto dílčích nejasnostech, nýbrž v jisté – autorem (zdánlivě) nerozpoznané – metodické chybě: První ze tří otázek je – přestože je předvedena jako vedlejší – klíčová a fatálně podmiňuje obě další, které jsou vydávány za svébytné a pro článek hlavní. Abychom přijali Chytilův popis budoucnosti sociální práce a jejich úkolů, je nutné souhlasit s tím, že moderna v současné podobě je u konce. Abychom souhlasili s tím, že odborná literatura nedostatečně reflektuje aktuální jevy současné společnosti, musíme přijmout, že tyto jevy jsou reálné. Jinými slovy, celá Chytilova teze stojí a padá s předpokladem, že dosavadní podoba moderny končí. Tento předpoklad však zůstává nedostatečně zdůvodněn.

Nelze popřít, že Chytilův popis současných společenských tendencí je v mnoha ohledech výstižný a závažný. Jisté lze souhlasit s jeho tvrzením, že zatímco současné sociální problémy jsou podmiňovány a generovány sociálně, tíže jejich řešení spočívá na jednotlivci. Sdílet lze rovněž jeho obavy z všudypřítomné ekonomizace a vytěsňování sociální agendy. To všechno jsou naléhavé problémy, které je třeba řešit. Je ovšem otázka, zda tyto faktory lze chápat jako signály končící fáze moderny. Domnívám se, že nikoli.

Konec moderny?

Chytil – zřejmě zcela záměrně – nepoužívá pojem *postmoderna*. Hovoří místo toho o druhé, postindustriální moderně, reflexivní či tekuté modernitě. Těmito termíny odkazuje – i když ne výslovně – na jejich původce, kterými jsou D. Bell (1974), U. Beck (1986), A. Giddens (1998) a Z. Bauman (2003) a kteří jsou (i když u Baumana je tato otázka poněkud komplikovanější) vůči konceptu postmoderny jakožto konci moderny poněkud skeptičtí nebo přinejmenším opatrní. Zdá

se, že Chytil se svou terminologií hlásí k tomuto umírněnému pojetí. Podíváme-li se však nikoli na terminologii, nýbrž na to, co jí Chytil označuje, dostáváme zcela odlišný obraz. Autor naznačuje, že současná situace (nazývaná druhou fází modernizace a popisovaná zmiňovanými tendencemi) vyústí v jakýsi stav „refeudalizované“ společnosti. Tento habermasovský termín (Habermas, 2000) však Chytil používá jinak než jeho autor – nikoli diferencovaně pro popis proměny formování veřejného mínění, nýbrž jaksí doslovně pro popis celkového vývoje lidské pospolitosti: modernita „požírání sama sebe“, politika ztrácí svůj význam, vznikají „sítě mocných patronů“ či ochranné pospolitosti sobě rovných (str. 69). Chytil dokonce výslovně připouští, že směřujeme do předmoderního stavu (tamt.).

Shrňme-li tyto náznaky, objevujeme mnohem radikálnější pozici, než je pozice Giddensova, Baumanova či Habermasova. Je-li totiž současný stav pouze předeherou pádu do stavu předmoderního, pak je nerozeznatelný od stavu zániku moderny. Vše nasvědčuje tomu, že Chytil – přesto, že si je vědom problematičnosti toho kroku a chce ho terminologicky zakrýt – tíhne k pojetí, podle něhož současná tendence jsou projevem zániku moderny, slovem projevem postmoderny (samozřejmě nikoli v umělecko-kulturním, nýbrž sociologickém smyslu).

Ukazují skutečně Chytillem jmenované tendence druhé fáze modernity na to, že moderna, včetně jejich způsobů řešení sociálních problémů, je před zhroutením? Porovnáme-li je například s Giddensovými „vyvazujícími mechanismy“ a „institucionálními dimenzemi“ modernity (Giddens 1998), nejsme o tom příliš přesvědčeni. Chytilova kritéria pro svoji empiričnost a konkrétní popisnost postrádají onu nutnou míru teoretické abstrakce, již vykazují Giddensova kritéria epochální sociální změny. Jde mnohem spíše o sociologické jevy pozorovatelné na úrovni společnosti – tedy útvaru veskrze moderního!

V Chytilově argumentaci tedy není doložen klíčový, totiž první bod. Autor si je zřejmě tohoto problému vědom. Asi proto se zdráhá mluvit o postmoderně či konci moderny. Z téhož důvodu také neodděluje striktně popis a kritiku – jeho cílem je předvést spíše metodologicky difúzní, o to však účinnější a emocionálně naléhavější obraz změny, se kterým můžeme všichni „tak nějak“ souhlasit. Vyvstává však otázka, zda se nejedná o obraz spíše žurnalistický než vědecký.

Budoucnost sociální práce

Jak se však pozitivně vyslovit k budoucnosti sociální práce na pozadí Chytilových obav? Pokud chceme spolu s Habermasem a Giddensem tvrdit, že moderna má šanci pokračovat, kde v ní lze vidět úkol sociální práce? Lze například nějak dokázat, že to, co Chytil popisuje jako tendence znemožňující dosavadní sociální práci, jsou určité regresivní a retardační jevy, které je v našich silách odvrátit, a to nikoli překonáním moderny, nýbrž naopak návratem k jejím východiskům, tedy její renesancí?

Chytil s takovýmto alternativním výkladem otevřeně polemizuje. Odmítá ten typ diskursu, který chce principy sociální práce platné v klasické moderně revitalizovat (str. 69). Když však má zdůvodnit, proč je snaha o renesanci (či „repolitizaci“) sociální práce v institučním rámci druhé modernity zpozdilá, uvádí jediný argument: „Politika v důsledku globalizace přestává rozhodovat o důležitých věcech veřejného zájmu.“ (Tamt.) Tuto větu, již často slyšíme z úst různých politiků, analytiků a tiskových mluvčích jako univerzální odpověď na jakoukoli obtížnou otázku, tedy jakožto politické heslo *par excellence*, působí v článku poněkud neorganicky. Avšak nejen to. Vzhledem k tomu, že ji nelze dokázat ani zpochybnit, lze pochybovat o její výpovědní hodnotě pro teoretickou diskusi. Tvrdit, že globalizace znemožňuje jakoukoli dosavadní podobu politiky, je nepochopitelný, protože nezdůvodněný defetismus.

Není pochyb, že dát pozitivní odpověď na výše položenou otázku po budoucnosti sociální práce v současné společnosti je krajně obtížné; takový úkol by snad náležel spíše futurologii. Na obranu Chytila a podobně smýšlejících autorů je třeba říci, že někdy je těžké nenechat se svést odvěkým pokušením myslet si, že současná doba je tou nejhorší ze všech dosavadních (viz Patočka, 1973). Přesto nám jistou orientaci mohou poskytnout dvě úvahy, z nichž jedna je sociálně pragmatického a druhá teoretického charakteru.

Samonaplňující se proroctví

Lze vyslovit obavu, zda tím, že přijmeme tezi o vyčerpání moderny, a tudíž také o nepřiměřenosti dosavadní sociální práce a sociální politiky jako jejího předpokladu, nepozorovaně nepřítakáváme právě oněm současným tendencím, které jinak kritizujeme. Pokud uznáme, že sociální otázku je třeba řešit zcela novým způsobem, na-

hráváme tím vlastně těm, kteří by sociální práci chtěli privatizovat a ekonomizovat s argumentem, že její dosavadní podoba je „neefektivní“. Je třeba si uvědomit, že hledání staronových forem sociální ochrany (například jejich reprivatizace), představuje ústup z toho, čeho jsme již dosáhli. Formulováno ještě jinak: současná podoba sociální, jež vznikala řekněme od poloviny 19. do konce 20. století, představuje úspěch, který se nerodil snadno. Sociální jistoty garantované institucemi sekundární sociální ochrany musely být vybojovány (proto o nich také hovoříme jako o *výdobytcích*). Jejich tak říkajíc „bojový“ původ určuje jiný jejich charakteristický rys – určitou setrvačnost a stabilitu. Sociální ochrana vzniklá v bojích o modernu (je třeba si uvědomit, že modernu jakožto takovou sociální boje spoluvytvářely) drží určité pozice, kterých se (z dobrých důvodů) nechce vzdát.

Jakkoli se nám mohou zdát současné instituce sociální ochrany (odborníky, státní mandatorní sociální výdaje, zdravotnický a důchodový systém, bezplatné všeobecné vzdělání, ale také sociální práce v rámci státní sociální politiky) přežily, představují zatím to jediné, co máme. Volat po přehodnocení dosavadních forem sociální ochrany znamená oslabovat tuto jistotu, klást do ruky zbraň ekonomistům (od neokonzervativců po pravicově orientované komunitaristy – o jejich argumentech bude ještě řeč), kteří by ji rádi chtěli zlikvidovat jako celek. Z tohoto hlediska lze na Chytilův příspěvek pohlížet jako na jakési neblahé samonaplnující se proctví.

Je nepochybné, že mnohé úkoly modernizace včetně úkolů sociálních nebyly u nás dosud splněny (zde upozorňuji na to, že Chytilova závislost téměř výhradně na německých autorech, v jejichž zemi sociální práce i její teoretická reflexe ve srovnání s námi v mnohém pokročila, může být zavádějící). Uvažovat o změně přístupu předčasně, tj. před vyřešením v minulosti generovaných, ale odložených problémů, by nám k nim mohlo navždy uzavřít cestu. Ocítáme se totiž v paradoxní situaci: komunikačně a mediálně už mezi námi a Západem není rozdíl, jsme tak říkajíc současníky jednoho světa. Co do vzdělanosti, lidského potenciálu a „sociální infrastruktury“ jsme však stále pozadu. Tato česká „kulhavost“ se objevuje v mnoha jiných oblastech, třeba v politice (vyspělý vládně-byrokratický aparát oproti nedostatečné politické kultuře a nevyvinuté občanské společnosti) či v oblasti světonázorové (silný moralis-

mus oproti vulgárnímu materialismu a ateismu); v sociální práci nacházíme analogickou asymetrii mezi technickou a řekněme reflektivní stránkou praxe: silnému tlaku na etickou kontrolu praxe pomáhajících profesí (etické kodexy, standardy péče, různé zákonné úpravy) neodpovídá skutečně povědomí o etice mezi praktiky. Lze rovněž upozornit na rozpor mezi velkou společenskou potřebností a nízkým společenským hodnocením profese sociální práce, což opět souvisí s její teoretickou slabostí.²

Neznamená to, že můžeme a chceme zpozditel zachraňovat modernu. Nesmíme se jí ale vzdávat dříve, než nám poskytla všechny své plody (za něž jsme mimochodem již zaplatili). Proto bychom se například – jakožto odborníci v sociální oblasti – neměli podílet na sebedestrukci sociální práce.

Naivita postmoderní teorie

Pokusím se nyní tuto úvahu podpořit teoretickým argumentem. Chytil přehlédl, že v jedné specifické oblasti teoretické reflexe sociální práce se v posledních desetiletích uplatňují tendence, po nichž volá. V oblasti etiky v sociální práci jsou činné dosti intenzivní pokusy o nalezení nového, „pomoderního“ teoretického rámce. Profesní etiku přitom nelze považovat za okrajovou oblast; někteří autoři ji naopak považují za vážného kandidáta na roli systematické teorie sociální práce (srv. Nečasová, 2003).³

Pokud přijmeme toto hledisko (přestože je na tomto místě nelze podrobněji rozpracovat), pak můžeme rovněž posoudit, jaké povahy je perspektiva, kterou zastávají hlasatelé konce moderny v sociální práci. Lze uvažovat především o takových směrech, jakými jsou etika péče (Gilliganová, 1982), etika soucitu (Beauchamp–Childress, 2001; srv. již Smith, 1853) nebo moderní etika ctností (Hursthouseová, 2002; MacIntyre, 2004; pro oblast sociální práce Rhodesová, 1997), jež lze všechny v jistém smyslu označit za postmoderní (Hugman, 2007). Spíše než o pojmosloví jde přirozeně o podstatu věci, tj. o to, že uvedené směry chtějí nahradit moderní liberální pozice, jakými jsou tzv. etiky principu (zejména utilitarismus a kantovská etika s odvozenými směry).

Jaké jsou alternativy, které nabízí tato nová, „postmoderní“ etika pro sociální práci? Jde zhruba o tři vzájemně spojené momenty: 1. empirické východisko (v protikladu k moderní, zejména kantovské etice, která vychází z principů), kdy je zdůrazňována buď nutná pluralita hledisek, a tudíž

omezenost dosavadních pozic (např. Gilliganová), nebo morální krize moderní společnosti (např. MacIntyre). 2. Značný, často výlučný důraz na jednotlivcovu ctnost, tedy jakási renesance otázky „Jakým člověkem mám být?“. 3. Zdůrazňování partikulárních etických kontextů a soustředění se na subjektivitu pojímanou ovšem nikoli moderně, nýbrž intuitivisticky, a to buď jako subjektivitu jednotlivce nebo subjektivitu nadindividuální pospolitosti (která může nést rysy antické polis nebo středověkého stavovského státu). Souhrnně lze říci, že se jedná o návrat jistých forem předmoderní etické reflexe, v některých případech (jako např. u MacIntyry) dokonce přímo o návrat k tradičním formám soužití – tedy přesně k tomu, co vyhlíží Chytil pro oblast sociální práce.

Přestože tyto nové směry bezpochyby přinášejí zajímavé podněty, tím, že upozorňují na závažné nedostatky moderních liberálních etik, nezdá se, že by samy o sobě mohly představovat schůdnou alternativu. Důvod, proč nenabízejí ucelený a výlučný teoretický rámec pro současnou praxi, spočívá v jisté naivitě, kterou projevují ve dvou směrech: 1. Veškeré „po(st)moderní“ pozice, a tudíž i jejich kritika moderních etik předpokládá existenci společensko-hodnotových rámců, které prosadila právě moderna. Tak se například žádná teoretická reflexe soudobé sociální praxe (a tím méně praxe sama) neobejde bez moderního lidskoprávního étosu. Pro všeobecné akceptování hodnoty lidské osoby a lidské důstojnosti lze dnes těžko hledat jinou argumentaci než tu, kterou představuje moderní přirozeněprávní důraz na individuální autonomii. Mravní rámec partikulárního společenství není naproti tomu schopen zajistit takovou míru svobody, které bylo dosaženo a kterou lze na základě jednotlivých partikularismů pouze rozšiřovat o nové ohledy (např. v rámci feminismu, environmentalismu atd.). Moderna nemá z mnoha důvodů alternativu, jak ukázaly všechny dosavadní historické pokusy o její opuštění (viz Loewenstein, 1995 a 2009). To, že se moderní liberální etika dostává do nesmírných obtíží, má-li zdůvodnit své předpoklady, je jiná a komplikovanější otázka, která má zdroj ve vnitřním napětí vlastním moderně a kterou nelze na tomto místě probírat. Přesto je zřejmé, že empirická komponenta „pomoderní“ reflexe je nedostatečná bez založení v morálních principech (Höffe 1995). Nové pozice se mohou uplatnit pouze ve formě doplnění a specifikace základního moderního rámce.

2. Moderna přišla v teoretické reflexi sociální oblasti s podstatným obohacením chápání vztahu mezi společným dobrem a vlastním zájmem jednotlivce. Spolupráce na společném dobru, jež byla v klasickém období univerzálním kritériem a normativním cílem, se v moderně stává problémem, neboť důraz na individuální práva a svobody přinesl také objev možnosti „černé jízdy“, tj. využívání výhod soužití ve společnosti bez vlastního přispění (Höffe, 1995). Trvalým předmětem moderních úvah se tak stala otázka, zda lze černé jízdě zabránit pouze donucujícím tlakem státu (aby se jízda na černo nevyplácela; viz např. Hobbes, 1941), nebo zda lze uspořádat společné věci tak, že k černé jízdě nebude ani bez mocenského nátlaku docházet (viz např. Kant, 1999, pro oblast mezinárodních vztahů). V moderních sociálních vědách je opakovaně probírána otázka možnosti kooperativního chování v rámci klasického herněteoretického modelu vězňova dilematu. I v mnoha jiných neformalizovaných a konkrétnějších dilematických situacích jde vposled o rozpor mezi zájmem společným a vlastním. Objev příslušející moderně, jí vlastní „nenaivnost“ spočívá v tom, že si naplno uvědomila podstatnou dvojznačnost společenského charakteru člověka. Již v předmoderní době byla, zejména v antických dramatech, tematizována „křehkost lidského dobra“ a svízelnost lidské pospolitě existence (viz Nussbaumová, 2003). Avšak tíže tohoto problému doléhá na moderního člověka mnohem kritičtěji než na člověka předmoderního, což se nám zřetelně ukáže tehdy, postavíme-li vedle sebe typické tragické postavy obou epoch, např. Sófoklovu Antigonu a Shakespearova Hamleta. Existenciální hloubka dilemat, před nimiž stojí Hamlet, není s Antigoninými dilematy srovnatelná. Jedině v postavě dánského prince se setkáváme sami se sebou a se svou vlastní situací.

Většina uvažovaných „postmoderních“ pozic však nedosahuje ani hloubky Antigoniny otázky. Představuje nám jakéhosi jednoduchého člověka, nevědomého si složitosti své situace. V morálních otázkách má sklon až příliš snadno docházet k řešení, která mají vždy charakter pošetilého uhýbání před podstatou problému. Požadovat od sociálních pracovníků ctnost soucitu či praktické rozumnosti a vše ostatní ponechat subjektivní a partikularistické volbě hodnot je sotva uspokojující odpověď na výzvy našeho světa. Postmoderní etika nemůže dostát komplexnosti lidského jednání a rozhodování, protože je naopak pokusem o její

„neutralizací“. S neutralizací a simplifikací však ztrácí lidské jednání svoji specifickou dignitu.

Je odvěkým pokušením lidstva nacházet příliš jednoduchá řešení. Může být lákavé snít o takovém uspořádání společenských vztahů, v nichž platí jednotný hodnotový systém a všechna práva a povinnosti jsou v souladu daném singulární orientací individuální života. Takové jsou komunitaristické pospolitosti a taková je zřejmě i Chytilova představa ochranných komunit, tj. vztažných systémů s jednotným hodnotovým měřítkem. Cena, kterou bychom za návrat k tomuto modelu platili, by ovšem byla příliš vysoká. Nikdo z nás by dobrovolně nezvolil takové pojetí vlastní osoby, které by mu v rámci jednodimenzionálního vztažného systému mravů nějaké komunity určovalo jeden úkol a hodnotilo jej na základě jedné morální zdatnosti. Nikdo by nechtěl simplifikovat mnohost rolí, v nichž v životě vystupuje, přestože si je každý zároveň vědom, že právě konflikt těchto rolí se stává zdrojem dilemat. Sociální práce, pro niž je dilematičnost lidské existence její živnou půdou (srv. Pantucek, 2001), musí hledat svoji obhajobu a řešení jí příslušejících problémů jediné při zachování vědomí složitosti lidské podmínky. Nesmí chtít tuto složitost neutralizovat a rušit, neboť tím – jak bylo naznačeno – zruší také sama sebe.

Poznámky

- 1 jinekj@tf.jcu.cz, tel. 608 264 364.
- 2 To, že je tato situace často popisována jako rozpor mezi teorií a praxí, je příznačné. Neustálé zdůrazňování tohoto umělého a často zavádějícího (mimochodem také marxistického) protikladu svědčí právě o nedostatečném pochopení specifické povahy praxe.
- 3 Jako argument pro toto tvrzení lze uvést jednak často pozorovanou nemožnost nalezení velkého paradigmatu sociální práce, jednak strukturní podobnost hlavních disciplín etiky (tj. individuální, sociální a aplikované etiky) s tzv. malými paradigmaty sociální práce (terapeutickým, reformním a poradenským) (Payne, 1997, Navrátil, 2001).

Seznam literatury:

BAUMAN, Z. **Tekutá modernita**. Praha: Mladá fronta, 2003.
 BEAUCHAMP, T. L. – CHILDRESS, J. F. **Principles of Biomedical Ethics**. Oxford: Oxford University Press, 2001.
 BECK, U. **Risikogesellschaft. Auf dem Weg in**

eine andere Moderne. Frankfurt: Suhrkamp, 1986.

BELL, D. **The Coming of Post-Industrial Society**. London: Heinemann, 1974.

GIDDENS, A. **Důsledky modernity**. Praha: Slon, 1998.

GILLIGAN, C. **In a Different Voice**. Cambridge (MA): Harvard University Press, 1993².

HABERMAS, J. **Strukturální přeměna společnosti**. Praha: Filosofia, 2000.

HEGEL, G. W. F. **Základy filosofie práva**. Praha: Academia, 1992.

HOBBS, T. **Leviathan**. Praha: Melantrich, 1941.

HÖFFE, O. **Kategorische Rechtsprinzipien**. Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 1995.

HUGMAN, R. **New Approaches in Ethics for the Caring Professions**. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005.

HURSTHOUSE, R. **On Virtue Ethics**. Oxford: Oxford University Press, 2002².

KANT, I. **K věčnému míru. O obecném rčení: Je-li něco správné v teorii, nemusí se to ještě hodit pro praxi**. Praha: Oikoymenh, 1999.

LOEWENSTEIN, B. **Projekt moderny**. Praha: Oikoymenh, 1995.

LOEWENSTEIN, B. **Víra v pokrok**. Praha: Oikoymenh, 2009.

MACINTYRE, A. **Ztráta ctnosti**. Praha: Oikoymenh, 2004.

NAVRÁTIL, P., aj. **Vybrané teorie sociální práce**. In MATOUŠEK, O., a kol. **Základy sociální práce**. Praha: Portál, 2001, s. 183–265.

NEČASOVÁ, M. **Profesní etika**. In MATOUŠEK, O., a kol. **Metody a řízení sociální práce**. Praha: Portál, 2003, s. 21–49.

NUSSBAUMOVÁ, M. R. **Křehkost dobra**. Praha: Oikoymenh, 2003.

PANTUCEK, P. **Ethische Konflikte in der Sozialarbeit. Sozialarbeit in Österreich**, 4, 2001.

PATOČKA, J. **Platón a Evropa**. In PATOČKA, J. **Péče o duši**. Sv. II. Praha: Oikoymenh, 1999.

PAYNE, M. **Modern Social Work Theory**. London: Macmillan, 1997.

RHODES, M. **Ethical Dilemmas in Social Work Practice**. Boston (MA): Routledge & Kegan Paul, 1986.

SMITH, A. **The Theory of Moral Sentiments**. London: Henry G. Bohn, 1853.

ZULEHNER, P. M., aj. **Solidarität. Option für die Modernisierungsverlierer**. Innsbruck–Wien: Tyrolia, 1997.

Rozvoj potenciálu klientů se schizofrenií prostřednictvím sociální práce

Development of the Potential of Clients with Schizophrenia through Social Work

Eva Procházková

Mgr. Eva Procházková, DiS.,¹ je studentkou PGS na katedře sociální politiky a sociální práce FSS MU v Brně. Zabývá se alternativními přístupy ve studiu a výkladu schizofrenie, čerpajícími z jiných vědních oborů, např. kulturní antropologie, mytologie, transpersonální psychologie apod., a snaží se je aplikovat do sociální práce s duševně nemocnými. Praktické poznatky získává prostřednictvím osobního kontaktu se skupinou schizofreniků.

Abstrakt

Schizofrenie je obecně chápána jako psychotické onemocnění, které se vyznačuje výraznou poruchou myšlení, vnímání, citů a chování, jež má negativní dopady na kvalitu života. Pokud se ale zaměříme podrobněji na potenciál, jímž schizofrenik disponuje, nalezneme zajímavé souvislosti této choroby se zvýšenou kreativitou a spirituální inklinací těchto osob. Pomocí poznatků umělecké, transpersonální či spirituální teorie aplikovaných do sociální práce s duševně nemocnými se můžeme pokusit změnit náhled na tuto chorobu a rozšířit nabídku sociálních služeb a přístupů.

Klíčová slova

schizofrenie, potenciál, kreativita, spiritualita, transpersonální, sociální práce

Abstract

Schizophrenia is generally perceived as a psychotic illness and is characterized by abnormalities in thinking, perception, emotion and behaviour, that negatively influence the quality of life. If we concentrate on the potential of schizophrenic individuals in more detail, we can reveal some remarkable connections between schizophrenia, increased creativity and spiritual inclination. Through the use of knowledge of creative potential theory, transpersonal and spiritual theory applied to social work with mentally ill, we can attempt to change a point of view on this illness and extend an offer of social services and approaches.

Keywords

schizophrenia, potential, creativity, spirituality, transpersonal, social work

Úvod

Současný výzkum schizofrenie je v mnoha případech zacílen zejména na zjišťování a potvrzování negativních dopadů nemoci, které se následně projevují v neschopnosti pacienta přijatelně sociálně fungovat. V popředí stojí lpění na biologicko-genetických zdůvodněních etiologie nemoci a medicínské přístupy k její léčbě. Schizofrenie jako taková je automaticky chápána jako nemoc, která člověku pouze bere a nic pozitivního nepřináší. Z psychologického hlediska je následky této nemoci zasažena celá osobnost člověka, jejíž jednotlivé vrstvy² jsou změněny.

Tato změna je prezentována ve většině odborné literatury (Höschl, 2002; Dörner, 1999; Praško, 2005; Styx, 2003; Vágnerová, 2000) jako negativní ve smyslu snížené kvality života nemocného. S tímto přístupem se nadále pracuje při hledání účinných forem léčby a terapie, přičemž hlavním cílem je zpětná sociální integrace. Tuto koncepci považují za efektivní a významnou, ovšem poněkud nedostatečnou, a to ve smyslu zanedbávání tvůrčího a duchovního rozměru vztahujícího se k této chorobě.

I přes to, že každá mince má dvě strany, berou badatelé jen zřídka v potaz možnost, že schizofre-

nie a její dopady lze analyzovat i z pohledu jakéhosi přínosu, s nímž může nemocný nadále nakládat. Děje se tak hlavně proto, že prožitky těchto lidí většinou přesahují kognitivní rámec reflexe vědy, a jsou proto zpochybňovány na samém počátku bádání. Samotná změna osobnosti nemusí být podle mého názoru vždy zneschopňujícího charakteru. Mým cílem ovšem není tuto chorobu idealizovat a zlehčovat. Hlavní význam spočívá v odlišném pohledu na tento fenomén a hledání alternativních přístupů, jejichž prostřednictvím by bylo možno rozšířit stávající nabídku v oblasti sociálních služeb poskytovaných této cílové skupině a vyjít vstříc dosud zanedbávaným možnostem lidí s diagnózou schizofrenie.

Hlavní otázka této práce zní, zda je možné prostřednictvím sociální práce rozvíjet určitý potenciál schizofreniků, který je možno definovat jako pozitivní a jehož rozvoj by měl být realizován jakožto rovnocenná součást běžně poskytovaných psychorehabilitačních služeb a nikoli pouze v rámci doplňkových služeb a volnočasových aktivit. V tomto článku se zaměřím na oblast duchovní a tvořivou, která je podle mého názoru stále málo propagována, přestože mnohé výzkumy poukazují na význam motivace schizofreniků v uvedených oblastech (Chadwick, 1997).

V této stati budu tedy hovořit o určitém potenciálu, kterým mohou schizofrenici disponovat. V úvodu definuji pojem potenciál schizofreniků v kontextu mého záměru pomoci psychologických teorií, poukazujících na patrné zvláštnosti schizofrenní osobnosti. Následně popíši uchopení významu těchto zvláštností z pohledu teorie uměleckého potenciálu schizofreniků a transpersonální teorie. Nakonec navrhuji možné aplikace těchto poznatků do sociální práce se schizofreniky, jimiž se budu podrobněji zabývat v jiném příspěvku.

Potenciál schizofreniků

Schizofrenie³ propuká nejčastěji v době dospívání, kdy je organismus vystaven vyšší psychické i sociální zátěži. Většina mladých lidí je schopna reagovat na vzniklé problémy či konfliktní situace prostřednictvím svých obranných mechanismů bez toho, aniž by se u nich projevila duševní choroba. Co je tedy charakteristické pro jedince, jejichž organismus se brání vyvoláním psychotického stavu? Mají nějaké společné znaky?

Zastánci evoluční teorie v etiologii schizofrenie hovoří o prokazatelné genetické komponentě, jejíž výskyt je v populaci udržován asociací s nějakým

kompenzujícím zvýhodněním pro nositele vlohy k onemocnění. Může to být např. vyšší kreativita příbuzných pacientů se schizofrenií. Onemocnění může být spojeno i s jinými vlastnostmi, jejichž výhodnost nelze v současné době rozpoznat.

Diskusi vyvolávají také otázky vlivu kulturního pozadí, v jehož kontextu se nemoc interpretuje. V paleolitickém společenství mohli nemocní se schizofrenií dosahovat mimořádného postavení díky svému odlišnému vidění světa, slyšení hlasů apod. To mohlo jim i ostatním za jistých okolností přinášet užitek. S nástupem průmyslové městské civilizace se tyto extrémní varianty chování a prožívání staly přítěží.

Někteří zastánci antipsychiatrických hnutí též hovoří o psychóze jako o stavu, který člověka obohacuje a je společností potlačován jako nepřizpůsobivá výjimečnost. (Libiger in Höschl, 2002: 343).

Podobné hypotézy přicházejí také z interdisciplinárních výzkumů, např. představitelé psychologické antropologie (Silverman, 1967) a mytologie (Campbell, 1998) nacházejí jisté podobnosti ve srovnání schizofrenie a šamanské iniciační krize (Eliade, 1997) a poukazují na odlišné vnímání změněných duševních schopností v západní a kmenové společnosti. Zatímco u přírodních národů je jedinec v psychotické fázi života přijímán svým okolím, podporován a mající jakousi prestiž, v západní kultuře pochopení a pomoc nenachází a jeho šance na uzdravení se tímto snižují.

První, kdo upozornil na určité zvláštnosti osobnosti náchylné pro vznik schizofrenních reakcí, byl Carl Gustav Jung, který poukázal na fakt, později potvrzovaný různými experimentálními výzkumy, že u jedinců, kteří onemocněli schizofrenií, bylo možno už před vypuknutím choroby pozorovat zvýšenou citlivost na podněty podprahové intenzity. Jung chápal schizofrenii jako jakýsi autosanační pokus psýché řešit vytěsněný konflikt na bázi kolektivního nevědomí a upozorňoval na skutečnost, že podobné obsahy⁴ prožívání jako u psychóz se objevují také u normálních osob, např. při intoxikaci meskalinem (Jung, 1997), v polovědomých stavech a ve snech. Mezi nejčastější témata vyjevující se v těchto stavech patří zemětřesení, kosmické katastrofy jako padání hvězd, rozštěpení slunce, rozpad měsíce vedví, proměna lidí v mrtvoly, zmraznutí vesmíru atd. Tímto inspiroval hypotézy svých přívrženců, čerpajících z mytologie a vysvětlujících imaginativní a symbolický způsob myšlení schizofreniků.

Jungův následovník Perry (1974) hovoří v tomto smyslu o „genotypu senzitivity“, kdy např. v rodině dospívajících je to ten nejcitlivější, u něhož se schizofrenie rozvine.

Prvním autorem, který blíže analyzoval stále zvláštnosti osobnosti před propuknutím schizofrenní psychózy i v jejím průběhu, byl německý psychiatr Ernst Kretschmer. Poukazoval na využití znalosti schizoidního typu osobnosti s jejími specifickými zvláštnostmi k pochopení schizofrenních projevů a reakcí. Domníval se, že schizofrenií onemocní lidé s leptosomní⁵ tělesnou stavbou a se schizotymním⁶ charakterem, jedinci plaší, sami sebou nejistí a s málo projevovanou a špatně předvídatelnou emotivitou (Libiger in Höschl, 2002: 347). Kretschmer hovoří o schizoidech jako o schizofrenně založených jedincích. Mezi hlavní znaky schizoidů patří jejich autistická uzavřenost do sebe, přecitlivělost, sklon k dennímu snění, malý smysl pro realitu, originalita v citech i myšlení, sklon k syntéze neslučitelných reakcí a ironický smysl pro humor. V prodromálním období⁷ se nadměrně zabývají otázkami smyslu života a bytí, zajímají se o okultní a nedostupné oblasti intelektuálního života, myšlení inklinuje k magičnu a symbolismu (Syřištová, 1974: 45).

Lze tedy předpokládat, že schizofrenik může za daných okolností vykazovat originální přístupy v myšlení a vnímání reality. Jaký potenciál se vlastně ve schizofrenní osobnosti, vycházíme-li z výše uvedených zvláštností, skrývá? G. V. Caprari definuje potenciál v obecné rovině jako osobní dispozice, lidskou způsobilost odolávat negativním vlivům, sebeopravné tendence, kvality pružnosti člověka, relační kvality, které se aktualizují v interakci se specifickými kvalitami situací, a vlastnosti prostředí – výzvy, zdroje a příležitosti, které podporují osobní růst (Smékal, 2002: 35). Podobně chápe potenciál Rogers, který charakterizuje pojem aktualizací tendence, jež je považována za vrozený zdroj zdravého rozvoje a života člověka a vede k jeho růstu, zrání a obohacování života (Vymětal, Rezková, 2001: 39–40). Obsahuje kromě tendence naplnit fyziologické potřeby usilování o duchovní růst, snahu o rozvíjení mezilidských vztahů, tendenci k rozvíjení a ovládání kultury, tvořivosti. Rogers podobně jako Laing (2000) vnímá schizofrenii pozitivně a poukazuje na skutečnost, že vedle potenciálu nemoci existuje i potenciál zdraví, určité naděje a aspirace, které je možno ve směru aktualizací tendence rozvíjet (Rogers, 1998). Chadwick (1997) používá pojem „schizofrenní kredit“, jímž

zahrnuje určité typické charakteristiky schizofreniků, např. zvýšenou senzitivitu, emocionalitu, originalitu, abstraktní způsob myšlení, imaginaci, pozměněný výklad významů všeobecně přijímaných socio-kulturních symbolů apod. Tyto charakteristiky porovnává s psychologií umělce, přičemž zjišťuje jisté podobnosti a vyvozuje hypotézu kreativního nadání některých schizofreniků.

Budu-li tedy v této stati hovořit o rozvoji potenciálu schizofreniků, vymezuji termínem „potenciál“ soubor vlastností a schopností, které pacient získal nebo se u něj rozvinuly v souvislosti se schizofrenií a které by mohl využít při své seberealizaci a nadále je rozvíjet. Zajímá mě především případný pozitivní dopad nemoci na člověka.

Teorie uměleckého potenciálu schizofreniků

Z historie je známo, že mnoho významných umělců⁸ z nejrůznějších oblastí trpělo duševní chorobou, nejčastěji schizofrenií. U jiných byla prokázána duševní choroba u rodinných příslušníků i několik generací zpět. V této souvislosti se začalo hovořit o tzv. schizofrenním genu, který se nutně nemusí během života projevit, ovšem způsobuje u jeho nositele rozvoj oněch důležitých schopností a vlastností, které jsou potřebné k tvůrčí činnosti. Klinický psycholog Louis A. Sass (1998) poukazuje na nápadné podobnosti mezi zdánlivě bizarním světem schizofrenních zážitků a vnímavostí a strukturou vědomí, odhalenou v pracích představitelů moderního umění a literatury. V hloubkovém výzkumu odkrývá podobné kognitivní konfigurace, zjevně patrné u schizofrenie a moderního umění a literatury. Tvrdí například, že umělec i schizofrenik jsou charakterističtí svou dekonstrukcí světa a subjektivní rekonstrukcí lidské zkušenosti bez ohledu na objektivní realitu. Jednotlivé vrstvy reality se u nich prolínají a zvýšená reflexivita a smysl pro odpoutání se od reálného světa jsou silně vyvinuty.

Dalo by se tedy hovořit o jisté souvislosti mezi schizofrenií a uměleckou tvořivostí?

Souvislosti mezi schizofrenií a uměním začaly vyplouvat na povrch až počátkem dvacátých let minulého století, zejména zásluhou dvou německých piščíků psychiatrů, Morgenthalera a Prinzhorna. Švýcar Walter Morgenthaler vydal v roce 1921 monografii „Duševně chorý jako umělec“. Nejprínosnější dílo o umělecké tvorbě duševně chorých publikoval v roce 1922 Hans Prinzhorn pod názvem „Znárodnování duševně nemocných“. Hlavní ideje jeho monografie jsou platné dosud.

Uváděl, že mnozí pacienti před psychózou tvůrčí nebyli. Teprve nemoc v nich mobilizovala latentní připravenost tvořivého pudu.

Roubíček zastává tentýž názor, že v mnoha případech schizofrenie je nemoc podnětem a katalyzátorem umělecké tvorby (Roubíček, 1961).

Dr. Nakonečný ve své studii věnované psychologii umění uvádí, že existuje paralela mezi umělcem a psychotikem. Oba si podle psychoanalýzy vytvářejí imaginární svět, který je v obou případech funkční, neboť v něm vyžívají své frustrace, avšak zatímco psychotik pokládá tento imaginární svět halucinací a vizi za jedině existující svět a ničí most k reálnému světu, ponechává si umělec oba světy, reálný a imaginární, a zachovává si možnost návratu z imaginace do reality (Nakonečný in Smetáček, 1968: 52).

Podle Syřištové je oběma společná prvotní hypersenzitivita, síla prožitků, hloubka neuspokojení a citového napětí. Dále pojednává o obrovské spontaneitě výtvořů schizofreniků. „Psychotický prožitek si sám najde výrazový prostředek, který je často vysoce originální, expresivní a může mít někdy i vysokou uměleckou hodnotu. Některým nemocným se podaří v průběhu psychózy realizovat díla umělecké hodnoty, která by nebyli nikdy jako zdraví jedinci vytvořili. Někteří autoři uvažují o zrodu talentu v psychóze.“ (Syřištová, 1974: 130.)

Podobné jsou postřehy Dr. Drvoty, který se na základě svých zkušeností s pacienty se schizofrenií snažil zjistit, zda duševní choroba může sama o sobě disponovat člověka k uměleckému tvůrčímu aktu. Zdůrazňuje, že nemocný začne kreslit, jako by byl veden snahou sdělit svému okolí všechny změny, které prožívá (Drvota in Smetáček, 1968: 187–191).

Výzkumy souvislosti mezi schizofrenií a kreativitou probíhají i ve Spojených státech, kde se využívají různé vědecké metody a testy. Albert Rothenberg (in Chadwick 1997) ve svém výzkumu proti sobě postavil laureáty Nobelovy ceny za literaturu a odléčené psychotiky zejména v kategoriích slovních asociací. Kay R. Jamison (in Chadwick, 1997) zase hledal souvislosti mezi kreativitou, schizofrenií a poruchami nálad. Výsledky těchto výzkumů byly ovšem ve vědeckých kruzích přijaty chladně jako nepřesvědčivé a spekulativní.

Já se ovšem domnívám, že nebýt některých schizofrenních umělců, jimž nemoc umožnila odlišně prožívat, bylo by lidstvo ochuzeno o nové experimentální směry a žánry. Ve výtvarné tvorbě můžeme díla schizofreniků nacházet ve směru art

brut, později outsider art. Zabrousíme-li do hudební oblasti, v mnohé historické reflexi se dozvíme, že u zrození jazzu stál schizofrenik. Neworleánský kornetista Buddy Bolden je považován za průkopníka jazzového hnutí, založeného na improvizaci, protože jedině člověk s narušenými kognitivními funkcemi je schopen nových způsobů hraní (BBC News, 2001). Tím byl tradiční ragtime povýšen na jazz, jak ho známe dnes. Toto poznání přesahuje do všech hudebních žánrů, zejména psychedelický rock a P-funk, jejichž protagonisté se zmítali mezi realitou a psychotickými zážitky.

Stuart Baker-Brown, známý spisovatel a fotograf, který prodělal schizofrenní ataky, hovoří o obohacujícím přínosu schizofrenních symptomů v jeho tvůrčí práci. Poukazuje na skutečnost, že si zážitky z halucinací v období psychózy dokáže připomenout a využít je při tvorbě svého díla či psaní poezie. Jeho představivost je bohatá a dokáže ožít bez nutnosti povzbuzení. „Moje mysl je velmi stimulovaná, jakoby na vyšším stupni vědomí než u jiných lidí. Hlavním problémem ovšem je vyjádřit, co vidím nebo slyším, protože poruchy kognitivních funkcí, jako ztráta paměti, neorganizované myšlenky, špatná koncentrace a nepružnost v dokončování úkolů oslabují mou schopnost pozvednout a uchopit můj pravý tvůrčí potenciál.“ Baker-Brown dále kritizuje psychiatrii za inklinaci k potlačování schizofrenie oproti porozumění pacientovým skutečným potřebám a potenciálním schopnostem. Dále zdůrazňuje potřebu práce se symptomy a přijetí ucelenějšího přístupu. „Spojitost kreativity a schizofrenie byla vždy evidentní, ovšem soudobý výzkum tohoto chápání je stále velmi omezený.“ (BBC News, 2007.)

Transpersonální teorie a koncept rozvoje duchovního, transformativního a intuitivního potenciálu schizofreniků

Schizofrenici prožili podobně jako „tripoví“ experimentátoři, umělecké osobnosti ve fázi tvořivé inspirace, mystikové a praktici meditačních technik apod. určité přesahující zkušenosti, které nějakým způsobem zasáhly do vnímání a posuzování každodenní reality a ocitli se v jiných světech či dimenzích, které zůstávají „průměrnému“ člověku uzavřeny a nepochopeny. Pro zjednodušení budu tento stav nazývat jistým „obohacujícím poznáním“. Už tato skutečnost předurčuje odlišné jednání a komunikaci s těmito lidmi, neboť jejich způsob myšlení v některých případech zabíhá do vyšších duchovních témat.

Teoriemi duchovního potenciálu schizofreniků se zabývají mnohé psychologické směry, které často vysvětlují schizofrenii jako duchovní krizi či proces obnovy, který má pro uzdravení organismu zásadní význam. Vlivem událostí 60. let, kdy vzrostl zájem o východní nábožensko-filozofické směry, meditační techniky, experimentování s halucinogeny a staré praktiky přírodních národů, se objevila potřeba vytvořit „novou psychologii“, která by reflektovala nově vzniklé přesahující stavy vědomí a mohla účinně vysvětlovat a pomáhat.

Tak vznikla transpersonální psychologie, která zahrnovala pozorování z oblastí, jakými jsou mystické stavy, duchovní praxe, kosmické vědomí, psychedelické zážitky, trans, kreativita a projevy náboženské, umělecké a vědecké inspirace zprostředkované zvláštními stavy vědomí (Grof in Höschl, 2002: 207).

V rámci výzkumů v oblastech transpersonální psychologie se vytvořily nejrůznější teoretické koncepty v přístupu k psychotickým onemocněním jako schizofrenie. Campbell (1998) chápe schizofrenii jako cestu do nitra duše, na které jedinec překonává nejrůznější překážky, setkává se s démonickými bytostmi z jiných světů a v cíli je nakonec obdařen mimořádnými schopnostmi, které změni jeho dosavadní způsob života. Perry (1974) hovoří o procesu obnovy a Grofovi a Lukoff řadí schizofrenii do kategorie spirituálních krizí. Všem je ovšem společný jistý předpoklad pozitivního ozdravného potenciálu, který s sebou psychotická zkušenost přináší a za vhodných podmínek může přispět k pozitivní vnitřní proměně člověka. Podpora tohoto potenciálu může podle Lukoffa (2005) vést k vymizení psychotických příznaků a může přispět k osobnostnímu růstu. Hlavními rysy těchto přístupů jsou akceptace neobvyklých prožitků, poskytování rámce pro neobvyklé prožitky, „psychotický“ proces je považován za pokus o samoúzdruvu duše, schopnost navázat kontakt s respektem vůči „jinému světu“, který člověk navštívil. Jako základní předpoklad úspěšné léčby vidí „důvěrný a hluboký vztah s druhým člověkem, který se dokáže vcítit, umí dodat odvahu, ale nevměšuje se“ (Grofovi, 1999: 88).

Podle analytiků transpersonálních přístupů existuje i určitá možnost, že schizofrenici, respektive lidé procházející duchovním otevřením, získají prostřednictvím této zkušenosti schopnosti tzv. šestého smyslu, které za stávajících podmínek využívá pouze malé procento lidí. Tento výsledek spirituální krize je velice vzácný, ovšem není nemož-

ný. Grofovi poukazují na případy úspěšného vyřešení krize, které je spojeno s novou schopností či objevením netušeného talentu. Jedná se např. o již dříve zmíněné umělecké schopnosti, vlohy pro práci s lidmi v roli poradců a léčitelů apod. Mezi uvedenými změnami zaujímá významné místo nápadné prohloubení intuice. Různé parapsychologické jevy jsou v akutních fázích zcela běžnou záležitostí a určité zdokonalení intuitivních schopností patří k jeho trvalým výsledkům. Ve vzácných případech však vyústí transformační krize v rozvoj skutečně ryzího psychického daru a talentu: tehdy jsou intuitivní vlohy natolik důsledné a spolehlivé, že jich lze využívat v psychologickém poradenství (Grofovi, 1999: 120).

Závěr

V úvodu jsem definovala otázku, zda je možné rozvíjet určitý pozitivní potenciál schizofreniků, přičemž jsem se zaměřila na rozvoj uměleckého a duchovního potenciálu schizofreniků pohledem umělecké a transpersonální teorie. Nejprve jsem se pokusila odhalit existenci pozitivních dopadů schizofrenie a definovat potenciál. Stručně jsem nastínila nejrůznější hypotézy předpokládající souvislosti mezi kreativitou a schizofrenií a pokusila se objasnit duchovní potenciál schizofreniků prostřednictvím transpersonální teorie. Tato teoretická východiska by bylo možno smysluplně využít v sociální práci s duševně nemocnými, jež se vynasnažím podrobněji rozebrat v jiném příspěvku.

Z uvedených poznatků podle mého názoru například vyplývá, že sociální práce se schizofreniky může přispívat k rozvoji pozitivního potenciálu, a to tím, že svou nabídku sociálních služeb více rozšíří o kulturní, umělecké a duchovní aktivity a terapie a bude klást větší důraz na osobnostní kvality při výběru sociálních pracovníků. Tím by se mohlo pomoci lidem s diagnózou schizofrenie naučit se vyjadřovat své emoce, lépe komunikovat se svým okolím a tím navazovat a upevňovat sociální vztahy. Prostřednictvím umění by mohlo dojít k jakémusi přiblížení těchto lidí majoritě a tím umenšení stigmatizujícího přístupu, s kterým se pacienti s diagnózou schizofrenie musejí neustále potýkat.

Jsem přesvědčena, že toto se již děje, bohužel stále pouze na půdě organizací poskytujících služby duševně nemocným ve velkých městech. Chtěla bych tímto apelovat na menší organizace, aby zaměřily svou činnost, pokud to finanční

situace dovolí, také na budování motivačních center, kulturních klubů a uměleckých stacionářů pro duševně nemocné a zakomponování duchovních aktivit do služby v případě zájmu.

Zároveň chci tímto příspěvkem napomoci samotným klientům zbavit se negativního beznadějného pohledu na nemoc, posílit jejich sebedůvěru a poukázat na to, že není vše ztraceno, poněvadž existují oblasti, kde se mohou plně realizovat a pravděpodobně i vyniknout nad tzv. „normálními“ lidmi.

Poznámky

- 1 Kontakt na autorku: clarissa.bell@seznam.cz.
- 2 Např. schopnosti, vnímání, paměť, myšlení, emoce, volní procesy atd. (Čačka, 1998).
- 3 Charakteristiku, příznaky a průběh onemocnění lze dohledat v jakékoli učebnici psychiatrie.
- 4 Archetypy (viz Jung).
- 5 Hubený, šlachovitý, plochý dlouhý hrudník, dlouhé tenké končetiny, malá hlava, dlouhý tenký krk, úzký obličej, špičatý nos, profil s hranatými obrysy, hrubé vlasy, slabé ochlupení (Smékal, 2002).
- 6 Přecitlivělí, kolísavá nálada, psychické tempo skákající, náhlé přechody (Smékal, 2002).
- 7 Před vypuknutím první psychotické epizody.
- 8 Schizofrenii trpěli syn a vnučka matematika, filozofa a nositele Nobelovy ceny za literaturu Bertranda Russella, Einsteinův syn Eduard. Díky knize Čistá duše a jejímu hollywoodskému filmovému převyprávění je znám příběh jiného nositele Nobelovy ceny Johna Nashe, u kterého se první příznaky schizofrenie objevily v jeho třiceti letech. Také Lucia, dcera slavného spisovatele Jamese Joyce, trpěla hebefrenní schizofrenií. Pro schizofrenii se léčil i syn slavného amerického spisovatele Kurta Vonneguta Mark. Ve věku čtyřiceti let byl postižen psychózou matematik a fyzik Isaac Newton. Schizofrenii trpěl slavný choreograf a tanečník Nižinskij. Z hudebního světa se jedná například o člena slavných Beach Boys Briana Wilsona či Syda Barretta z Pink Floyd (Praško, 2005).

Seznam literatury:

- BBC News. 2001. **Mental illness 'at the root of jazz'**. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/health/1430337.stm> [10. 8. 2008]
- BBC News. 2007. **A beautiful mind**. http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/magazine/7037314.stm [20. 10. 2008]
- CAMPBELL, J. **Mýty, legendy dávných věků v našem denním životě**. Praha: Pragma, 1998.

- ČAČKA, O. **Psychologie vrstev duševního dění osobnosti a jejich autodiagnostika**. Brno: Doplněk, 1998.
- DÖRNER, K., PLOG, U. **Bláznit je lidské**. Praha: Grada Publishing, 1999.
- ELIADE, M. **Šamanismus a nejstarší techniky extáze**. Praha: Argo, 1997.
- GROF, S., GROF, CH. **Krise duchovního vývoje**. Praha: Chvojko nakladatelství, 1999.
- HÖSCHL, C., LIBIGER, J., ŠVESTKA, J. **Psychiatrie**. Praha: TIGIS, spol. s r. o., 2002.
- CHADWICK, P. K. **Schizophrenia: The positive perspective. In search of dignity for schizophrenic people**. London: Routledge, 1997.
- JUNG, C. G. **Základní otázky analytické psychologie a psychoterapie v praxi**. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1997.
- LAING, R. D. **Rozdělené self: Existenciální studie o duševním zdraví a nemoci**. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 2000.
- LUKOFF, D. **Na pomezí duševní nemoci**. *Regenerace*, 2005, č. 12, s. 14–17. <http://www.stin-stromu.net/krise/lukoff.pdf> [26. 10. 2008]
- PERRY, J. W. **The far side of madness**. New York: Spring Publications, 2005.
- PRAŠKO, J., et al. **Léčíme se s psychózou**. Praha: Portál, 2005.
- ROGERS, C. R. **Způsob bytí: Klíčová témata humanistické psychologie z pohledu jejího zakladatele**. Praha: Portál, 1998.
- ROUBÍČEK, J. **Experimentální psychózy**. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1961.
- SASS, L. A. **Madness and Modernism: Insanity in the light of modern art, literature and thought**. London: Harvard University Press, 1998.
- SILVERMAN, J. **Shamans and acute schizophrenia**. *American anthropologist*, 1967, č. 69, s. 21–31.
- SMÉKAL, V. **Pozvání do psychologie osobnosti**. Brno: Barrister & Principal, 2002.
- SMETÁČEK, V., a kol. **Psychologie umění**. Praha: Svoboda, 1968.
- STYX, P. **O psychiatrii. Jak žít a jednat s duševně nemocnými lidmi**. Brno: Computer Press, 2003.
- SYŘIŠTOVÁ, E. **Imaginární svět**. Praha: Mladá fronta, 1974.
- VÁGNEROVÁ, M. **Psychopatologie pro pomáhající profese**. Praha: Portál, 2000.
- VYMĚTAL, J., REZKOVÁ, V. **Rogersův přístup k dospělým a dětem**. Praha: Portál, 2001.

Péče o osoby s těžkým sluchovým postižením na přelomu 19. a 20. století

Care of People with Severe Hearing Impairment at the Turn of the 19th and 20th Century

Jana Neudörflová

Mgr. Jana Neudörflová¹ je doktorandkou oboru aplikovaná etika na Fakultě humanitních studií UK. Ve své činnosti se specializuje na problematiku handicapu v sociální práci. Působila na Evangelické teologické fakultě UK a Vyšší odborné škole sociálně pedagogické a teologické Jabok, vyučovala sociální politiku a speciálně pedagogické semináře. V současné době se věnuje sociální práci ve veřejné správě a výuce na Pražské vysoké škole psychosociálních studií.

Abstrakt

Článek Péče o osoby s těžkým sluchovým postižením na přelomu 19. a 20. století popisuje situaci ve vzdělávání a výchově osob s handicapem sluchu, na základě kterého je postižena řeč. Význam vzdělávání a zapojování hluchoněmých osob do společnosti potvrzuje zájem o toto téma nacházející odraz v dobových časopisech. Z nich článek primárně čerpá inspiraci a vytváří přehled situace se zaměřením na výchovu a vzdělávání hluchoněmých v českých zemích.

Klíčová slova

sluchový handicap, sociální práce, pedagogika, speciální pedagogika, dějiny pedagogiky

Abstract

The article Care of People with Severe Hearing Impairment at the Turn of the 19th and 20th Century describes the education of people with hearing impairment which causes the lingual impairment. The importance of education and integration of deaf-mute people into society is shown by the interest in this topic mirrored in the period magazines. The article primarily finds inspiration in them and summarizes the situation, focusing on the education in the Czech lands.

Keywords

hearing impairment, social work, education, special needs education, history of education, disability studies

Úvod

Smyslová postižení jsou jevem provázejícím lidstvo od samého počátku jeho existence. Postupem času se měnil přístup majoritní společnosti k minoritě osob s handicapem, a to podle aktuálního obrazu kultury a nálad ve společnosti a v souvislosti s názorem na výchovu a vzdělatelnost osob s postižením. Změny jsou dobře patrné mimo jiné i v ustálených formách používané terminologie. Zatímco ve specializované literatuře přelomu 19. a 20. století lze běžně nalézt pojmy znějící dnešnímu čtenáři poněkud pejorativně: např. „*hluchý, slepý, nevzdělatelný*“ a celá řada dalších, druhá polovina 20. století přináší termíny jako osoba s postižením nebo se speciálními potřebami.

Sociální pracovníci se s osobami s postižením setkávají ve své praxi a podstatnou měrou mohou ovlivnit, zda jejich postižení bude zároveň handicapem. Stává se tak zejména v případech, kdy fakt postižení podstatně narušuje nebo brání účinné komunikaci s okolím. Za podstatnou část poslání sociálního pracovníka můžeme označit právě facilitaci komunikace mezi jedinci, jedincem a společností nebo nejrůznějšími zájmovými skupinami. Následující text stručně prezentuje historii snah o nalezení společné řeči a porozumění lidem se sluchovým handicapem, kteří vedle své odlišnosti ve schopnosti vnímání a komunikace tvoří i specifickou kulturní skupinu. Zaměřuje se na historii péče a výchovy osob s postižením sluchu

na počátku 20. století v Čechách. Mnohé informace spadají více do oblasti širší nežli pedagogické, neboť hovoří nejen o výchově a vzdělávání, ale také o dalších sociálních aktivitách ve prospěch kulturní minority osob se sluchovým postižením. Zvláštním podnětem pro vznik tohoto článku bylo zjištění, že časopis *Ochrana mládeže*, vydávaný Českou zemskou komisí pro ochranu dětí a péči o mládež v království Českém v letech 1911–1918, věnuje problematice postižení sluchu a jeho vlivu na kvalitu sociálního života jedince pozornost nápadně často. Například mnohem častěji než postižení v oblasti zrakového vnímání nebo postižení tělesnému. Právě výše jmenovaný časopis se stal základní zdrojovou literaturou pro následující článek, neboť přináší validní informace z celého Rakouska-Uherska a často informuje rovněž o dění v okolním světě. Pozoruhodné je zejména srovnání tehdejšího a současného přístupu k osobám s postižením, zájem společnosti o osoby s handicapem, formy nabízené pomoci, koncepce práce s nimi, rozdílnost pojetí v různých zemích a rovněž i formulace relevantních problémů. Komparace tehdejší situace, meziválečného a poválečného vývoje a současného stavu s cílem vysledovat a podrobně popsat základní linie vývoje však již překračuje rámec tohoto textu. Proto se zaměřujeme na situaci ve výchově a vzdělávání osob se sluchovým postižením na konci 19. století na území Čech. Ta je dobově ovlivněna postupným vývojem pedagogiky a jejím vyčleňováním z rámce filozofie a navazuje na zkušenosti a poznatky z praxe v péči o osoby s handicapem v jiných geografických lokalitách. Z historického pohledu nacházíme na území dnešního Česka bohatý a podnětný pramen inspirace pro soudobou praxi na poli komprehenzivní rehabilitace osob se sluchovým postižením. Návrat ke kořenům nás může v mnohém obohatit a být inspirací pro dnešní praxi vybudovanou na dlouhodobé tradici.

Popisované období je svým způsobem zlomové, neboť majorita osob bez postižení začala chápat své spoluobčany s postižením jako osoby, které prožívají radosti i bolesti, mají své sny a ideály, životní aspirace a potřeby, avšak cestu k jejich naplnění je třeba přizpůsobit konkrétním možnostem.

Počátky péče o osoby se sluchovým postižením

V letech těsně předcházejících rozpadu Rakouska-Uherska byly snahy o výchovu a vzdělávání osob se smyslovým postižením propojené s cel-

kovým vývojem správního uspořádání a řízení na území monarchie. Celá společnost a její správa byla nutně konfrontována s minoritou osob s postižením a jejími problémy. Většinou však byli příslušníci takové minority považováni za osoby méněcenné a nevzdělatelné. Postižení v oblasti komunikace bylo kladeno na roveň mentální retardaci nebo tělesnému postižení.² Osoby s poruchami sluchu, stejně jako ostatní osoby s jakýmkoliv jiným postižením nebo znevýhodňujícím onemocněním, byly marginální skupinou společnosti, obdobně jako chudina nebo delikventi. Ostrakizace byla podporována mohutným vlivem eugeniky v tehdejší vědeckém i laickém světě, což je dobře patrné např. v trefně nazvané publikaci *Slabí v lidské společnosti* z r. 1904 (Foustka, 1904).

Myšlenku, že i osoby s handicapem je možné úspěšně vzdělávat a vychovávat, a vytvářet tím předpoklady pro pozdější úspěšnou integraci do pracovního procesu a života společnosti, rodící se speciální školy teprve prakticky verifikovaly. Je třeba si zároveň uvědomit, že i školní docházka do obecných škol pro děti bez postižení se řídila s dnešní dobou nesrovnatelnými pravidly. Možnost vzdělávání a společenského uplatnění pro osoby s handicapem byla tím více problematická a těžko představitelná.

Členění poruch komunikace, terminologie, léčba

V dobových dokumentech lze místy najít časté terminologické nepřesnosti a splývání pojmů rozlišujících smyslová, mentální nebo fyzická postižení. To poukazuje na celkově neustálené a nevymezené chápání osob se sluchovým handicapem ve společnosti. Za základní formu komunikace mezi lidmi bylo považováno mluvené slovo. Problém osob postižených právě absencí schopnosti vnímat a využívat řeč byl tedy značně palčivý (Blažek; Olmrová, 1985, s. 123).

Jistá souvislost mezi poškozením sluchu a rozvojem mentálních kapacit osobnosti byla již koncem 19. století patrná. Otázka přímé podmíněnosti současného výskytu sluchového a mentálního postižení zůstávala stále nepotvrzenou hypotézou. Z lékařského hlediska bylo za podstatu hluchoněmosti už poměrně záhy považováno dvojí postižení, a to deficit sluchu a navazující němota jako neschopnost vyjádřit se napodobením slyšeného (Neureutter, 1877, s. 131). Hluchota byla definována jako primární

příčina a němota jako její důsledek. Z terminologického i věcného hlediska bylo nutné jednoznačně odlišit sluchové postižení, poruchu řečového projevu a možnou navazující mentální retardaci.

Termín *hluchoněmý* byl původně v českém jazyce používán prakticky k označení osob s jakýmkoliv typem postižení sluchu. Často tak docházelo, stejně jako i dnes dochází, ke konfúzi pojmů v oblasti surdopedie, a tím i nepochopení reálných potřeb v oblasti vzdělávacích nebo sociálních aktivit.

Dobové výzkumy týkající se hluchoněmosti směřovaly na přelomu 19. a 20. století především na odhalení souvislosti sluchového postižení a narušení schopnosti produkovat řeč. Zřetelně byla prokazována závislost němoty na hluchotě a také závislost němoty na věku, v němž ke ztrátě sluchu došlo. V zásadě se u hluchoněmosti rozlišovaly dvě kategorie vad. Jednak porucha sluchu vzniklá v období před rozvinutím řeči, tedy přibližně kolem druhého až třetího roku života, a vada pozdější, která se stala příčinou zapomínání správného řečového projevu. Nicméně i poruchy získané vznikaly často na základě nemocí prodělaných ještě v době prenatálního vývoje plodu. Rozdíl mezi hereditárními a získanými vadami se tak někdy stíral (Neureutter, 1877, s. 131).

Pělivější rozlišování jednotlivých typů postižení se historicky začalo projevovat především ve snaze přesněji kvantifikovat výskyt postižení podobného typu v populaci. Zpráva o prvním sčítání osob se sluchovým postižením pochází z r. 1825 z Pruska, v r. 1830 se podobný soupis uskutečnil také v Americe a v r. 1851 v Británii (Neureutter, 1877, s. 124). Vzhledem k výše uvedené terminologické nejednotnosti je zřejmé, že do statistik byly zahrnovány i osoby, které dnes za neslyšící nepovažujeme.

Z hlediska kvality výchovné péče o děti se sluchovým postižením se ve druhé polovině 19. století nejvíce proslavily školy nacházející se především v Dánsku, Německu a Norsku (Hauenerová-Staňková, 1914, s. 203). Ve srovnání se současným stavem speciální pedagogiky můžeme konstatovat, že i dnes patří země severní Evropy ke světové špičce na poli integrace a holistického pojetí rehabilitace.

Jakkoliv se nám dnes souvislost poruch sluchu s možnostmi řečového projevu nebo vymezení prelingválního a později získaného sluchového

postižení jeví jako samozřejmost, je třeba si uvědomit, že pro směřování speciální pedagogiky do současné podoby znamenaly ve své době zcela průlomové a zásadní poznatky. V současnosti si bez nich nelze vzdělávací, integrační nebo rehabilitační aktivity představit.

Mnoho výzkumů se v oblasti zjišťování příčin vad orientovalo na vliv dědičnosti. Ta byla některými autory bagatelizována a jinými naopak přeceňována a stavěna na pozici nejčastější příčiny hluchoněmosti vůbec. Zastánci jednoho i druhého názorového stanoviska se snažili svá tvrzení dokládat nejrůznějšími statistikami.

Běžně uváděnými příčinami hluchoněmosti bývaly prodělané choroby rodičů. Nejčastěji se setkáváme s poukazováním na tehdy značně rozšířenou syfilidu, spálu a tyfus. Tyto choroby vskutku mohou způsobit poruchu sluchového aparátu plodu v těle matky. Rovněž alkoholismus matky byl již tehdy identifikován jako jeden z rizikových faktorů pro narození dítěte se sluchovým postižením. Světově uznávanými badateli v oboru chorob ušních, nosních a krčních byli v 19. stol. především lékaři Lemcke, Mygind, Wilhelmi (Frankenberger, 1913, s. 23).

Léčba hluchoněmosti byla na přelomu 19. a 20. století prakticky nemožná. Kauzální léčba ztráty sluchu přicházela v úvahu pouze u hnisavého zánětu ucha. V tomto případě však rozhodně nešlo o totální hluchotu v pravém slova smyslu, ale pouze o přechodný stav vyvolaný zánettivým onemocněním ucha. Silily však naděje, že rozvoj medicíny časem léčbu hluchoty umožní i v ostatních případech tím, že bude s úspěchem ovlivňovat samotnou příčinu a vytvoří tak předpoklady pro kauzální léčbu. Optimismus byl dokonce tak veliký, že některé prognózy hovořily o postupném vymizení osob stížených hluchoněmostí a logicky zániku celého problému. Vývoj se však ubíral poněkud jinou cestou. V dnešní době se setkáváme s natolik technicky propracovanými kompenzačními pomůckami, které v podstatě srovnávají rozdíly mezi možnostmi osob s postižením a osob intaktních. V tom můžeme spatřovat jistý posun, a to od důrazu na léčbu, která mnohdy přes veškerý rozvoj medicíny bohužel dosud není možná, na kompenzaci jako možnost posilování a rozvoje zachovaných funkcí poškozeného sluchového analyzátoru.

V současné době, stejně jako tomu bylo v 19. století, je možné ve vztahu osob intaktních

a osob se sluchovým postižením sledovat poněkud překvapivý, ale velmi rezistentní stereotyp. Totiž laickou tendenci označovat takřka každého člověka se sluchovým postižením za hluchoněmého. Přitom v paralelní oblasti u osob se zrakovým postižením podobná záměna takřka nepřichází v úvahu: nazvat osobu s brýlemi za nevidomou je naprosto absurdní. Stejně tak by mělo být v rámci společenského povědomí zřejmé, že mezi možnostmi osoby se zbytky sluchu a osoby zcela neslyšící nacházíme propastný rozdíl (Hrubý, 1997, s. 30).

V současné době rozlišujeme tři kategorie osob se sluchovým postižením: osoby nedoslýchavé, ohluchlé a prelingválně neslyšící. Pedagogické přístupy k osobám z těchto tří skupin se silně liší a mnohdy jsou zcela nekompatibilní. Nedoslýchavostí rozumíme vadu, která dovoluje osobě s naslouchadlem v tichém prostředí rozumět mluvené řeči bez použití odezírání. Ohluchlosti hovoříme tehdy, pokud se porucha sluchu rozvinula až po osvojení si základů mluvené řeči, tedy přibližně mezi druhým a čtvrtým rokem života. Srozumitelnost řečového projevu závisí právě na stupni rozvoje řečových schopností v době vzniku poruchy sluchu. Za osoby prelingválně neslyšící považuje WHO osoby, které ani s maximálním zesílením žádný zvuk neslyší. Takových osob je velice málo, podobně jako osob zcela nevidomých. Mohou se sem samozřejmě řadit jak osoby prelingválně neslyšící, tak osoby ohluchlé (Hrubý, 1997, s. 35).

Problém hluchoněmosti – francouzská a německá metoda

První zemí, kde se v praxi projevila snaha vzdělávat osoby se sluchovým postižením, byla Francie. V roce 1770, tedy ještě v době před Velkou francouzskou revolucí, založil jezuitský kněz Charles Michel de l'Épée (1712–1789) první ústav pro hluchoněmé v Paříži. Ve své praxi vycházel ze skutečnosti, že osoby s postižením sluchu přirozeně tíhnou k navazování komunikace pomocí neverbálního sdělování (posuňky, mimičkou ap.). Do té doby byly osoby neschopné vnímat a produkovat řeč většinou považovány automaticky za osoby zcela nevzdělavatelné a výchovou neovlivnitelné, v tehdejší terminologii idioty (Haunerová-Staňková, 1914, s. 201). Pro lepší pochopení významu gest a znaků vytvořil abbé de l'Épée soustavu speciálních posunků, specifikoval jejich sémantický obsah a přiřadil k nim

jednotné verbální ekvivalenty. Standardizovaný systém gest vyučoval své žáky podobnou metodou, jakou se tehdy vyučovaly například cizí jazyky. Současně se snažil eliminovat samovolné posunkování, které sice bylo v komunitě osob se sluchovým postižením přirozené, ale pro ostatní účastníky komunikace nesrozumitelné. Princip využívání standardizovaných znaků se osvědčil a zůstal základem znakového jazyka. Podle zeměpisného názvu místa vzniku se zachovalo označení „*francouzská metoda*“.

Naproti tomu švýcarský lékař Konrad Amman (1669–1724) kladl při vzdělávání osob s postižením sluchu důraz na schopnost odhadovat obsah sdělovaného podle pohybu mluvidel. V něm spočívá dodnes známé a používané odezírání. K. Amman vyšel z předpokladu, že hluchoněmost není samostatně existující poruchou sluchu a řeči, ale že prelingvální hluchota sekundárně způsobuje neschopnost mluvit na základě absence možnosti napodobovat slyšené. Ammanovým cílem byla kompenzace chybějícího sluchu zrakem a hmatem tak, aby uživatelé byli schopni rozpoznat hlásky a slabiky, slova a věty, a ve finále komplexně porozumět sdělovanému. Zjevnou výhodou odezírání bylo odbourání komunikační bariéry mezi osobami s postižením sluchu a osobami ostatními, které znakovou řeč neovládají. Hláskovaná řeč se stala dokonce nejen výchovně-vzdělávacím prostředkem, ale zároveň cílem. Metoda odezírání je známa jako metoda německá, někdy též jako orální (Haunerová-Staňková, 1914, s. 203). Je nepochybné, že směřovala nejen ke kompenzaci chybějícího sluchu, ale významně přispívala k integraci hluchoněmých osob do společnosti prostřednictvím používání stejných jazykových prostředků jako majoritní společnost. Myšlenka využití odezírání z mluvidel umožnila závažné změny v přístupu k osobám s těžkými poruchami sluchu a dnes tvoří základ např. pro ranou péči o osoby s kombinovanými vadami.

Obě výše popsané metody měly od počátku své příznivce a odpůrce. V řadách odborníků angažovaných ve výchově a vzdělávání osob se sluchovým postižením vytvořily dokonce dvě znepřátelené strany. V časopise *Ochrana mládeže* je tento odborný rozkol popisován například následujícím způsobem: „*Hluchoněmí vyučováni byli výlučně metodou francouzskou neboli známkovací. Vyučovací metoda tato se u nás zakořenila, že zbytky její až dosud ve mnohých*

ústavech jsou patrná a že mnozí učitelé hluchoněmých nemohou se až doposud úplně od ní odloučiti.“ (Kolář, 1912, s. 209.) Jak z textu vyplývá, francouzská metoda byla považována za překonanou, mnohými autory dokonce pokládána za cosi člověka nedůstojného a musela čelit nejroznějším kritikám. Ty se týkaly nejen výsledku uskutečněné komunikace, ale mimo jiné také estetické a mravní stránky znakového jazyka. Třebaže z hlediska dnes prosazované kombinace všech dostupných metod s cílem dosažení co největšího efektu se nám vášnivé spory mohou zdát nepříliš věčné, výskyt podobných polemik lze z historického hlediska považovat za reálný úspěch v oblasti péče o osoby s postižením komunikačních schopností. Poukazuje totiž na snahy směřující až k dnešnímu důrazu na individuální přizpůsobení výchovně-vzdělávacího procesu a současný všestrannější přístup k rehabilitaci.

Nicméně v době před 1. světovou válkou se větší ohlasu dostalo metodě francouzské, která se začala šířit i v Německu. Vlivem kontaktu rakouského dvora s dvorem versailleským, založeným na švagrovském vztahu rakouského císaře Josefa II. s Ludvíkem XVI., pronikala také do českých zemí. Josef II. osobně navštívil pařížský ústav pro hluchoněmé a zdejšími metodami práce byl tak nadšen, že podle pařížského vzoru nechal roku 1779 postavit podobné zařízení ve Vídni. Později se ústavy pro osoby se sluchovým postižením začaly šířit po celé Evropě. V roce 1786 došlo k založení prvního pražského ústavu pro hluchoněmé a následně ústavů dalších. Zde můžeme sledovat fakt dostatečně známý v dnešních dějinách pedagogiky, totiž určující vliv politiky na teorii a praxi pedagogiky. Ani v současnosti speciální pedagogika není a nemůže být takové determinace prostá a skýtá velmi podnětný základ nejen pro dějinný výzkum, ale i snahu o neustálý rozvoj speciální pedagogiky a vývoj nových metod.

Znakování a odezírání nebyly jedinými metodami používanými v oblasti podpory komunikace mezi osobami s postižením sluchu, případně osobami s postižením a populací intaktních. Vyskytla se například také poněkud méně známá Urbantschitschova metoda, v níž je využíváno zbytků sluchu a jejich postupného posilování. Jejím autorem byl rakouský lékař, specialista pro choroby ušní nosní krční Dr. Urbantschitsch. V roce 1910 metodu monografic-

ky rozpracoval v knize *Urbantschitsch Lehrbuch der Ohrenheilkunde*. Dokazuje, že využívání sluchu je schopnost, která se při nepoužívání stále zhoršuje a může dokonce zcela vymizet. Metoda rozvíjení zbytků sluchu spočívala v aplikaci různých silných sluchových podnětů, které byly postupně zeslabovány. Výsledky metody však nebyly úměrné vynaložené námaze, takže se v tehdejší praxi příliš neprosadila (Frankenberger, 1913, s. 27).

Nicméně výzkum a rozvoj technických kompenzačních pomůcek, zejména velmi rozšířených naslouchadel pro osoby s diagnostikovanou nedoslýchavostí, je založen právě na principu zesilování zvukových stimulů na požadovanou úroveň. Při nepoužívání korového centra specializovaného na zpracovávání sluchových podnětů příslušná mozková tkáň atrofuje. Tim dochází k nevratnému poškození schopnosti rozeznávat akustické podněty, třebaže by sluchový analyzátor byl v pořádku. Nutnost soustavné, záměrné a systematické aktivizace daných korových oblastí je dnes již lékařsky prokázána a ve speciální pedagogice uplatňována. Nesporným přínosem výzkumu Dr. Urbantschitsche tak zůstává právě důraz na včasnou a systematickou stimulaci a trénink sluchu.

Péče o osoby s komunikačním handicapem v českých zemích

Velký problém představoval v 19. století samotný provoz ústavů a škol určených pro žáky s handicapem, a to nejen z hlediska organizačního a ekonomického, ale také z hlediska personálního. Na učitele byly kladeny nároky značně se lišící od nároků na učitele v běžných školách, což souviselo s již v úvodu zmiňovanou odlišností tehdejší školské soustavy. Sféra rodícího se speciálního školství potřebovala podporu specifické instituce s prioritním zaměřením na výchovně-vzdělávací proces osob s komunikačním handicapem.

V péči o osoby s postižením sluchu se na území Čech oficiálně angažovala jako první Zemská komise. Její aktivity však nedostačovaly především vzhledem k rozsahu a kumulaci velmi různorodých problémů spadajících do kompetence obecně zaměřené instituce. Proto z řad samotné Zemské komise vzešel návrh na vznik Zemského spolku pro péči o hluchoněmé. Stanovy byly schváleny a postoupeny c. k. místodržitelství k ratifikaci. První valná hromada ustavující spolek se

uskutečnila dne 4. července 1915 ve Staroměstské radnici. Od počátku bylo zřejmé, kolik práce nově vzniklou instituci čeká. Do vedení bylo zvoleno osm zakládajících členů, mezi nimiž byly především osoby angažované v resortu školství (univerzitní profesori, zemská školní inspektorka apod.). Situace vyžadovala celkové zlepšení péče nejen o děti s hereditárním postižením, ale i o osoby s handicapem získaným. Zůstávala řada nevyřešených otázek v oblasti preprimárního i primárního vzdělávání osob s postižením sluchu, potřeba kursů pro dospělé se získanými vadami, výuka vhodných řemesel atd. Počet členů spolku se rychle zvyšoval a tím rostlo i všeobecné povědomí o světě osob s postižením sluchu a řeči.³

Soustavnou činností spolek za krátký čas své existence značně rozvinul péči o osoby se sluchovým postižením v celém Českém království. Zřídil kursy odezírání pro ohluchlé válečné invalidy, inicioval založení Pražské školy pro neslyšící děti městskou radou v roce 1917. Toho roku navštěvovalo školu 42 žáků a v roce 1918 začala dokonce vydávat vlastní časopis *Obzor hluchoněmých*. Těžiště činnosti spolku spadá převážně do období první Československé republiky, čímž překračuje dějinné zařazení této práce. Z dnešního hlediska se podstatným rysem péče o osoby s poruchou sluchu stala její cílenost na širokou veřejnost, poskytování informací a zájem o zařazení osob s handicapem na trhu práce na místech jim přizpůsobených. Na tomto principu pracují dnešní chráněné dílny, vznikají občanská sdružení a nadace, existuje snaha o motivaci zaměstnavatelů k vytváření pracovních míst pro osoby s handicapem, jakkoliv zde můžeme nalézt celou řadu nedostatků. Z podstaty věci se jedná o neustálý proces a hledání nejvhodnějších cest v sociálně politické oblasti.

Z hlediska zemské péče o osoby se sluchovým postižením bylo potřebné zajistit financování veškerých aktivit spolku. Provoz ústavů zůstával z velké části závislý na dobročinných organizacích, sbírkách a darech, ale také na platbách rodičů žáků umístěných ve specializovaných institucích, což u osob z méně majetných sociálních vrstev působilo diskriminačně. Spolu se založením spolku pro péči o osoby se sluchovým postižením byly zřizovány speciální fondy podporující podobné účely.

Profesionální pracovníci z oblasti výchovy a vzdělávání osob se sluchovým handicapem neměly lehkou pozici, protože se od nich očekávalo,

že při svém edukačním působení budou tendovat k německé nebo francouzské metodě. Významným počinem situovaným právě v Čechách došlo k syntéze v používání obou metod, dodnes známé jako tzv. Frostova metoda. Do praxe ji začal uvádět P. Václav Frost, působící v letech 1840–1865 jako ředitel pražského ústavu pro hluchoněmé. Využíval ve výuce nejen francouzskou metodu, kterou považoval za přirozenou formu dorozumívání osob s postižením sluchu, ale zároveň metodu orální. Odezírání se sice jevilo jako celkově náročnější, ale zároveň praktičtější při komunikaci s osobami bez postižení. Průkopník syntézy francouzské a německé metody P. Frost nejprve vyučoval všechny školní předměty orálně, pouze náboženství pomocí znakového jazyka. Frostova metoda získala v pražském ústavu svoji tradici a pokračoval v ní i Frostův nástupce P. Václav Kotátko. Ten se později stal autorem i vydavatelem první české učebnice pro neslyšící žáky. Těm ji také zdarma distribuoval (Tůma, 1913, s. 114).

Ústav pro hluchoněmé v Čechách

V prvním desetiletí dvacátého století existovaly v Čechách čtyři ústavy pro žáky s komunikačním handicapem. Jejich sídla byla shodná s rozmístěním tehdejších katolických biskupství – Praha, České Budějovice, Litoměřice a Hradec Králové (tamní ústav byl zřízen jako poslední, r. 1881). Na Moravě byly před rokem 1914 zřízeny ústavy v Ivančicích, Lipníku nad Bečvou, Valašské Meziříčí, Šumperku, v Uhřích v Kremnici, Jeřavě, Dubnici a Užhorodě (Výmola, 1925, s. 48).

První ústav v Čechách, jak již bylo řečeno, byl vybudován v roce 1786 v Praze podle pařížského vzoru. Zřizovatelem se stala zednářská lóže „U tří zlatých hvězd“. Na výstavbu ústavu rozhodující měrou přispěl hrabě Kašpar Küniel, čelný představitel lóže. Samotná zakládací listina nese podpis císaře Josefa II. Ústav do roku 1840 několikrát změnil své sídlo, v jednom období přesídlil do Chomutova, až nakonec zakotvil ve Faustově domě na Karlově náměstí.⁴ Ke konci 19. století se ústav přestěhoval do Kinského zahrady na Smíchově.

Dějiny ústavu se mohou pyšnit návštěvami dokládajícími zájem a přízeň rakouských císařů. V roce 1832 navštívil ústav František I., r. 1835 Ferdinand I. se svou manželkou, císařovnou Marií Annou, která potom ústav navštěvovala dokonce opakovaně. Vždy přispěla darem

v hodnotě několika set zlatých. Roku 1835 zde uskutečnil vizitaci arcivévoda Ludvík.

V pražském ústavu se zpočátku vyučovalo výlučně francouzskou metodou. Ústav přijímal především chovance pod věkovou hranicí deset let. Hodinová dotace čítala denně dvě hodiny teoretické výuky ve škole a odpolední praktickou výuku řemesel, konkrétně zahradnictví, šití a obuvnictví. Ve škole se vyučovalo čtení, psaní, počty, mravní výchova a náboženství. Vedle komunikace pomocí znakového jazyka museli chovanci rovněž zvládnout základy odezírání, považovaného za doplňkový předmět pro praktickou komunikaci s okolním světem mimo ústav.

Žáci absolvující výuku spadali do věkové kategorie mezi šesti a patnácti roky. Poté již byli chovanci považováni za vyučené, v ústavu však mohli zůstat až do dosažení dvaceti let, pracovat zde jako řemeslní tovaryši a své vzdělání doplňovat hodinou teoretické výuky denně. Vyučení chovanci představovali pro ústav jistou ekonomickou výhodu, protože veškerá jejich mzda nenáležela jim samotným, ale byla odváděna ústavu. Zároveň osoby zkušené v roli zaměstnance byly lépe připraveny pro vstup na trh práce mimo specializované zařízení.

Do roku 1833 učitelé v ústavu používali ve výuce výhradně odezíranou němčinu. Později pražský ústav neminul postupný proces infiltrace češtiny do vyučování, a to především zásluhou ředitele P. Jan Mückeho, který také zavedl pokračovací nedělní školu pro absolventy. V ní se věnoval především náboženské a mravní výchově.

Klientela pražského ústavu pocházela jak z Prahy, tak ze širokého okolí. Mimopražské děti byly v ústavu ubytovány, pražské do něj docházely ze svých domovů. Jako zřizovatel ústavu vystupovalo pražské arcibiskupství, ředitelé byli od doby založení až do roku 1948 vybíráni z řad klerikálního stavu. Řadovými učiteli se stávali kněží, řeholnice z Kongregace školských sester a rovněž někteří laici (Hrubý, 1999, s. 178).

Financování ústavu bylo poněkud problematické a čerpalo z několika zdrojů. V prvé řadě šlo o dobrovolné dary a majetek odkázaný speciálními fondy. Tyto příjmy byly pochopitelně značně nespolehlivé a nebylo možné zajistit jejich rovnoměrnou kontinuitu. Další část příjmů představovaly dotace českého zemského výboru, nadace vévodkyně Gizely a přebytky ze sirotčího fondu. Nezanedbatelné byly také příspěvky

přicházející od rodin chovanců. V rámci ústavu vzniklo i podpůrné sdružení Spolek sv. Františka Saleského, jehož členy byly i dospělé neslyšící osoby, většinou absolventi ústavu.

V časopise Ochrana mládeže lze nalézt přesnou statistiku ústavu za školní rok 1908/1909.⁵ Vyučování se zúčastňovalo 171 chovanců, z toho 92 chlapců a 79 dívek. Národnostní skladba byla výrazně nesymetrická: 112 českých a 59 německých chovanců. Českých i německých tříd bylo vždy pět, přičemž české třídy musely být více naplněny (19–20 žáků). (Tůma, 1913, s. 215.)

V prvních třídách vedly výuku výlučně ženy. Od druhého ročníku výuku převzal muž a ten měl v ideálním případě pracovat soustavně se svou skupinou žáků po celou dobu jejich pobytu v ústavu. Především s ohledem na současný stav silné feminizace školství se jedná o inspirující zmínku. Mnohé vypovídá o rozložení genderových rolí a celkové prestiži učitelského povolání. Nejednalo se přitom pouze o práci pro zdroj obživy, ale současně i duchovní poslání.

Závěr

Výchovným cílem ústavů pro osoby se sluchovým postižením v Rakousku-Uhersku byla především soběstačnost, schopnost práce zajišťující výdělek a možnost samostatné sociální existence absolventa. Za tím účelem vyvíjeli vychovatelé pro své žáky techniky a metody usnadňující komunikaci mezi chovanci a osobami bez postižení. Základem zůstávala německá a francouzská metoda. Jejich zastánci často vystupovali jako nesmiřitelní rivalové. Novější postupy sloučovaly výhody obou metod a naopak vzájemnou kombinací redukovaly jejich nedostatky. K úplné eliminaci problémů však nedocházelo a není tomu tak ani dnes.

Snahy soustavně vyučovat hláskovou řeč byly velkým krokem k zajištění osobní autonomie osob se sluchovým postižením. I přes zvládnutí německé metody se řeč osob s těžkými poruchami sluchu vyznačovala zhoršenou artikulací, monotónností a obtížnou srozumitelností. Praktické zvládnutí hláskové řeči pro komunikaci s okolím bylo nesmírně náročné a záleželo velkou měrou především na trpělivosti žáka a jeho vychovatele. Efektivita výuky zdaleka nebyla přímo úměrná vynaloženému úsilí. Značnou část času a snahy vychovatelů i jejich žáků tak odčerpávala pouze výuka komunikačních dovedností. Až po zvládnutí těchto schopností se mohlo pokračovat výukou látky podle škol-

ních osnov. Tím způsobem bylo možné přiblížit znalosti žáků se sluchovým postižením osobám intaktním a podpořit tak jejich začlenění do profesního i společenského života. Žáci se sluchovým postižením preferovali v rozhovorech mezi sebou znakování a rovněž po opuštění ústavu se k němu většinou spontánně vraceli jako k pro ně pohodlnějším formám komunikace. Nepravidelným a omezeným používáním hláskové řeči se dříve osvojené dovednosti vytrácely a několikaletá námaha přišla nazmar. Velkou nadějí se pak stala alespoň pasivní znalost hláskové řeči, která umožňovala osobám s těžkým sluchovým postižením odezírat ze rtů mluvčího. I to považovali učitelé a vychovatelé za úspěch. Rovněž dnes platí systematicčnost a postupnost, s důrazem na stanovování menších a dosažitelných výsledků, za základní předpoklady výuky ve speciálním školství, případně sociálních službách.

Závěrem lze říci, že výchovné cíle i problémy v péči byly do značné míry srovnatelné se současností. To svědčí historicky o velké otevřenosti a ochotě společnosti akceptovat jinou kulturní skupinu a vycházet jí vstříc. Velkým úspěchem a výsledkem v historii značně vypjatých sporů např. o preferování francouzské či německé komunikační metody je právě současná snaha a otevřenost kombinovat jednotlivé techniky a vytvářet z nich ucelený systém komprehenzivní rehabilitace osob se sluchovým postižením použitelný nejen v oblasti výchovy a vzdělávání.

Jednou z velmi významných forem prevence sociálního vyloučení je vlastní aktivita a postoje osob s handicapem. I dnes existují specifická občanská sdružení, jejichž posláním je nejen poskytovat služby a poradenství osobám s postižením, ale také rozvíjet osvětové programy směřující mimo hranice těchto uskupení. Reprezentují podstatnou měrou snahy o vzájemnou komunikaci nutnou v občanské společnosti. Výrazný posun je v celkovém pojetí a zasazení do politického rámce. Nenacházíme jen pouhá očekávání, jak se stát se svým sociálním a vzdělávacím systémem postará o výchovu a vzdělávání osob se sluchovým postižením, ale podstatnou roli hraje iniciativa vycházející z aktivity samotných osob s postižením nebo jejich rodin. Právě postupný přechod z pozice pasivního příjemce do role aktivně vystupujícího poskytovatele je rozhodující a vypovídá mnohé o společenském zařazení osob s postiže-

ním. V oblasti budování sebevědomí a sebedůvěry lze považovat za úspěch, že osoby s těžkým sluchovým postižením si v současnosti nepřejí být vnímány jako osoby s handicapem, ale více jako specifická jazyková a kulturní minorita. Proto se sami označují za Neslyšící s velkým N.

Posun ve speciálně pedagogické terminologii poukazuje na neustále probíhající změny v postoji osob majority k osobám s postižením. Domnívám se, že konkrétní dopad postoje se může velmi pozitivně odrazit, a mnohdy odráží, v sociální práci. Nejedná se přitom o jednu provždy uzavřenou kapitolu, ale spíš o dialog a systematicky budovanou citlivost pro potřeby osob s postižením, stejně tak jako o formaci společenského povědomí. K tomu nám mnohé může napovědět historie pedagogiky jako obor umožňující komparaci a vytváření efektivních metod pro současné vyučování.

Poznámky

- 1 Kontakt na autorku: Jana.Neudorflava@seznam.cz.
- 2 O tom, že tento názor byl ve společnosti hluboce zakořeněn i v letech po 1. světové válce, svědčí jeho plamenné vyvracení v úvodu k osvětovému spisku Huberta Synka (Synek, 1920, s. 18).
- 3 Zprávy z jednání zemské komise. *Ochrana mládeže*, 1915, roč. 5, č. 9, s. 340.
- 4 Prvních osm let ústav sídlil na Dobytčím trhu (nynějším Karlově nám.) v čp. 671 a od r. 1794 na téžze náměstí v čp. 315. Do Chomutova ústav přesídlil tehdy, když se jeho první ředitel jezuita P. Karel Berger (1743–1767) stal chomutovským děkanem. Ústav musel být přeložen do Chomutova z toho důvodu, že nikdo jiný kromě P. Bergera nebyl k jeho vedení odborně kompetentní a krátký pokus o vedení benediktiny z kláštera Na Slovanech v Emauzích skončil neúspěchem (Veselský, 2002, s. 210). Od roku 1797 je ústav opět v Praze v Lípové ulici čp. 478. Od roku 1831 je opět na Dobytčím trhu v čp. 669, odkud se pak stěhuje do Faustova domu.
- 5 Ostatní léta činnosti nejsou bohužel v časopise rozebrána do statistických podrobností. Pouze v ročníku 5, č. 9 je přetištěna Výroční zpráva smíchovského ústavu Zemského spolku pro péči o hluchoněmé za šk. rok 1913/1914. Problémem, který postihl celý ústav, byla epidemie příušnic.

Seznam literatury:

- BLAŽEK, B., OLMROVÁ, J. **Krása a bolest.** Praha: Panorama, 1985. 413 s.
- FOUSTKA, B. **Slabí v lidské společnosti.** Praha: Jan Laichter, 1904. 218 s.
- FRANKENBERGER, O. **O hluchoněmosti a výchově hluchoněmých.** *Ochrana mládeže.* Praha: Česká zemská komise pro ochranu dětí a péči o mládež v království Českém 1913, roč. 3, č. 3–4, s. 116–120.
- HAUNEROVÁ-STÁNKOVÁ, J. **K otázce zlepšení péče o hluchoněmé.** *Ochrana mládeže.* Praha: Česká zemská komise pro ochranu dětí a péči o mládež v království Českém, 1914, roč. IV, č. 6–7, s. 201–206.
- HRUBÝ, J. **Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu.** 1. díl. 2. rozšířené vydání. Praha: Federace rodičů a přátel sluchově postižených, 1999.
- KOLÁŘ, J. **Péče o dítky hluchoněmé v království českém.** *Ochrana mládeže.* Praha: Česká zemská komise pro ochranu dětí a péči o mládež v království Českém, 1912, roč. II, č. 1, s. 209–218.
- NEUREUTTER, B. **Hluchoněmost ze stanoviska lékařského.** *Časopis lékařův českých.* Weiss: Spolek lékařův českých, 1877, č. 17, roč. 16, s. 129–133.
- VESELSKÝ, P. M. **Nástin vyučování neslyšících.** Rukopis v knihovně Národního muzea sig. I F 5. Ed in **Čeština doma a ve světě.** (Red. A. Kubíčka.) X, 2/3, Praha 2002, s. 201–214.
- SOUČEK, V. **Hluchoněmí v Československu.** Praha: Svaz spolků učitelů hluchoněmých, 1928. 32 s.
- SYNEK, H. **Hluchoněmí a společnost.** Brno: Nový lid, 1920. 18 s.
- TŮMA, A. **Organisace péče o mládež ochrany potřebné v zastupitelských okresech Království českého.** *Ochrana mládeže.* Praha: Česká zemská komise pro ochranu dětí a péči o mládež v království Českém, 1913, roč. 3, č. 2. s. 107–116.
- TŮMA, A. **Péče o dítky hluchoněmé v království Českém.** *Ochrana mládeže.* Praha: Česká zemská komise pro ochranu dětí a péči o mládež v království Českém, roč. 3, č. 6, s. 209–219.
- VÝMOLA, K. **Dějiny výchovy a vzdělání hluchoněmých.** Praha: Spolek pro péči o slabomyslné, 1925. 62 s.
- ZAJÍC, O. **Hluchoněmí a výchova jejich v rodině.** Valašské Meziříčí: O. Zajíc, 1911. 34 s.
- ZÍMA, J. **Hluchoněmí, hluší a němí v Československé republice.** Spolek pro péči o slabomyslné v Republice Československé, 1937. 53 s.

Teoretické pojetí hry v psychologii a kultuře

Theoretical Approach of Play in Psychology and Culture

Jaroslava Raudenská, Martin Raudenský, Alena Javůrková

PhDr. Jaroslava Raudenská, Ph.D.¹, je klinická psycholožka a psychoterapeutka, vedoucí Oddělení klinické psychologie ve Fakultní nemocnici v Motole v Praze. Zabývá se diagnostikou a psychoterapií u pacientů s chronickou bolestí. Přednáší lékařskou psychologii a psychologii bolesti v postgraduálním vzdělávání lékařů na IPVZ.

PhDr. Martin Raudenský, Ph.D., přednáší na katedře výtvarné výchovy PedF UK Praha a Univerzitě JEP Ústí nad Labem.

PhDr. Alena Javůrková, Ph.D., je klinická neuropsycholožka a psychoterapeutka, vedoucí Oddělení klinické psychologie ve Fakultní nemocnici Královské Vinohrady v Praze.

Abstrakt

Při hledání herních prvků v psychologii jsme pokládali za nezbytné nejdříve zmapovat teoretické přístupy k pojetí hry z hlediska filozoficko-psychologického. Hra se zde objevuje v souvislosti s pojmy jako kultura, tvořivost, osobnost. Cílem práce je upozornit na možnosti využití herních prvků směrem k rozvoji tvořivosti a s důrazem na integraci osobnosti (sebehodnocení, sebenáhled, sebezpoznání, sociální senzitivita a zpětná vazba v chování) v kontinuu zdraví a nemoci. Integrace osobnosti, uvědomění si „kdo jsem“, smysluplnost života a kreativita mají vliv na zdraví, a to jak psychické, tak fyzické. Modelovou situací může být chronické onemocnění, nevyléčitelná nemoc, chronická bolest. Přiměřená míra adaptace má úzký vztah ke zdraví (tzv. well being, tj. celkový pocit pohody duševní i somatické). Pro pocit zažívaného subjektivního štěstí jedince je důležitý subjektivní pohled na život, subjektivní pohled na zdravotní stav a jejich subjektivní interpretace. Adaptace potom souvisí významně s tím, jak jedinec bude subjektivně zvládat nepříjemné zákroky spojené s nemocí, například diagnostikou a léčbou chronické nemoci a bolesti.

Klíčová slova

hra, tvořivost, osobnost, psychoterapie, závažné onemocnění, handicap, chronická bolest

Abstract

At searching of play elements in psychology we treated as essentials first to map of theoretical approaches to play in light of philosophical-psychological concept. Play looming here in connection with terms like culture, creativity, and personality. The aim of the work is to call attention to possibility of use of play elements towards creativity development and with emphasis to integration of personality (self-evaluation, self-opinion, self-understanding, social sensitivity and feedback in behaviour) in continuum of health and illness. Integration of personality, appreciation of “who I am”, advisability of life and creativity manifest themselves in better condition of health, namely psychical and somatical. Model situation can be chronic illness, incurable illness, chronic pain. Reasonable adaptation has narrow relation to health (so-called well being, what is general feeling of somatical and psychical peace). For feeling of experienced subjective happiness is important subjective view of life, of health condition and their subjective interpretation. Adaptation then is connected eminently with fact, how will patient subjectively cope with unpleasant intervention connected with illness for example diagnostic and treatment of chronic sickness and pain.

Keywords

play, creativity, personality, psychotherapy, serious sickness, handicap, chronic pain

1. Úvod

Hra v širším slova smyslu může mít mnoho významů: jako zábava a rozptýlení, může jít o dramatické dílo, o roli v divadelní hře, v přeneseném významu například o přetvářku: „hrát komedii“, o dráždění: „hrát na nervy“, mít postavení: „hrát vedoucí úlohu“, riskovat: „hrát si se životem“, být lehkomyšlný: „hrát si s ohněm“, ve významu čehosi neobyčejného: „hra přírody“ a „hra osudu“, v přeneseném významu v případech spekulace: „hrát na burze“, nebo v přímém „hrát karty“.

Existuje celá řada pokusů o definici hry a o vysvětlení její podstaty, jejího vzniku a účelu. Je vykládána jako jedna ze základních lidských činností společně s prací a učením (Hartl, 1993). Přesto je hra kladena do protikladu k práci, práce je většinou činnost k dosažení určeného cíle a může to být činnost příjemná nebo nepříjemná. Člověk si hraje, protože ho to baví, ale pracuje, protože musí, i když je například unaven nebo nemocen. Hranice mezi hrou a prací je ale nemusí vždy takto extrémně stavět proti sobě. Hra je nejčastěji definována jako činnost psychická nebo fyzická bez vnějšího cíle, činnost líbá, která přináší uspokojení dítěti, nebo dospělému (Langmeier, 1989). Hra jako intenzivní, bohatě rozrůzněná a zaměřená na vytvoření něčeho nového, tedy v *užším slova smyslu*, je základní činností zejména v předškolním období dítěte ve věku 3–6 let.

2. Teoretické klasifikace her

Hra zvířat a člověka zajímala pedagogy, filozofy, psychology. Byly vypracovány různé typologie her, které se opírají o srovnávací, antropologické, kulturní, historické nebo etologické zkoumání s cílem vystihnout plnou rozmanitost a význam hry.

V praxi dobře využitelné je dělení her podle podstaty hry: 1. ve vnějších příčinách (redukcionistické teorie), nebo 2. vnitřních příčinách (restitutivní teorie). Toto dělení (viz tab. 1) shrnuje pokusy klasifikovat hry psychology a filozofy v posledních dvou stoletích, které nám pomohou lépe pochopit současný pohled eklektického využití herní terapie u závažných životních událostí.

2.1. Redukcionistické teorie

Redukcionistické teorie hledají podstatu hry v jejich vnějších příčinách. V. Příhoda, scien-

tisticky orientovaný behaviorista, vysvětluje podstatu hry zahrnutím všech kauzálních časových dimenzí pod obecnější příčinu, kterou vidí v samovolném, opakovaném a spontánním podmiňování fyziologických reflexů. Lidská hra je tak vysvětlována biologickými a fyzikálními termíny (například instinkty, reflexy, energie). Původní smysl hry se tak vztahuje k vnějším účelům a příčinám, vlastní smysl hry uniká. Příhoda v 60. letech 20. století shrnul klasické reduktivní teorie her do tří skupin podle toho, hledají-li příčinu v minulosti, přítomnosti nebo budoucnosti (Příhoda, 1963). V *minulosti* hledají příčinu hry instinktivistické teorie, například teorie reprezentované hypotézou G. S. Halla (Borecký, 2005). S příčinou her v *přítomnosti* souvisí teorie o přebytné energii H. Spencera, která přejímá starší teorii o svobodě německého básníka a filozofa F. Schillera. Podle něho je hra estetickou činností, hrou se dosahuje estetického požitku, uspokojení, radosti. Spencer si kladl otázku o základních impulsích ke hře z biologizujícího hlediska, vypracoval ve spojení s hrou teorii o přebytku sil (Humpolíček, 2005). K *budoucnosti* se obrací na konci 19. století a raném počátku 20. století teorie K. Groose o předcvičování, hra je chápána jako příprava na aktivity užitečné v dospělém životě. Groosova „teorie cvičení“ nebo „sebevýchovy“ byla velmi rozšířená v první čtvrtině 20. století. Groos viděl základní funkci hry v dětství: hra slouží k rozvoji přizpůsobení a k přípravě na další životní úlohy. Groos předpokládal, že hra má největší biologickou funkci v dětství. Teorii Groose rozvíjeli Stern, Bühler, z ruských psychologů Vinogradov a Vachterov (Borecký, 2005).

Nejrozšířenějšími scientisticky orientovanými teoriemi hry se ve 20. století staly teorie psychoanalytické a kognitivní. Psychoanalytické teorie hry, zejména psychoanalýza S. Freuda a jeho následovníků A. Freudové a M. Kleinové, rozpracovaly problém motivace ke hře (Baštec-
ká a Goldman, 2001). Léčebný účinek hry souvisí s teorií přebytné energie, tedy biologické pudové energie, s vlivem na emocionalitu. Psychoanalýza vznikla v době rozvoje biomedicínského přístupu: tak, jak medicína zacházela s tělem, tak psychoanalytik zacházel s duší: pozoroval ji s mocí člověka, který o objektu ví více než objekt sám. Kognitivní teorie J. Piageta vysvětluje hru v souvislosti s rozvojem kognitivních struktur. Piaget v teorii her ze 40. let

20. století, přes své zakotvení v kognitivní orientaci, sleduje vývoj hry v souvislosti s růstem mentálních schopností v senzomotorických a předoperačních fázích vývoje inteligence (Piaget, 1962). Hra se podle něho rodí z rozvinuté imitační schopnosti a obrazotvorné funkce. První hry jsou explorační, další symbolické. Postupně s kognitivním zráním se hra mění v konstruktivní, k níž přistupuje hra s pravidly (Piaget, Inhelderová, 1997).

Redukcionistický přístup je možné zachytit s rozvojem behaviorálních teorií od 70. a 80. let 20. století až do současnosti v pojetí hry jako řešení problémů a jeho vlivu na učení. Dánská psycholožka Petersenová (1988) představuje současný behaviorální přístup v chápání hry jako improvizaci v řešení problémů a učení. Podle ní hra u zvířat i lidí podporuje u mladých jedinců typické řešení problémů v chování často před tím, než jsou postaveni před jejich řešení. Také ale pomáhá hráči nalézt nové řešení, pokud staré řešení problému už nefunguje. Hra je součástí procesu učení a umožňuje udělat první pokus v řešení problému. Funkce hry jsou tedy následující: 1. otevírá repertoár chování jedince a 2. umožňuje řešení problému (Liebermann, 1977).

Klasifikace her podle redukcionistických teorií vychází z vnějších hledisek, kritériem mohou být psychické funkce (hry emocionální, kognitivní, konativní), schopnosti a dovednosti (senzorické, motorické, intelektové, speciální), dílčí poznávací funkce (hry funkční, fiktivní, konstruktivní), předmět hry (hračka), místo (hry exteriérové a interiérové), věk, pohlaví a množství hráčů (individuální, skupinové, kolektivní). Základem klasifikace je informace, je-li příslušná hra individuální, či skupinová, z kterého instinktu vychází, které senzomotorické funkci slouží nebo kterou poznávací funkci využívá či rozvíjí. Součástí klasifikací u redukcionistických přístupů je snaha o rozpracování pohledu na časový vývoj, což umožní sledovat výskyt jednotlivých her v ontogenezi. Většinou převažuje začleňování her do vývojových období: experimentace nemluvnat, batolecí hry, hry předškolních dětí, mladších školních dětí, pubescentů a dospívajících. Tato vnější schematizace je typická i pro kognitivní teorii Piageta, ale také pro dynamické proudy, které se snaží vývojové fáze hry včlenit do fází vývoje emocionální a psychosexuální struktury, jak je tomu například u psychoanalytika E. Eriksona, stoupence neofreu-

dismu (Erikson, 2002). Ten dělí hry například na autokosmické, které odpovídají explorační hře s vlastním tělem, mikrokosmické, ve kterých převažuje fantazijní samoúčelná manipulace s hračkami, a makrokosmické hry s předměty, kdy se hry a hračky stávají reprezentanty sociálních vztahů. Langmeier (1989), který vychází z kognitivní Piagetovy teorie, popisuje dětské předškolní hry *v užším slova smyslu* (hra jako základní činnosti v předškolním období 3–6 let). Dělí je na konstrukční, činnostní, iluzivní a úkolové. Další dělení může být na hry funkční, manipulační, napodobovací, hry receptivní, úlohové, průzkumné, tvořivé, hry obratnosti a síly a hraní rolí.

Jednotnou definici hry komplikovalo v první polovině 20. století biologizující a psychologizující pojmání hry z hlediska výše popsaných redukcionistických teorií. Redukcionistické teorie se dovolávaly externího významu hry, redukovaly hru na její sekundární účel, biologickou, psychologickou, výchovnou či sociální funkci.

2.2. Restitutivní teorie

Restitutivní teorie hledají podstatu hry v jejích vnitřních příčinách, zaměřují se na vnitřní význam hry.

Až do 30. let 20. století dominovala teorie hry Groose, Bühlera a Bühlerové. S poněkud odlišným přístupem se setkáme u představitele personalismu W. Sterna, který rozlišuje vnější a vnitřní smysl hry. W. Stern doplňuje Groosovu teorii, chápe hru jako zvláštní instinkt, pro který je nutné mít dostatek podnětů z vnějšího prostředí. Stern spatřuje význam hry v tom, co hra znamená pro hrajícího si, jak se projevuje ve hře vztah člověka ke světu, v němž si pro sebe utváří svébytný svět hry a zdání (Vavrdá, 2005). Hra tak významně souvisí s imaginací (Borecký, 2005).

Fenomenologicky orientovaný Holanďan, biolog a psycholog F. Buytendijk ve 30. letech 20. století odvozuje charakteristické rysy hry, jako je spontánnost, svoboda, radost a zábaava, vymezuje hru jako imaginativní sféru možností a fantazie. Člověk má schopnost fantazie a schopnost přetvořit v obraz každý předmět. V lidské hře pozbývá předmět hry svou předmětnost a stává se obrazem (Simms, 2008).

Německý fenomenolog E. Fink, žák Husserla a Heideggera, se zaměřil na ontologickou problematiku hry. Ve hře vidí symbol světa a fenomén

hry popisuje jako „existující zdání v metafoře odrazu stromu na hladině jezera“. Základním rysem hry je hrové zdvojování (reduplikace) mezi realitou a iluzí, které lze donekonečna obměňovat. Hrový předmět, hračka, má dvě dimenze: reálnou a iluzivní. Významným rysem je reverzibilita, tj. schopnost návratu z iluze zpět do skutečnosti, která vychází z lidské imaginační schopnosti (Borecký, 2005).

Z hlediska restitutivního, tedy z vnitřního významu hry, je vytvoření klasifikace obtížnější. Například Caillois (1998) dělí hry na agonální, které se zakládají na principu zápasu, aleatorické hry, zakládající se na principu štěstí a náhody, hry vertigonální, mimetické s principem fantazie, nápodoby, předstírání a předvádění (tab. 2). Cailloisova klasifikace (tab. 2 a tab. 3) má i vertikální charakter, který umožňuje řazení her od jednodušších ke složitějším, jak to odpovídá vývoji v ontogenezi, od principu paidiá (řecký výraz pro dětskou hru) ke stále větší složitosti a komplikovanosti, tedy principu ludus (latinský výraz pro hru).

Společným rysem imaginace a hry je fantazijní zdvojování mezi skutečností a zdáním, realitou a iluzí. V oblasti imaginace jsme odkázáni na introspekci. Hra se od čisté imaginace liší tím, že se jedná o činnost. Průběh a výtvořiny hry můžeme pozorovat nebo objektivně popsat. Hrové zdvojování má samo i vnitřní introspektivní průběh. U kreativity, ať už jde o činnost uměleckou nebo vědeckou, je zdvojování přítomno ve velice komplikovaných formách. Pro dítě je přirozené zaujetí hrou jako realitou nekonečně ovladatelnou fantazií, ale převládá základní kvalita hrového světa, že je vše „jako“, tedy ne „dopřavdy“. Vstupem do hry vzniká zvláštní druh zážitku: fikce (Slavík, 2005). Jenom díky tomuto zážitku může člověk o fikčním světě vědět a vyprávět, nebo přemýšlet o tom, co v něm zažil, a odlišit určitý fikční svět od jiných světů. To ale musí znamenat, že do fikčního světa lze vstoupit a zase z něj vykročit prostřednictvím specifické hry. Ve hře se tedy velmi dobře může odrazit souběžnost se skutečnými závažnými událostmi v životě, jako je onemocnění, bolest, hospitalizace, lékařské výkony, omezení léčbou, ale zároveň dítěti hra přináší instinktivní radost.

3. Užití hry, osobnost a kreativita

Psychologie se vztahem osobnosti v širším kulturním pojetí zabývá v psychologii osobnosti

a vývojové psychologii. Scientistické, přírodovědecké přístupy kladou důraz na adaptaci, humanistické přístupy na autenticitu. Tento antagonistický přístup se také projevil v dělení her na restituční a redukcionistické, jak jsme je popsali výše. Reduktivní přístupy se přiřklávají k enkulturaci (jedinec se učí žít ve společnosti a její kultuře) v paralele k socializaci, jako procesu adaptace k danému kulturnímu systému, institucím, hodnotám, zvyklostem. Na druhé straně restitutivní postupy zdůrazňují více podíl osobnosti při předávání a vytváření kulturních hodnot s podílem intuice, imaginace a kreativity. Nejde jim tak o kauzální vysvětlování vztahu osobnosti a kultury, ale o porozumění jeho smyslu.

3.1. Dětská hra

Postoj a přístup rodičů k dítěti a způsob jejich vzájemné interakce má vliv na schopnost dítěte hrát si a používat fantazii: rozhodující je vliv matky, ale důležité jsou i sourozenci a jiné významné osoby (Vavřda, 2005). Dětská imaginativní hra otevírá rezervoáry fantazie, z nichž potom čerpá kreativní činnost dospělého v širším kulturním pojetí. Hru je potom možné užít ve výchově, vzdělávání, při psychologickém ovlivňování zdravých jedinců (psychagogie) a v rámci psychoterapie u dětí i dospělých.

Hra u dětí ve výchově a vzdělávání nepřekračuje práh nemoci a nepočítá s klinickým uplatněním, využívá se k zlepšení dynamiky rodiny (kollektivu), ke snížení tenze a potlačení některých nežádoucích projevů chování (agrese, závislosti) (Dytrtová, 2002; Raudenský, 2008). Hry u dospělých bez psychotherapeutického záměru se užívají k relaxaci, pro výcvik sociálních dovedností, rozvoj umělecké, vědecké či technické tvořivosti a pro team building (LeFevre, 1988).

3.2. Hra v terapii

Herní terapie, vycházející z dynamicky orientovaných psychotherapeutických přístupů, byla užívána od 50. let 20. století, od konce 80. a počátku 90. let 20. století se užívá ve spojení s rodinnou terapií, s behaviorální a kognitivně-behaviorální terapií (Gontard a Lehmkuhl, 2003; Knell, 1998; Landreth, 2002; Ryan, 1999). Při užití hry v psychotherapii se tak upustilo od zúženého konceptu definovaného jednotlivými psychotherapeutickými školami. Hra je základním prostředkem psychotherapie u dětí, je možné ji specifikovaně užít i u dospělých.

Využití hry v terapii je založeno na následujících teoretických principech:

1. Aktualizace. Lidé jsou motivováni vrozenou potřebou vývoje tvořivých funkcí. Tato tendence aktualizuje u každého jedince jeho vnitřní potenciál včetně aspektů kreativity, zvědavosti a touhy být nezávislý. Lidé jsou motivováni vrozenou potřebou tvořivosti. Tvořivost se projevuje jako pružnost a přizpůsobivost, tedy tvořivosti sociální (adaptivita), nebo jako schopnost utvářet nové věci (v oblastech vědy, umění) (Dacey a Lennon, 2000).
2. Potřeba pro pozitivní akceptaci. Lidé mají potřebu vlídného, otevřeného respektu a akceptování od „významných lidí v životě“. Potřeba pozitivní akceptace od ostatních se při vývoji transformuje v sekundární, naučenou potřebu pozitivního sebenáhledu a sebepochopení.
3. Hra jako primární médium komunikace. Hra je prostředek k přenášení emocí, myšlenek, hodnot, vnímání u dětí i dospělých.
4. Hra je prostor, kde jedinec rozpoznává rozdíl mezi „já“ a ostatními a rozvíjí vztah se světem (Cattanach, 2003).

3.3. Hra, adaptace na náročné životní situace a osobnost

Tvořivost se tedy projevuje i jako pružnost a sociální přizpůsobivost, adaptivita. Integrace osobnosti souvisí s adaptací na náročné životní situace, modelovou situací může být chronické onemocnění, nevyléčitelná nemoc, bolest. Tyto situace v životě člověka vedou k bilancování, rozhodování a hledání cílů života. Adaptace integrované osobnosti souvisí i s řešením základních otázek: 1. kdy se člověk cítí dobře po stránce duševní i somatické přesto, že má chronickou nemoc, chronické bolesti, handicap, a 2. jaký je jeho smysl života s touto nepohodou (Raudenská, 2004). Tyto otázky (např. „Co je a co není v životě důležité?“, „O co stojí v životě usilovat?“, „Je smysluplné to, o co se snažím?“ atd.) se vynořují právě v době adaptace na závažnou životní situaci. Adaptaci mohou ovlivňovat související psychosociální potíže, jako je rozpad partnerství, manželství, úmrtí v rodině, ztráta zaměstnání, odchod do invalidního důchodu, těžkosti při studiu, či jiné změny v sociálním statutu.

V takových těžkých chvílích je důležitá integrita osobnosti jedince, který se dostal do tíživé

situace. Integrovaná osobnost je jednotná osobnost, což je důležité pro celkové duševní zdraví. Měla by mít dva základní parametry: 1. koherenci (stupeň harmonie mezi momentálními a dlouhodobými snahami) a 2. kongruenci (sledování cíle z vlastních pohnutek, z vlastní vůle, tedy cílů, které si člověk svobodně zvolí) (Křivohlavý, 2006). Přiměřená míra kongruence a koherence má úzký vztah ke zdraví (well being) (Broome, 1989).

4. Herní terapie a smysl života

Pro pocit zažívaného štěstí je tedy důležitá integrovaná osobnost člověka. Vlastní identita, tedy poznání, kdo opravdu jsem, je významná hodnota, která přispívá k celkovému pocitu štěstí, tedy i subjektivního pocitu zdraví dítěte i dospělého.

Pocit smysluplnosti světa a života je důležitou součástí vývoje osobnosti dítěte, dospívajícího i dospělého. Prožívaná smysluplnost ovlivňuje zdraví a kvalitu života (Tavel, 2007). Dítě se již v předškolním období ptá: „Odkud přicházím?, Proč žiji?, Co mají lidé na světě dělat?, Co je smrt?, Existuje něco víc?, Co je dobro?“ Dítě tak hledá odpovědi pro svůj pocit bezpečí a jistoty a kvůli objasnění svého postavení ve světě. Dospívající někdy vyhrocuje otázku o smyslu života až existencionálně, hledá vlastní identitu. Dětem by měla tedy být poskytnuta smysluplná souvislost, kterou si budou moci spojit se svými hračkami: potřebují pochopit hodnoty věcí kolem sebe. V psychoterapeutické práci s dětmi a dospívajícími v souvislosti se spirituálními tématy a smyslem života je možné užít hru ve formě psychologických technik, psychologických her nebo her s terapeutickým potenciálem. Hra tak učí nepřímou plánovat, napomáhá sebeovládání a sebevědomí, zvyšuje odolnost vůči frustraci, ukazuje úctu k pravidlům, morálce, rozvíjí charakter. Ve hře se hráč učí zaujímat různé postoje a chovat se určitým způsobem. Hra ale není účelovým chováním, skrze hru je vedlejším efektem získávání zkušeností, zážitků a obohacení smyslu vlastního života. Hry zaměřené na smysl života u zdravých dětí a mládeže popisují podrobně pro jednotlivé věkové skupiny Tavel a Kanálik (2008): například hru Na cestě anebo mimo ni – navigační systém, Správná cesta, Čára života a další, které se dají modifikovaně užít i v práci s dospělými.

Otázky „Co dělat, aby mi bylo dobře, abych byl šťastný?“ jsou často směřovány lékařům, psychologům, ale i dalším odborníkům pomáhajících profesí ve formě otázky „Co dělat, aby mě to nebolelo, abych nezvracel, abych mohl chodit, abych se cítil dobře, co mám dělat v době nemoci, jaký je smysl života s bolestí...?“. Štěstí znamená pozitivní a příjemné emocionální zážitky, klid, mír, bezpečí, nepřítomnost negativních emocí a spokojenost se životem v dlouhodobém pohledu. Neznamená to ale, že pro prožívání subjektivního pocitu štěstí by měl být člověk zdravý, tedy bez nemoci, bolesti, nebo handicapu. Zdravotní stav se sice významnou měrou podílí na pocitu subjektivního štěstí, ale nerozhoduje zde objektivně měřitelný zdravotní stav, tedy jak moc je pacient nemocný, v jaké fázi je nemoc, jak velkou intenzitu mají bolesti, ale subjektivní pocit zdraví, tj. jak se jedinec subjektivně cítí zdravý, či nemocen. Předpokladem je subjektivní hodnocení vlastního života jako smysluplného. Pocit štěstí je tedy otázkou interpretace, stejně tak jako interpretace zdravotního stavu, zdravotních potíží, interpretace smyslu bolesti v životě jedince. Pro nalezení subjektivního pocitu štěstí je potom možné s pacientem individuálně pomocí hrové terapie hledat a stanovit jednotlivé otázky hodnotové orientace a umožnit mu podílet se adekvátně na léčbě. Hra tak může být dobrý „technický“ prostředek k hledání podobných otázek o smyslu života a štěstí.

Psychoterapie s využitím herního potenciálu zaměřená na smysl života se užívá i v náročných životních událostech, jako je například nemoc nebo hospitalizace. Například u dospělých chronicky nemocných významně snížila práh bolesti, u terminálně nemocných významně zlepšila kvalitu života (Křivohlavý, 2006). Proto je vhodné se u dospělých v psychoterapii cíleně na smysl života zaměřit na dobrou znalost sama sebe, rozpoznávat vlastní pocity, vyjadřovat vlastní postoje, rozvíjet své nadání a kreativitu. Být sám sebou by mělo být vždy doprovázeno otázkou, kam osobnost směřuje a jaký je její smysl. Ujasnění si a pochopení toho, kdo jsem, kam směřuji, se projevuje mimo jiné i ve zlepšení zdraví.

U zdravých dětí i dospělých je možné hru použít v rámci duševní hygieny a prevence, u chronicky nemocných, s chronickou bolestí nebo handicapem se zaměřit v psychoterapii na zvládání emočních obtíží (úzkost, deprese),

adaptaci na nemoc a smysl života. Celkově se v herní terapii zaměřujeme na sociální aspekty tvořivosti, tedy pružnost a přizpůsobivost, adaptivitu.

5. Závěr

Z hlediska teoretického je hra pevně zasazena v kultuře, sociálním prostředí a vychází z něho. Redukcionistické pojetí ovlivnilo současný přístup v behaviorálních teoriích a pojetí hry jako řešení problémů a jeho vlivu na učení. Význam hry je podle restitutivních teorií v tom, co hra znamená pro hrajícího si, jak se projevuje ve hře vztah člověka ke světu, souvisí významně s imaginací, originalitou a fantazií. Při aplikaci hry v psychoterapii nejdou oba přístupy od sebe oddělit. Terapie hrou se u dětí i dospělých užívá v rámci integrovaného modelu psychoterapie bez zúženého konceptu definovaného jednotlivými psychoterapeutickými školami.

Pokud bychom shrnuli, jak souvisí hra s osobností chronicky nemocného, můžeme v podstatě rozlišit dva modely. První říká, že ačkoliv je hra sama o sobě nerozumná, pomáhá rozumnému a účelnému životu. Vede k osvojení dovedností, které jsou užitečné, pomáhá relaxaci, slouží k překonání sociálních nároků, zvládnutí adaptace na náročné životní situace, kterou je i chronická nemoc a bolest. Druhý model říká, že hra má smysl sama o sobě, je jednou ze základních potřeb člověka ve všech společnostech i kulturách. Potom souvisí se svobodou člověka a s jeho tvůrčí, fantazií a uměleckou schopností, s jeho celkově integrovanou osobností. Integrovaná osobnost má vztah ke zdraví. Mezi integrovanou osobností, adaptací, tvořivostí a hrou je tak úzká vazba. Hra je katalyzátorem tvořivých sil, kreativity, která je nezbytná k integraci osobnosti, její pružnosti a přizpůsobivosti, tedy adaptivitě. Adaptace souvisí významně s tím, jak bude jedinec subjektivně zvládat závažné životní události, jako je chronické onemocnění a nepříjemné zákroky spojené s diagnostikou a léčbou, bolest, handicap.

Cílem práce bylo zdůraznit, ne přecenit, podíl hry v procesu adaptace a integrace osobnosti. Hra může mít odlišný význam pro jedince v jednotlivých kulturách a společnostech. Přesto je hrová terapie základním terapeutickým přístupem v ovlivňování psychického, emočního, behaviorálního, fyziologického a psychosomatického stavu u dětí a dospělých.

Poznámky

- 1 **Kontakt na autorku:** PhDr. Jaroslava Raudenská, Ph.D., Oddělení klinické psychologie FN V Motole, V Úvalu 84, 150 06 Praha 5, tel.: +420 224 433 480, fax: +420 224 433 482, e-mail: jaroslava.raudenska@fnmotol.cz.

Seznam literatury:

- BAŠTECKÁ, B., GOLDMAN, P. **Základy klinické psychologie.** Praha: Portál, 2001.
- BORECKÝ, V., **Imaginace, hra a komika.** Praha: Triton, 2005.
- BROOME, A. K. (Ed.), **Health psychology.** London: Chapman and Hall, 1989.
- CAILLOIS, R., **Hry a lidé.** Praha: Nakladatelství studia Ypsilon, 1998.
- CATTANACH, A., **Introduction to Play Therapy.** New York: Brunner-Routledge, 2003.
- DACEY, J. S., LENNON, K. H., **Kreativita.** Praha: Grada, 2000.
- DYTRTOVÁ, K., **Interpretace umění ve výtvarné výchově.** Ústí n. Labem: PF UJEP, 2002.
- ERIKSON, E., **Dětství a společnost.** Praha: Argo, 2002.
- GONTARD, A., LEHMKUHL, G., **Play therapy-psychotherapy with play as the medium: I. General introduction, psychoanalytic and client-centered approaches.** *Prax Kinderpsychol Kinderpsychiatr.* 2003, roč. 52, č. 1, s. 35–48.
- HARTL, P., **Psychologický slovník.** Praha: Budka, 1993.
- HUMPOLÍČEK, P., **Diagnostika a terapie hrou – historie a současnost.** *Psychologie dnes*, roč. 10, č. 12, 2005, s. 30–32.
- KNELL, S. M., **Cognitive-Behavioral Play Therapy.** *Journal of Clinical Psychology*, roč. 27, č. 1, 1998, s. 28–35.
- KŘIVOHLAVÝ, J., **Psychologie smysluplnosti existence.** Praha: Grada, 2006.
- LANDRETH, G., **Play Therapy: The Art of the Relationship.** New York: Brunner-Routledge, 2002.
- LANGMEIER, J., **Vývojová psychologie pro dětské lékaře.** Praha: Avicenum, 1989.
- LEFEVRE, D., **New Games for the Whole Family.** New York: Perigee Books, 1988.
- LIEBERMANN, J. N., **Playfulness – its Relationship to Imagination and Creativity.** New York: Academic Press, 1977.
- PETERSEN, A. F., **Why Children and Young Animals Play.** Copenhagen: Special-Trykkeriet Viborg a-s, 1988.
- PIAGET, J., INHELDEROVÁ, B., **Psychologie dítěte.** Praha: Portál, 1997.
- PIAGET, J., **Play, Dreams and Imitation in Childhood.** New York: Norton, 1962.
- PŘÍHODA, V., **Ontogeneze lidské psychiky.** Praha: SPN, 1963.
- RAUDENSKÁ, J., **Psychosomatická medicína a chronická bolest.** *Bolest*, 2004, roč. 7, č. 4, s. 210–213.
- RAUDENSKÝ, M., **Hra v grafickém umění.** Ústí n. Labem: FUD UJEP, 2008.
- RYAN, V., **Developmental Delay, Symbolic Play and Non-Directive Play Therapy.** *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 1999, roč. 4, č. 2, s. 167–185.
- SIMMS, E. M., **The child in the world: embodiment, time, and language in early childhood.** Detroit: Wayne State University Press, 2008.
- SLAVÍK, J., **Mezi fantazií a realitou v arteterapii. K Winnicotově koncepci potenciálního prostoru.** *Arteterapie*, 2005, r. 3, č. 9, s. 20–27.
- TAVEL, P., **Smysl života podle Viktora Emanuela Frankla.** Praha: Triton, 2007.
- TAVEL, P., KANÁLIK, T., **Praktické možnosti psychologické práce s tématem smyslu života u dětí a mládeže.** *E-psychologie*, 2008, roč. 2, č. 1, s. 1–11.
- VAVRDA, V., **Otázky soudobé psychoanalýzy.** Praha: NLN – Nakladatelství Lidové noviny, 2005.

Přílohy:

Tab. 1. Klasifikace ontogeneze her (Borecký, 2005)

Redukce ontogeneze	Restituce			
Psychoanalýza (Erikson)	Kognitivní t. (Piaget)	Analyt.psych. (Kalf)	Fenomenostrukturální (Mucchielli)	Cailloisova ontogeneze
autokosmická	cvičná	primordiální	primordiální svět	paidia
mikrokosmická	symbolická	matriarchální	magický svět	
makrokosmická	konstruktivní	přechodová	svět scholarizace	
	hra s pravidly	patriarchální	svět pubescence	
	svět adolescence	ludus		
konfigurace				
orální inkorporace schémata		primární hra	magická hra	
anální retence				
x expulze	reprezentace	mateřské téma	(protovědomí)	varianty (agon, alea, mimicry a ilinx)
falická intruze				
x inkluze	transformační	hrdinské téma	hra v rovině snění	
	reprezentace			

Tab. 2. Cailloisova klasifikace her (Caillois, 1998)

Paidia	Agon	Alea	Mimicry	Ilinx
	soutěžení	náhoda	nápodoba	závrať
	závody	rozpočítávání	nápodoba	vtěnění
pyrkování	zápasy			
vřískání	bez pravidel	panna nebo orel	iluzivní hry	manéž
nepokoj				
zmítání	atletika		panenka	kolotoč
smích			vojáči	houpačka
			maska	
			přestrojení	tanec
papírový drak	box, šerm	sázka, ruleta		plachtění
vykládání	fotbal, šachy			jarmareční atrakce
karet				
křížovky		loterie	divadlo	lyže
	sportovní			horolezectví
	soutěžení			provazolezectví
Ludus				

Tab. 3. Cailloisova klasifikace her na kulturní, úpadkové a patologické formy (Caillois, 1998)

	Kulturní na okraji společenského mechanismu	Institucionalizované formy včleněné do sociálního života	Rozklad hry
AGON			
Soutěžení	sporty	obchodní konkurence zkoušky, konkursy	násilí vůle k moci chytračení
ALEA			
Náhoda	loterie, kasino derby, sázení	burzovní spekulace	pověry astrologie
MIMICRY			
Nápodoba	karneval divadlo kino kult filmových hvězd	uniforma, ceremoniály reprezentativní zaměstnání	odcizení šilenství zmatení mysli rozdvojení osobnosti
ILINX			
Závrať	horolezectví, lyže provazolezectví závrať z rychlosti	zaměstnání, které navozuje závrať	alkoholismus a drogy

Ideologie jednotlivců, singles a skutečnost žití o samotě

The Single Ideology, Singles and the Reality of Singleness Living

Markéta Kastnerová

MUDr. Ing. Markéta Kastnerová působí na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích, na Zdravotně sociální fakultě, na katedře veřejného a sociálního zdravotnictví, marketa.kastnerova@gmail.com.

Abstrakt

Fenomén singles vzniká z několika důvodů. Jedním z nich může být módní vlna, druhým negativní zkušenost z dětství. Můžeme rozlišovat osamocení na krátký čas a osamocení na dlouhý čas. Největší veřejný zájem se týká dlouhodobých jednotlivců, tedy dobrovolných jednotlivců, protože prezentují novou formu života. Tito dlouhodobí dobrovolní jednotlivci jsou často nazýváni jako přesvědčení jednotlivci, jinak také praví jednotlivci, protože plně vědomě žijí sami ve vlastní domácnosti a se svou životní situací jsou spokojeni. Dobrovolní jednotlivci se opět mohou dělit na ty, kteří jsou orientovaní na zaměstnání, a na ty, kteří jsou orientovaní na volný čas. Jednotlivci bydlí často ve velkých městech a je jim mezi 25–40 lety. Na život „single“, který je svobodný, bez zodpovědnosti a bez závazků, se dá rychle zvyknout, jen těžko se z něj ale hledá cesta zpět.

Klíčová slova

jednotlivec, singles, samota

Abstract

The phenomenon singles stems from several reasons. One of them is a trend, the other one is a negative experience in the childhood. We can difference the singles for a short time and for a long time. The main public interest concerns the long time singles, also voluntary singles, because they presents a new form of life. These long time voluntary singles are often called like persuaded singles, otherwise the real singles, because they live knowingly alone in their own household and they are satisfied with their life situation. The voluntary singles are divided to the job-orientated singles and to the free-time orientated singles. The singles often live in the big towns and they are 25–40 years old. It is easy to get accustomed to the “single” life, which is free, without responsibility and without engagements, but it is difficult to return back.

Keywords

single, singleness

Úvod

Je těžké si v současném mediálním prostoru nepovšimnout houfů poněkud rozpačitých postav, které už i v češtině označujeme jako singles. Americké televizní seriály s pevnou pozicí na českých obrazovkách (Sex ve městě, Přátelé, McBealová) prezentují život singles humorně. Českému publiku se zápletky mohou zdát poněkud teenagerovské, ale i žertovná podoba mediální reprezentace poukazuje na závažné změny současné společnos-

ti. Západní sociologická literatura již delší dobu vyčleňuje novou životní fázi, kterou označuje jako pozdní mladost, mladou dospělost nebo post-adolescenci. Vyznačuje se tím, že v životě dnešních dvacátníků, dvacátnic a třicátníků a třicátnic chybí něco z definičních charakteristik spojovaných dosud s dospělostí. Objevuje se nová životní etapa, která fázi mládí sune hluboko do fáze dospělosti, čímž ukusuje z té části života, jež se donedávna za dospělost označovala (Tomášek, 2005).

V Německu se americký moderní pojem „single“ rozšířil od zveřejnění monografie „Singles: Žít sám. Lepší než ve dvou?“ v roce 1978. Spisovatel tenkrát vycházel z americké scény jednotlivců v 70. letech. Zde bylo bytí o samotě dočasně „in“. Rozšířila se kvetoucí kultura jednotlivců. Na pozadí tohoto empirického vývoje se objevovali jednotlivci také v Německu, jako avantgarda alternativní formy života. Jednotlivci byli představeni v médiích jako dobrovolně žijící o samotě bez vazby na domov. Kdo vyrůstá s tímto životním pocitem, vyvíjí se k „učenému“ jednotlivci, pro kterého ve stáří (senioři jednotlivci) osamocení a izolace znamenají přátelská slova.

Mezi propagovanou ideologií single a reálnou skutečností života o samotě leží hranice. Formy a motivy života o samotě jsou různorodé, rozdílné a osobní. Co se nejprve objevilo jako emancipující akt osvobození, je také ne zřídka východiskem nebo pokusem o hledání sama sebe. V bytí o samotě se jedná o to, najít své Já (Opachowski, 2006).

V české společnosti se model neprosazoval postupně od 60. a 70. let jako na Západě, ale prosadil se náhle v letech devadesátých. Pokud by nenastal koncem 80. let politický přelom, velice pravděpodobně bychom reálně socialisticky v šestadvaceti letech měli rodiny se dvěma dětmi. Prožíváme radikální sociální změnu v osobních vztazích, která však souvisí s širšími změnami české společnosti po roce 1989.

Ačkoliv se singles obvykle připisuje odhodlání profesně se realizovat na úkor osobního a partnerského života, americké výzkumy prokázaly, že většina z nich očekává do pěti let vstup do manželství (to samozřejmě neznamená, že k tomu nutně dojde). Tento závěr potvrdily i hloubkové rozhovory se čtyřmi desítkami respondentů v České republice, podniknuté v letech 2003–2004. Z rozhovorů zároveň vyplynulo, že život bez dlouhodobého vztahu s vyhlídkou na rodinu není a priori sledovanou strategií, ale spíše následkem komplexních změn mentality a modelů převládajících v 90. letech (Tomášek, 2005).

Definice singles

Definice singles nemá pro mnoho odborníků ostře dané hranice. Singles jsou lidé žijící sami ve své vlastní jednočlenné domácnosti. Důvodů a životních událostí, proč lidé žijí sami, je mnoho a je potřeba si nějak přiblížit, kdo tedy konkrétně do singles patří a nepatří. Patří sem sa-

mozřejmě mladí lidé, kteří nikdy nebyli ve svazku manželském a nyní žijí sami. To, že neprošli manželstvím, ovšem není definičním znakem singlů, protože i mladí lidé, kteří se po krátkém manželství rozvedli a nyní žijí sami, sem patří. Otázkou ovšem je, do jakého věku toto platí? „Jistě sem nepatří jednočlenné domácnosti vdov a vdovců, ale ani starých lidí, jejichž manželství skončilo rozvodem anebo kteří prošli životem, aniž prošli manželstvím. Spojuje je mladistvý životní styl, ale v kolika letech komu na něj dojdou síly, je těžké jednoznačně stanovit“, stejně jako je obtížné jednoznačně stanovit další atributy singlů (např. co to vlastně znamená žít sám, zda je to evidence jednotlivce jako jednočlenná domácnost, či do něj také patří nesezdané žijící pár, nebo je to i člověk s vlastním bytem, ke kterému se nastěhuje jeho partner atd. – dnešních forem, jak spolu žít – nežít je mnoho). Ovšem nejspolehlivějším znakem, který vymezuje skupinu singles, je absence rodičovství, od kterého se odvíjí celý habitus člověka, životní styl a postoje, protože dítě je nepřechodné a jeho nárokům nelze uhýbat, což znamená, že osamělá matka se dvěma dětmi (neprovdaná i rozvedená) „si nemůže udržet životní styl svobodné mladé ženy, kdyby jak chtěla, i když s nimi bydlí sama a naprosto žádného partnera nemá. A naopak, oba mladí v páru, který sdílí domácnost, ba může být i sezdáný, si mohou udržet životní styl dvou svobodných jedinců. Mohou si ho udržet řadu let – dokud nepřijdou děti.“ Hlavní charakteristikou singlů jsou tedy jejich nulové reprodukční strategie. Nutno ovšem podotknout, že i když počet lidí s celoživotní nulovou reprodukcí vzrůstá, „většina singlů (platí to o něco více pro ženy) ho vnímá nikoli jako konečný stav, ale jen jako životní fázi. Ta se ovšem stále častěji prodlužuje, prodlužuje, až se mění v definitivu“ (Možný 2006).

Formy singles a typologie jednotlivců

Fenomén singles vzniká z několika důvodů. Jedním z nich může být módní vlna, druhým negativní zkušenost z dětství. Jestliže jedinec vyrůstá v rodině, kde manželství rodičů bylo spíše traumatizující než pohodové, cítí se poškozený a má strach ze závazného vztahu, protože něco takového rozhodně nechce opakovat ve své vlastní rodině. Vliv na to, jestli být, či nebýt single, má i fakt, v jaké společnosti se jedinec pohybuje (www.zbynekmlcoch.cz).

Můžeme rozlišit 5 různých forem Singles:

1. Počáteční jednotlivec. Představuje prvotní formu žití o samotě. Lidé jsou delší či kratší období bez nějakého vztahu k druhému člověku.
2. Kryptojedinlivec. Žije v rodině, ale vnitřně je skrytý jednotlivec.
3. Tranzitorní jednotlivec. Bytí o samotě bývá vnímáno jako přechodný (spíše nepříjemný) stav.
4. Pravý jednotlivec. Vědomě žije sám ve vlastní domácnosti.
5. Poustevník. Již dávno se vzdal hledání partnera a smířil se se svým smutným osudem (Opachowski, 2005).

Z jiného pohledu můžeme singles rozdělit na dvě skupiny. Osamocení na krátký čas a osamocení na dlouhý čas. Největší podíl jednotlivců chápe žití o samotě jako přechodné stadium na cestě k novému partnerství. Tito osamocení na čas jsou tak zvaní „tranzitorní“ jednotlivci, nedobrovolní jednotlivci, kteří se pracovně mimořádně angažují, ale s vlastním osobním životem nejsou spokojeni. Osamocení na čas by rádi měli partnera, ale v době, kdy jsou osamoceni, nevidí žádnou reálnou možnost své přání uskutečnit. Tak může docházet k pocitům zklamání a osamocení. Tito nedobrovolní jednotlivci, kteří vlastně představují většinu z forem života o samotě, se nehodí do veřejného klíše jednotlivců a bývají následkem toho většinou médií opomíjeni.

Největší veřejný zájem se týká dlouhodobých jednotlivců, tedy dobrovolných jednotlivců, protože prezentují novou formu života. Tito dlouhodobí dobrovolní jednotlivci jsou často nazýváni jako přesvědčení jednotlivci, jinak také praví jednotlivci, protože plně vědomě žijí sami ve vlastní domácnosti a se svou životní situací jsou spokojeni. Nedovedou si vůbec představit, že by se měli vzdát svého svobodného a nezávislého života. Jejich partnerský život jde vědomě z cesty, protože se potom cítí omezení a mohou dostat strach „z nedostatku svého životního prostoru“. Také dobře vědí, že by se museli vzdát mnohých sobeckých způsobů zábavy a museli by obětovat část své „vlastní osobnosti“. A na to nejsou připraveni. Jinými slovy, přesvědčení dobrovolní jednotlivci si nemohou nebo nechtějí partnerství, děti a rodinu dovolit, protože by se omezili ve svém konzumním živo-

tě a se zásadou „Jednotlivec má všechno“ by se museli rozloučit.

Dobrovolní jednotlivci se opět mohou dělit na dvě různé skupiny:

1. Orientovaní na zaměstnání. Střed jejich zájmu v životě představuje zaměstnání, kterému podřizují soukromý život a volný čas. Čas pro aktivity ve volném čase zůstává na víkend.
2. Orientovaní na volný čas. Téměř každý večer během týdne jsou někde ve fitness centru nebo tenisovém klubu, na koupališti nebo v sauně, v kině nebo v hospodě. Do toho jsou zařazeny dny, kdy relaxují doma, otálejí nebo telefonují. Víkend patří návštěvám diskoték a koncertům, vycházkám.

Dobrovolní jednotlivci mají často strach před přílišnou blízkostí. Starají se o psychosociální stabilitu a často projdou četnými milostnými příběhy, obdobími štěstí a zármutku, změnami zaměstnání a změnou bydliště.

Mnohé jednotlivce pronásleduje myšlenka oženit se a s tím zároveň spojený strach. Doufají, že přece jen jednou potkají toho správného partnera, aby nemuseli zůstat napořád sami. Tak se potácejí mezi úsilím po svobodě a strachem ze závazků, mezi touhou po jistotě a strachem z pevného spojení (Opachowski, 2006).

Kdo je tedy jednotlivec?

- Sám žijící člověk, který žije bez partnera
- Sám žijící člověk se svou vlastní životní filozofií
- Sám žijící člověk, který je mladý a ekonomicky samostatný
- Individuum, které upřednostňuje samostatný život
- Partnersky nevázaný člověk
- Osoba, která žije sama a nestojí v nějakém pevném vztahu
- Osoba, která žije v pevném partnerství, ale ve vlastním bytě
- Někdo, kdo nehledá žádného partnera
- Rozvedený nebo zasažený předchozím vztahem
- Člověk chudý na kontakty
- Svobodný až osamocенý člověk
- Člověk mající strach ze závazků
- Někdo, kdo si hraje více s kočkami než s dětmi

V mnoha zemích je představován typický jednotlivec jako muž mezi 20 a 35 lety, agilní, mobilní,

nevázaný sexuálně a finančně nezávislý. Má k dispozici peníze a svobodu, užívá sportovní vozy a kabriolety, vysoce technicky založený, vystupuje jak v kontaktu s přáteli, tak rovněž distancovaně, je povrchní a nedbalý a vyzařuje potenciál a sebejistotu. Někdy se za tím vším může skrývat tzv. Playboy komplex. Playboy komplex může být v psychoterapii srovnáván se známým Donjuanismem. Pořád jako motýl přelétá od partnerovi k partnerovi a dbá úzkostlivě na to, by byl pořád první, kdo zanechá partnera, aby sám nikdy nemohl být někým opuštěn (Opachowski, 2006).

Důvody, proč jim vyhovuje tato forma života, jsou podle odpovědí dotazovaných v ČR z roku 2003–2004 různé:

- zatím nepotkali toho pravého (63 %),
- se svým stavem jsou spokojeni (44 %),
- člověk, o kterého mají zájem, je už zadáný (34 %),
- nevydařený předešlý vztah (26 %),
- nejsou na vztah připraveni (15 %),
- v současné době pro ně vztah není vhodný (14 %),
- nejsou si jisti svou sexuální orientací (3 %) (www.zbynekmlcoch.cz).

Psychosociální následky bytí jednotlivce

Životně šťastný a přátelský jednatel může být občas násilná maska. Touha po více svobody a užívání si života má také stinné stránky. Sen jednotlivce se může rychle stát noční můrou, když se život jednotlivce nedá tak volně řídit, jak zpravují média a bulvár. Výsledky sociálního výzkumu mluví jinou řečí. Jednatelci si musí své kontakty ve svém volném čase nezřídka koupit. Ve volném čase se zdá, že se svět skládá ze samých párů. Konzumní svět a svět volného času je pro jednotlivce náročný na mezilidské vztahy. Kontakty se stávají prodejním zbožím. Následkem toho se konzumní myšlení jednotlivců (vedle mládeže) nejsilněji projevuje tak, že mají nejen mnoho konzumních přání, ale také si je dovolí. Proto mají často pocit, že v jejich volném čase jen vydávají peníze (jednatelci 53 %, veškeré obyvatelstvo 32 %). A téměř každý čtvrtý jednatel (23 %) říká, že si někdy něco koupí nezávisle na tom, zda to opravdu potřebují.

Pro jednotlivce nemá neděle mimořádný význam. Pro každého čtvrtého jednotlivce je neděle „den jako každý jiný“. Zřetelně více než u ženatých, vdaných a rodin má neděle pro jednotlivce dvě tváře. K nejkřidnějšímu dni týdne patří

také nuda a prázdné hodiny. Klid může působit zrádně. Každý sedmý jednatel říká, že neděle je nejnudnější den týdne. A neděle přináší samotu. Být sám mezi samými páry a rodinami může být depresivní. Každý dvacátý jednatel přiznává, že neděle je nejkrutější den týdne a že je to smutný, téměř depresivní den. Když jsou v neděli v bytě, hodiny „tikají tak hlasitě“.

Jednatelci také umírají dříve. Ve všech západních průmyslových zemích je počet případů úmrtí mezi jednotlivci různých věkových skupin zřetelně vyšší než u ženatých. U svobodných mužů asi dvojnásobně více, u neprovdaných žen jedenapůlkrát více. Toto udávala v roce 1990 jedna velká studie americké Princeton University, kde byla srovnána data ze 16 průmyslových zemí za posledních 50 let.

Jednatelci mají větší sklony k samotě a depresi. Jednatelci, obzvláště neženatí a neprovdaní, bez úzkého partnerského vztahu, jsou silněji konfrontováni s pocitem osamocení než ostatní skupiny obyvatel. Vykazují také vyšší sklony k depresi a trpí více psychickými problémy. Nápadné je, že obzvláště osamocení starší muži nařikají nad problémy plynoucími ze samoty více než osamocené ženy.

Jednatelci bývají také častěji nemocní. Partnerství a manželství představují nejdůležitější dominanty subjektivního pocitu blaha. Naproti tomu mají jednotlivci, rozvedení a ovdovělí zřetelně více zdravotních problémů a jsou častěji nemocní.

Lidé s partnerem na své straně se zřetelně lépe vyrovnávají s těžkostmi života v rychle se měnícím okolí. Především starší muži mají potíže zvládat život o samotě. Tak stoupá například počet sebevražd u 70–80letých mužů oproti průměrnému stavu obyvatelstva na troj- až pětinásobek. Osamocení starší muži trpí více samotou než osamocené ženy (Opachowski, 2006).

Životní pocit žijících o samotě

Nikdo nežije pro sebe samotného. Ani sám žijící člověk. Potřebuje ostatní. Před více než 700 lety ztroskotál experiment Fridricha II. Von Hohenstaufen. Chtěl zjistit, ve které řeči děti, se kterými předtím nikdo nemluvil, začínají mluvit. Působivě o tomto ztroskotaném pokusu zpravují Letopisy des Salimbene de Adam aus Parma.

Člověk je sociální bytost. Většinu času svého života tráví ve společnosti s jinými lidmi – v kruhu rodiny, partnera, rodičů nebo sourozenců,

v kruhu přátel nebo známých, v kruhu příbuzných, sousedů nebo kolegů z práce. Vedle nevlídných sociálních vztahů všedních dnů se sdružují dobrovolně s vybranými lidmi. Za tím se skrývá základní potřeba po sdružování, která se vyskytuje ve všech lidských kulturách. S tím jsou spojené potřeby po sociálním uznání.

Být volný a nevázaný, nakládat volně s časem a sám za sebe nést odpovědnost, bez soustavného brání ohledu na ostatní, bez povinnosti odpovědnosti k ostatním, toto jsou bez pochyby upřednostňované a subjektivní znaky samostatného žití. Zisk ze svobody souvisí ovšem s nedostatkem bezpečí. Obzvláště odpoledne po práci je postrádána chybějící lidská blízkost a lidské teplo. Přesto se musí lidé žijící o samotě ve svém osamocení nějak zařídit.

Ve skutečnosti představují o samotě žijící lidé psychologicky krajně různorodou skupinu. Zahrnují svobodné, rozvedené, odděleně žijící, krátkou nebo delší dobu ovdovělé, jsou různého věku, s dětmi nebo bez dětí, s nebo bez zaměstnání a tak dále. Jejich podíl je ve velkých městských aglomeracích dvojnásobný ve srovnání se situací na venkově. Vedle psychické zátěže jsou jednotlivci v nebezpečí sociální dezintegrace. Žijící o samotě nemá žádnou vlastní hodnotu. Teprve v sociálním kontaktu s jinými lidmi tito lidé skutečně žijí. Pro dobrovolné vystoupení z žití ve dvou není hlavním důvodem nezávislost od svazujícího partnerství, ale svoboda pro vlastní výběr kontaktů, pro výběr vlastního okruhu přátel a známých. Člověk žijící o samotě potřebuje sociální kontakty.

Obrazně řečeno se lidé žijící o samotě nacházejí v permanentním kyvadlovém pohybu tam a zpátky. K druhému a od druhého. Cítí a reagují jako dikobraz. Při hledání blízkosti a tepla se k druhému blíží, při dotyku se ale zarazí – jakoby od sebe svými trny druhého odrazí a brání se tak pravému kontaktu (tzv. „dikobrazí syndrom“). Sigmund Freud viděl neschopnost navázat vztah jako jádro narcistického charakteru.

Minulost představuje pro žijícího o samotě důležitý zdroj zkušeností. Vzpomínky z dětství a sny jsou vysloveně smyslové a slastné a (nezávisle na věku jednotlivce) nápadně čerstvé a aktuální. Vysoká potřeba organizace ve volném čase je problém nejen rodin. U lidí žijících o samotě dostává plánování a organizace ještě větší a hlubší význam. Může potom u nich docházet až k pocitům obětního beránka. Jejich vlastní selhání je

u nich většinou zřejmé, vinu nelze přesunout na dítě ani na partnera (Opachowski, 2006).

Zábava jednotlivce ve volném čase

Jednotlivci se nacházejí na konzumní cestě v takové míře, jako žádná jiná skupina obyvatel. Volný čas užívají naplno. Každý druhý jednatel (48 %) podniká týdně něco s přáteli, každý třetí (30 %) chodí pravidelně do hospody a 15 % chodí ve volném čase na jídlo do restaurací. Jak sám se jednatel ve vlastním bytě cítí, tak společenský je ve společnosti. Většinu volného času tráví s přáteli. Ve zbylém čase se věnuje sobě, vyspí se a lenoší. Výsledky vyplývají ze studie popisující profil činnosti ve volném čase u 25–49letých jednotlivců v Německu v roce 2004. Občas tím jednotlivci schovávají základní rysy narcistické osobnosti, která se objevuje v západní průmyslové společnosti. Strach ze stárí, závislost na obdivu ostatních, rozjímání života a světa jako jeviště, kde stojí sám jednatel, vedou nakonec k odmítnutí rodičovství a podílejí se na nulovém přírůstku obyvatelstva (Opachowski, 2006).

Když jednatel přijde odpoledne z práce, zabere mu část odpoledne práce v domácnosti. Investovaný a vynaložený čas se jeví subjektivně enormní (téměř celý večer), objektivně je jistě přehnaný. Tato práce je u jednotlivců spojena s velkou nechutí a bývá prožívána jako robota. S tím je spojený vysloveně pocit, že to není vlastně jejich úloha (praní prádla je ženská práce, na opravování se hodí více muži). Domácí práce jsou nejen objektivně obtížné a časově náročné, ale bývají také subjektivně chyběné a těžce posuzovány a vnímány. Jednatel sám při jejich plnění hraje chybnou roli a cítí se nesvůj (Opachowski, 1997).

Víkend zahrnuje jejich fantazii a přání, ale také strachy (především strachy ze selhání). Vzpomínka na poslední víkend a radost z přicházejícího se táhne jako červená nit celým týdnem. Charakteristická je téměř dětská úroveň očekávání. Doufají (více nebo méně zřetelně vědomě), že se stane něco mimořádného, něco, co by mohlo dát jejich životu jiný směr nebo změnu. Obzvláště pondělí – jako zpětnovazební den a pátek jako organizační myšlenkový přípravný den je významně již ovlivněn víkendem. Zatímco pondělní večer nese často negativní myšlenky, že víkend vysoká očekávání nenaplnil, je páteční večer spíše euforistický, plný doufání, plánů a příprav. Co je pro ženatého dovolená, je pro jednotlivce víkend. Víkendové dny představují

v doufání a vyhlídkách nejhezčí hodiny týdne (Opachowski, 1981).

GETAS studie zjistila už v 70. letech, že asi polovina jednotlivců tráví dovolenou stále s někým dohromady, zatímco každý devátý jednotlivec zásadně cestuje sám. Na dovolené je intenzivně hledán partner, ke kterému vznikne vztah. Ti, kteří cestují sami, také většinou stále zůstávají sami. Jednotlivce může na dovolené překvapit mnoho věcí, které neočekávají. Např. to, že normou ve společnosti je pár, tedy pak také dvoulůžkový pokoj. Jednotlivci se mohou cítit diskriminováni. Jsou outsidersy (F. U. R. „Trendstudie 2000–2010, 2000, Wachstumsfelder im Freizeit und Tourismusbereich in West- und Ostdeutschland bis zum Jahr 2000, 1993).

Zábava ve volném čase podle sociodemografických znaků – rozdíly podle pohlaví, věku, bydlení, vzdělání, příjmů, povolání, rozdíly singles a ženatých/vdaných

Při srovnání mužů a žen osaměle žijících existují rozdíly. Ženy se uchylují k plánování svých volnočasových aktivit a dávají přednost činnostem, při kterých se uvolní a relaxují. Ženy mají méně příležitostí vytvářet nové kontakty během svého volného času. Jen asi každá čtvrtá žena o samotě žijící (26 %) se orientuje na činnosti ve volném čase podporující kontakty, zatímco každý druhý o samotě žijící muž (46 %) počítá seznamování se a vytváření kontaktů ke svým hlavním aktivitám. Jinak je to v zaměstnání. Pro ženy žijící o samotě je kontakt v zaměstnání (63 %) dvojnásobně tak důležitý než pro o samotě žijící muže (35 %). Naopak muži si cení kontakty ve společnosti (55 %) více než ženy (31 %). Také 33 % dotázaných o samotě žijících mužů se seznámilo s novými přáteli v hospodě, zatímco u žen pouze 20 % (Opachowski, 2006).

Jednotlivci ve věku 25 až 34 let chtějí být svobodní, volní, chtějí být svým pánem, jsou aktivnější než průměr. Snaží se využít výhody svého života o samotě. Uchylují se k tomu, všechno posuzovat extrémně. Žijí okamžikem a téměř nevidí negativa svého životního způsobu. Sotva myslí na zítřek, svůj budoucí způsob života nechávají otevřený. Konkrétní budoucí perspektivy jsou v této věkové skupině řídké. Skupina 35–44letých představuje úplně jinou společnost. Přejí si velký okruh přátel, hodně toho podnikají a jsou poměrně dobře vybave-

ni financemi. Nápadné je, že si tato skupina v mnohem větší míře přeje jednotlivé kontakty. Tato skupina žije naplno zaměstnáním, pěstuje si v zaměstnání kontakty a stěžuje si na málo času. Osobní problémy bývají často kompenzovány zaměstnáním. Ve vysoké míře převezme u 45–54letých funkci kontaktů a zábavy sledování televize. Starší se více zdržují doma a mají rádi klid, harmonii a lenošení. Relativně vysoce si uvědomují své vztahové problémy.

Podle údajů statistického úřadu žije kolem 36 % Němců (22 % žen, 14 % mužů) o samotě v domácnosti. S většími městy roste podíl žijících o samotě. Na vesnici jich je 29 %, v malých a středních městech 33 % a ve velkých městech 44 %. Mnichov představuje špičku v počtu lidí žijících o samotě (52 %) (Zielgruppen in der Freizeit 1995–2005, 1998).

Je možné pozorovat, že o samotě žijící s vyšším vzděláním našli v 58 % práci, která jim umožňuje jejich seberealizaci. To se projevilo také v jejich volnočasové aktivitě. Současně vykazují o samotě žijící jednotlivci s vyšším vzděláním vysokou míru sebereflexe a sebekritiky: 68 % přiznává, že někdy mají nevydařené odpoledne, a pouze 14 % tvrdí, že nemají žádné problémy. U lidí žijících o samotě se základním a středním vzděláním zaujímá televize centrální místo jako hlavní způsob zábavy. Odpoledne po práci tráví rádi doma. Více než třetina dotázaných je názoru, že nemají žádné problémy a při svých zpětných vzpomínkách na poslední víkend více než polovina je toho mínění, že jejich víkend nic nenarušilo. Výše vzdělání tedy rozhoduje o možnostech seberealizace a většího rozvoje kreativních možností v zaměstnání a ve volném čase. Dá se také říci, že v podstatné míře jsou postoje a způsoby zábavy z hlediska výše příjmů shodné se znaky vzdělání. O samotě žijící v nižší příjmové skupině si méně stěžují na problémy se svým volným časem, zatímco ti s vyššími příjmy upřímně mluví o nedostatečích a problémech a dodávají, že za to cítí vinu. Vysoce nápadné je u nich přání ještě více někam vyrazit ven do společnosti a něco podniknout s přáteli. Jednotlivci, kteří v zaměstnání mají malé možnosti vlastní seberealizace, oceňují obzvláště vysoce harmonii odpoledne po práci. Vlastní iniciativy, kreativní činnost a zábavu mimo domov potom oceňují méně. Proto se více trápí pocity samoty (55 %) než jednotlivci ve vedoucích nebo volných povoláních.

Tři čtvrtiny jednotlivců mají příležitostně problémy s volným časem. Podíl jednotlivců, kteří chtějí vidět příčiny objektivních problémů, je vysoký. Typické jsou stížnosti na nedostatek volného času, přitom jim ho nikdo nekrade. Množství volného času k dispozici zde nepředstavuje objektivní problém, ale problém představuje vlastní úroveň náročnosti na život o samotě. Mají subjektivně pocit, že jim čas utíká tím, že jejich osobní volný čas je sotva postačující, aby vyplnili všechna očekávání a přání.

Jak jednotlivci, tak ženatí a vdané vnímají volný čas jako protějšek k práci, k povinnostem ve vzdělávání se a v práci. Vnímají ho jako přátelské dobro, jako zaslouženou pauzu, odpočinek od práce a výkonu. Co představuje vysněné přání u ženatých a provdaných, je u o samotě žijících často prožíváno jako noční můra. Ve volném čase muset být o samotě je téměř nenesitelná představa. Proto jednotlivci hledají kontakt ve volném čase a jako příjemný volný čas definují čas, který dohromady stráví s jinými lidmi. Ale také ženatí a vdané se mohou cítit ve volném čase sami, protože blízcí přátelé mohou přerušit rutinu a nutnosti, které zažívají v rodinném životě. Jednotlivci jsou ale omezení ve své kontaktní aktivitě, protože nejsou připraveni k pravému emocionálnímu vztahu a závazku (Opachowski, 2006).

Singles v ČR – hloubkové rozhovory se 40 respondenty v České republice v letech 2003–2004

Mnozí čeští singles si uvědomují význam 90. let pro kardinální změnu ve svém osobním životě. Chápu ji obvykle pozitivně, ale zároveň vědí o nezamýšlených důsledcích pro osobní život. Ačkoliv by se zdálo, že jde o změny toho, co se tradičně očekává od ženského pohlaví, důležitější je něco, co lze nazvat individualizací očekávání ve vztahu k případnému partnerovi. Ta očekávání jsou totiž velmi ambiciózní. Tak jeden z respondentů (29 let, právník, hudebník, neziskový sektor) upřednostňuje soběstačné a seberealizující se partnerky, pro které partnerský život není cílovou seberealizací; doslova mluví o „latce“ a o tom, že „latka zůstává nahoře“. A když první citovaná respondentka mluví o případném partnerovi, otevřeně přiznává: „Nechci slevit z nějaké své představy, protože si myslím, že to je na tak moc dlouhou dobu, že by se to stejně nevyplatilo.“ Prosazující se individualizaci očekávání ještě ex-

plicitněji předestírá další výpověď (32 let, svobodná matka, asistentka, sekretářka): „A já si prostě nejsem schopna říci ano, tak tento člověk sice dělá to a to, ale v tomto je zase úžasný. Já začnu vidět jenom to špatné a nejsem ochotna vidět to dobré. Když prostě víš, co chceš, že chceš manžela, děti, auto, dům a chatu, tak akceptuješ i ty věci, které se ti třeba nelíbí, ale řekneš si, že to zase vyvažuje něco jiného.“ Dalším vysvětlením obtížné naplňovaného očekávání při výběru partnera je vzrůstající věk, který s sebou nese poznání a zkušenosti, ztěžující „romantickou zamilovanost“ jako východisko. „Faktem je, že v tomto věku už se těžko nasazují růžové brýličky, abych všechno viděla hrozně krásně. Takže si to vždycky pokazí ti chlapi. Potom já z toho většinou vycouvám.“ (29 let, vedoucí clientského centra leasingové společnosti.) Překážkou objevující se s prodlužujícím se „singlovským obdobím“ je postupná ztráta schopnosti partnerského soužití, schopnosti přizpůsobit se jinému člověku. „Já to mám tak, že si uvědomuji, že čím déle to potrvá, tím horší bude normálním způsobem fungovat v nějakém normálním svazku.“ (29 let, právník, hudebník, neziskový sektor.) O ztrátě návyků se výslovně mluví především v souvislosti se samostatným bydlením: „Já už si vlastně vůbec nedovedu představit, že bych se musela s někým sžívat zase na jednom prostoru třeba padesát metrů čtverečných. To bych se musela hodně zamilovat.“ (32 let, svobodná matka, asistentka, sekretářka.) Jedna z respondentek (29 let, vedoucí clientského centra) si uvědomuje hlubší charakter změn i novost stadia samostatného bydlení v českém kontextu, které před rokem 1989 bylo spíše neobvyklé a mladí lidé odcházeli od rodičů přímo do svých nových rodin: „K tomu osamostatnění – to hraje velkou roli. Hodně rychle se na to zvykne a těžko se to boří. Kdo se stěhuje od rodičů a zakládá rodinu, vlastně touto fází neprojde a neřeší ji. Ale já samozřejmě jsem na svoje pohodlí zvyklá a kdokoli cizí, nepočítám návštěvu, kdy si někoho pozvu a ten pak odejde, ale stabilně tam mít nějakého narušitele, to bych musela vědět, proč ho tam mám, a ty důvody, proč ano, by musely být silnější, než proč ne. A ty, proč ne, jsou pro mne docela silné, ze 70–80 % to mám vyjasněné, to mi vyhovuje.“ Přes určitou determinaci a zdůrazňování „latky“, pod kterou singles nejsou ochotni jít, je prožívání samoty a vědomí vlastního singlovství velkou výzvou: „Já mám pocit, že se spíš uzavírám do sebe. Protože jsem si prošla takovou tou fází, kdy jsem

si nechtěla připustit, že by pro mě hledání přítele bylo strašně důležité. Říkala jsem si, svoboda je také důležitá a já nechci prvoplánovitě chodit po ulicích a uvažovat, že to je pro mě důležité. Pak jsem si uvědomila, že to je úplně nesmysl, a opravdu si myslím, že někoho k sobě potřebuji, protože bez toho je ten život o něco chudší. Ale pořád si myslím, že to jsem schopna nějak zvládat.“ Lidé nalézají celou řadu zástupných činností a aktivit kompenzujících chybějící partnerské vztahy. Specificky se projevují například v uměleckých oblastech: „Já jsem dělal muziku, tam jsem se snažil nějak seberealizovat. Není to v té muzice přímo vyřčené nebo to není úplně napoprvé slyšet, ale ta deprivace je transformovaná do něčeho jiného, do té muziky, a to mi pomohlo.“ (29 let, právník, hudebník, neziskový sektor.) I další z respondentů (36 let, výtvarník, prodej knih) se vypořádával s problematickými fázemi v partnerských vztazích prostřednictvím svých výtvarných projevů. Také tvůrčí kolektiv pomáhá jednomu z respondentů vypořádat se s chybějícími partnerskými vztahy (27 let, student DAMU). Tento trend se ale objevuje obecněji. „Tím, že jsem sama, mám potřebu se plně zaměstnávat.“ (21 let, studentka, práce v redakci.) Vypořádání se s neexistujícím vztahem ovšem často nabývá unikových forem: „Když mám nějaké špatné období, padne na mne deprese, že jsem sám. To bytí sám na mě hodně dopadá... Řeším to bohužel tak, že i když vím, že bych měl ten večer něco udělat, ať už do školy nebo něco jiného, tak se velice lehce nechám zlánařit, že s někým jdu do hospody, což se minimálně dvakrát týdně vždycky se stane, i třikrát.“ (26 let, manažer dokončující studium.) Odpověď na otázku, kdy přichází moment, v němž jsou ochotni vzdát se své mladické svobody, je nejednoznačná a individuální. Jednatřicetiletá respondentka si uvědomuje: „Do určitého věku určitě preferuješ nějakou svobodu a nezávislost, myslím, že u mě to tak možná i bylo, a teď, kolem té třicítky, už jsem opravdu ochotna se vzdát té svobody.“ (31 let, nákupčí sítě supermarketů.) Šestatřicetiletý respondent ovšem popisuje neukončené hledání: „...máš pocit, v něco věříš, že nějak budeš žít, a ty nevíš přesně jak, akorát máš ten pocit, že to bude všechno v pořádku. Není dané, že budeš umělcem, že budeš cestovatelem, že budeš vědcem, nic, nevíš to přesně, ale zároveň víš, že to bude dobré, krásné. A samozřejmě protože ten sen nikdy přesně nedefinuješ, tak ho nemůžeš naplnit. Všechno je otevřené – a běží ten čas a ty

nevolíš žádnou z těch cest, protože jakmile něco zvolíš, tak ostatní odřízneš. Každé rozhodnutí je, že něco jiného ztrácíš, to je úplně to nejstrašnější. ...ale přesto stále si myslím, že v tuto chvíli v šestatřiceti můžu věřit na nějaký ideál, na něco ideálního, nemusím jít do kompromisu a myslím, že to není ještě tak ztracené a že jsou věci, které se opravdu objevují čas od času...“ (36 let, výtvarník, prodej knih) (Tomášek, 2005).

Závěr

Jednotlivci bydlí často ve velkých městech a je jim mezi 25–40 lety. U jednotlivců mezi třicítkou a čtyřicítkou je přibližně stejný počet mužů a žen. Muži pocházejí většinou z rodin, kde v minulosti měli nebo stále ještě mají velmi úzký vztah s matkou. Jednotlivci zakládají vztahy, ze kterých je lehké odejít, berou to nezávazně. Muži tohoto smýšlení jsou více promiskuitní než ženy, u samotářů je časté frekventní střídání partnerů. Jednotlivci jsou dlouho fixováni na rodiče či sourozence, kteří jim částečně „suplují“ partnera či partnerku. Mohou mít sklony k alkoholismu nebo k poruchám příjmu potravy. Často to bývají kariéristé, jejich osamělost může pramenit z nedostatku času pro partnerský život, workholici. Jsou ovlivněni svým okolím, které je bezdětné nebo nevázané na partnerství s někým (pokud žena ve 28 letech kolem sebe má kamarádky, které už dávno mají děti, nebude chtít být sama a bezdětná, hraje zde podstatnou roli i závist). Smýšlejí většinou sobecky (není to ale pravidlo), jsou soustředěni výhradně na sebe a na svůj vlastní úspěch. Mají rádi svou pohodu a svou svobodu. Bývají nároční ve svých požadavcích na partnera. Singles muži jsou citově méně vyzrálí, vyskytují se mezi nimi jedináčkové nebo prvorození synové z neúplné rodiny bez otce. Mezi samostatnými ženami převažují kariéristky, které se častokrát bojí přiznat samy sobě, že chtějí vlastně něco jiného. Jednotlivci mají strach ze sblížení, ze zodpovědnosti nebo ze závazků – když jsou samotní, nemusí se nikomu zodpovídat, nikomu přizpůsobovat, nikým se řídit a nechat ovlivňovat. Někteří jsou postiženi negativní zkušeností z dětství (např. nezdařené manželství rodičů s četnými hádkami, fyzickými útoky). Svou samotu si vynahrazují s přáteli a známými o víkendech (psychologové se na to dívají jako na jakousi náhražku vztahu). Některé ženy singlistky ale až zoufale touží po rodině, v takovém případě pak buď ze svých nároků hodně slevují a tak

zvané „berou kohokoli“, nebo chtějí jen a pouze dítě a je jim úplně jedno, kdo bude jeho otcem. Jednotlivci jsou většinou ekonomicky nezávislí. Žena samotářka si dovede představit velmi dobře výchovu dítěte bez partnera, většinou ale pak dozrává k jinému názoru. Časem vznikne potřeba se o někoho starat. Někteří jsou singles dobrovolně (nezdařené předchozí vztahy, touha po svobodě, neochota se vázat a ještě zakládat rodinu ad.), jiní nedobrovolně (obězňi, povahově nesnášenliví ad.) (www.zbynekmlcoch.cz).

Přestože jsme na singles pohlédli spíše jako na individuálně prožívanou a generovanou „prodlouženou adolescenci“, tedy dočasnou životní fázi předcházející nalezení dlouhodobého vztahu, nezvratně zůstává, že proces individualizace je bytostnou součástí restrukturalizace současných ekonomických a společenských struktur, směřující k „plně mobilní společnosti singlů“ (Beck, 1992). Výjimečná dynamika této změny v českém kontextu po roce 1989 přitom vychází zároveň i ze změny kulturních modelů, i z přetvářejících se ekonomických struktur. Vážnou otázkou je, jde-li u singles o pouhé odložení manželství nebo dlouhodobého soužití zahrnujícího rodičovství, či přece jenom také o socio-ekonomicky dané prosazování nového životního způsobu – permanentní alternativy k tradičním vztahům (Tomášek, 2005). Na život „single“, který je svobodný, bez zodpovědnosti a bez závazků, se dá rychle zvyknout, jen těžko se z něj ale hledá cesta zpět.

Seznam literatury.

- BECK, U. **Risk Society: Towards a New Modernity**. London: Sage, 1992.
- F. U. R. „Trendstudie 2000–2010“: F. U. R. **Forschungsgemeinschaft Urlaub und Reisen**. Institut für Freizeitwirtschaft: Hamburg 2000.
- MOŽNÝ, I. **Rodina a společnost**. Praha: SLON, 2006.
- OPASCHOWSKI, H. W. **Deutschland 2010: Wie wir morgen leben – Voraussagen der Wissenschaft zur Zukunft unserer Gesellschaft**. Hamburg: BAT – Freizeitforschungsinstitut, 1997.
- OPASCHOWSKI, H. W. **Freizeitzentren für alle**. Hamburg: BAT – Freizeitforschungsinstitut, Schriftenreihe zur Freizeitforschung Band 3, 1981.
- OPASCHOWSKI, H. W. **Einführung in die Freizeitwissenschaft**. Wiesbaden: VS Verlag für Socialwissenschaft, 2006.
- TOMÁŠEK, M. **Singles**. *Listy. Dvoutměsíčník pro kulturu a dialog*. 2005, č. 4.
- www.zbynekmlcoch.cz/info/bez_partnera/singles_proc_jsou_nekteri_lide_radeji_sami_.html [on-line] [13. 4. 2009]
- Wachstumsfelder im Freizeit und Tourismusbereich in West- und Ostdeutschland bis zum Jahr 2000**. München: Institut für Freizeitwirtschaft, 1993.
- Zielgruppen in der Freizeit 1995–2005**. Institut für Freizeitwirtschaft: München, 1998.

odborný časopis

sociální služby

cena: 50 Kč / 2 €

dvoměsíčník* Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR pro registrované poskytovatele, pracovníky v sociálních službách, studenty, veřejnou správu, uživatele sociálních služeb a jejich blízké

(*od 1. 1. 2010 měsíčník)

INFORMACE, INSPIRACE, POMOC, ZAJÍMAVOSTI, RADY, ZKUŠENOSTI, KNOW-HOW

AKTUALITY APSS ČR, SOCIÁLNÍ PÉČE,
ZDRAVOTNÍ PÉČE, ROZHOVORY,
REPORTÁŽE, OKÉNKO DO SVĚTA,
EKONOMIKA A ŘÍZENÍ,
KVALITA SOCIÁLNÍCH SLUŽEB,
PROJEKTY, TERAPIE, VZDĚLÁVÁNÍ,
PRÁVNÍ PORADNA,
NÁZORY A OHLASY, STŘÍPKY Z DOMOVA

Cena: 50 Kč / 2 €

výrazné slevy pro členy APSS ČR, studenty,
příbuzné uživatelů soc. služeb

další informace na www.apsscr.cz
e-mail: sefredaktor@apsscr.cz
tel./fax: 381 213 332
mob.: 606 832 551

PŘIHLÁŠKA K ODBĚRU

Objednávám časopis Sociální služby od čísla v počtu kusů

FAKTURAČNÍ ADRESA

.....
JMÉNO NEBO NÁZEV ORGANIZACE
.....
ADRESA (ulice, č. p.)
.....
MĚSTO, PSČ, STÁT
.....
TELEFON

KORESPONDENČNÍ ADRESA

.....
JMÉNO NEBO NÁZEV ORGANIZACE
.....
ADRESA (ulice, č. p.)
.....
MĚSTO, PSČ, STÁT
.....
IČO
.....
DIČ

ÚHRADA FAKTUROU / SLOŽENKOU (nehodící se škrtněte)

Souhlasím se zpracováním osobních údajů za účelem evidence předplatitelů ve smyslu zákona č. 101/2000 Sb.

Objednávejte na adrese: APSS ČR, Kotnovská 137, 390 01 Tábor, tel./fax 381 213 332

e-mail: apsscr@centrum.cz

www.apsscr.cz

ŠKOLY SE PŘEDSTAVUJÍ

Olomoucká katedra seznamuje studenty se specifiky sociální práce v církevním prostředí

V další části naší pravidelné rubriky zavítáme do Olomouce. Pro někoho možná neobvyklou katedru křesťanské sociální práce Cyrilometodějské teologické fakulty Univerzity Palackého představuje zástupce vedoucího katedry ThLic. **Jakub Doležel**.

Kdy byla vaše škola katedra založena? Kdo stál u jejího zrodu?

Katedra křesťanské sociální práce vznikla v lednu roku 2006 a roli vedoucího s velkým nasazením převzal prof. Dr. Heinrich Pompey, dlouholetý vedoucí obdobného akademického pracoviště v německém Freiburgu i. Br. (představeno v časopise číslo 4/2006). Již šest let předtím zahájil spolupráci s Caritas – VOŠ sociální Olomouc tehdejší děkan fakulty prof. Dr. Pavel Ambros, díky jehož prozíravosti a také vstřícnosti olomouckého arcibiskupa otevřela fakulta dva bakalářské obory v programu sociální politika a sociální práce.

Jaké je zaměření katedry?

Naše katedra zajišťuje dva bakalářské obory. Obor Charitativní a sociální práce má v zorném poli sociálního pracovníka, jenž se uplatňuje zejména v českém sektoru sociálních služeb. Obor Sociální a humanitární práce naopak kombinuje práci v zahraničních humanitárních projektech a „domácí“ sociální práci s kulturně a nábožensky odlišnými skupinami. V obou oborech navíc usilujeme o integraci křesťanských inspirací a studenti seznamujeme se specifiky sociální práce v církevním prostředí.

V obou oborech také počítáme s navazujícím magisterským studiem. Mezinárodně a humanitárně zaměřený obor je již akreditován a otevíráme jej od září příštího roku. V současnosti připravujeme k akreditaci také navazující studium charitativní a sociální práce. Zde jsme se zaměřili na témata sociální práce s rodinami, komunitní sociální práci a řízení v sociálních službách. Ve všech případech opět platí náš závazek integrovat křesťanské duchovní podněty do profesionálního rámce sociální práce.

Tematické okruhy, na něž se naše katedra ve svém výzkumu a výuce zaměřuje, se tedy dají vymezit takto: koncept mezinárodní sociální práce,

humanitární pomoc, sociální práce s rodinami, aktivizace solidarity a spolupráce v komunitách, hodnotově ukotvený management (kvality) sociálních služeb, korelace sociální práce a křesťanské spirituality a v neposlední řadě kritická reflexe církevní sociální práce.

Jaká je podoba praxe na vaší katedře?

V případě bakalářských oborů je odborná praxe studentů organizována ve spolupráci s Caritas – VOŠ sociální Olomouc. Systém praxe má zde graduální strukturu, od počátečních týdenních pobytů v zařízeních sociálních služeb až po několikaměsíční souvislou praxi na jediném pracovišti. Praxe probíhají v nestátních neziskových organizacích, např. v zařízeních sítě Caritas, stejně jako v institucích veřejné správy. Díky napojení na strukturu Charity mohou studenti vybírat z více než 200 domácích i zahraničních zařízení. Během praxe jsou studenti odborně provázeni tutorem (vyučujícím), mentorem z odborného pracoviště a interním/externím supervizorem.

Praxe je také součástí magisterského studia, ne však v takovém rozsahu. Rovněž role praxe má jinou podobu. Kromě upevňování praktických kompetencí má sloužit k získávání údajů pro výzkumné projekty studentů. I zde je student provázen tutorem, mentorem a supervizorem.

Spolupracujete s některou další katedrou podobného zaměření? Jak?

Nejbližším partnerem je nám na bakalářském stupni Caritas – VOŠ sociální Olomouc, s níž obory realizujeme společně. Další spolupráce má dosud spíše neinstitucionální povahu: Tak lze uvést spolupráci s katedrou praktické teologie JČU nebo s JABOK – Vyšší sociálně pedagogickou a teologickou školou. V zahraničí spolupracujeme zejména ve formě pedagogické výměny s Institutem

Informace o přijímacím řízení:

Viz www.kks.upol.cz.

Počty uchazečů a studentů

V akademickém roku 2009/10 se hlásilo 375 uchazečů do všech oborů a forem studia. Aktuálně studuje ve všech oborech a formách studia 495 studentů.

Informace o oboru, formě, době studia

Bakalářské obory

Sociální a humanitární práce / prezenční studium / tříleté

Charitativní a sociální práce / prezenční studium / tříleté

Charitativní a sociální práce / kombinované studium / tříleté

Magisterské obory

Mezinárodní humanitární a sociální práce / prezenční studium / dvouleté

Informace pro uchazeče

Viz www.kks.upol.cz.

Adresa školy:

Katedra křesťanské sociální práce

Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého

Univerzitní 22

771 11 Olomouc

tel.: (00420) 585 637 193

fax: (00420) 585 637 005

Sekretářka

Ing. Eva Šnevajsová

e-mail: kks-cmtf@upol.cz

pro charitní studia a křesťanskou sociální práci ve Freiburgu i. Br., s Mezinárodním institutem charity a dobrovolnictví ve španělské Murcii a s Katedrou sociální práce na Vysoké škole zdravotnictva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislavě.

Můžete přiblížit specifika, odlišnosti katedry?

Nabídka katedry KKS chce přispět k utváření solidární společnosti, jejímž pilířem je důstojnost každé lidské osoby. Za předpoklad rozvoje takové společnosti považujeme zejména fungující rodinu či komunitu, v užším i širším smyslu, jakožto vzta- hové rámce pro rozvoj člověka. Křesťanstvím nesené hodnoty, které dávají našemu pojetí sociální práce smysl a orientaci, nás motivují k tomu, abychom vizi solidární společnosti rozvíjeli ve výzkumu, výuce a praxi sociální práce nejen na lokální, národní, ale i mezinárodní úrovni.

Co všechno bude umět a znát váš absolvent?

V první řadě to bude solidně kvalifikovaný sociální pracovník, uplatnitelný v celém spektru působnosti sociální práce, resp. také humanitární a rozvojové spolupráce, jak o tom vypovídá zaměření jednotlivých oborů. Navíc to bude pracovník s vědomím hlubokého etického závazku vůči klientům a s větší či menší schopností posilovat svou profesní identitu prvky křesťanské duchovní tradice. V rámci své volitelné profilace bude absolvent kvalifikován pro odpovědné působení v sektoru církevní sociální práce.

Na jaký hodnotový systém je orientována vaše katedra?

Za klíčové považujeme široce sdílené hodnoty nedotknutelné důstojnosti lidské osoby, solidarity s trpícími a sociální spravedlnosti. Tyto hodnoty posilujeme a interpretujeme skrze křesťanskou tradici, vyjádřenou v biblickém poselství a duchovních zkušenostech církve.

Připravil Pavel Bajer

RECENZE

David Cox, Pawar Manohar: International Social Work. Issues, Strategie, and Programs. Sage Publication, Inc., Newbury Park, 2006.

Tato kniha uvádí sociální práci do souvislostí, které nejsou v českém prostředí zatím zcela reflektovány. Je velká škoda, že se mezinárodní sociální práce (MSP) dostává do českého povědomí poměrně pomalu, protože zahrnuje komplexní přístupy k řešení současných sociálních problémů světa nejen v mezinárodním kontextu, ale i v kontextu specifických skupin. Mnoho z přístupů uváděných v této knize se používá v českém prostředí při práci se sociálně vyloučenými, zejména se sociálně vyloučenými romskými komunitami a skupinami. Komplexnější postoj k této problematice, popsáný v knize, by byl jistě ve prospěch věci, nejen z hlediska znevýhodněných a ohrožených skupin samotných, ale i z hlediska ekonomického. Kniha poukazuje na zajímavou skutečnost, že pohled z perspektivy sociální práce umožní porozumění problémům, které se potom mohou a musí řešit i na jiných úrovních a v jiných oblastech života. Kniha je určena pro ty, kteří se MSP profesionálně zabývají, ale může být zajímavá i pro vědecké a výzkumné pracovníky.

Jedná se o velmi rozsáhlou monografii o 415 stránkách psanou v anglickém jazyce. (Většina konferencí na téma humanitární pomoci i mezinárodní sociální práce je vedena v angličtině, totéž se týká publikací. Proto uvádím v závorkách i ekvivalenty anglické). Cílem autorů je nastavit stejné vnímání profese mezinárodní sociální práce u všech jiných pomáhajících profesí a lidí, kteří se podílejí na rozvoji, a ukázat, jak vypadá tradice sociální práce v globálním kontextu, a povzbudit sociální pracovníky, aby alespoň část svého profesního života věnovali práci pro nejchudší rozvojové země.

Kniha je rozčleněna do 14 obsáhlých kapitol. Autoři krok po kroku procházejí různými oblastmi problémů, kterým se MSP věnuje. V každé liché kapitole je vždy naznačen problém, v sudé kapitole potom programy a strategie, které se pro řešení těchto problémů používají. Některé kapitoly jsou doplněny příklady z praxe z Filipín, Bangladéše, Srí Lanky, Bosny, Číny, Indie, Keni. Na začátku každé kapitoly najdeme seznam cílů učení, na závěr shrnutí, otázky a témata pro dis-

kusi a možné oblasti pro výzkum. Závěr každé kapitoly je opatřen seznamem literatury. Na rozdíl od autorů předchozích děl na podobné téma, kde se MSP představuje spíše jako soubor různých pojetí z různých oblastí geograficky i profesně, kladou autoři důraz na ustavení sociální práce jako globální a lokální profese s důrazem na vzdělávání a přizpůsobení MSP kulturním podmínkám v jednotlivých zemích (indigenization). Cox a Manohar upozorňují, že sociální práce je často vnímána příliš úzce, ve snaze odlišovat ji od vytváření sociální politiky, komunitního a sociálního rozvoje. Sociální pracovníci mají ve většině zemí nízký status mezi ostatními profesemi, sociální práce je pro některé politiky příliš spojená s neoliberalismem, atd. Sociální pracovníky sdružuje, že mezinárodní sociální práce je globální profese, sociální pracovníci ve světě mají podobné problémy a společné jsou i základní hodnoty, o které se profese opírá. Rozdíly jsou ovšem v důzrech, v síle profese, v socio-kulturně-ekonomickém prostředí a v historických faktorech.

Definici MSP, jejímu vymezení, vývoji a hlavním problémům, se kterými se potýká, je věnována první kapitola knihy. Autoři se snaží odhalit vzájemné interakce: například chudoba a ekologická devastace působí zejména na specifické populace a přispívají ke konfliktu. Podle autorů existuje potenciál použití MSP ve všech oblastech, které se týkají mezinárodní komunity a velkého rozsahu specifických populací uvnitř každé této oblasti. Jsou přesvědčeni, že MSP je schopna přispět ke zmírnění největších sociálních problémů mezinárodní komunity a globálním potřebám, zvláště v nejméně rozvinutých zemích. K MSP je podle autorů třeba přistupovat z různých perspektiv: globální, lidskoprávní, ekologické a sociálního rozvoje. I když se jedná o globální perspektivu, je třeba klást důraz na různost, i když se jedná o globální tendence, mít vždy na mysli lokální dopady.

Ve třetí kapitole se věnují Cox a Manohar globálnímu kontextu, velmi důležitému zejména při práci v rozvojových zemích. Globální problémy mohou ovlivňovat konkrétní situaci, například chudobu, situaci nerovného rozvoje a nerovného dopadu, migraci.

Základní programy a strategie, obsažené ve čtvrté kapitole, zahrnují zmocňování (empowerment), vytváření kapacit (capacity-building),

vytváření svépomocných skupin (self-help, self-reliance), zvyšování sociální integrace a sociální soudržnosti (social integration, social cohesion), strategie směřující k vytváření pracovních příležitostí (income-generation) a facilitaci rozvoje komunit (community based development).

Pátá a šestá kapitola se zabývá problematikou rozvoje. Uvádí se zde vývoj od dob kolonialismu, co z této doby přetrvalo, vzniklé závislosti a poté programy Světové banky, státní rozvojové politiky, makroekonomický rozvoj, politický rozvoj, rozvoj lidských zdrojů, lidského potenciálu a asistovaný rozvoj ze zahraničí. Autoři představují oblast mezinárodní sociální práce právě jako podporu rozvoje na místní úrovni a uvádějí zde i překážky, proč tyto strategie nejsou ve větší míře realizovány: nedostatek místního vzdělaného personálu, pro pracovníky z jiných zemí složitý kontext, špatné vládnutí, nezáměr o osvobození znevýhodněných vrstev – často příslušníků jiných etnik.

V sedmé kapitole se Cox a Manohar zabývají chudobou jako nejvýznamnějším problémem současného světa. Rovněž uvádějí definice a různé typy, způsoby stanovování chudoby a formy chudoby. Zdůrazňují, že se jedná o velmi komplexní fenomén. Faktory, které ovlivňují chudobu, jsou geografické, ekonomické, kulturní, politické a ekologické a takto je k nim třeba přistupovat při vytváření programů na její snižování. Sama chudoba zase ovlivňuje vznik dalších negativních jevů a problémů. Autoři výslovně uvádějí, že je chybné hovořit o odstranění chudoby, to považují za nemožné – vždy hovoří o zmírňování či snižování chudoby. Při snižování chudoby lze použít všechny programy a strategie uvedené v této knize, uvádí se v osmé kapitole. Pro udržitelnost modelu snižování chudoby je však třeba, aby byl podporován sociální prací a sociálními službami „zdola“ a makroekonomickými a politickými změnami „shora“.

V deváté kapitole se autoři věnují oblasti konfliktu a pokonfliktní rekonstrukce. Poukazují na nový druh konfliktů – uvnitř hranic států, bez jasného vyhlášení a konečných dohod. V zónách konfliktu pracují sociální pracovníci přímo či nepřímo spolu s humanitárními pracovníky a humanitárními organizacemi a účastní se úsilí o rekonstrukci válkou zničeného prostředí, rehabilitaci komunit a vytváření stálých struktur. Pracují s oběťmi, které byly nuceny odejít z míst, kde žily, pomáhají lidem, kteří prošli mučením, trpí

traumaty a hroznými zkušenostmi války. Jelikož sociální pracovníci spolupracují s humanitárními pracovníky, měli by znát jejich práci a být schopni i humanitární pomoc realizovat.

Spolu s případy z praxe uvádějí autoři v kapitole desáté programy a strategie vhodné pro rekonstrukci a rehabilitaci oblastí po konfliktu. Sociální pracovníci se účastní těchto programů v celé šíři, nejbližší je jim ale podpora rozvoje komunit, podpora smíření, harmonických vztahů v komunitách a trvalého míru. Samozřejmě se nejedná o tradiční sociální práci. Hlavní principy jsou ale totožné, jsou to přístupy zaměřené na člověka využívající principy participace, s akcentem na dodržování lidských práv a základních svobod. Mnohé z těchto principů jsou v post-konfliktních situacích velmi těžko prosaditelné nejen z povahy samotné složité situace, ale také kvůli rozdílnému přístupu některých humanitárních organizací propagujících více paternalistický přístup. Autoři kritizují humanitární pomoc, která podle nich často sklouzává k technickému rozdělování pomoci. Ze srovnání, které v této kapitole uvádějí, vycházejí přístupy humanitární pomoci (relief approach) z hlediska hodnot opravdu špatně. Podle mého názoru jde o příliš přísné srovnání, protože za posledních deset let humanitární práce udělala velký pokrok od technologického poskytování pomoci směrem k přístupům orientovaným na člověka, na předcházení katastrofám a směrem k rozvojovým přístupům vlastním právě mezinárodní sociální práci.

S konflikty samozřejmě souvisí přemísťování lidí a nucená migrace, jejíž problematika je popsána v kapitole jedenácté a dvanácté. Autoři rozlišují „nucenou“ a „dobrovolnou“ migraci, z hlediska sociální práce nejpodstatnější rozlišení, i když výrazy nejsou přesné a samozřejmě se pracuje s pojmy jako uprchlík, ilegální migrant, pracovní migrant, atd. MSP se angažuje zejména v budování a provozování táborů a center pro uprchlíky, pro vnitřně přesídlené osoby a žadatele o azyl, při repatriacích, při integraci přemísťovaných osob a uprchlíků na místní úrovni, přemísťování do třetích zemí. Každopádně v této oblasti zbývá spousta otevřených otázek, které se týkají budoucnosti, protože situace těchto přemísťovaných a migrujících bývá z humanitárního a lidsko-právního hlediska často naprosto nepřijatelná.

Ve třinácté kapitole se autoři věnují MSP se specifickou populací. Autoři identifikují čtyři

ohrozené (vulnerable) skupiny: deti ulice, pracovní migranti a jejich rodiny, sirotky v důsledku úmrtí rodičů na AIDS, dětské dělníky.

Ve čtrnácté kapitole autoři konečně uvádějí výzvy pro MSP ve 21. století. Jakým směrem by se měla sociální práce ubírat ve 21. století v kontextu toho, co bylo řečeno v této knize, a ve světle etických principů a cílů sociální práce? Podle autorů by se MSP měla stát globální profesí a reagovat na mezinárodní potřeby, zahrnout rozvojovou perspektivu do vzdělávání v sociální práci a zavést třístupňový model studia jako kombinaci tréninků a praxí. V závěru představují autoři profily sociální pracovníků pracujících na „makro“ a „mikro“ úrovni a vybízejí všechny vzdělavatele v sociální praxi, aby prvky MSP alespoň zařadili do kurikula vzdělávání v sociální práci. Není možné, aby profese sociálního pracovníka byla zanedbávána, protože nelze zanedbávat a ponechávat na periférii lidi, ke kterým MSP směřuje. Závěrem autoři uvádějí, že pokud k této změně alespoň trochu přispěli, budou spokojeni.

Ve své knize popsali autoři množství problémů i strategií a programů, jak se s těmito problémy na mezinárodní úrovni vypořádávat. I když upozorňují, že strategie MSP není všelékem a bez makroekonomických změn a bez podpory místních vlád není úspěch mezinárodní sociální práce možný, přece v mnohých případech znamená právě práce na místních úrovních, podpora místních lidí, vytváření sítí a struktur základní podmínku pro to, aby vůbec byla nějaká pomoc, natožpak spolupráce, možná. V tomto smyslu je takováto ucelená monografie velmi potřebná, protože dává základ, se kterým lze argumentovat a vytvářet větší prostor pro rozvoj mezinárodní sociální práce jako profese, bez které asi není možné ani dosáhnout mileniových cílů, které jsme si na mezinárodních fórech stanovili.

Květa Princová

Marek Jakoubek (ed.): Cikáni a etnicita. Triton, Praha, 2008.

Zborník Cikáni a etnicita znamená další výrazný počín odborných asistentů Katedry antropologických a historických věd Západočeské univerzity v Plzni, na poli skúmania rómskej/cigánskej problematiky v medzinárodnom kontexte. Z pohľadu sociálnych pracovníkov činných v rómskom/cigánskom prostredí je uvedený zborník potrebnou pomôckou pri porozumení spletitých

komunikačných stretov s rómskymi/cigánskymi klientmi. Autori – významní zahraniční bádatelia – nepredkladajú koncepcie ani návody, ako riešiť mnohovrstevný problém. Ich ambície sú naplnené vyčerpávajúcimi analýzami etnickej a identickej (ne)zrelosti príslušníkov pozorovaných komunít za posledných niekoľko desiatok rokov a v rôznych krajinách sveta.

V centre pozornosti uvedených štúdií sú pojmy *eticita* a *identita*, ktoré v prostredí rómskych/cigánskych komunít sú neujednotené, neukotvené, rozporuplné až protikladné. Aj v medzinárodnom kontexte rómska/cigánska problematika je stále častejšie chápaná ako sociálny a nie ako etnický, národnostný problém. Z tohto pohľadu sa autori kriticky stavajú ku koncepciám rómskeho/cigánskeho nacionalizmu a národnej identity. Uvedená koncepcia vytvorenia rómskeho národa na základe kodifikácie a štandardizácie rómskeho jazyka sa v bývalom Československu presadzovala po roku 1989, najmä z prostredia jazykovedcov, ktorí predpokladali, že po presadení jazykových práv sa kvalitatívne zmenia aj kultúrne a sociálne podmienky, v ktorých Rómovia v Česku a na Slovensku žijú. Tento zúžený etnoidentifikačný model sa však ukázal neperspektívnym, neakceptovateľným pre väčšinovú spoločnosť en bloc a aj pre samotné subetnické, konkurujúce si subetnické komunity Rómov/Cigánov. V niektorých textoch sú analyzované projekty vnucovania národnej identity prostredníctvom rôznych tzv. domnelých reprezentantov rómskych/cigánskych politických záujmov. Uvedení lídri sú vyškolovaní mimovládnyimi organizáciami, pre ktoré je vytváranie rómskeho/cigánskeho národa výnosným zdrojom získavania finančných prostriedkov z nadnárodných donorských inštitúcií a z fondov Európskej únie. Takýto proces sa realizuje v mnohých krajinách a na rôznych príkladoch. Zborník dokumentuje negatívne dopady na vytváranie demokratickej rómskej politiky, ktorá by sa mala zameriavať na vytváranie efektívnych vzťahov s lokálnymi a regionálnymi úradmi a na získavanie podpory a dôvery spoluobčanov žijúcich v každodennom, problémovom styku s rómskymi/cigánskymi spoločnosťami.

V konečnom dôsledku politika rómskeho/cigánskeho národa vedie k dichotómii priateľ-nepriateľ, ktorá je nebezpečnou etnopolitickou konštrukciou vedúcou k zvýšenej konfrontácii a napätiu medzi vládami, medzinárodnými

nevládnými organizacemi oficiálně reprezentujícími skupinové záujmy rómských lídrov, institucemi Evropské unie a Rady Evropy, které uznávají Rómov jako *európsku menšinu*. Problematika sa rieši ako európska a tým je aj neúčinná (viz *Dekáda rómskej inklúzie 2005–2015*, ktorá sa zmenila na diskusný klub, pozn. aut.) z pohľadu naliehavých potrieb regiónov s vysokou koncentráciou rómskej populácie. Maďarský antropológ Martin Kovacs (s. 198) na záver svojej štúdie konštatuje: „*Jsou tlačeni do nacionalistického rámce, který zaručuje pouze stále četnější a násilnější konflikty. Tato cesta do pekel je lemována dobrými úmysly.*“

Zborník Cikáni a etnicita prináša aj ďalšie etnografické, historické a sociologické analýzy. V kontexte publikovaných textov o rómskej/cigánskej problematike je prínosným a inšpiratívnym titulom, ktorý by nemal zostať nepovšimnutým aj na poli komunitnej sociálnej práce v rómskych/cigánskych sídlach.

René Lužica

Karel Hviždala: Rupnik Jacques – Příliš brzy unavená demokracie, Portál, Praha, 2009.

Kniha s príznačným názvom *Příliš brzy unavená demokracie* je ďalší z rady knižných rozhovorů novináře a spisovatele Karla Hviždaly. Vznikala v rozmezí deväť rokov a je komponovaná z niekoľkých pôvodných samostatných rozhovorů, jejích impulsem byly politické a dějinné události u nás i ve světě. Díky tomu zde nacházíme široké spektrum diskutovaných témat – od důsledků 11. září 2001 přes vývoj české politické kultury až po krizi evropských hodnot a následky globalizace. Pojítkem mezi nimi je velmi kultivovaný jazykový projev obou protagonistů, přesné a srozumitelné formulace a názorová vyhraněnost. Kniha nemá ambici apelovat na veřejnost, není to manifest. Je to analýza daná do širšího nejen stredo-evropského, ale i evropského kontextu, zamyšlení nad tím, co se odehrálo během posledních dvaceti rokov.

Titul *Příliš brzy unavená demokracie* se vzťahuje především, byť v žádném případě ne výhradně, k České republice a sám Jacques Rupnik jej vysvětluje následovně: „*Když vidíte zemi, kde padne diktatura, vzniká demokracie, demokratické instituce, a během deseti let zjistíte, že důvěra v tyto demokratické instituce upadá, není důvěra*

ve vládu, není důvěra v parlament, v politické elity – demokraticky zvolené – tak o čem to vypovídá? Proč vznikla tak překvapivě rychle propast mezi politickou sférou a společností?“ To je tedy jedna z hlavních otázek, kterou se kniha zabývá.

Kniha je sestavena ze sedmnácti dialogů, ale protože se mnohé z nich tematicky překrývají či doplňují, působí až překvapivě celistvě. Prvním velkým analyzovaným okruhem jsou útoky z 11. září 2001. Článků rozebírajících tyto události bylo napsáno nepřeberné množství, jen zlomek z nich se však může pyšnit tak špičkovou úrovní jako nám předkládaný rozhovor. Rupnik ani na okamžik nesklouzává k otřepaným frázím a prázdným gestům. Jeho myšlenky jdou mnohem dál a mnohem víc do hloubky, neboť kromě nebezpečí terorismu a islámského fundamentalismu hovoří také o zpochybnění hodnot našeho dosavadního života, ohrožení občanských svobod, mocenském boji USA a Ruska či univerzálních morálních normách. Snad jediným negativem je absence odstupečnatrnosti v některých bodech, která je však způsobena tím, že se rozhovor uskutečnil bezprostředně po útoku, tedy v době, kdy ještě nebylo k dispozici dostatečné množství informací a vše bylo ještě příliš „živé“. Je však třeba podotknout, že ke korekci tohoto nedostatku dochází v dalším rozhovoru nazvaném *Vzestup a pád neokonzervatismu v USA*, v němž je rozebírána mimo jiné invaze do Iráku a Afghánistánu. Velmi trefně se zde píše: „*Popsat změny, ke kterým došlo uvnitř naší společnosti, je možná důležitější než útok samotný, než úspěchy či neúspěchy v boji proti terorismu. Válka měla prý exportovat demokracii do Iráku, zatím ji ale jen ochromila ve Spojených státech.*“

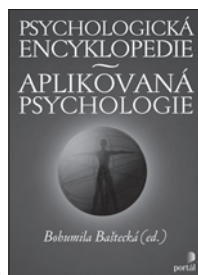
Politice Spojených států jsou věnovány také poslední stránky knihy, reflektující zvolení Baracka Obamy americkým prezidentem. Americká politika na začátku i konci knihy tak symbolicky svírá pojednání o politické situaci v Evropě a o roli a významu Evropské unie, jež jsou ústředním motivem celého souboru. Co do počtu stran je tato oblast podstatně rozsáhlejší a z hlediska argumentace bezesporu fundovanou a brilantně propracovanou, neboť Rupnik je politolog specializující se především na střední a východní Evropu a svou erudovanost a hluboké porozumění ukazuje na každé z těchto stránek. V rámci tématu Evropy je značný prostor poskytnut vývoji české politiky a českého státu, a to nejen po roce 1989, ale také za komunistické éry a v období

první a druhé republiky. Nechybí ani zamyšlení nad nezávislostí médií v Česku. „*U nás žurnalistika nebyla nikdy jen o informacích a analýzách, nebyla chápána jako samoučel. Nejdříve sloužila obrození, pak budování socialismu a posledních deset let budování kapitalismu.*“ Drobnohledu neušetřil ani svou milovanou Francii, u níž kromě politiky osvětluje také problém náboženských menšin, úpadku kultury a změny postavení Francie v mezinárodním měřítku. Velmi podnětné je také Rupnikovo pojednání o Evropské unii, jež se v žádném případě nevyčerpává pouze běžnými a povrchními pohledy na proces evropského sjednocování. Vývoj EU, její význam a poslání jsou zde zachyceny odborně, ale přesto velmi srozumitelně a čtivě. Pozitivem je také fakt, že ani tady Rupnik nerezignuje na hlubší filozofický rozměr přítomný v celé knize – připomíná, že EU byla od svého počátku chápána především jako politický projekt a ani v dnešní době by neměla být redukována pouze na ekonomickou rovinu. Politolog dále zmiňuje krizi evropských hodnot i rizika spojená s existencí a fungováním EU.

Nejde o odborný hodnotově neutrální výklad, ale o osobní zamyšlení Rupnika nad nejrůznějšími událostmi, problémy a jevy a podle toho je nutné ke knize přistupovat. Subjektivní pohled na jednotlivé objekty analýzy je záměrem a takto je také zcela otevřeně prezentován. Čtenáři je dokonce umožněno nahlédnout do Rupnikova života a získat tak představu o tom, co jeho názory utvářelo či jaké významné osobnosti jej ovlivnily. K obohacení čtenáře není nutné, aby bezvýhradně souhlasil se všemi předkládanými postoji. Kniha je jak cenným zdrojem informací, tak bezbřehým zdrojem podnětů pro vlastní úvahy i v případě, že se s Rupnikem čtenář názorově rozchází. Lze ji tedy bez váhání doporučit nejen studentům politologie, evropských studií či mezinárodních vztahů, ale i širší veřejnosti, neboť učí vidět věci v souvislostech a varuje před zjednodušováním složitých historických momentů. Na závěr je ještě třeba dodat, že se na kvalitě knihy podílel nejen Rupnik svými odpověďmi, ale také Hvízdala svými otázkami. Neboť správně položená otázka je mnohdy stejně hodnotná jako výstižná odpověď.

Jana Modlitbová

inzerce

B. Baštecká (ed.)

Psychologická encyklopedie

Aplikovaná psychologie

Publikace představuje současný stav bádání v oblasti aplikované psychologie a některých souvisejících disciplín. Obsah je strukturován do tematických bloků s jednotlivými hesly. Tato moderní encyklopedie by neměla chybět v knihovnách psychologů, psychiatrů, psychoterapeutů a dalších odborníků v pomáhajících profesích.

váz., 520 s., 777 Kč

L. Novosad

Poradenství

pro osoby se zdravotním a sociálním znevýhodněním

Autor se věnuje principům a metodice poradenské pomoci lidem se zdravotním a sociálním znevýhodněním, charakterizuje základní poradenské instituce. Zabývá se také otázkami inkluze osob se zdravotním postižením a sociologií handicapu, sociálními službami i systémem ucelené rehabilitace.

brož., 272 s., 349 Kč

www.portal.cz

I. Tomeš a kol.

Sociální správa

Příručka vysvětluje, jak u nás funguje správa zaměstnanosti, zdravotní správa, sociální pojištění a podpora, pomoc a služby, a které orgány se na nich podílejí a jakými předpisy. Pojednává o subjektech sociální správy, financování a řízení. Zvláštní část je zaměřena na jednotlivá odvětví sociální správy podle mezinárodně přijatého členění.

váz., 304 s., 475 Kč

Pro Česko: Portál, s. r. o., tel. 283 028 203, e-mail: obchod@portal.cz

Knihkupectví Portál: Jindřišská 30, Praha 1; Dominikánské nám. 8, Brno; Prokopova 19, Plzeň

Pro Slovensko: portalslovakia@stonline.sk, tel. 0910 995 655, www.portalslovakia.sk

portál

Fair Trade pro lepší život v rozvojových zemích

Je lepší naučit hladového ryby chytat, než mu ryby dávat, říká stará čínská moudrost. A v posledních letech se jí řídí i rozvojové projekty, které se snaží pomoci chudým zemím Afriky, Asie a Latinské Ameriky. Mezinárodní hnutí Fair Trade jde ještě o krok dál – neučí hladové ryby chytat, ale za poctivou cenu od nich ryby kupuje, aby mohli z výtěžku investovat do dalšího rozvoje. Jako farmáři v ugandské oblasti Mbale, kam vás nyní zveme.

Uganda, země ve východní Africe, patří mezi nejzaostalejší státy světa. Potýká se se stejnými problémy jako řada jiných rozvojových zemí – velkou chudobou, hladem, nedostatkem zdrojů pitné vody, negramotností, AIDS a dalšími nemocemi.

V oblasti Mbale, na úpatí hory Mt. Elgon na dohled Viktoriina jezera, se pěstuje káva, její nejušlechtilější odrůda arabika. Drobní pěstitelé obvykle obhospodařují do dvou hektarů půdy, na pěstování se podílí celá rodina včetně dětí. Na vesnicích jsou jen výjimečně k dispozici dopravní prostředky, nejčastější je jízdní kolo. Farmáři nemají možnosti kávu skladovat ani nikam dopravovat. Vesnice objíždějí překupníci, kteří vykupují zrna za co nejnižší možnou cenu. Trh s kávou je velmi nestabilní a pěstitelé nikdy nevědí dopředu, kolik zrovna za svou úrodu utrhá. Často se stává, že výnos sotva pokryje náklady na pěstování a základní obživu rodiny. Obvykle nezbyvá na investice do zlepšení efektivity, na zlepšení životní úrovně rodiny, většina farmářů si nemůže dovolit zaplatit svým dětem školní poplatky. Děti jsou často odsouzeny pracovat od útlého věku jako levná pracovní síla. Příjmy nadnárodních koncernů z prodeje kávy v rozvinutém světě naproti tomu stále rostou.

Fair Trade se snaží poukázat na to, že tento model není „fér“, a nabízí alternativu. Více než

půlstoletí dlouhá tradice dokazuje, že tato alternativa může fungovat a že nese dobré ovoce.

Pěstitelé z Mbale vytvořili v 90. letech družstvo Gumutindo, které se zapojilo do Fair Trade. Dnes má kolem šesti tisíc členů. Fair Trade po ně znamená, že za svou kávu dostávají garantovanou výkupní cenu, kterou stanovuje mezinárodní organizace FLO podle reálných nákladů na pěstování a udržitelný rozvoj. V roce 2008 se běžná cena pohybovala kolem 2 200 ugandských šilinků za 1 kg zelené kávy, za nižší kvalitu i 2 000. Členové Gumutinga dostávali 2 700 ugandských šilinků za jeden kilogram zelené bio kávy. Ceny na světových trzích s kávou se přitom vyvíjely v roce 2008 pro pěstitelé celkem příznivě. V obdobích, kdy se drží ceny kávy nízko, je rozdíl mezi konvenční a Fair Trade cenou ještě větší.

Lepší cena však není jediným přínosem. Možná ještě důležitější je pro pěstitelé stabilita a dlouhodobost obchodních vztahů, které s Fair Trade organizacemi v rozvinutých zemích navazují. Ta jim dává možnost plánovat a investovat. Spolupráce s evropskými partnery přináší i odbornou pomoc a poradenství.

Družstvo k Fair Trade ceně dostává navíc tzv. fair trade prémii, kterou využívá na rozvoj své komunity. „To je velmi důležité pro samostatnost komunity, pro schopnost místních lidí nést odpovědnost za svoji budoucnost, představuje to i podporu rozvoje demokracie,“ říká Lenka Černá, která žila v Ugandě několik let a nyní se s rodinnou firmou Excellent snaží o rozšíření Fair Trade výrobků v České republice. Farmáři z Gumutinga jsou

Při sklizni musí nosit
Oliva Kishero šedesátikilové pytle s kávou pět kilometrů do skladu.

Zdroj: Archiv Excellent
Plzeň FAIR TRADE

FAIR TRADE neboli spravedlivý obchod

Partnerský způsob obchodu, který nabízí férovější podmínky obvykle znevýhodňovaným drobným výrobcům z rozvojových zemí. Jeho cílem je prospěch všech stran – výrobců, obchodníků i zákazníků. Klade důraz na sociální a ekologický rozměr mezinárodního obchodu a usiluje o potlačování dětské práce. Fair Trade představuje širokou škálu řemeslných výrobků, oblečení a rozsáhlý sortiment potravin (kávu, čaj, cukr, cukrovinky, vína, ořechy, koření, výrobky z ovoce, rýži apod.). V rozvinutých zemích patří užívání Fair Trade výrobků mezi aktivity společenské odpovědnosti firem i veřejných institucí a organizací.

podle ní hrdí na svou práci, na kvalitní bio&fair kávu, kterou dodávají na evropský trh. Nejsou v roli příjemců pomoci, ale rovnocenných partnerů.

V posledních letech ze společné sociální práce farmáři vybudovali střední školu, rozšířili spádové zdravotní středisko, opravili několik cest, vystavěli či opravili několik skladů na kávu, investovali do ochrany vodních zdrojů v členských vesnicích. Prostředky z Fair Trade jim umožnily přechod na biopěstování, které opět znamená vyšší příjem a ochranu jejich zdraví, protože se při něm nevyužívají chemická hnojiva.

Díky příjmům z Fair Trade mohou také chodit děti farmářů z Kavokiva do školy. „Fair Trade je dobrá myšlenka, pro nás znamená velkou změnu. Dostáváme lepší cenu za naši kávu a víme, že nás nikdo nešidí. Díky fair ceně mohu zaplatit školní poplatky pro všech svých pět dětí. A zajistit svým dětem dobré vzdělání, to je zřejmě nejvíc, čeho mohu v životě dosáhnout,“ říká členka Gumutindo Oliva Kishero.

Mgr. Kateřina Chejlová
Autorka spolupracuje
s Excellent Plzeň FAIR TRADE.

inzerce

Excellent
Plzeň s.r.o. FAIR TRADE

Zkušený partner pro dodávky Fair Trade produktů do obchodních řetězců, maloobchodní sítě i firem a kanceláří.

- široký sortiment Fair Trade výrobků
- originální dárkové balíčky pro Vaše partnery a zaměstnance
- fair a etno catering pro Vaše akce
- spolehlivý servis, marketingová podpora

Kontakt: 602 190 960, fairtrade@explzen.cz

www.e-fairtrade.cz

Děkujeme, že podporujete Fair Trade.

inzerce

S VŮNÍ VANILKY A OŘÍŠKŮ aneb Dárky na poslední chvíli, a přesto v klidu

Diakonie ČCE Sociálně terapeutická dílna
Vás zve na **DEN OTEVŘENÝCH DVEŘÍ**,
který se koná ve čtvrtek **17. prosince 2009**
od 9 do 15 hod., Mohylová 1965, Praha 5
(nedaleko stanice metra Lužiny).

Přijďte se podívat
na ukázkou řemesel,
popovídat si nad horkým
čajem a zakoupit výrobky
naší dílny.

Fotbal ukáže mladým lidem realitu Afriky

V září 2009 odstartoval vzdělávací projekt Šampióni pro Afriku – přidej se do hry, který se snaží atraktivní formou šířit mezi mladými lidmi informace o možnostech rozvojové spolupráce. Využívá mediálního ohlasu mistrovství světa ve fotbale, které se v roce 2010 uskuteční v Jihoafrické republice. Kromě České republiky se do projektu zapojily i další evropské země. Jádrem projektu je interaktivní počítačová hra, která přenese hráče do Afriky a pomůže jim blíže poznat životní podmínky jejich vrstevníků, kteří tam žijí, a dozvědět se o věcech, které v televizi jinak neuvidí.

Fotbal je hra, která baví i pomáhá. Zdroj: www.sampioni.cz

„V roce 2010 proběhne mistrovství světa ve fotbale v Jihoafrické republice. Bude se hodně mluvit o tom, co se děje na fotbalových hřištích. Je třeba však mluvit i o tom, co se v Africe děje mimo hřiště,“ je přesvědčen Zdeněk Grygera, reprezentant českého národního týmu. Mladí lidé, kteří se do projektu zapojí, budou moci o problémech afrického kontinentu a jejich možných řešeních diskutovat nejen ve školách s učiteli, ale také například se svými vrstevníky prostřednictvím internetových komunikačních sítí eTwinning a Facebook. Díky dobrodružné počítačové hře se studenti v rolích hlavních hrdinů přenesou přímo do prostředí Jihoafrické republiky. Tam si „na vlastní kůži“ vyzkouší, jak se v této oblasti žije a jak by se zachovali v různých situacích, které zde přináší běžný život.

„Problémů, na které chce projekt upozornit, je nemálo. Konkrétně v Jihoafrické republice je 5,5 miliónu lidí infikováno virem HIV, v důsledku velké chudoby a nezaměstnanosti se zde vzmáhají početné násilnické gangy. Také mnoho dětí se kvůli násilí a zneužívání rozhodne raději žít na ulici. Jen v Kapském Městě je jich odhadem dva tisíce,“ upozorňuje na alarmující situaci Veronika Polívková, manažerka projektu Šampióni pro Afriku. Cílem kampaně je vytvořit povědomí o výzvách současného světa a motivovat lidi, aby se zamýšleli, jak vytvářet spravedlivější svět. Dobrodružná hra a doprovodné výukové materiály budou evropským školám a dalším vzdělávacím zařízením k dispozici zdarma od prosince 2009. Získat je mohou registrací na internetových stránkách projektu www.sampioni.cz.

Jana Kopřivová

Finanční gramotností proti sociálnímu vyloučení jako jednomu ze zdrojů extremismu

Konferenci pořádala dne 28. 8. 2009 v prostorách karlovarského krajského úřadu společnost Cofet, a. s., pod záštitou hejtmána Karlovarského kraje a navštívilo ji 92 účastníků z úřadů práce, sociálních a školských odborů krajských, magistrátních a městských úřadů, vysokých škol, vzdělávacích a personálních agentur, neziskových organizací.

Konferenci zahájil hejtmán Karlovarského kraje PaedDr. Josef Novotný.

Blok A – chudoba jako důsledek předlužení

1. Úvodní referát – Prevence extremismu jako nejúčinnější forma boje s extremismem – plk. JUDr. Jiří Komorous, 1. náměstek ministra vnitra
2. Dopady krize a sociální důsledky krize v ČR a v Karlovarském kraji – Miroslav Čermák, náměstek hejtmána Karlovarského kraje a předseda sociální komise Asociace krajů ČR
3. Dopady předlužení a krize na trh práce – Ing. arch. Yvona Jungová, ředitelka Úřadu práce Ostrava
4. Vývoj nezaměstnanosti v Karlovarském kraji za poslední rok – Ing. Kamil Řezníček, ředitel Úřadu práce Karlovy Vary

Blok B – finanční gramotnost jako prevence předlužení a chudoby

1. Chybějící znalosti finanční gramotnosti a příklady dopadů neznalosti na mládež – PaedDr.

Vratislav Emler, radní Karlovarského kraje pro školství, mládež a tělovýchovu

2. Sociální dopady předlužení – Mgr. Jaromíra Kotíková, Výzkumný ústav práce a sociálních věcí
3. Systém finanční gramotnosti jako prevence předlužení a sociálního vyloučení – Ing. Bc. Ivan Noveský, předseda představenstva Cofet, a. s.

Blok C – kriminalita a extremismus jako důsledek chudoby a možná prevence

1. Kriminalita na Karlovarsku – nrap. PhDr. Zdeňka Papežová, PČR, územní odbor Karlovy Vary
2. Prevence kriminality v Karlovarském kraji – Bc. Šárka Benešová, sociální odbor Karlovarského kraje
3. PPP projekty proti dopadům krize – Ing. Jiří Tuvora, PhD., Teller, a. s.

Konferenci zakončil po diskusi gestor konference, náměstek hejtmána Karlovarského kraje

Druhá mezinárodní konference k finanční gramotnosti

se koná v pátek 27. 11. 2009 od 9 hodin v Refektáři Emauzského kláštera, Vyšehradská 49, Praha 2, s mottem: Českým příspěvkem k Evropskému roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení by mohlo a mělo být 10 milionů finančně gramotných občanů České republiky.

Konference je pokračováním První mezinárodní konference k finanční gramotnosti, která se konala 31. 10. 2008 za účasti 120 českých a zahraničních odborníků. Konferenci za účasti odborníků českých i zahraničních pořádá leader finanční gramotnosti Cofet, a. s., jako přípravu na Evropský rok boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Generálním partnerem konference je ČSOB, a. s., partnerem konference Finanční gramotnost, o. p. s., a hlavním mediálním partnerem konference deník E15. Prezidentkou konference je prof. Z. Dvořáková z VŠE. Vstup volný.

Výbor pro zdravotnictví a sociální politiku Senátu Parlamentu ČR a Finanční gramotnost, o. p. s., pod gescí RNDr. Aleny Palečkové, předsedkyně výboru, pořádá dne 5. 1. 2010 odborný seminář: Finanční gramotnost – zahájení Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Odborný seminář se koná v Jednacím sále Valdštejnského paláce od 9 hodin. Vstup volný.

Další informace lze získat na webových adresách www.cofet.cz nebo www.financnigramotnost.eu.

Archív Cofet, a. s.

a předseda sociální komise Asociace krajů ČR Miroslav Čermák.

Závěry konference

Konference prokázala, že nejlepší prevencí předlužení a sociálního vyloučení je výuka finanční gramotnosti. Finanční gramotnost se osvědčila jako jeden ze základních prvků pro vytváření úspor mandatorních výdajů v příštích letech, které by jinak musely být vynakládány na nezaměstnatelné předlužené nezaměstnané, tj. průměrně 193 tisíc Kč v cenové úrovni roku 2008 na jednoho nezaměstnaného.

Ivan Noveský

inzerce

yvyny s.r.o.

Účetnictví s pohodou

Naše firma nabízí komplexní služby v oblasti:

- **vedení účetnictví** (podvojně účetnictví),
- **daňové evidence** (jednoduché účetnictví),
- **rekonstrukce účetnictví**,
- **zpracování mezd a daňových přiznání** pro neziskové organizace, malé a střední firmy,
- **zastupování u správce daně**, popřípadě institucí soc. a zdr. pojištění.

V případě zájmu nás kontaktujte na telefonním čísle **777 885 195**

NEZISKOVKY.CZ
vzdělávací a informační centrum

Více než 15 let prostřednictvím vzdělávacího a informačního servisu rozvíjíme neziskový sektor v České republice a podporujeme filantropii. Pomáháme neziskovým a příspěvkovým organizacím v jejich profesionalizaci a současně přinášíme služby manažerům podniků a korporací, státním zaměstnancům, studentům a veřejnosti.

VZDĚLÁVÁNÍ
Zajišťujeme vzdělávací akce z oblasti:

- marketingu a public relations
- účetnictví a práva
- komunikace, prezentace a vyjednávání
- řízení a vedení lidí
- strategického plánování a řízení
- efektivního fungování správních rad
- fundraisingu včetně projektového řízení

PORTÁL
WWW.NEZISKOVKY.CZ

- burza práce
- bazar
- databáze finančních zdrojů
- elektronický zpravodaj Svět neziskovek
- daňový kalkulator
- katalog neziskovek
- poradenství
- katalog knihovny
- data o neziskovém sektoru v ČR

DÁRCOVSTVÍ A SPOLEČENSKÁ ODPOVĚDNOST

- administrace charitativních projektů a grantových řízení podniků a korporací
- konzultace společenské odpovědnosti firem a podniků
- poradenství v oblasti dárcovství a sponzoringu

NEZISKOVKY.CZ Neziskovky.cz, o. p. s., Malé náměstí 12, 110 00 Praha 1
☎ 224 239 876, ☎ 224 239 875, ✉ neziskovky@neziskovky.cz, www.neziskovky.cz

Vážení poskytovatelé sociálních služeb.

Tým autorů ve spolupráci s Asociací poskytovatelů sociálních služeb ČR pro Vás připravil publikaci s názvem „**Tvorba a zavádění standardů kvality sociálních služeb**“.

Cílem autorského týmu je předložit čtenářům významnou pomůcku, která propojí systém sociálních služeb zřetelněji se standardy kvality, zákonnými ustanoveními a prováděcími předpisy. Autoři mají zájem, aby publikace působila zejména jako motivace, systém doporučení, či jako návod jak postupovat při přípravě SQ a při přípravě poskytovatelů na inspekci kvality.

Cena jednoho výtisku publikace v současné době činí **299,- Kč**.

Distribuci zajišťuje
APSS ČR
Kotnovská 137, 390 01 Tábor

tel. 381 213 332,
e-mail: reditel@apsscr.cz
www.apsscr.cz

V&T institut SPAS HERMÉS Praha

„profesionálně pomáháme pomáhajícím profesionálům“

INDIVIDUÁLNÍ A TÝMOVÁ SUPERVIZE

Tým supervizorů nabízí profesionální vedení supervizí pro jednotlivce, týmy i celé organizace. Zkušenosti se supervizí z oblastí sociálních služeb, psychoterapie i managementu. MUDr. Matuška, Mgr. Meisnerová, Mgr. Votavová, Bc. Pluhaříková Pomajzlová a další

VÝCVIKY

- HERMÉS SOLUTIONS TRAINING

strategická a systemická kooperační a komunikační psychoterapie a hypnoterapie od Milтона H. Ericksona k systemickým na řešení zaměřeným přístupům
čtyřletý komplexní psychoterapeutický výcvik (800 h teorie, tréninku, sebezkušenosti a supervize)
zahájení: únor 2010, cena: 20 000 Kč/1. ročník; lektori: MUDr. František Matuška & spol.

- SYSTEMICKÁ SUPERVIZE A KOUČOVÁNÍ

zahájení: únor 2010, cena: 24 000 Kč/200 hodin; lektor: MUDr. F. Matuška

TÉMATICKÉ KURZY S AKREDITACÍ MPSV

- **Rozhovor – nástroj pomoci** – cena 2 400 Kč/3 dny
- **Systemická práce s rodinou** – cena: 3 200 Kč/2 x 2 dny
- **Systemická práce s dětmi a s dospívajícími** – cena: 1 600 Kč/2 dny
- **Rehabilitace a individuální plánování v praxi** – cena: 2 500 Kč/2 x 2 dny
- **Motivace a kontrakt v pomáhající praxi** – cena 2 400 Kč/3 dny
- **Obtížné situace a témata v pomáhající praxi** - cena: 1 600 Kč/2 dny
- **Psychohygiena a osobní rozvoj** – cena: 2 000 Kč/3 dny

www.spas-praha.com

tel.: 222 521 008, 731 455 511, 603 223 510
e-mail: info@spas-praha.com

OBJEDNÁVKA PŘEDPLATNÉHO 2010 Tuto objednávku vystřihněte a odešlete na adresu redakce	
Jméno a adresa objednatele (uvádějte prosím včetně čísla popisného a PSČ):	
Fakturační adresa (Uvádějte prosím tehdy, je-li fakturační adresa odlišná od adresy zasilací. Platí pro objednávky organizací.):	
tel./mobil:	e-mail:
IČO, DIČ objednatele:	
Závazně objednávám předplatné časopisu SOCIÁLNÍ PRÁCE/SOCIÁLNA PRÁCA: ☐ celý ročník 2010 (set 4 čísel) ☐ (vypište počet kusů)	
☐ ks 1/10 Sociální práce a boj s chudobou ☐ ks 2/10 Sociální práce s umírajícími	☐ ks 3/10 Praktické užití teorie v SP ☐ ks 4/10 SP a lidé se speciálními potřebami
Prosím o zaslání minulých čísel (vypište počet kusů):	
☐ ks 1/09 Komunitní plánování ☐ ks 2/09 Sociální práce se zadluženými ☐ ks 3/09 Různá pojetí sociální práce ☐ ks 4/09 Sociální práce ve třetím světě ☐ ks 1/08 Soc. práce s lidmi s duševní nemocí ☐ ks 2/08 Spol. zakázka a naše odpovědnost ☐ ks 3/08 Podniková sociální práce	☐ ks 4/08 Duchovní rozměr v sociální práci ☐ ks 4/07 Praxe a supervize v sociální práci ☐ ks 3/07 Sociální práce s lidmi se závislostí ☐ ks 2/07 Sociální práce s imigranty ☐ ks 1/07 Role sociálního pracovníka* ☐ ks 4/06 Bezdomovectví* ☐ ks 3/06 Organizační kultura*
Číslo 1/03 až 2/06 si můžete zdarma stáhnout z našich webových stránek. * Číslo označená hvězdičkou již nejsou dostupná v tištěné podobě. Můžeme Vám je zaslat v el. formátu (PDF – pro Acrobat Reader). Cena je shodná s cenou výtisku. V případě zájmu toto číslo odešleme na Vámi uvedenou e-mailovou adresu. Velikost souboru se pohybuje kolem 3 MB.	
Druh předplatného (zakřížkujte): ☐ základní cena: 265 Kč/ks vč. DPH za ročník 2009 ☐ cena pro studenty: 165 Kč/ks vč. DPH za ročník 2009 ☐ roční předplatné (4 čísla) se slevou 10 %: 954 Kč vč. DPH za ročník 2009 ☐ roční předplatné pro studenty (4 čísla) se slevou 30 %: 462 Kč vč. DPH za ročník 2009 ☐ studentské – 99 Kč/ks, ročník (4 čísla) 396 Kč za starší čísla ☐ občanské 129 Kč/ks, ročník (4 čísla) 516 Kč za starší čísla ☐ pro organizace 229 Kč/ks, ročník (4 čísla) 916 Kč za starší čísla ☐ sponzorské předplatné: 1 200 Kč vč. DPH Studenty (prezenční formy studia) mimo MU žádáme o zaslání potvrzení o studiu. Možno i e-mailem scan ISiCu – oboustranně.	
Platbu provedu (zakřížkujte): ☐ složenkou ☐ převodem z účtu	
Adresa redakce: Časopis Sociální práce/Sociálna práca • ASVSP, Joštova 10, 602 00 Brno • tel.: +420 549 495 224 • fax: +420 549 491 920 • IČO: 49465619, číslo účtu: 777630001/5500 (Raiffeisenbank) • e-mail: socialniprace@socialniprace.cz • www.socialniprace.cz	
Podpis/podpis a razítko:	

POSILÁNÍM ČASOPISU SOCIÁLNÍ PRÁCE/SOCIÁLNA PRÁCA JE:

- podporovat schopnost české a slovenské společnosti řešit životní problémy lidí prostřednictvím sociální práce,
- podporovat kvalitu sociální práce a profesionalizaci praxe sociální práce,
- přispívat k rozvoji sociální práce jako vědní disciplíny a ke zkvalitnění vzdělávání v sociální práci,
- podporovat zájem poskytovatelů a uživatelů sociálních služeb.

V zájmu dosažení těchto cílů bude časopis v rámci obce sociálních pracovníků a s nimi spolupracujících a pomáhajících pracovníků jiných oborů podporovat:

- postoje, které považují odbornost a lidskost za rovnocenná kritéria kvality sociální práce,
- postoje, které kladou důraz na propojení teoretického zdůvodnění postupů sociální práce s její praktickou orientací na problémy klientů a jejich reálné možnosti,
- soudržnost všech, kteří se angažují ve prospěch řešení problémů klientů prostřednictvím sociální práce,
- otevřenou, odlišnosti chápající, poučenou a věcnou diskusi v rámci obce sociálních pracovníků,
- chuť a zájem sociálních pracovníků vidět sebe samé očima jiných.

POSILÁNÍM ČASOPISU SOCIÁLNÍ PRÁCE/SOCIÁLNA PRÁCA JE:

- podporovať schopnosť českej a slovenskej spoločnosti riešiť životné problémy ľudí prostredníctvom sociálnej práce,
- podporovať kvalitu sociálnej práce a profesionalizáciu praxe sociálnej práce,
- prispievať k rozvoju sociálnej práce ako vedeckej disciplíny a k skvalitneniu vzdelávania v sociálnej práci,
- podporovať záujmy poskytovateľov a užívateľov sociálnych služieb.

V záujme dosiahnutia týchto cieľov bude časopis v rámci obce sociálnych pracovníkov a s nimi spolupracujúcich a pomáhajúcich pracovníkov iných odborov podporovať:

- postoje, ktoré považujú odbornosť a ľudskosť za rovnocenné kritériá kvality sociálnej práce,
- postoje, ktoré kladú dôraz na prepojenie teoretického zdôvodnenia postupov sociálnej práce s jej praktickou orientáciou na problémy klientov a ich reálne možnosti,
- súdržnosť všetkých, ktorí sa angažujú v prospech riešenia problémov klientov prostredníctvom sociálnej práce,
- otvorenú, odlišnosti chápajúcu, poučenú a vecnú diskusiu v rámci obce sociálnych pracovníkov,
- chuť a záujem sociálnych pracovníkov vidieť samých seba očami iných.

Inzerujte v časopise Sociální práce/Sociálna práca!

Nejlevnější inzerce již od **590,- Kč** včetně grafického zpracování
Více informací na <http://www.socialniproce.cz/inzerce.php>

Kontaktní osoba

Bc. Jana Kopřivová ▪ jana.koprivova@socialniproce.cz, (+420) 605 081 603

Sociální práce/Sociálna práca**Časopis pro teorii, praxi a vzdělávání v sociální práci****Časopis pre teóriu, prax a vzdelávanie v sociálnej práci****Vydavatel:** Asociace vzdělatelů v sociální práci.Na vydávání se podílí ZSF Jihočeské
univerzity v Českých Budějovicích.**Číslo/ročník:** 4/2009**Adresa redakce:** ASVSP, Joštova 10, 602 00 Brno

tel.: +420 549 495 224

e-mail: socialniprace@socialniprace.cz**web:** www.socialniprace.cz**Redakce:** Bc. Pavel Bajer, Mgr. Zdeňka Dohnalová,

Bc. Marie Žižlavská, Bc. Jana Kopřivová,

Olga Cídllová

Foto na titulní str.: Archiv VŠ sv. Alžbety**Grafická úprava:** Petr Hrnčíř (pethr@seznam.cz)**Korektura:** Vilém Kmuniček**Evidenční číslo MK:** MK ČR E 13795**ISSN:** 1213-6204

Redakční rada: Prof. PhDr. Anna Tokárová, CSc. (předsedkyně/předsedníčka), prof. PhDr. Libor Musil, CSc. (místopředseda/podpředseda), Bc. Pavel Bajer (šéfredaktor), Mgr. Martin Bednář, Ph.D., doc. PaedDr. Oldřich Chytil, Ph.D., Dr. Ing. Alois Křišťan, Th.D., doc. PhDr. Eva Mydlíková, Ph.D., doc. PhDr. Pavel Navrátil, Ph.D., PhDr. Mirka Nečasová, Ph.D. (výkonná tajemnice ASVSP), PhDr. Libor Novosad, Ph.D. (Společnost sociálních pracovníků), prof. PaedDr. Milan Schavel, Ph.D., Mgr. Anna Šabatová, Ph.D., prof. PhDr. Anna Žilová, Ph.D.

Předplatné: Základní cena 265 Kč/ks vč. DPH, cena pro studenty 165 Kč/ks vč. DPH, roční předplatné (4 čísla) se slevou 10 % 954 Kč vč. DPH, roční předplatné pro studenty (4 čísla) se slevou 30 % 462 Kč vč. DPH, knihkupectví 195 Kč/ks, sponzorské předplatné 1 200 Kč vč. DPH

Akademické statě procházejí dvojím recenzním řízením.

Otištěné příspěvky nejsou honorovány.

Redakce si vyhrazuje právo upravit nevyžádané příspěvky do publicistické části.

Otištěné příspěvky jsou povinnou literaturou pro studenty ZSF JU v Českých Budějovicích.

Předplatné zajišťuje jménem vydavatele firma SEND Předplatné

Nové e-mailové adresy redakce

Redakce: socialniprace@socialniprace.cz

Šéfredaktor a redaktor publicistické části Bc. Pavel Bajer: pavel.bajer@socialniprace.cz

Finanční manažerka Bc. Marie Žižlavská: marie.zizlavska@socialniprace.cz

Editorka akademické části Mgr. Zdeňka Dohnalová: zdenka.dohnalova@socialniprace.cz

PR manažerka Bc. Jana Kopřivová: jana.koprivova@socialniprace.cz

Správkyně předplatitelské databáze Olga Cídllová: olga.krestakova@socialniprace.cz